T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

SON DÖNEM SUFİLERİNDEN HACI AHMET KAYHAN'DA TASAVVUFİ KAVRAMLAR

Yüksek Lisans Tezi

NESLİHAN NUR KIZILTEPE

ANKARA, 2020

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

SON DÖNEM SUFİLERİNDEN HACI AHMET KAYHAN'DA TASAVVUFİ KAVRAMLAR

Yüksek Lisans Tezi

NESLİHAN NUR KIZILTEPE

Tez Danışmanı: Prof. Dr. VAHİT GÖKTAŞ

ANKARA, 2020

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

SON DÖNEM SUFİLERİNDEN HACI AHMET KAYHAN'DA TASAVVUFİ KAVRAMLAR

(Yüksek Lisans Tezi)

NESLİHAN NUR KIZILTEPE

Tez Danışmanı: Prof. Dr. VAHİT GÖKTAŞ

Tez Jüri Üyeleri

PROF. DR. VAHİT GÖKTAŞ

PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ ESMA ÖZTÜRK

Tez Sınavı Tarihi: 24/06/2020

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

PROF. DR. VAHİT GÖKTAŞ danışmanlığında hazırladığım "SON DÖNEM SUFİLERİNDEN HACI AHMET KAYHAN'DA TASAVVUFİ KAVRAMLAR" (Ankara, 2020) adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

24.06.2020

NESLİHAN NUR KIZILTEPE

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **1**

KISALTMALAR **4**

GİRİŞ **5**

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı 5

2. Kuramsal Çerçeve 6

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi 7

4. Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin Yaşadığı Döneme Genel Bakış 8

BİRİNCİ BÖLÜM **18**

HACI AHMET KAYHAN EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ **18**

1. HACI AHMET KAYHAN EFENDİ'NİN HAYATI **18**

1.1. Soyu ve Ailesi 18

1.2. Mesleği 19

1.3. Tasavvufa İntisabı 19

1.4. Vefatı 20

2. MANEVİ ŞAHSİYETİ **20**

3. SİLSİLESİ **26**

3.1. Silsiledeki Yakın Dönem Mürşitler 29

3.1.1. Ali Septi Efendi (1785-1870) *29*

3.1.2. Mahmut Samini Efendi (1813-1898) *32*

3.1.3. Osman Bedreddin Efendi (İmam Efendi) (1858-1924) *34*

3.1.4. Hoca Mustafa Naci Efendi (1843-1929) *36*

3.1.5. Hacı Ahmet Kaya Efendi (1881-1944) *37*

3.1.6. Musa Kazım Efendi (1896-1967) *39*

4. ESERLERİ **40**

4.1 BASILMIŞ ESERLERİ 41

4.1.1. Âdem ve Âlem *41*

4.1.2. Ruh ve Beden *42*

4.1.3. Aradığımı Buldum *43*

4.1.4. İrfan Okulunda Oku *44*

4.1.5. Sohbetler *45*

4.1.6. Kitapçıklar *46*

4.1.6.1. Hermetizm - Zamanın Maddi ve Manevi Üniversitesi 47

4.1.6.2. Hadis-i Erbain 47

4.1.6.3. Man and Faith 48

4.1.6.4. Esmâ'ül-Hüsna ve Esmâ-i Şerif 48

4.1.6.5. İman ve İslâm-Allah'ın Sıfatları ve İsimleri 49

4.1.6.6. Şeyh Abdulkadir Geylânî Hazretlerinin Virdine Ait Duadır 49

4.1.6.7. Efendimiz'den Seçmeler 49

4.1.6.8. Gafletten Uyanmak 49

İKİNCİ BÖLÜM 51

HACI AHMET KAYHAN EFENDİ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİNİN TEMELİNİ OLUŞTURAN KAVRAMLAR 51

1. TASAVVUF 51

2. İMAN 58

3. İBADET 63

3.1. NAMAZ 68

3.2. ORUÇ 78

3.3. HAC 83

3.4. ZEKÂT 86

3.5. SADAKA 87

3.6. DUA 89

3. SEYR Ü SÜLÛK 95

3.1. MÜRŞİD VE MÜRİD 98

3.2. NEFS VE MERTEBELERİ 104

3.2.1. Nefs-i Emmare 112

3.2.2 Nefs-i Levvame 115

3.2.3. Nefs-i Mülhime 116

3.2.4. Nefs-i Mutmainne 117

3.2.5. Nefs-i Raziye 118

3.2.6. Nefs-i Marziye 118

3.2.7. Nefs-i Kâmile 119

3.3. TÖVBE 120

3.4. AHLÂK 124

3.4.1. Dört Kutup 127

3.4.2. Sevgi 131

3.4.3. Merhamet ve Şefkat 132

3.4.4. Edep 134

3.4.5. Doğruluk 137

3.4.6. Cömertlik 139

3.4.7. Sabretmek 141

3.4.8. Şükretmek 144

3.4.9. Dedikodu 148

3.4.10. Şehvet 150

3.5. RİYAZET 151

3.6. ZİKİR 155

3.7. İNSAN-I KÂMİL 159

4. ŞERİAT - TARİKAT – MARİFET - HAKİKAT 166

4.1. ŞERİAT - HAKİKAT 166

4.2. TARİKAT 170

4.3 MARİFET 174

5. AKIL VE KALP 176

5.1. Akıl 176

5.2. Kalp 181

6. TEVHİD 185

7. İLİM 188

7.1. İlmi ledün 190

8. KERAMET VE KEŞF 196

8.1. Tayy-i Mekân 199

9. ÖLÜM VE ÖLMEDEN ÖNCE ÖLMEK 202

SONUÇ 205

ÖZET 209

ABSTRACT 212

BİBLİYOGRAFYA 215

EKLER 224

Ek-1 Fotoğraflar 225

Ek-1.1 Hacı Ahmet Kayhan Efendi ve Eşi Hacer Kayhan Hanımefendi 225

Ek-1.2 Silsiledeki Bazı Mürşitler 228

Ek-2 Türbesi 230

Ek-3 Tavsiye Ettiği Dualardan Bazıları 232

EK-4 "Vasiyetim" Dediği Sözlerden Bazıları 234

Ek-5 Bazı Önemli Sözleri 236

Ek-6 Barışa Davet Mektubu 238

Ek-7 Barışa Davet Mektuplarına Cevaplar 247

EK-8 Ziyaretçilerine Dağıttığı Yazılardan Örnekler 250

Ek-7.1. Dua 250

Ek-7.2. Ah Edep (Edep Ya Hu) 252

Ek-7.3. Sevgi Sırrı 254

Ek-7.4. Unutma 255

Ek-7.5. Salih Kul Hakkında *256*

Ek-7.6. Hermetizm *257*

ÖNSÖZ

Sufilerin sık söylediği bir söze göre Allah'a giden yollar, insanlar sayısıncadır. Benzer şekilde tasavvuf kavramı da pek çok farklı tanımlara sahiptir. Bunlardan en kısası, İslâm'ın zâhirîyle bâtınî yönünün birlikte yaşanması olarak ifade edilebilir. Her ne kadar Peygamber Efendimiz'in(s.a.v) zamanında tasavvuf terimi telaffuz edilmemiş olsa da bu tanım çerçevesinde baktığımızda İslâm'la birlikte tasavvufun da ilk andan itibaren mevcut olduğu aşikârdır. Zira dinin dış ahkâmı gibi içe yönelik ahkâm ve değerlerini de zirvede yaşayanlar Hz. Peygamber(s.a.v) ve Sahabelerdir.

Tasavvufun İslâm'ın neşet ettiği andan bugüne kadar seyrine bakıldığında Anadolu topraklarının çok önemli sufileri barındırdığı görülmektedir. Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde tasavvufun topraklarımızda çok önemli bir aktör olduğu aşikâr bir gerçektir. Ülkemiz özelinde bu yüzyılın başında tekkelerin kapatılması ile tasavvufî yaşamın dönüşüme uğradığı görülmektedir. Bu dönemde bazı tarikatlar klasik yapılarını korumaya çalışmış bazıları ise resmi tarikat sisteminin dışına çıkarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Gerek Cumhuriyet dönemi ile ortaya çıkan zorlaştırıcı şartlar gerekse toplumun bu çağa mahsus yaşadığı günlük hayat, tasavvufun yaşanmasında büyük handikaplar teşkil etmiştir. Düzenli bir tekke hayatının önemli olduğu, kendine özgü halvet, riyazet ve yoğun ibadet gibi uygulamaların mevcut olduğu tasavvufun, çoğunlukla yoğun iş hayatı içerisinde kaybolan modern insanın gündeminde kendine yer bulması bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızda bu problemin yirminci asır sufilerinden Hacı Ahmet

Kayhan Efendi tarafından nasıl ele alındığı ve bunu bağlılarına sunarken nasıl bir yol izlediği tespit edilmeye çalışılacaktır.

1898'de Malatya'nın Pütürge ilçesinde doğup 1998'de Ankara'da vefat eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Osmanlı'nın son dönemlerine genç yaşlarında şahitlik etse de esas olarak Cumhuriyet dönemi sufilerindendir. Nakşibendiyye'nin Hâlîdî Samini koluna müntesip Ahmet Efendi, mürşidi Hacı Ahmet Kaya Efendi'den klasik tarikat eğitimi almış, mürşidinin vefatı sonrası yine mürşidinin işareti ile Musa Kazım Efendi'ye tabi olmuştur. Musa Kazım Efendi'nin vefatı sonrası irşad görevi kendisine verilmiştir. Ahmet Efendi'nin ortaya koyduğu tasavvufî uygulamaların, kendisi tarikat sistemi içinde yetişmiş olmasına rağmen, o zamanın şartlarına uygun olarak dönüştürdüğü görülmektedir.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, kapısını yirmi dört saat toplumun her kesiminden insana açık tutmuştur. Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet çerçevesinde özellikle ahlâkı önceleyerek derin bir tasavvuf anlayışı ortaya koymuştur. Tasavvufun en karmaşık konularını dahi sade ve anlaşılır bir dille sunan Ahmet Efendi, sahip olduğu zâhirî ve bâtınî ilimleri bağlılarına tedricen ve onların anlayışlarını dikkate alarak öğretmiştir. Bu yaklaşımı ile toplumun çok farklı kesimlerinden insanlara hitap etmeyi başardığı görülen Ahmet Efendi'nin bunu başarmasını sağlayan uygulama ve yaklaşımlarının ortaya konması, günümüz insanına tasavvufun daha etkin bir şekilde aktarılması için önemli ipuçları ortaya koyabilir.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında Sosyoloji ve İlahiyat alanında iki yüksek lisans tezinin olduğu görülmektedir. Ancak bu iki çalışma da Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin sohbetlerine ilişkin çeşitli yayınlardan önce hazırlanmış olması dolayısıyla büyük oranda onun sağlığında yayımlanan eserlerine ve kendisinin tertip ederek dağıttığı sayfalara dayanmıştır.

Tezimizde, önceki akademik araştırmaların kullandıkları kaynaklara ilave olarak Ahmet Efendi'nin sohbetlerinden istifade edilmiştir. Ahmet Efendi'nin torunu Ümmügülsüm Hanımefendinin eşi Metin Bayman tarafından 2016 yılında yayımlanan *"İslâm'ın Sırrı"* isimli eser, Ahmet Efendi'nin uzun yılları kapsayan sohbetlerinin ses ve video kayıtlarından oluşturulmuştur. Bu çalışmanın konulara göre tasnifli hazırlanması araştırmacılar için önemli bir avantaj sağlamıştır. Ayrıca Ahmet Efendi'nin talebeleri tarafından yayımlanan *"Sohbetler"* isimli kitap da Ahmet Efendi'nin kırk sohbetini içermekte olup, bu çalışma için çok kıymetli bir kaynak olmuştur. Ahmet Efendi'nin sohbetlerinden oluşan bu kitaplar onun tasavvuf anlayışının anlaşılmasında önemli boşlukları giderecektir.

Bu çalışma boyunca manevi yardımını esirgemeyen *Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu*'na, tez konusu seçiminde ve çalışmanın tamamlanmasında destek olan tez danışmanım *Prof. Dr. Vahit Göktaş*'a, çalışmanın muhtevasına sağladığı önemli katkılar dolayısıyla *Prof. Dr. Ahmet Cahit Haksever*'e, tez savunması sırasında tezimle ilgili kıymetli görüşlerini paylaşan *Dr. Öğretim Üyesi Esma Öztürk*'e teşekkürlerimi sunarım.

Tez süresince her mânâda destek olan eşim *Hakan Kızıltepe*, babam *Abdilnizam Bilen*, annem *Hediye Bilen*, oğullarım *Ahmet Faruk* ve *Muhammed Kerem*'e gösterdikleri sevgi, sabır ve anlayış için teşekkür ederim.

KISALTMALAR

bknz. : Bakınız.

c. : Cilt.

çev. : Çeviren.

edit : Editör

hno : Hadis numarası

Hz. : Hazreti

hzr. : Hazırlayan

neşr. : Neşreden

s. : Sayfa.

s.a.v. : Sallallâhu Aleyhi Vesellem.

sad. : Sadeleştirme

ss. : Sayfalar arası.

thk. : Tahkik

trc. : Tercüme

v. : Vefaat

yay. : Yayınları

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın konusu ve amacı, tezin bütününe yönelik kuramsal çerçeve ve araştırmanın kapsamı ve yöntemi ortaya koyulacaktır. Özellikle araştırmadaki problem ve buna ilişkin sorular, konunun doğası gereği söz konusu olan sınırlılıklar ele alınacaktır.

Bu açıklamalar sonrasında Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin tasavvuf anlayışını nasıl etkilediğini görebilmek açısından Onun yaşadığı 1898-1998 arası yıllar incelenecektir. Osmanlı Devleti'nin yıkılıp, Cumhuriyetin kurulduğu; askeri, siyasi, sosyal ve iktisadî alanlarda pek çok gelişmenin yaşandığı söz konusu dönem, tarihsel perspektif, tezin kapsamı dışında tutularak ele alınacaktır. Bu sebeple bu bölümde, Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin tasavvuf anlayışını ortaya koyabilmek amacıyla, yaşadığı dönemle alakalı genel bilgiler verilecektir.

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Çalışmamız Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin hayatını ve tasavvuf anlayışını kavramlar çerçevesinde konu edinmektedir. İlk dönem tasavvuf olarak isimlendirilen hicrî II. asır ile VI. asır arasında yaşayan sufilerin bakış açıları da dikkate alınarak, cumhuriyet dönemi sufisi olan Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin, tasavvuf kavramlarını nasıl ele aldığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi 1898-1998 arasında Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Cumhuriyet dönemini içeren bir hayat sürmüştür. Nakşbendiyye Halidiyye'nin Saminiyye koluna mensup olan Hacı Ahmet Kayhan Efendi Malatya'nın Pütürge ilçesinde dünyaya gelmiş, zor bir çocukluk ve gençlik hayatı yaşamıştır. Uzaktan akrabası

ve Nakşbendi Şeyhi olan Hacı Ahmet Kaya Efendi'ye çocuk yaşta intisap ederek manevi hayatına başlamış, şeyhinin vefatı sonrasında irşat görevi kendisine verilmiştir. Ankara'ya yerleşerek, hemen her kesimden insana kapılarını açmış, klasik tarikat yönteminin dışında, kendine özgü bir manevi hizmet vermiş olmasıyla dikkat çekmiştir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışı sonrasında Cumhuriyetin ilanı ve yeni Türkiye'nin getirdiği şartlar çerçevesinde tekkelerin kapatılması, din ve özellikle de tasavvuf sahasında yeni bir paradigmanın oluşmasına sebep olmuştur. Bu paradigma çerçevesinde ülkede tasavvufî uygulamalar birbirinden farklı yönelimler arz etmiştir. Bir taraftan modern hayat ve teknolojinin hızla ilerlemesi, diğer taraftan tüketim toplumunun güçlenmesi ile sufiler, önlerinde yönetilmesi gereken yeni problemler bulmuşlardır.

Bu çerçevede tezimizde esas itibariyle, "Hacı Ahmet Kayhan Efendi yaşadığı dönemin şartlarına göre tasavvuf anlayışını nasıl ortaya koymuştur? Bunun için nasıl bir yöntem geliştirmiştir? Bu uygulamalar onun ele aldığı tasavvuf kavramlarına nasıl yansımıştır?" soruları cevaplandırılmaya çalışılacaktır. Bu çalışma ile Cumhuriyet döneminde yaşayan bir sufinin günün kültürel, sosyal ve siyasi şartları çerçevesinde nasıl bir tasavvufî uygulama geliştirdiği incelenmeye çalışılacaktır.

2. Kuramsal Çerçeve

Bu araştırma, Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin sağlığında yayımladığı eserleri ile vefatı sonrası öğrencileri tarafından sohbetlerinden oluşturulan eserleri kaynak olarak alacaktır. Onunla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında biri ilahiyat[1] diğeri sosyoloji[2]

[1] Ayşe Sevinç, *Ahmed Kayhan Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara 2015.

[2] Ayşe Serap Avanoğlu, *Veiled Islam: A Deconstractive Sufi Formation*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara 2012.

sahasında iki yüksek lisans tezi dışında herhangi bir akademik araştırma görülmemektedir. Bu çalışmalar tezimiz sırasında dikkate alınmıştır.

Ahmet Efendi'nin tasavvufî kavramları ele alınırken, ilk dönem sufilerinin bu kavramlara bakışı ile iktifa edilecektir. Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin sohbet ve eserlerinde yer vermediği veyahut da asli bir yer tutmayan kavramlar kapsam dışında bırakılacaktır.

Çalışmamız, giriş, iki bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, amacı, kapsamı ve yöntemi ile kuramsal çerçeve ele alındıktan sonra Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin yaşadığı dönem genel olarak incelenmiştir. Birinci bölümde Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin hayatı ele alınarak onun soyu ve ailesi, gençliği, mesleği, tasavvufa intisabı, vefatı ve manevi şahsiyeti üzerinde durulacaktır. Ardından silsilesi ile silsilesinde yer alan son dönem sufileri incelenecektir. Ayrıca eserleri ele alınarak bölüm tamamlanacaktır. İkinci bölümde Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin tasavvuf kavramlarını ele alışı tespit edilmeye çalışılacaktır. Onun tasavvufa, iman ve ibadetlere, seyr ü sülûk, mürşid, mürid, nefs mertebeleri, tövbe, ahlak, riyazet, zikir, insan-ı kâmil, şeriat, tarikat, hakikat, marifet ve akıl ve kalp gibi kavramlara bakışı açıklanacaktır. Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin yirminci yüzyılda yaşayan bir sufi olarak bugüne uyarlanmış tasavvuf anlayışı tespit edilmeye çalışılacaktır.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmamızda, Nakşbendiyye silsileye mensup Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin yirminci yüzyılda yaşamış bir sufi olarak dönemin ihtiyaçlarına göre tasavvuf anlayışını ve tasavvufi kavramları nasıl ortaya koyduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bu amaçla yöntem olarak öncelikle tez kapsamında ele alınan tasavvufî kavramların sözlük anlamları ele alınmış, daha sonra ilk dönem sufilerinin bu kavramları

nasıl değerlendirdikleri ortaya konulmuştur. Söz konusu kavrama ilişkin önemli görülen görüşler varsa bunlara da ayrıca yer verilmeye çalışılmıştır. Her bir kavram bu şekilde incelendikten sonra Ahmet Efendi tarafından gerek eserlerinde gerekse sohbetlerinde kavramın nasıl ele alındığı, ne gibi anlamlar verildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

4. Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin Yaşadığı Döneme Genel Bakış

Tarihimizin vazgeçilmez parçası, manevi ve felsefi kültüre zemin hazırlayan tasavvuf ve tarikatlar, din çerçevesi içerisinde özel bir yere sahiptir.[3] Tasavvufî hayat ve tekke teşkilatı, bir yandan toplumun bazı ihtiyaçlarına cevap verirken, diğer taraftan da kitleleri yönlendirme gücüne sahip olmuştur. Bu yönü ile her zaman yöneticilerin dikkat ve ilgisini çekmiştir.[4]

Altı yüz yıl hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nun temelini oluşturan unsurlar ordu, medrese ve tekkeydi.[5] Tekke teşkilatı, XIX. yüzyıla kadar özerk bir yapıdaydı. Teşkilatı bağlayan tek metin vakfiyenin şartları; kişi olarak da tek sorumlu, tekke şeyhi olan zattı. 1866 yılında, tekkelerin kontrol altına alınması ve tasavvufî hayatın yeniden düzenlenmesi amacıyla Meclis-i Meşâyih faaliyete geçirildi. Böylece tekke idaresi Şeyhülislâmlığa bağlanarak, tekkeler denetim altına alındı. I. Meşrutiyet (1876-1908), Tanzimat döneminin önemli bir kısmını kapsamıştır.[6] II. Abdülhamid'in anayasalı bir düzen kurma vaadi ile tahta geçmesinden sonra 23 Aralık 1876'da Kânûn-ı Esâsî ilan

---

3 Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri(1839-2000)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2003, s. 5.

4 Kara, *Tasavvuf hareketleri*, s. 30.

5 Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Luma' İslâm Tasavvufu*, trc. Hasan Kâmil Yılmaz, Altınoluk, İstanbul 1996, s. 452.

6 Kara, *Tasavvuf hareketleri,* ss. 30-31.

edilmiştir.[7] Bu anayasa, Türk tarihinin ilk anayasası özelliğini taşımaktadır.[8] Bu dönemde Osmanlı birçok cephede savaş halindedir.

Döneme tasavvuf tarihi açısından bakıldığında; Sultan'ın, İslâm ve Osmanlı'nın ayakta kalabilmesi için takip ettiği yolu onaylayan sufiler, bu yolu bir çıkış olarak tasvip etmeyen muhalif dervişler, fikir beyan etmeyip susarak "tecelliyi seyretmeyi" tercih eden şeyhler görülür. II. Abdülhamid'in, Osmanlı gemisini selamete çıkarmak için yardım ve desteğine başvurduğu dervişlerin bazıları İstanbul'da, bazıları da diğer şehirlerdedir.[9]

1877'de Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eder ve bundan bir yıl sonra 1878'de meclis faaliyetleri, 30 yıl süre ile 1908'e kadar durdurulur.[10] Jön Türkler adı verilen bir kısım aydın, II. Abdülhamid'e muhalefet ederek 1876 Anayasası'nın tekrar yürürlüğe girmesini sağladılar.[11]

23 Temmuz 1908'e gelindiğinde, Sultan II. Abdülhamid'in, daha önce rafa kaldırdığı ve "özgürlük, eşitlik ve adalet" sözü veren anayasayı yeniden yürürlüğe alması, farklı etnik köken ve dine mensup halk arasında coşkuyla karşılandı. İnsanlar, yeni anayasal dönemin beklentisi ile sokaklarda birbirini kutladı.[12] Dışa kapalı bir toplum, en azından kent ve kasabalarda dışa açılıyordu. Sansür kaldırıldı ve böylece, imparatorluktaki bütün cemaat ve çeşitli fikirleri temsil eden gazete ve dergiler piyasaya girdi.[13] Bir gece içerisinde kaldırılan sansürün sonucunda basın, istediğini yazıp basacak hale geldi.[14]

---

7 Mete Tuncay ve Yazarlar Grubu, *Türkiye Tarihi 4 - Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, Ankara 1989, s. 27.

8 İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, Timaş Yayınları, 2008, 2.Baskı, s. 10.

9 Kara, *Tasavvuf hareketleri*, s. 33.

10 Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, çev. Sedat Cem Karadeli, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 65.

11 Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler 3*, derleyenler Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 17.

12 Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s. 74.

13 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, 1995, s. 51.

14 Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s. 74.

II. Meşrutiyet döneminde sufiler, ilk defa tekkenin haricinde bir teşkilat olan *Cem'iyyet-i Sûfiyye'yi* kurdular, kitap ve risâlelerin dışında, *Cerîde-i Sûfiyye, Muhibbân, Tasavvuf* isimlerinde dergiler çıkardılar. Ayrıca Meclis-i Meşâyih'e nizamname ve talimatnamelerle son şekli verilerek daha fonksiyonel olması sağlandı. İllerde de *Encümen-i Meşâyih* adıyla şubeler açıldı.[15]

II. Meşrutiyet dönemi, İttihat ve Terakki dönemidir. Bu dönemde Osmanlılar'da ilk defa tekkelerin kapatılması ve tarikatların yasaklanması gündeme gelmiş; "Tekkeler yıkılmalı, tarikatlar kapatılmalı, bunlar varken yol alamayız." diyenlerin yanında; "Tekkeler yapılmalı, yeniden ihya edilmeli, tarikatlar yenilenerek ıslah edilmeli ve eski fonksiyonlarını yürütmeli, bunlar olmadan yol alamayız." diyen gruplar da ortaya çıkmıştır.[16]

İttihat ve Terakki, 1908'e kadar sadece Sultan'ı anayasaya riayete zorlamak amacında iken, bu yıldan itibaren ülkeyi idare etme görevini de üstlenir. 1908 seçimlerinde, Mebusan Meclisi'ni kontrol altında tutmak amacı ile kendi adaylarını öne sürer. Muhalif parti olan *Ahrar Partisi*, Mebusan Meclisi'ne sadece bir üye göndermeyi başarabilir.

Siyasal değil, sadece kültürel bir cemiyet olduğunu ileri süren İttihat ve Terakki Cemiyeti, zaman içerisinde politikaya etkisini arttırır.[17] İttihatçı karşıtı hareketlerin sonucunda, Rumi takvimle 31 Mart 1325'te (13 Nisan 1909) İstanbul Garnizonunda, içlerinde askerlik eğitimine alınan medrese öğrencilerinin de bulunduğu bir grup asker

15 Mustafa Kara, *Türkiye'de tarikatlar: Tarih ve Kültür,* Semih Ceyhan (edit.) İSAM Yayınları, İstanbul 2015, s. 96.

16 Kara, *Tasavvuf Hareketleri*, s. 53.

17 Kemâl H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 103.

başkaldırır.[18] İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı hareketin sonucunda II. Abdülhamid tahttan indirilir.[19]

1918'de, I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti kendisini lâğvetmiş, liderleri yurt dışına kaçmıştır.[20] İttihatçı liderlerin kaçışından sonra ulusalcı hareket, dağıldığı halde etkisi hâlâ süren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temelleri üzerine kurulmuştur.[21]

İstanbul dışındaki mahallerde il idaresine paralel, halka yakın olan İslâmi kurumların önemli rolü olmuştur. Örneğin, Isparta Müftüsü'nün yöredeki örgütlenmeye öncülük etmesi gibi, Anadolu'daki istilaya karşı örgütlenme birçok din adamı tarafından yürütülmüştür.[22] Mevlevilerin çoğunlukta olduğu "Mücahidin-i Mevleviyân", Üsküdar'da bulunan Özbekler tekkesi, Eyüp'te Hatuniye Dergâhı ve Ankara'da Taceddin Dergâhı'nın Milli Mücadele'deki fonksiyonları çok önemlidir.[23]

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından önce, tarikat piri olan Hacı Bayram-ı Veli'nin kabri ziyaret edilmiştir. Seçilen iki başkan vekilinden biri, Konya Mevlana Dergâhı Şeyhi Konya Mebusu Abdülhalim Efendi, diğeri Hacı Bektaş Dergâhı Şeyhi Kırşehir Mebusu Cemâleddin Efendidir.[24] İlk defa siyasi hayata giren tasavvuf önderleri, vazifelerini cesaret ve samimiyetle yerine getirmişlerdir.[25]

29 Ekim 1923'te kanunla, "Türk Devleti'nin hükümet şekli" olarak Cumhuriyet ilan edilir ve Mustafa Kemal cumhurbaşkanlığa seçilir.[26] 1924'te *Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti*

18 Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s. 78.
19 Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 103.
20 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 226.
21 Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 73.
22 Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler 3*, s. 30.
23 Mehmet Demirci, *Dünden Bugüne Tarikatler*, İzmir 1998, s. 62.
24 Kara, *Türkiye'de Tarikatlar,* s. 98.
25 Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, DİB Yayınları, Ankara 1973, s.99.
26 Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, çev: Hayrullah Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s.21.

kaldırılıp *Diyanet İşleri Riyâseti* kurulmuş, cami ve mescitler ile tekke ve zaviyelerin yönetimi bu kuruma devredilmiştir.[27]

1925'te, Nakşibendi dervişlerinden Şeyh Sait liderliğinde Doğu illerinde baş gösteren ayaklanma, Güneydoğu illerine de sıçramış ve Cumhuriyet rejimine yönelik bir tehdit olmaya başlamıştır. Fethi Bey Başbakanlık görevinden alınıp, yerine İsmet Bey getirilirken, yeni kurulan muhalefet partisi de kapatılır.[28] Meclis, kabineye isyanın bastırılabilmesi için ihtiyaç duyduğu otoriteyi veren ve 1929'a kadar yürürlükte kalan *Takriri Sükûn* kanununu çıkarır. Ankara ve Doğu illerinde İstiklal Mahkemeleri kurulmuş; isyanı çıkaranlar bu mahkemelerde yargılanarak, idam cezasına çarptırılmışlardır.[29]

Nakşibendi şeyhi olan Ata Efendi'nin, Üsküdar'da bulunan Özbekler Tekkesi'ni İstanbul'dan Milli Mücadele'ye katılanlar için ara istasyon yaptığı bilinirken, Şeyh Sait ayaklanması ve Menemen olayları neticesinde Nakşibendiler, Cumhuriyetin karşısında görülmeye başlandı.[30]

Şeyh Sait ayaklanmasının da etkisi ile 1925'te, "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun" yürürlüğe girmiş ve o zamana kadar faaliyette bulunan bütün tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Ayrıca şeyhlik, dervişlik, müritlik, emirlik, halifelik vb. unvanlar kaldırılmış ve bu kimselerin kendilerine has kıyafetleri giyerek, halk arasında faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır.

---

27 Kara, *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 98.

28 Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 264.

29 Cem Apaydın, *Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme*, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Yıl 2017/2 c. 16, sayı 32, s. 153; Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, s. 36.

30 Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler 3*, ss. 32-33.

Tekkelerin kapatılmasıyla düzenlerini ve ortamlarını kaybeden sufiler bu duruma tepki verirken, gelişen şartları zahirden batına gidiş ve şekli sınırlamaların ötesine geçme olarak yorumlayan sufiler de olmuştur.[31] Bazıları da bu yasağın yanlış olduğunu savunarak, engellemelere aldırmayıp faaliyetlerine örtülü bir şekilde devam etmiştir. [32]

1930'daki Menemen Olayı da tarikatları olumsuz etkilenmiştir. Bu süreçte halk arasında itibar sahibi bazı sufiler tutuklanmış, bazıları da idam edilmiştir.[33] Beş yıl ara ile biri Türkiye'nin doğusunda, diğeri batısında meydana gelen Şeyh Sait İsyanı ve Menemen olaylarının ardından bu sahayla ilgili büyük değişim ve düzenlemeler yapılmıştır.[34]

Cumhuriyet'in laikliğe doğru attığı adımlarla din adamlarının kamudaki rolü azalmıştır. Bu İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür. Dinin etkisini devam ettiren akımlar da olmuştur. Bunun üç odak noktası vardır. Bunlar; kültür tutuculuğu, tarikatlar ve dini modern toplumlarla uyumlu hale getirerek, aynı zamanda onu tekrar canlandırmaya çalışan akımlardır.[35]

1946-1950 arası, geçiş yıllarıdır. Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti seçmenleri kazanabilmek için mücadele etmiş, 1946'da bu mücadelenin kazananı Cumhuriyetçiler olmuştur. 1946'dan 1947'ye kadar geçen süreç, çok partili siyasal yaşamın kurulması açısından hayli önemlidir.[36] 1950'deki seçimlerde Cumhuriyetçiler kazanacaklarından emin olmasına rağmen kazanan Demokrat Parti olmuştur.[37]

---

31 Ahmet Cahit Haksever, *Modernleşme Sürecinde Mevleviler ve Jön Türkler,* H Yayınları, İstanbul 2009, s. 229.

32 Mustafa Kara, *Cumhuriyet Döneminde Tarikatlar*, Demokrasi Platformu, Yıl: 2, Sayı: 6, Bahar 2006, s. 5.

33 Vahit Göktaş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara Kalem Neşriyat, Ankara 2018, s. 22.

34 Kara, *Türkiye'de tarikatlar,* s. 99.

35 Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler 3*, ss. 30-31.

36 Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu, s. 153*

37 Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, ss. 155-156.

Seçimlerden sonra Türkiye'de tartışılan konulardan biri de dini hayattır. Kitap, dergi ve sohbet konularındaki sessizlik kısmen bozulur. Demokrat Parti'nin kuruluşu ile yeni bir çizgiye geçilirken, dini eserlerin yayınlanması gündeme gelir.[38] Tasavvufî hayatı ilgilendiren yasaklar kaldırılmadıysa da din ve vicdan hürriyeti ile ilgili yapılan yeni yorumlar, köşesine çekilmiş olan tarikat dünyasına rahat bir nefes aldırır.[39] Ankara Üniversitesi'nde İlahiyat Fakültesi açılması önemli bir gelişmedir.[40] Bu dönemin en önemli olaylarından biri de ezanın tekrar Arapça okunması olmuştur.[41]

1950-60 arasında, yönetimdeki Demokrat Parti hükümetinin din ile ilgili tavırlarında değişimler görülüyordu. Kendilerinden önceki dönemdeki katı laiklikten çıkarak, özellikle eğitim alanında attıkları pek çok adımın amacı, İslâmi unsurları yatıştırmaktı.[42]

27 Mayıs 1960'daki askeri darbe, 1946'da başlayan değişime son verdi.[43] İktidarı eline geçirenler, kendilerine "Milli Birlik Komitesi" adını vererek yeni yasa ve kurumlar ile bir seçime gidilebilmesi için 12 Haziran 1960'da, 1 numaralı geçici kanunla meşrulaşan bir yapılanmaya gitti.[44] Bu dönemde, yönetimi eline geçiren askerler, Diyanet İşleri Başkanlığını sıkı takibe aldı. Tarikat ayini yaparken yakalananlar basın ve radyo bültenlerinde yayınlandı.[45]

1961'de, ilk defa Anayasada yer alan, aralarında 677 sayılı Kanunun da bulunduğu sekiz kanun için[46], "Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamayacağı ve değiştirilmesi

38 Kara, *Tasavvuf Hareketleri*, s. 211.
39 Kara, *Tasavvuf Hareketleri*, s. 241.
40 Bernard Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, çev. Hamdi Aydoğan-Esra Ermert, İstanbul 2007, s. 23.
41 Kara, *Tasavvuf Hareketleri*, s. 241.
42 Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, s. 17
43 Kara, *Tasavvuf Hareketleri,* s. 276.
44 Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, ss. 179-180.
45 Kara, *Tasavvuf Hareketleri*, s. 274.
46 Bkz. Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2003, s. 273.

teklif edilemeyeceği" hükmü getirildi.[47] 1960'lardan sonra demokratik özgürlüklerin nispeten artmasıyla, tarikat ve cemaat gibi dini grupların etkinlikleri için daha geniş bir toplumsal saha açıldı.[48]

1960-80 arasında, dini hayatın kırsal ve çevresinde halk dindarlığının pratik uygulamaya yönelik olduğu; bunun yanında gelir düzeyi yüksek kentli kesimin ise, artan kitle iletişim araçları ve bilgiye ulaşma imkânları çerçevesinde, dindarlığın bilgi ve ahlâk boyutunu daha çok önemsedikleri görülmüştür.[49] Yine bu dönemde, İslâmi siyasal kimlik toplum sahnesine çıkar ve kamusal alanda etkinlik sağlamaya çalışır. Diğer taraftan, bazı tarikat ve sufi gruplar, yerel cemaatler, medya ve kişisel iletişimleri kullanarak, kişisel kimlik ve bilinçte dönüşümü sağlamak sureti ile gündelik hayatın inşası için çabalamışlardır.[50]

12 Eylül 1980'de ordu darbe yaparak yönetime el koymuştur. 1960 darbesi kadar sert olmayan bu darbede, politikacılar daha kısa bir zamanda serbest bırakılmıştır. Yeni bir siyasi düzene geçme konusu, yeni bir anayasayı gündeme getirmiş, hazırlanan anayasa 7 Aralık 1982'de kabul edilmiştir. 1983'te yapılan ilk seçime üç parti katılmıştır. Bunların içinden, yeni kurulan Anavatan Partisi iyi bir çıkış yapmış, lideri Turgut Özal başbakan olmuştur.[51]

Bu dönemde, tasavvufun aleyhindeki Müslüman yazarlar, bazı tasavvufî muhitlerin çıkardığı dergi ve kitapları tesirsiz hâle getirebilmek için faaliyetlere başlamışlardır. Özellikle İktibas Dergisi, tasavvufî faaliyetler yaygınlaştıkça, eleştiri dozunu arttırmıştır.[52]

---

47 Kara, *Türkiye'de tarikatlar*, s.112.

48 Celaleddin Çelik, *Türkiye'de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları ve Dindarlığın Dönüşen Görünümleri (1960-1980)*, Bilimname, cilt 2018, sayı 35, s. 219.

49 Çelik, *Türkiye'de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları*, s. 244.

50 Çelik, *Türkiye'de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları*, s. 245.

51 Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, ss. 19-20.

52 Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 355.

1995'te yapılan seçimlerde Refah Partisi, toplam oyların yüzde yirmisini aldı. İlk kez dini referansları kuvvetli bir parti, Meclis'te en çok sandalye sahibi parti olmuştu. Yeni kabinenin başbakanı Necmettin Erbakan, başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı Tansu Çiller'di. Başbakan, askeri müdahale olasılığının az olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda İslâmlaştırma programı yürütürken, bir yandan da Türkiye'nin uluslararası duruşunda, içerikten çok tavır açısından değişiklikler gerçekleştiriyordu.

Bu dönemin önemli olaylardan biri, Ankara Sincan hadisesidir.[53] 28 Şubat'ta Erbakan başkanlığında toplanan Milli Güvenlik Kurulu sonucunda, siyasal İslâm tehlikesi ilan edildi ve Erbakan yirmi maddelik önlem planını kabul etmek zorunda kaldı. Bu önlem planı, sol ideolojilerin 1980 darbesinden sonra yayılmasının önüne geçilmesi amacıyla önü açılan imam hatip okullarını engellemeye yönelikti. Bunun için, zorunlu temel eğitim beşten sekiz yıla çıkarıldı. Böylece siyasal İslâm'ın, alt ve orta sınıf gençler üzerindeki etkisinin azaltılması hedeflendi.[54] Halkın belli bir kesimi, çocuklarının kendi yönlendirmeleri ile imam hatip eğitimi almasını istediği için bu önleme tepki gösterdi ve gösteriler yapıldı.[55] Şubat 1997'deki anketlerde halkın yüzde altmışından fazlası hükümete karşı çıkıyor, yüzde otuzu hükümetin çekilmesini istiyordu.[56]

Erbakan hükümeti, hem koalisyon ortağının hem de MGK'nın baskısı ile bir yıldan kısa bir sürede, 16 Haziran 1997'de istifa etti.[57] Bu istifa sonrasında Cumhurbaşkanı Demirel, yeni başbakan olmak üzere Anavatan Partisinin lideri Mesut Yılmaz'a yetki verdi.[58] Refah Partisi hakkında açılan soruşturma sonucu Ocak 1998'de parti, Anayasa

53 Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, ss. 24-25.
54 Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, ss. 220-221.
55 Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s. 221.
56 Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, s. 25.
57 Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, s. 24.
58 Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, s. 26.

Mahkemesi'nin kararı ile kapatılarak mallarına el konuldu. Erbakan ve partinin önde gelenlerine beş yıl süreyle siyasi yasak getirildi.[59]

[59] Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s. 222.

BİRİNCİ BÖLÜM

HACI AHMET KAYHAN EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. HACI AHMET KAYHAN EFENDİ'NİN HAYATI

1.1. Soyu ve Ailesi

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Malatya'nın Pütürge ilçesine bağlı Mako (Aktarla) köyünde 1898'de dünyaya gelmiştir.[60] Kardeşleriyle birlikte nüfusa yazdırıldığı için doğum tarihi nüfus cüzdanında 1905 görünmektedir.[61] Babası, Ali-İsmail oğullarından Ali Efendi, annesi Ümmügülsüm Hanım'dır. Anne tarafından soyu Hz. Yahya(a.s)'ya dayanmaktadır.[62] Ailesinin IV. Murat'ın Bağdat seferinden dönüşte, oradan gelenler arasında olduğu bilinmektedir.[63]

Ümmügülsüm Hanım oğluna özel bir önem vermiştir. Bu durum kendisine sorulduğunda "Rüyamda Ahmet'in değerini bil dediler." demiştir. Nitekim çocukluğunda pek çok farklı hallerine şahit olunmuştur.[64] Henüz bir yaşındayken babasını, on bir yaşında ise annesini kaybetmiştir. Halasının gözetiminde büyümüştür.[65]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, 1922'de Malatya'dan İstanbul'a amcasının yanına gelmiş, iş imkânları araştırmıştır.[66] Burada kaldığı süreçte Osmanlı Hanedanı'nın

---

60 Metin Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 11.
61 Henry Bayman, *La Mekâna Yolculuk Sufilerin Açık Sırları*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2014, s.32.
62 Salim Yurtseven, *İlahi Aşk Kaynağı,* Ankara, s. 8.
63 Nusret Yalçın, Kişisel İletişim, 20.04.2020.
64 Nusret Yalçın, Kişisel İletişim, 20.04.2020.
65 Bayman, *a.g.e,* Ankara 2015, s. 22.
66 Nusret Yalçın, Kişisel İletişim, 20.04.2020.

İstanbul'u terk edişine şahitlik etmiştir. Kendi ifadesiyle; herkes uzaktan seyrederken, duruma seyirci kalamamış ve eşyalarının taşınmasında Hanedan fertlerine yardım etmiştir.[67] Onlara yapılan vefasızlıklara karşı üzüntülerini zaman zaman ifade etmiştir.[68]

Bu tarihten itibaren İstanbul ve Ankara'ya sık sık gelmiş, 1930 sonrasında Ankara'ya yerleşerek, 25 Mart 1937'de Hacer Hanım ile evlenmiş, iki oğlu ve iki kızı dünyaya gelmiştir. Ahmet Efendi evlatlarına, Bahattin, Mustafa, Rabia ve Gülistan isimlerini vermiştir.[69]

1.2. Mesleği

Ahmet Efendi, Ankara'ya yerleştikten sonra bir müddet, dönemin emniyet müdürünün yanında koruma polisi olarak çalışmış, emniyet müdürünün yurt dışına gitmesi üzerine bu görevinden ayrılarak bir manav dükkânı açmış, geçimini bu şekilde devam ettirmiştir. Daha sonra Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünde memur olarak çalışmaya başlamış, buradan emekli olmuştur.[70]

1.3. Tasavvufa İntisabı

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, mürşidi ve aynı zamanda akrabası olan, Keko lakaplı Hacı Ahmet Kaya'yı dört-beş yaşlarındayken görmüş ve ondan çok etkilenmiştir.[71] Mürşidinin annesi ile Ahmet Efendi'nin dedesi aynı köylüdür. Bu irtibatlar dolayısıyla çocukluğundan itibaren mürşidi ile sıklıkla bir araya gelmişlerdir.[72]

---

67 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 22.
68 Nusret Yalçın, Kişisel İletişim, 20.04.2020.
69 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 23.
70 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 23; Sıddık Demir, *Ankara Gönül Erleri*, Lazer Ofset, Ankara, 2014, s.183.
71 Bayman, *La Mekâna Yolculuk*, s. 32.
72 Nusret Yalçın, Kişisel İletişim, 20.04.2020.

1930'dan sonra Ankara'ya yerleşen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, efendisi Hacı Ahmet Kaya'yı görmek için sık sık Malatya'ya seyahat etmiştir. Efendisinin 7 Mayıs 1944'te dünyasını değiştirmesinden sonra halkı aydınlatma görevine, hem 1. Dünya savaşında hem de talebeliğinde Efendisi'nin en yakın arkadaşı olan Musa Kazım Efendi devam etmiştir.[73] Musa Kazım Efendi 1966'ya kadar irşada devam etmiş, vefatından sonra irşad görevi Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye verilmiştir.

1.4. Vefatı

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, henüz sağlığında bir cami inşa edilmesini istemiş, bunun için çevresindeki yakın evlatları ile yer araştırması yapmıştır.[74] Araştırmalar sonucunda, Ankara-Samsun yolu üzerinde Kayaş'a bağlı Kızılcaköy'ü uygun gören Ahmet Efendi, burada cami inşaatını başlatmıştır. Camiin yapımı sağlığında tamamlanmıştır.

Ahmet Efendi bir hafta hasta yattıktan sonra 3 Ağustos 1998 Pazartesi günü akşam saat 22.00'de Hakk'a yürüdü. Cenaze namazı ertesi gün sabah 10.30'da kılınarak, Ankara Kayaş Kızılcaköy'deki Hacı Ahmet Kayhan Birlik Camisine bitişik olarak yapılmış türbeye defnedildi.[75]

2. MANEVİ ŞAHSİYETİ

İslâm'ın Sırrı isimli eseriyle, Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin sohbetlerini konularına göre tasnif ederek okuyucuya sunan Metin Bayman, Hacı Ahmet Kayhan

73 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s.32.
74 Demir, *Ankara Gönül Erleri*, s.189.
75 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 36.

Efendi için, modern zaman velisi tanımlamasını yapar.[76] Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin, Allah'ın velisi olduğu, onu uzun yıllar boyunca izleyen pek çok öğrencisi ve Türkiye tarihinde önemli siyasi rolü olan kişiler tarafından paylaşılan bir görüştür.[77]

1975'ten itibaren yaygın olarak tanınmaya başlayan Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin, 1980'ler sonrasında ziyaretçilerinin sayısı artmıştır.[78] Onu izleyenler, sıradan halk kesimleri yanında; radyo, opera, bale sanatçılarından, siyasetçilere uzanan geniş bir yelpazeyi teşkil etmiş,[79] toplumun tüm katmanlarından, her türlü dünya görüşüne sahip insan kendisini rahatlıkla ziyaret edebilmiştir.[80] Kadiri, Nakşi, Cerrahi gibi tarikatların mensupları da kendisini ziyaret etmiştir.[81] Ziyaretine gelen herkesi aynı sevgi ve hürmetle karşılayarak onlara eşit muamele eden[82] Ahmet Efendi'nin bağlılarıyla olan irtibatında öne çıkan yönlerden birisi, ona ulaşmaktaki kolaylıktır.[83]

Ahmet Efendi'nin bağlılarının çok farklı toplum kesimlerinden olması onun irşat sistemini şekillendiren etkenlerden biri olduğu kesindir. Zira bu kişilerin birbirinden farklı dini bilgilere sahip olduğu, dünya görüşlerinin de farklılık arz ettiği aşikardır. Bu durum, Ahmet Efendi'nin bağlılarının kendilerine mahsus durumlarını göz önüne alarak onları irşat etmesini gerekli kılmıştır. Örneğin zikir tertiplerini bağlılarının iş, aile ve manevi hallerine ugun olarak vermiştir.[84]

---

76 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 17.

77 Tahsin Pehlivanoğlu, *Başbuğ'dan Hatıralar Şeyh Kayhan Efendi*, https://www.youtube.com/watch?v=XwA11yvBe8I, Erişim Tarihi: 20.6.2019.;"*Hacı Ahmet Kayhan ve Alparslan Türkeş"*, http://www.yusufiye.net/modules.php?name=News&file=article& sid=567, Erişim Tarihi: 20.6.2019.; Ahmet Tezcan, *"Ecevit'e Laf Etmeyin, Ecevit benim"* Ahmet Tezcan'ın Aşuresi, Kasım Pazar 2009,http://ahmettezcan-asure.blogspot.com/2009/11/ecevite-laf-etmeyin-ecevit-benim.html, Erişim Tarihi: 26.7.2019.

78 Avanoğlu, *Veiled Islam: A Deconstractive Sufi Formation*, s.137

79 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 21.; Avanoğlu, *Veiled Islam: A Deconstractive Sufi Formation,* s. 47.

80 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 15.

81 Avanoğlu, *Veiled Islam: A Deconstractive Sufi Formation*, s. 143.

82 Avanoğlu, *Veiled Islam: A Deconstractive Sufi Formation,* s. 21.

83 Avanoğlu, *Veiled Islam: A Deconstractive Sufi Formation*, s. 18.

84 Ümmügülsüm Beynam, Kişisel iletişim, 29.3.2020.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin çevresinde çok sayıda insan olmasına rağmen sade bir hayatı tercih ettiği görülmektedir. Onu ziyaret edenler, gerek evin gerekse ev halkının mütevazı olduğunu, Ahmet Efendi'nin temiz ve sade kıyafetleri tercih ettiğini ifade etmişlerdir.[85] Nitekim o, temizliği çok sever ve çevresindekilere de "Temizlik imandandır."[86] hadisini sıklıkla hatırlatırdı.[87] Bu sadelik içinde, gelen ziyaretçilere mutlaka çay ikram edilmiş, yemek vaktiyse sofraya davet edilmişlerdir. Ancak buna rağmen herhangi bir hediye getirilmesine sıcak bakılmamış, gelen hediye önemli bir maddi değere sahipse, ihtiyacı olan başka bir ziyaretçiye verilmiştir.[88]

Ahmet Efendi hasta yakınlarını mutlaka ziyaret eder, sokakta herkese selam verir, güler yüz gösterirdi. Tevazu sahibiydi ve aşırılıklardan daima kaçınırdı.[89] İbadete çok düşkündü. Halkı ve özellikle fakirleri çok sever, herkesin derdine üzülür ve onlara derman olmak isterdi.[90] Aile hayatında çok anlayışlıydı. Kendi işini kendisi görür, kimseye yük olmak istemezdi. Yalan, cimrilik ve korkaklık, sevmediği hasletlerdendi.[91] Bağlılarına hayvanlara karşı dahi merhametli olmayı öğretirdi.[92]

İslâmiyeti en güzel şekilde yaşamaya çalışan Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin kapısı, nerdeyse yirmi dört saat ziyaretçilerine açıktı. Yaşı ilerleyip de ağır sağlık sorunları yaşadığı dönemde bu ziyaret saatlerini sabah 10.00-12.00 arasında sınırlamıştır. Buna rağmen bu saatler dışında gelmek zorunda kalanlara da kapılar açık tutulmuştur.

---

85 Abdilnizam Bilen, Kişisel İletişim, 28.09. 2019.

86 Ebu'l-Hüseyin bin Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el Câmi'u's-sahîh*, I-III, İstanbul, 1413/1992, Taharet 1; Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*, 5/342, 344; İsmail b. Muhammed Aclûni, *Keşfü'l- Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs ammâ 'ştehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs, el-Müessesetü'r-Risâle*, Beyrut 1405, II, s. 291

87 Salim Yurtseven, Seyyid Abdülkadir Geylânî ve Seyyid Sultan Ahmed Kayhan Hazretleri'nden Öğütler, Özdemir Ofset, Ankara, s.196.

88 Hakan Kızıltepe, Kişisel İletişim, 2.11.2019.

89 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s.196.

90 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 470.

91 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*,, s.196.

92 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*,, s.197.

Ziyaretçiler eve girdiklerinde hemen salona alınmış, Ahmet Efendi ile görüşme, sohbet etme imkânı bulmuş, O'na sorularını sorabilmişlerdir.[93]

Ziyarete gelenlerle tek tek ilgilenir, hatırlarını sorar, küçük çocuklara cebinden şekerler verir, dertlileri dinler, çözüm yollarını söyler, teselli ederdi. Kendisine edep dışı hareket eden ziyaretçilerini dahi tebessümle dinler, kalplerini kırmadan güler yüzle yolcu ederdi.[94] Bağlılarının, sıklıkla, Hacı Ahmet Kayhan Efendi ile olağanüstü hâller yaşamalarından bahsetmeleri dikkat çekicidir. Ziyarete gelen pek çok kişi, sorularına verilen cevapları, çözümsüz hastalıklarına buldukları şifaları çevrelerine aktarmışlardır.[95]

O, insanların en küçük dertlerine kadar ilgilenirken, bir taraftan da dünya barışının tesis edilmesi için çaba sarf etmiştir. Bu amaçla savaş risklerine dikkat çekmiş, nükleer silahlarla dünyanın ve insanlığın geri dönüşü olmayan bir yola girmesine yönelik kaygılarını aktarmıştır. Bu amaçla yazdığı mektupları Amerika, Rusya, İngiltere, İsrail gibi dünya barışında rol sahibi bazı ülkelerin liderlerine göndermiş ve onlardan geri dönüşler almıştır.[96]

Ahmet Efendi'nin, insani değerlere büyük önem verdiği görülmektedir. İnsanın, çevresine ve insanlığa karşı görevleri üzerinde ciddi bir şekilde durduğu, özellikle edep ve irfanı öğrencilerine kazandırmak için büyük bir çaba sarf ettiği bilinmektedir.[97]

Nakşi silsileye mensup Ahmet Efendi'nin, öğrencilerine tarikat sistemi uygulamadığı görülmektedir. Bunun yerine, tasavvufun temel ilkeleri çerçevesinde öğrencilerini irşad eden Ahmet Efendi'nin, Nakşiliğin genel karakterinin ötesinde riyazete, az uyku ve az yemeye özel bir önem verdiği görülmektedir.[98] Ancak çok namaz

---

93 Bayman, *İslam'ın Sırrı,* s. 18.
94 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s.196.
95 Bayman, *İslam'ın Sırrı*, s. 21.
96 Sevinç, *Ahmed Kayhan Efendi'nin Hayatı,* s. 11.
97 Dr. Sinan Kılıç, *"Hacı Ahmet Kayhan'ı Anma Programı (10.11.2019)"*, https://www.youtube.com/watch?v=SSBNH7vRl9M, Erişim Tarihi: 13.01.2020.
98 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 201.

kılmayı sıklıkla vurgulaması ve tavsiye etmesi, Nakşi karakterini somutlaştırmaktadır.[99] Verdiği manevi eğitimde karakterize olan bir diğer husus ise, zikir yaparken sayının çokluğundan ziyade az; ama öz tesbihatı önemsemesidir. Ona göre önemli olan, 'Bir kerede hedefi on ikiden' vurmaktır.[100] Bağlılarına verdiği bu eğitimlerle pek çok insan yetiştireceğini ifade etmiştir.[101]

Maneviyat anlayışında en öne çıkan üç husus; haram menfaat ve haram şehvetten kaçınarak nefse hâkim olmak, tüm yaratıklara şefkat beslemek ve İslâmiyetin prensiplerini harfiyen yerine getirmektir.[102] Haram menfaat ve şehvetten uzak durmak, özellikle üzerinde durduğu bir hususdur. Bu konuyu sıklıkla sohbetlerinde dile getirmiştir.

Tüm yaratılmışlara merhamet ve şefkat göstermek onun maneviyat anlayışının temel eksenlerden biridir. Bu noktada, dört kutup olarak tanımladığı güneş, gece, su ve toprak onun açısından çok önemli ahlâki özelliklerin simgesidir. Bunlardan güneş ve su rahmaniyeti temsil eder. Zira onlar, nimetlerini iyi-kötü, güzel-çirkin, inançlı-inançsız demeden tüm varlıklara ayrım gözetmeden verirler. Gece ise, tüm kötülükleri örterek rahmaniyetin, settar olmanın gereğini yerine getirir. Toprak da diğerlerinden farklı olarak, kendisine nasıl muamele edilirse edilsin her zaman nimetlerini verir ve bunu yaparken de herhangi bir ayrım gözetmez. Ahmet Efendi, bu dört kutbun özelliklerinden birinin bile veli olmak için yeteceğini söyler.[103]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin, vahdet-i vücut kavramını açık bir şekilde ele aldığı ve açıkladığı görülmemektedir. Ancak tevhid bahsini ele alırken, bu kapsamda anlaşılabilecek kapalı ifadeler kullanır. Ona göre tevhid, Allah'ın bir esmasıdır ve bu esma da el-Ahad'dır. Onun tevhid anlayışına göre hiçbir şey tevhidin dışında kalamaz.

99 Bayman, *İslam'ın Sırrı*, ss. 230-240.
100 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, ss. 247-248.
101 Nusret Yalçın, Kişisel İletişim, 20.04.2020.
102 Bayman, *İslam'ın Sırrı*, s. 31.
103 Bayman, *İslam'ın Sırrı*, s. 73.

Tüm varlıkları tevhid kavramı içinde ele alır; âlim de meyhanedeki kişi de tevhide dâhildir. Meyhanedeki, yolunu şaşırmış olmasına rağmen tevhidin dışına çıkamaz. Böylece Ahmet Efendi, tüm varlıkta tekliği işaret eder, bütünsel bir yaklaşım sergiler ve her şeyi tevhid eder. Bu anlayışa ulaşmak ise, ancak şer'i kaidelere uymak ile gerçekleşir. Bu anlayışta yanlış yola sapanlar dışlanmaz; fakat tevhide ermek, ancak emri ilahinin yerine getirilmesiyle tahakkuk eder.[104] Ahmet Efendi'nin tasavvuf anlayışındaki vahdet-i vücut neşvesini görmek açısından önemli bir gösterge, onun bağlılarına devamlı tavsiye ettiği, Sadreddin-i Konevî'nin Hadis-i Erbain Şerhi'dir.[105] Bu zâhiren küçük hacimli kitabın bir milyon adet bastırılarak tüm ülkeye yayılmasını arzulayan Ahmet Efendi, bu eserin ezberlenip yaşanarak büyük manevi makamlara erişileceğini müjdeler.[106]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *Ruh ve Beden* isimli eserinde kendisini şöyle tanımlar: *"Maddi ve manevi insanlığı, son karıncasına kadar bütün hayvanlarıyla, en küçük çiçeğine kadar bütün bitkileriyle dünyayı, ulvi bir vicdan hissiyle seven; akl-ı selim sahibi; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı."*[107]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin 1960-1962 arasında tuttuğu not defterindeki aşağıda yer alan satırlar onun manevi şahsiyetine yönelik önemli bilgiler sunmaktadır:

> *"16 Mayıs 1960: Mayıs ayının on altısında Allah'ıma iman ettim ve gördüm, bildim. Kendisini bilerek müşahede-i Rahman ettim. Elhamdülillah. Hak ile Hak oldum, elhamdülillah. Şükür, bir günlük oldum. Rabbimi bildim ve gördüm. Âlem kalmadı, kül oldu; yandı, Allah kaldı. Ahmet ismi kaldı, kendi yok oldu. Bir Allah kaldı. Cümle âlem şadüman oldu. Hadis manası: "Nefsini bilen Allah'ını bildi" - men arefe nefsehu fekad arefe Rabbehu. Bildim. Bildim, gördüm, dedim: Elhamdülillah. Ebediyen şükür. Ahmet."*[108]

104 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 46.
105 Kayhan, *Sohbetler,* s. 222.
106 Kayhan, *Sohbetler,* ss. 222-233.
107 Hacı Ahmet Kayhan, *Ruh ve Beden,* Bizim Büro Basımevi, Ankara 1991, s. 414.
108 Bayman, *İslâmın Sırrı,* s. 433.

Bu yazı, O'nun tasavvuf öğretisinin nihai gayesi olan fenâ ve beka tecrübelerini yaşadığına işaret eden satırlardır. Aşağıdaki satırlarda ise rüya yoluyla bir icazet merasimine atıfta bulunulur: *"Kazım Efendi vefat etti. Rüyada bana bir kaftan, bir takke giydirdi. 'Bunlar Osman Bedreddin Hz.'nindir.' dedi."*[109] Ayrıca o, 5 Haziran 1974 gecesi ikinci mürşidi Hacı Kâzım Efendi Hz.'ni rüyasında gördüğünü ve irşat vazifesinin kendisine tebliğ edildiğini beyan etmiştir.[110] Vefatına kadar irşad görevini sürdüren Ahmet Efendi, yerine halife bırakmamıştır.[111]

Bir şiirinde şöyle söylemiştir;

"Ne Bektaşiyim, Ne Hanefiyim, Ne Şafiyim, Ne Malikiyim.
On iki İmam'ın sâlikiyim,
Muhammed Ali'nin sevgilisiyim
Âli Abâ'nın örtüsüyüm
On dört Masum'un matemiyim
İmamı Hasan, İmamı Hüseyin aşkı ile
Ehl-i Beyt'in Aşıkıyım."[112]

3. SİLSİLESİ

Arapça'da zincir anlamına gelen silsile, art arda gelen bir dizi şeyi kendi içinde sınıflandırma manasına gelir. Tasavvufî bir terim olarak ise mürşitten başlayan maneviyat öğretmenleri zincirine atıfla kullanılır. Tasavvuf öğretisinde yer alan tüm silsilelerin başında Hz. Muhammed(s.a.v) bulunmaktadır.[113] Bir tarikat şeyhi, Allah'tan başlayarak o

109 Bayman, *İslâmın Sırrı,* s. 433.
110 Bayman, *İslâmın Sırrı,* s. 482.
111 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 260, Bayman, *İslâmın Sırrı*, s. 482.
112 Hacı Ahmet Kayhan, *Âdem ve âlem*, Gürler Ofset Matbaacılık, Ankara 1997, s. 4.
113 Serrâc, *el-Luma'*, s. 499; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 574; Necdet Tosun, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, yıl: 2009, *"Silsile"*, cilt: 37, s. 206.

güne gelen hattın en ucunda bulunur. Sahip olduğu bilgi, kendinden önce silsiledeki şeyhler yoluyla doğrudan Allah'tan gelen bilgidir. Bir şeyh, Allah'tan gelen hakikati yansıtmak için çalışır ve silsile bu iddianın temel kanıtıdır.[114]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Nakşiliğin Hâlîdî Samini koluna bağlı olduğunu belirtir. Ona göre velayet nuru, bir üstaddan diğerine geçerek nesiller boyu yaptığı seyahatle, Osmanlılar zamanında Mevlana Hâlid vasıtasıyla Şam'dan Doğu Anadolu'ya ulaşmıştır. Mevlana Hâlid, bu dönemde çok sayıda halife yetiştirmiştir.[115]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin bildirdiği silsilesi şu şekildedir;

1. Hz. Muhammed Mustafa(s.a.v) (570-632)

2. Ebubekir Sıddık (573-634)

3. Selman-ı Farisi (?-655)

4. Kasım bin Muhammed bin Ebubekir (640-725)

5. İmam Cafer Sadık (702-765)

6. Tayfur Ebu Yezid (Beyazıd) Bistami (803-875)

7. Ebül Hasan Ali Harakani (?-1034)

8. Ebu Ali Farmedi (?-1085)

9. Ebu Yakup Yusuf Hemedani (1048-1140)

10. Abdülhalik Gucdevani (?-1220)

11. Arif Rivgeri (1167?-1259)

12. Mahmud Encir Fagnevi (?-1272)

---

114 Tayfun Atay, *Batı'da Bir Nakşî Cemaati Şeyh Nâzım Kıbrısî Örneği*, İletişim Yay., İstanbul 1996, s. 66.

115 Bayman, *İslâmın Sırrı,* s. 433.

13. Ali Râmitenî (1191-1321)

14. Muhammed Baba Semasi (?-1354)

15. Seyyid Emir Külal (?-1371)

16. Muhammed Bahaüddin Şah-ı Nakşibend (1318-1389)

17. Alaeddin Attar (?-1400)

18. Yakup Çerhi (?-1447)

19. Muhammed Zahid Semerkandi (?- 1522)

20. Derviş Muhammed Semerkandi (?-1562)

21. Hace Muhammed Emkenegi (1512- 1599)

22. Muhammed Baki Billah (1563-1603)

23. Ahmed Faruki Sirhindi (İmam Rabbani, Müceddid-i Elf-i Sani) (1563-1625)

24. Muhammed Masum Faruki (1599-1668)

25. Muhammed Seyfeddin Faruki Müceddidi (1645-1684)

26. Şemseddin Nur Muhammed Bedevani (1664-1723)

27. Şemseddin Habibullah (1701-1781)

28. Abdullah (Gulam Ali) Dehlevi (1745-1825)

29. Mevlana Hâlîdî Bağdadi (1778-1826)

30. Ali Septi (?-1870)

31. Mahmud Samini (1813-1895)

32. Osman Bedreddin Erzurumi (İmam Efendi) (1858-1922)

33. Hoca Mustafa Naci (1843-1925)

34. Hacı Ahmet Kaya (1881-1944)

35. Musa Kazım Ağel (1896-1967)

36. Hacı Ahmet Kayhan (1898-1998)[116]

3.1. Silsiledeki Yakın Dönem Mürşitler

3.1.1. Ali Septi Efendi (1785-1870)

Ali Septi Efendi, aslen Diyarbakır'lı olup, seyyiddir.[117] Babasının ismi Süleyman'dır. Küçük yaşlardaki ilim öğrenme aşkı ile ilk dersini babasından almıştır. Daha sonra o civarda bulunan tanınmış hocalara devam ederek zâhiri bilgilerini tamamlamış, Kırkdirek Köyü'nde medrese hocalığına başlamıştır.[118]

Abdullah Dehlevi Hazretleri'nin, Şam halkını irşad ile görevlendirdiği Mevlana Hâlîdî Bağdadi Hazretleri, görevini icra etmek üzere Hindistan'dan yola çıkar. Manevi bir emir üzerine Diyarbakır'a bağlı Kırkdirek köyüne gelerek Ali Septi Hazretleri'ni bulur, onun evinde misafir olur. Mevlana Hâlîdî Bağdadi Hazretleri, birlikte Şam'a gitmeyi teklif edince, Ali Septi Hazretleri tereddüt etmeden kabul eder ve tasavvuf hayatı başlamış olur.[119]

On bir yıl Şam'da Mevlana Hâlîdî Bağdadi Hazretleri'nin hizmetinde, onun ilim ve feyzinden istifade eder. Hâlîdî Bağdadi Hazretleri, icazetini verip memleketine dönmesini istediğinde, icazet değil ona hizmet etmeyi tercih ettiğini ifade eder. Bunun üzerine şeyhi Ali Septi Hazretleri'ne annesinin rahatsız olduğunu gidip ziyaretini yapıp geri dönmesini söyler. Memleketine ulaştığında annesi vefat etmiştir. Birkaç gün sonra yola çıkar; fakat

116 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, ss. 498-499
117 İbrahim Sarı, *Anadolu Evliyaları*, Net Medya Yayıncılık, 2016, s.524.
118 Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din âlimleri*, Çağ Ofset, Elazığ, 1998, s.111.
119 Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din âlimleri*, ss.111-112.

Şam'a geldiğinde şeyhi de vefat etmiştir. Mevlana Hâlîdî Bağdadi Hazretleri vefat etmeden önce müridinin icazetini imzalamış, kardeşi Muhammed Sahib'e emanet etmiştir.[120] Bir rivayete göre de Muhammed Sahib'in hazırladığı icazetnamesini Mevlana Hâlîdî Bağdadi Hazretleri tasdik eder ve icâzetnâmesini, talebelerinden Abdullah-ı Mekkî Palu'ya getirerek teslim eder.[121]

Ali Septi Hazretleri, Mevlana Hâlîdî Bağdadi'den icazetname alan üçüncü halifedir.[122] Yine bir başka rivayete göre, Ali Septi Hazretleri icazetname alan kırkıncı halifesidir. Eskiden Diyarbakır'a, şimdi ise Mardin'in Savur ilçesine bağlı Kırkdirek Köyü'nün ismi, Ali Septi Hazretleri'nin kırkıncı halife olmasından dolayı verilmiştir.[123]

İcazetini teslim alan Ali Septi Hazretleri, uzun bir yolculuktan sonra memleketine döner. Bir süre köyünde ikamet ettikten sonra, Palu'ya göç ederek vefatına kadar, kırk beş yıl boyunca burada halkı irşad eder. Nakşilik tarikatı bölgeye ilk defa Ali Septi Hazretleri ile nüfuz etmiştir.[124]

Henüz on iki yaşında iken Ali Septi Hazretleri'nin manevi eğitimine girerek, onun vefatına kadar, yirmi sekiz yıl yanından ayrılmayan Seyyit Ahmet Çapakçuri Efendi[125], Ali Septi Hazretlerini şöyle tarif eder; *"Uzunca boylu, kara kaşlı, büyük ve kara gözlü, buğday renkli, gür ve güzel sakallı olup sakalının beyazı siyahından fazla idi. Başlarına kırmızı bir taç giyerler ve büyük bir sarık sararlardı. Çok etkileyici ve saygı uyandırıcı bir görünüşleri var idi. Herkes kendilerinden son derece çekinirdi."*[126]

120 Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din âlimleri*, ss.111-113.

121 Işık, Tam İlmihal Se'âdet-i Ebeiyye, s.1132.; Hz. Ali Septi | Yolumuzu Aydınlatanlar, https://www.youtube.com/watch?v=BegIgqQir1s, Erişim Tarihi: 5.2.2018

122 Seyyid Ali Sebti | "Silsile-i Nakşibendiyye-i Müceddidiyye-i Saminiyye", http://www.harputelazigsamini.com/ana-sayfa-2/32-seyyid-ali-sebti-k-s. Erişim Tarihi: 13.5.2018.

123 Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din âlimleri*, s.111.

124 Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din âlimleri*, s.113.

125 Harput Evliyaları, *"Seyyid Ahmet Çapakçuri Hz."*, http://www.mared.org.tr/Icerik/seyyid-ahmet-%C3%A7apak%C3%A7uri-hz-2735, Erişim Tarihi: 7.2.2018.

126 http://www.harputelazigsamini.com/ana-sayfa-2/32-seyyid-ali-sebti-k-s/ (Erişim: 7.2.2018)

Kırk kadar halifesi olduğu söylenmesine rağmen kesin olarak bilinenler şöyledir: Seyyid Mahmud Samini Hazretleri, Seyyid Ahmed Çapakçuri Hazretleri, Ali Septi Hazretleri'nin oğulları Mehmet ve Mahmud Efendiler, Şeyh Abdullah Efendi, Şeyh Süleyman Efendi, Şeyh Ahmed Efendi.[127]

Ali Septi hazretleri, çevresindekilere Allahü Teâla'nın emir ve yasaklarını hatırlatır, Ehl-i sünnet itikadının üstünlüğünü ve buna bağlı olmayı anlatırdı. Namaz konusunda büyük hassasiyet gösterir ve mümkün mertebe kazâ namazı kılmayı tavsiye ederdi. *"Namazlarınızı terk etmeyiniz, aksi halde iyiliği terk edersiniz."* buyururdu.[128]

Ali Septi Hazretleri'nin halifelerinden Seyyid Ahmed el-Kürdi Hazretleri, Muhammed İhsan Oğuz'a yazdığı mektupta şeyhi hakkında; "Mevlana Aliyyü's-Sebti, Hazret-i Halid'de ne kadar kuvvet varsa hepsine erişmiştir. Zira son derecede hizmet etmiştir. Aliyyü's-Sebti Hazretleri'ne Şah Abdullah-ı Dehlevi Hazretleri'nin ruhaniyyetlerinden üveysiyyet yönü de nasib olmuştur." yazmıştır.[129]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Ali Septi Hazretleri ile ilgili şunları anlatır: *"Şeyh Ali Septi Hazretleri üç yüz müridi ile Palu'dan Bingöl'e gidiyorlarmış. Kurt, üzengiye yapışmış. Ali Septi kurda bir şeyler söylemiş. Sormuşlar, kurt 'Yavrularım bu sene ölmesin' demiş. O da 'Gidin bakın ama yanaşmayın.' deyince hakikaten kurdun yavrularını emzirdiğini görmüşler."*[130] Kabri, Elazığ'ın Palu ilçesinde Murat Suyu kenarındaki bir tepededir. Eşi ve çocukları da aynı türbede medfundur.[131]

---

127 http://www.harputelazigsamini.com/ana-sayfa-2/32-seyyid-ali-sebti-k-s/, (Erişim: 7.2.2018)

128 İbrahim Sarı, *Güneydoğu Evliyaları*, Net Medya Yayıncılık, 2016, s.140.

129 Seyyid Muhammed Şerif Şerif Buhari | "Seyyid Eş Şeyh Aliyüs Septi Paluvik(k.s)", http://www.serifbuhari.com/seyyid-ali-septi-paluvi-k.s.html#.WnzPeSXFLIU, Erişim Tarihi: 8.2.2018.

130 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 448.

131 Sarı, *Güneydoğu Evliyaları*, Net Medya Yayıncılık, 2016, s.140.

3.1.2. Mahmut Samini Efendi (1813-1898)

Elazığ'ın Palu İlçesine bağlı Hun köyünde, Hacı Ahmet Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelen[132] Mahmut Samini Efendi seyyid soyundandır.[133] Şeyh Ali Septi'ye intisap ederek[134] seyr-u sülûkunu on sekiz günde tamamlamıştır.[135] Şeyhiyle sohbet ve ibadetlerle dolu bu kısa dönem sonunda icazetini alan Mahmut Samini Efendi, şeyhi dünyasını değiştirene kadar vazifeye başlamaz ve vaktini eve kapanarak ibadetle geçirir.[136]

Mahmut Samini Efendi, adalete çok önem vermiştir. Herkese eşit ve adil davranmayı prensip edinmiş, müritler arasında ayrım yapmamıştır. Alçak gönüllü, merhametli ve iyiliksever olan Mahmut Samini Efendi, âlimlere karşı çok saygılı davranmıştır. Methedilmeyi asla kabul etmeyen ve izin vermeyen Mahmut Samini Efendi, keramet göstermeyi sevmez; fakat olduğunda da mahcup olurdu.[137]

Mahmut Samini Efendi, öğrencilerini özellikle sahte mürşidler konusunda uyarmıştır. Ona göre; kendine dünyalık verildiğinde bundan hoşlanan, sünnetlerle amel etmeyen ve dünyadan bahsedildiğinde bundan hoşlanan kişiler, gerçek mürşid olamazlar.[138]

Onun tasavvuf anlayışında, ehl-i sünnet mezhebine uygun olarak İslâm dininin temel inanç esaslarına bağlı kalmak ve kalbi masivadan arındırarak Allah'a yönelmek önemlidir. Bu yönelmenin temeli, Allah'ın emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmaktır. Şeriat olmadan tarikata yol bulunması mümkün değildir.[139]

---

132 Bünyami Erdem, *Şeyh Mahmud-u Samini Hazretleri,* Örnek Ofset Yayıncılık, Elazığ, 2011, s. 25.
133 Işık, *Tam İlmihal Se'âdet-i Ebeiyye*, s.1132.
134 Işık, *Tam İlmihal Se'âdet-i Ebeiyye,* s.1132.
135 Işık, *Tam İlmihal Se'âdet-i Ebeiyye*, s.1158.
136 Mehmet Şirin Ayiş, *Mahmud Samini ve Palu Çevresinde İlim İrşad Faaliyetleri,* Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkez Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Elazığ, 2018, s. 255.
137 Ayiş, *Mahmud Samini,* s. 255.
138 Ayiş, *Mahmud Samini,* s. 257.
139 Ayiş, *Mahmud Samini,* s. 258.

Nakşbendiliğin temel esaslarından olan tezekkür-ü mevt; yani ölüm düşüncesini akılda tutma uygulaması, Mahmut Samini Efendi tarafından sürekli Allah'ın huzurunda olma düşüncesine dönüştürülmüştür. Böylece, sürekli ölümü hatırlamak yerine, Allah'ı unutmama prensibiyle müritlerine seyr ü sülûk yaptırmıştır.[140]

Osman Bedrettin Efendi, Mahmud Samini Hazretleri'yle ilk tanıştığında tütün içmesine takılır. O bu konuda kendisine; "Bizim tütün çubuğumuzu düşüneceğine, Allahü Teâla'yı düşün ve O'nu zikret. O'nu an ve O'ndan başka da hiçbir şey düşünme." demiştir.[141] Müridlerine çok önem veren Mahmud Samini Efendi, en büyük eserin kâmil insan yetiştirmek olduğunu ifade etmiştir.[142]

Ahmet Kayhan Efendi, Mahmud Samini'nin Ali Septi Hazretleri ile tanışmasını ve ona intisabını anlatır. Samini Hz.'leri, arkadaşlarıyla Septi Hz.'lerini ziyaret giderler, dönüşte arkadaşları ona Efendinin ne verdiğini sorarlar. Bir şey vermediğini söyleyerek Septi Hz.'lerine gider ve herkese bir şey verdiğini ama kendisine vermediğini söyler. Septi Hz.'leri "bana bak" der, ama o bakıp hayâ ile hemen yüzünü yere indirir. Efendi üç defa yüzüne bakmasını ister ve sonunda "Beni bir yerde görsen tanır mısın?" der. Samini "evet" deyince "hadi git ama unutma" der. Samini koşarak arkadaşlarına yetişir ve yolda hep geri dönerek "unutmadım efendi" der. Ahmet Kayhan Efendi, Samini Hazretlerinin virdinin bu olduğunu ve bu şekilde Hakk'a vasıl olduğunu vurgular. O günden sonra onun mürşidini hiç unutmadığını ve böylece her an beraber olduğunu söyler. Efendi'ye göre Samini Hz.'leri edebi ve sadakati sayesinde hızlı yol almıştır.[143]

140 Ayiş, *Mahmud Samini,* s. 258.
141 Işık, *Tam İlmihal Se'âdet-i Ebeiyye*, s.1132; Sarı, *Anadolu Evliyaları*, s.543.
142 Sarı, *Anadolu Evliyaları*, s.544.
143 Bayman, *İslam'ın Sırrı,* ss. 449-451.

3.1.3. Osman Bedreddin Efendi (İmam Efendi) (1858-1924)

Süleyman Sukuti Efendi'nin oğlu olarak Erzurum'da[144] dünyaya gelen Osman Bedreddin Efendi, öncelikle dini, ahlâki ve tasavvufî terbiyesini babasından almıştır. Dokuz yaşında hafız olmuş,[145] medrese eğitimini tamamlayarak büyük bir âlim olmuştur.[146] Doksan üç Harbi sırasında halkın dini yönden teşvik edilerek orduya destek vermelerinde önemli katkılar vermesi dolayısıyla tabur imamı olarak atanmıştır.[147]

Harp sonrasında, rüyasında Palu'ya gitme emri verilince oraya giderek Mahmut Samini Efendi'ye intisap etmiştir. Ancak bu süreç sancılı bir şekilde gerçekleşir. Zira İmam Efendi, Mahmut Samini Efendi'nin âlim kimliği olmaması dolayısıyla ona tabi olma hususunda tereddüt etmiş ancak yaşanan çeşitli hâller ve işaretler sonrasında kendisine mürid olmuştur.[148]

İcazet aldıktan sonra 1909'a kadar Çemişgezek'te kalmış, halkı irşatla meşgul olmuştur. Daha sonra Mahmut Samini Efendi'nin emriyle Harput'a yerleşir ve kendini tamamen ilme ve tasavvufa verir. Beyaz fes üzerine beyaz sarık saran[149] İmam Efendi, Gümüşhaneli Ahmed Ziyaeddin Efendi ve Terzi baba olarak bilinen Erzincanlı Vehbi Hayati gibi zatlardan da feyiz almıştır.[150]

Gülzar-ı Samini (Mektubat), Sohbetname, Gülbin-i İrşat ve *Mecalis-i Saminiye* isimli eserler veren İmam Efendi'nin ilmi yönü kadar ilahi aşk yönü de ön plandadır. Bu

144 İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1959, c.2, s. 268; Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din âlimleri*, s.129.; Bünyami Erdem, *Şeyh Osman Bedreddin Erzurum-i*, Örnek Ofset Yayıncılık, Elazığ, 2012, s. 3.

145 İhsan Soysaldı, *Osman Bedrüddin Erzurumi'nin Bazı Dini ve Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı,* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 10, S. 14, s. 110.

146 Mustafa Taş, *İmam Efendi'nin Sohbetname Adlı Eserinde Hadis ve Sünnetle İlgili Ele Alınan Bazı Konular ile Hadis Kullanım ve Yorum Örnekleri,* Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi, C. V, S. 2, 2019, s 356.

147 Enver Türkmen, *Osman Bedrüddin Erzurumi'nin Gülzar-ı Samini'sinde Bulunan Âyetlerin Tasavvufî Yorumları ve Ruhu'l Beyen Adlı Tefsirle Karşılaştırılması,* Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2007, s. 6, Ayrıca bkz. Taş, *İmam Efendi'nin Sohbetname Adlı Eserinde,* s. 357.

148 Erdem, *Şeyh Osman Bedreddin Erzurum-i*, s. 31.

149 Işık, *Tam İlmihal Se'âdet-i Ebeiyye*, s.1158.

150 Taş, *İmam Efendi'nin Sohbetname Adlı Eserinde,* s. 357.

durum eserlerinde kolaylıkla görünmektedir.[151] Müridlerinin yetişmesinde sohbeti çok önemseyen İmam Efendi, ashabın yüceliğinin, Resulallah ile sohbetleri sonucu tahakkuk ettiğini vurgular. Sohbetlerinin ana konusu mürşid-i kâmilin elinde nefsin terbiyesidir. Nefsin terbiyesiyle ruh zaten kulu Allah'a yöneltecektir. Tasavvufun satırdan değil, sadırdan öğrenileceğini söyleyen İmam Efendi, kitaplarda ancak tasavvufun edep ve adabının olduğunu ifade eder. Ona göre tasavvuf, Kur'ân ve Sünnet'e dayanan ilahi ve rabbani hikmetten ibarettir.[152]

İnsanları iki sınıfta ele alan İmam Efendi, zikir, fikir, üns, huzur ve salih amellerle yaşayanların gerçek diriler olduğunu, bunlardan uzak olan sınıfın ise kalben ölüler olduğunu vurgulamıştır.[153] İnsanın şeref ve izzeti, Allah tarafından yaratılışla birlikte verilmiştir; ancak şirk ve küfre düşenler bu mükemmelliği kaybederler.[154] İnsanın, özünde bulunan kutsiyete layık olması için Kur'ân'ın Allah tarafından bir davetiye olarak gönderildiğini ortaya koyan İmam Efendi, bu davete icabet ederek Kur'ân'ın tesis ettiği hakikatlere uyanların manevi büyüklüklerine sınır olmadığı gibi, icabet etmeyenlerin ise sefalet ve hüsrana düşeceklerini belirtir.[155] İmam Efendi, Kur'ân'ın zâhirinin kolaylıkla öğrenilebileceğini, bâtınını öğrenmek için ise yürüyen Kur'ân hâline gelen bir zatın şart olduğunu vurgular.[156]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Osman Bedreddin'in zahir ilimlerinde çok ileri gitmesini vurgulayarak onun Samini Hz.'lerine intisap etmesinin bir gölün bir denize bağlanmasına benzediğini söyler. Nitekim tanıştıkları sırada Samini Hz.'lerinin sigara içmesi İmam Efendi'nin onu tanımasında zorlaştırıcı bir etki göstermiştir. Gördüğü rüya

151 Taş, *İmam Efendi'nin Sohbetname Adlı Eserinde*, s. 357.
152 Taş, *İmam Efendi'nin Sohbetname Adlı Eserinde*, s. 358.
153 Soysaldı, *Osman Bedrüddin Erzurumi,* s. 112.
154 Soysaldı, *Osman Bedrüddin Erzurumi*, s. 113.
155 Soysaldı, *Osman Bedrüddin Erzurumi*, s. 115.
156 Soysaldı, *Osman Bedrüddin Erzurumi*, s. 116.

sonrasında mürşidine intisap eden İmam Efendi yolun sonunda halifesi olmayı hak etmiştir.[157]

3.1.4. Hoca Mustafa Naci Efendi (1843-1929)

Muş'ta dünyaya gelen Mustafa Naci Efendi, "Keleşoğlu"[158] ve "Muşi Efendi"[159] lakapları ile bilinmektedir. İlk evliliğinden dört kız ve bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Eşinin geçirdiği bir rahatsızlıktan dolayı vefat etmesinden sonra ikinci evliliğini yapmıştır.[160]

Yirmi sekiz yaşında aldığı manevi işaret üzerine Muş'tan yola çıkarak, Palu'da dedesinin dostu olan Cemal Bey'in yanına gelir. Cemal bey, Mahmut Samini Efendi'nin sohbetlerine devam etmektedir ve Mustafa Naci Efendi'yi sohbete götürür. Mahmut Samini Hazretleri zâhirde tanışmadıkları halde, Mustafa Naci Efendi'ye hitaben; "Mustafa, kalk kahve yap, beraber içelim" diyerek Cemal Bey'e de "Misafiriniz bundan sonra bizim misafirimiz olsun" der.[161] Bu olaydan birkaç ay sonra Mahmut Samini Hazretleri'nin, "Aileni de buraya getir, artık bizimle burada yaşayacaksınız." demesi üzerine, ailesini Palu'ya getirir ve burada yerleşirler.[162]

Palu'ya yerleştikten sonra, esas ismi olan Mustafa'nın yanına, "Kurtulan, necat bulan" anlamındaki, "Naci" mahlası, şeyhi Mahmut Samini Efendi tarafından verilir.[163] Mustafa Naci Efendi, şeyhi Mahmut Samini'ye olan aşkı hususunda şöyle der: "İliklerim O'nun feyzi ile dolmuştu. Nazar ve himmetleri sayesinde, haremi mahremiyetlerine ve

157 Bayman, *İslam'ın Sırrı,* ss. 452-453.
158 Erdem, *Şeyh Osman Bedreddin Erzurum-i*, s. 241.
159 Abdulhalim Durma, *Evliyalar Şehri Elazığ*, Yenigün Matbaacılık, Ankara, 2011, s.108.
160 Erdem, *Şeyh Osman Bedreddin Erzurum-i*, s.241.
161 Seyyid Hace Mustafa Naci | Silsile-i Aliyye-i Nakşibendiyye-i Müceddidiyye-i Saminiyye, http://www.harputelazigsamini.com/ana-sayfa-2/naci, Erişim Tarihi: 13.5.2018. /
162 Seyyid Hace Mustafa Naci | Silsile-i Aliyye-i Nakşibendiyye-i Müceddidiyye-i Saminiyye, http://www.harputelazigsamini.com/ana-sayfa-2/naci, Erişim Tarihi: 13.5.2018.
163 Bünyami Erdem, *Şeyh Musa Kazım Efendi*, Çayda Çıra Yayıncılık, Elazığ, 2011, s. 229.

evladı maneviliğine kabul buyurmuştu beni."[164] Samini Efendi vefat ederken, kendisine 17 yıl hizmet eden Mustafa Naci Efendi'yi, Osman Bedreddin Efendi'ye emanet etmiştir.[165] Osman Bedreddin Efendi'nin vefatından sonra kendisi de çok yaşamamış; bu sebeple, ancak 1922 ile 1925 arasında irşat görevini icra edebilmiştir.[166]

3.1.5. Hacı Ahmet Kaya Efendi (1881-1944)

Hacı Ahmet Kaya Efendi, Malatya'nın İzol kasabasının Kale nahiyesi, Alibey (İkizpınar) köyünde Osman Bey'in oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Ahmet Kaya Efendi, yirmi beş yaşında, manevi arayış içerisindeyken, irfan sahibi bir kişi onu Osman Bedreddin Efendi'ye götürür. Osman Bedreddin Efendi'den etkilenen Ahmet Kaya Efendi, 1915'te ona intisap ederek seyr-u sülûkunu tamamlar ve halifesi olur.[167]

Osman Bedreddin Efendi'nin vefatından sonra, birkaç önde gelen müridinin bulunduğu toplantıda Mustafa Naci Efendi'ye, "Bize bir baş lazım, ben sana tabi oluyorum." der. Mustafa Naci Efendi'nin vefatından sonra ise irşad görevini devralır.[168] Ahmet Kaya Efendi, müridi Hacı Ahmet Kayhan Efendi'yi Musa Kazım Efendi'ye de göndermiştir. Böylece Hacı Ahmet Kayhan Efendi her iki mürşitten de ders almıştır.[169]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Ahmet Kaya Efendi'den bahsederken onun edep ve hayâsını ön plana çıkarır. Onun, önünden bir kedi dahi geçse hürmet ederek ayağa kalktığını, anlattıklarının kitaplarda olmayan ilimler olduğunu ifade eder.[170] Ahmet Kaya Efendi, vefatından üç yıl öncesinden başlayarak, kendine gelen ziyaretçileri, "Ahmet'e

164 Erdem, *Şeyh Musa Kazım Efendi*, s.229.
165 Erdem, *Şeyh Osman Bedreddin Erzurum-i*, s.243.
166 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 457.
167 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, ss. 456-457.
168 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, ss.456-457.
169 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 458.
170 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 458.

gidin." diyerek Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göndermeye başlamıştır.[171] Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Ahmet Kaya Efendi ile ilgili şu hatıralarını anlatır:

> "Bir gün efendim Hacı Ahmet Kaya Hazretleri ile otururken buyurdular ki: 'Oğlum Ahmet! Askerde atış talimine katıldın mı?"(dedi). Cevaben; 'evet, katıldım efendim!' dedim. Buyurdular ki: "Peki hiç on ikiden vurdun mu?", cevaben; 'Evet efendim, iki kere on ikiden, bir kere on birden vurdum.' 'Aferin sana' dediler ve sordular. 'Peki sana bir mükafat verdiler mi?', cevaben, 'Evet efendim, bir paket sigara, bir ipek mendil ve bir hafta da izin verdiler' dedim. Yine; 'Peki ya sana bir sandık mermi verseler ve sen de durmadan ateş etsen ve hedefi vuramasan hâlin ne olurdu?' buyurdular ve cevabı yine kendileri verdiler: Çok mahcup olurdun, mermileri boşa harcamış, devlete zarar vermiş olurdun, zamanı boşa harcamış olurdun, belki bir ay da ceza görürdün, değil mi?' buyurdular."[172]

Bu hatırada iki husus ön plana çıkmaktadır. Öncelikle bir sufinin hayattaki her olay ve durumu insanın varoluş gayesi ve Allah'a nispetle yorumlaması, değerlendirmesi ve ikinci olarak da bu bakış açısıyla tespit ettiği hususları bir manevi eğitim metodu olarak kullanmasıdır.

> "Efendim Ahmet Kaya Hazretleri dünyasını değiştirmeden iki gün önce hastalığı sebebiyle ziyaretine gittim. Bir deri, bir kemik kalmış, elinin derisi kemiklerine yapışmış, et diye bir şey kalmamıştı. Bana hitaben, 'Ahmet, çocuklar beni doktora götürmek istiyorlar, ben gitmek istemiyorum. Benim bu dünyada iki günlük ömrüm var. Söyle onlara ısrar etmesinler. Onlar bundan anlamazlar. Bak Ahmet, yaşamak bizim elimizdedir. Allah-u Teâla Hazretleri bu imtiyazı bize vermiştir. Ama biz altmış üçe tecavüz etmek istemeyiz.' buyurdular. Tam altmış üç yaşındayken mübarek ruhlarını teslim ettiler."[173]

Ahmet Kaya Hz.'lerinin bu sözleri ile bir sufinin dünyayı kalıcı bir yurt görme fikrini reddettiğini, ölüm düşüncesini içselleştirdiğini ve Allah'ın iradesine her zaman teslim olduğu görülmektedir.

---

171 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 458.
172 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni,* s.208.
173 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s.207.

3.1.6. Musa Kazım Efendi (1896-1967)

1894'te dünyaya gelen[174] Musa Kazım Ağel, Osman Bedreddin Efendi'nin son halifelerindendir. Babası Harput'ta yemenicilik yapan Hüseyin Efendi, annesi, takva sahibi bir bayan olarak bilinen, Harputlu Nesibe hanımdır.[175] Musa Kazım Efendi, küçük yaşta keskin zekâsı, hafızası ve üstün kabiliyetleri ile çevresinin dikkatini çekmiştir.[176] Osman Bedreddin Efendi'den sonra Mustafa Naci Efendi'nin hizmetinde bulunmuştur.[177] Musa Kazım Efendi'ye, "Musa" mahlasını veren, Mustafa Naci Efendi'dir.[178]

Dindar bir ailenin çocuğu olan Musa Kazım Efendi, özel öğretmenler ile iyi şartlarda eğitim almıştır. Harput'taki Fransız koleji "İdad-ı Rüştiye"ye başlar ve burada Fransızca ve Osmanlıca dersleri alır. Ayrıca Arapça, Farsça, Ermenice, Kürtçe ve Zazaca dillerini de ana dili gibi öğrenir. Bu dilleri iyi konuşuyor olması, müritlerine öğretilerini sunma konusunda zorluk çekmeden, onlarla kolayca anlaşabilmesine olanak sağlamıştır.[179]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Musa Kazım Efendi ile ilgili bir hatırasını aktararak onun namaza düşkünlüğünü vurgular. Musa Kazım Efendi rahatsızlanmış ve Ankara Tıp Fakültesi'ne ameliyat olmak üzere yatırılmıştır. Kendisini ziyaret gelen Hacı Ahmet Kayhan Efendi'den bir parça temiz toprak bulup getirmesini ister. Ahmet Efendi toprağı getirince Musa Kazım Efendi, yatağında yan dönmek için yardım ister. Yattığı yerden o toprak ile teyemmüm yaparak, namazını kılar.[180]

---

174 Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din âlimleri*, s.157.

175 Halk kendisini *"Kazım Efendi"* olarak bilir. Bknz. Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din âlimleri*, s.157

176 Erdem, *Şeyh Musa Kazım Efendi*, ss. 27 - 30

177 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 455.

178 Erdem, *Şeyh Musa Kazım Efendi*, s. 30.

179 Erdem, *Şeyh Musa Kazım Efendi*, ss. 27-29.

180 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 456.; Ahmet Erdem, *"Musa Kazım Efendi 3. Bölüm"*, https://www.youtube.com/watch?v=tQGunyXnP-4, Erişim Tarihi: 3.4.2018.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin anlattığı bu hatıra ile bir sufinin namaz ile ilişkisi, namaza yüklediği anlam aşikâr olmaktadır. Nitekim tasavvuf ehli kendisini ruhsat değil azimet ehli olarak görür. Ölüm yatağında ibadete mecali olmayan Musa Kazım Efendi'nin bu tutumu, onun kulluk şuuru açısından ideal olanı hedeflediğini, sadece iyiyi değil en iyiyi istediğini göstermektedir.

4. ESERLERİ

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin sağlığında yayımlanan *Âdem ve Âlem (1989), Ruh ve Beden (1991), Aradığımı Buldum (1992)* ve *İrfan Okulunda Oku (1994)* isimli eserleri, onun telif yazıları yanında önceki dönem sufilerin kitaplarından seçmeler de içerir. Bu çalışmalar, Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin önemsediği, tasvip ettiği ve öğrencilerinin faydalanması için gerekli gördüğü manevi anlayış ve uygulamaları görmek açısından önemlidir.

Vefatı sonrasında öğrencilerinin yayımla hazırladığı, sohbet ses kayıtlarından oluşturulan *Sohbetler* isminde bir kitabı daha vardır. Torunu Ümmügülsüm hanımın eşi Metin Bayman da Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye uzun yıllar süren hizmeti sırasında yaptığı ses ve video kayıtlarından yola çıkarak, *İslâm'ın Sırrı* isimli eseri yayımlamıştır. Bu eserde, Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin sohbetleri, konu başlıkları halinde tasnif edilerek okuyucuya sunulmaktadır.

4.1 Basılmış Eserleri

4.1.1. Âdem ve Âlem

Âdem ve Âlem kitabı 238 sayfa olup, Gürler Ofset Matbaacılık tarafından 1997'de Ankara'da basılmıştır. Kitabı yayına hazırlayan, Metin Bayman'dır. Yazılmasında Cemal Çağlayan, Salim Yurtseven ve Kemâl Ulusoy yardımcı olmuşlardır.[181]

Âdem ve Âlem kitabının önsözünde okuyucuya, kitabın çok dikkatli okunması gerektiği, içeriğinin âyet ve hadis meali olduğu ve çeşitli kaynaklardan derlenerek oluşturulduğu belirtilir. Kitapta, "Âdem olmasa âlem ne yapar, âlem olmasa Âdem ne yapar?" sorusundan yola çıkılarak bu sırrı, Kur'ân-ı Kerim'de âyetlerle ve kudsi hadislerle Hz. Peygamber'in beyan ettiği ifade edilir. İlme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn basamaklarını kateden sâlikin hakka'l-yakîne ulaşacağı, ilahi ve ulvi tevhid bahçesi olan bu kitabın hem acı hem tatlı meyveleri barındırdığı belirtilir. Sâlikin acıyı tatlıya çevirmek için tatbikat ile hakikati içselleştirmesi gerektiği vurgulanırken, okuyucuya şu şekilde seslenilir:

> "Allah-u Teâla, Âdemoğlu'na on sekiz bin âlemin sırrını, Kur'ân-ı Azimüşşan'da beyan etmiştir: âlemi sevmiş ve ona da sevdirmiştir. Sen, Rahman ve Rahim ism-i şerifiyle bakmadıkça, Allah'ı sevemezsin ve bulamazsın. Kur'ân ilmine bak ve dal. İnsanın sırrını bulmaya çalış. Âlem'i sev, insan ol. Âlem'i sevmeye, Allah'ı bulmaya çalış. Kudsi hadis-i şerifte, şöyle beyan edilmiştir: 'Biz insanın sırrıyız, insan da bizim sırrımızdır.' Eğer Allah ve Allah'ın Resulünü hakkıyla seversen, on sekiz bin âlemin sırrını, Muhammedi Sırrı da çözmüş olursun. Dikkat et, Âdem ile âlemin üzerine çalış ve bul. Âdem mi âleme misafir geldi, âlem mi Âdem'e misafir geldi? Bunu tefekkür ile ilm-i ilahi ile Kur'ân-ı Azimüşşan'a dayanarak bulabilirsin. Âdem ile Âlem'in ikisi de birdir, azimdir."[182]

Maddi ve manevi ilimler üzerinde çalışılarak derlenildiği ifade edilen Âdem ve Âlem kitabı, Niyazi Mısrî'nin, "Haber Ver" şiiri ile başlar. Kitabın içeriği şu şekildedir:

---

181 Kayhan, *Âdem ve Âlem,* s. 5.
182 Kayhan, *Âdem ve Âlem*, s. 7.

Bismillahi Şerif'in Esrarı, Ruh Nedir, Evrad-ı Şerife ve Açıklaması, Allah İnsanı Niçin Yaratmıştır, Bugün Allah İçin Ne Yaptın, Cüz ve Kül (Parça ve Bütün), Ah Edep, Mükemmel İnsan, Doksan Dokuz Esmâü'l-hüsnâ, Fethiye Evradı, Tevhid Üzerine, Tasavvuf Basamakları, Tefekkür, Ariflerden Menkıbeler, Bir Fransız Doktorun Keşfi, Tefekkür, Tarikatler ve Halvetilik, Bize ve Bütün İnsanlığa Düşen konularının yanında, Muhiddin İbn Arabi Hazretleri'nden Âdem ile Havva ve âlem, Ferdi Hikmet ve İdris Kelimesindeki Kudsi Hikmet konuları, Niyazi Mısri'den Allah Hu Diyen şiiri, Âyeti Şerif ve Hadisi Şeriflerin Meali, Abdulkadir Geylânî Hazretleri'nden Gavsiyye ve Zikrin Hakikatteki Tefsiri, Şeyh Bedreddin'den Varidat, Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerin'den Tevfizname, Hazreti Ali'nin Mısır Valisine Mektubu, Mevlana'dan İki Rubai, Kuddusi Baba, Aziz Mahmud Hüdayi ve Padişah I. Sultan Ahmed'den Zikrullah ve Peygamber Efendimizin Duası.

4.1.2. Ruh ve Beden

Ruh ve Beden kitabı, adından da anlaşılacağı üzere ruh ile beden arasındaki ilahi sırrı, *"Ruhun mu bedene ihtiyacı var, bedenin mi ruha ihtiyacı var?"* sorusundan yola çıkarak ortaya koyma amacıyla hazırlanmıştır. Kitap, âyetler ve hadisler ile bir inanç sohbeti özelliği taşır. Hacı Ahmet Kayhan, sâlikin bu kitabı tam huzur ile okuyup, uyguladığı takdirde ruh ile beden arasındaki sırlara kısmen vakıf olabileceğini belirtir. Ayrıca kitabın; sadece kendi taliplileri için değil, tüm İslâm âlemi ve insanlığa yönelik hazırlandığını ekler.

Kitabın önsözünde, Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin sohbetlerinde talebelerine sık sık tekrarladığı; akl-ı selim, kalb-i selim konusu ele alınır. Görmek, işitmek, tatmak, koklamak ve dokunmaktan ibaret beş duyuyu, insanın ancak akl-ı selimle anlayacağı, ruh ile birlikte bu duyguların hayvanatta da olduğu; fakat insanın, ancak akl-ı selim ile

hayvanat ve nebavatın üstüne çıkacağı açıklanır. İnsan, bu akl-ı selim ve kalb-i selime, Kur'ân-ı Kerim ve hadislere uyarak kavuşabilir. Yine önsözde, beş vakit namazda bine yakın esma[183] zikredildiği ve miracın namaz ile yapıldığı belirtilir.

Kitaptaki derlemeler; Abdulkadir Geylânî, Osman Bedreddin, Muhyiddin Arabi, Erzurumlu İbrahim Hakkı, İmam Gazzâlî, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Enver Şapolyo'dan yapılmıştır. Kitapta namazın önemi, sünnetin İslâm'daki yeri, kalbin tasavvuftaki mahiyeti, kaza ve kader kavramları, esmâü'l-hüsnâ, peygamberler tarihi, kötü huylar, tarikatların İslâm'daki konumu, Nakşbendilik, ruh, hermetizm, ilahi aşk, edep, tasavvufta insan kavramı, insanı kâmil gibi konular ele alınmıştır.

Kitap, Metin Bayman tarafından düzenlenmiş, kontrolü Hacı Ahmet Kayhan Efendi tarafından yapılmıştır. Hacı Ahmet Kayhan Efendi, önsözde, kitaba emeği geçenlere teşekkür etmiştir.

4.1.3. Aradığımı Buldum

Yayımlandığı dönemde toplumda süre gelen *dinde reform* tartışmalarına yönelik hazırlanan kitap, dinde reforma ihtiyaç olmadığını gösteren âyet ve hadislere dayanan cevapları içerir. Ahmet Kayhan Efendi'ye göre Kur'ân-ı Kerim, nüzulünden bugüne kadar reforma ihtiyaç duymamıştır ve bundan sonra da duymayacaktır. Zira O, kâinatın kitabıdır.

Çeşitli kaynaklardan sadeleştirilerek derlenen ve dinde reform konusu dışında farklı konulara da yer verilen, *Aradığımı Buldum* kitabının yazım aşamasında, Kemal Usta,

[183] Kayhan, *Ruh ve Beden*, s. i.; Bu konuda Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Ruh ve Beden kitabının önsözünde şöyle der: "Beş vakit namaz, toplam kırk rekât eder. Bir rekâtta altı *Allahu Ekber* geçiyor. Altıyı kırka vurursak, iki yüz kırk defa 'Allah', iki yüz kırk defa da 'Hu' demiş oluyoruz ki, toplam dört yüz seksen eder. Her vakitte doksan dokuz da tesbih çekiliyor. Demek ki, yalnızca bunları sayarsak, beş vakit namazda toplam bine yakın Esma zikredilmiş oluyor."

Şamil Agun, Şerif Onaran ve Metin Bayman yer almış, kitabın kontrolünü ise Hacı Ahmet Kayhan Efendi yapmıştır.

Kitap, Alak Suresi'nin ilk beş âyeti[184] ile başlar ve *"Öğren ve öğret, sev-sevdirmeye çalış, gör-göstermeye çalış, maddi manevi aydın olmaya çalış."* sözleri ile devam eder. İslâm dininde reform olabilir mi? ana başlığının altında, Tabii Din Nâmiyle Atılan Esasların Kıymeti, Beşeriyet İçin Dinin Lüzumu, Vicdan Dinin Yerini Tutabilir mi?, Din Beşeriyetle Doğmuş ve Onunla Devam Edecektir, Bir Dinin Tabii Olabilmesi İçin Aranılacak Şartlar, gibi alt başlıklar yer alır.[185] Takip eden sayfalarda iki bölüm şeklinde Kur'ân-ı Kerim'in reforma yer bırakmadığı konusu işlenir.

Kitaba eklenen, İnsan ve İman, Dualarımız, Hadisi Şerifler, Veda Hutbesi, Tevekkül Nedir, Peygamberler Tarihi`ne Giriş, Terakkinin Sırrı, İki Şiir, Üç Nokta, Yakarış, İmam-ı Ali Hazretleri'nin Mısır Vali'sine Mektubu, Kapından Ayırma, Bir İnsan Kazanmak, Padişah Mihman Olmaz, Tefvizname gibi konularla da yazarların tabiri ile ortaya zengin bir sofra, bir çiçek bahçesi çıkmıştır.[186]

4.1.4. İrfan Okulunda Oku

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, İrfan Okulunda Oku kitabının önsözüne, yeryüzündeki ömrü kısıtlı olan insanın, hiçbir ücret ödemeden, bir gün içerisinde aldığı ortalama yirmi dört bin sağlıklı nefesin kıymetini anlatarak başlar. Nefes almak büyük bir nimettir ve kişi bir hastalığa yakalandığında, sağlıklı tek bir nefes için her şeyi vermeye razı olur. Alınan her nefes, insanın içindeki can kıvılcımını ateşleyerek hayatın devamlılığını sağlar. Hacı Ahmet Kayhan Efendi bu noktada okuyucularına şu soruları sorar: *"Hiçbir*

184 Alak, 96/1-5. "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "Alak" dan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir."

185 Hacı Ahmet Kayhan, *Aradığımı Buldum*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1991, ss. 1-10.

186 Kayhan, *Aradığımı Buldum*, s.VI.

diyet ödemeden her gün yirmi dört bin kez alıp verdiğimiz ve hayatımızın devamını sağlayan solukların karşılığı ne olmalıdır? Allah'a olan şükrümüzü nasıl ödemeliyiz?"

Okuyucuyu bu sorular üzerinde tefekkür etmeye davet eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi bu kitap için şöyle der:

> "Hakk'ın bahçesinden yeni güller derdik, yeni meyveler seçtik. Kitabımız bir pazardır; onda herkes aradığı neyse onu bulur. Gül isteyen gül, sümbül isteyen sümbül, elma isteyen elma, hurma isteyen hurma... Herkes istediğini seçer, beğenir ve alır. Bir kıvılcım, bir ateşi tutuşturmağa yeter. Biz de yeryüzünde yaşadığımız, çocukluktan sonraki elli altmış yıl boyunca, günde alıp verdiğimiz yirmi dört bin nefesle, hiç değilse bu süre zarfında manevi uyanışımızın ateşini tutuşturabilelim."[187]

Kitap, tasavvufa giriş konusu ile başlar. İman ve ibadet konularının yanında Niyâzî Mısrî (v.1105/1694), Yunus Emre (v.720/1320), Abdülkadir Geylânî (v.561/1165-66), Muhiddin İbn Arabi (v.638/1240), Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri (v.1194/1780) ve Emir Buhârî (v.922/1516) Hazretleri'nden alıntılar ile peygamberlere iman ve *Hz. Muhammed Üniversitesi* konularına yer verilir.

Kitabın kapağında Hacı Ahmet Kayhan Efendi okuyucusuna şöyle seslenir: *"İrfan Okulunun sırrı, tevhid sırrıdır, tevhid sırrını aramanın yolu, ilimdir. Gerek maddi olsun, gerekse manevi olsun her şey ilimle olur. İlim ise, irfan ile kaimdir. Gerçek ilim sahibi, aynı zamanda gerçek irfanın da sahibidir. En güzeli de budur. Yani ilim ve irfanın bir arada olması."*[188]

4.1.5. Sohbetler

2011'de Çınar Matbaacılık tarafından yayımlanan Sohbetler isimli kitap, Ahmet Kayhan Efendi'nin kırk sohbetini içermektedir. Ahmet Efendi'nin sohbetlerinin ses kayıtlarından oluşturulan eserin, yayına hazırlanmasında Kayhan Berişler, N. Ahmet

187 Hacı Ahmet Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1994, s. X.

188 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku.*

Kulu, Erkan Sevil, Naciye Özel, Münevver Berişler, Veysel Şen, Sinan Çetin, Arzu Ardan, Mesut İsmail, Elif Berişler, Amy Sevil, Hidayet R. Das, Ülkü Kırşallıoba görev almıştır.

Sohbetlerin, ses kayıtlarından olduğu gibi kâğıda döküldüğü kitapta, Ahmet Efendinin konuşma tarzı ve kendine mahsus şivesi de korunmuştur. Böylece, eser okunduğunda onun sohbetinin dinlendiği hissi oluşmaktadır. Her sohbetin sonunda sohbet tarihi de belirtilmiştir.

Kitabın son kısmında, *Ekler* başlığı altında Tövbe Duası, Vird, Haşr Suresi ve Tesbihi İmam-ı Azam Duası, Kenz-il Arş Duası, Salavat-ı Şerifler, Hazreti Ebu Bekir-i Sıddık, Seyyid Sultan Abdülkadir Geylânî, Hazreti Muhammed Bahaüddin Şah-ı Nakşbend, Hazreti İmam-ı Rabbani, Hazreti Abdullah Dehlevi, Hazreti Mevlana Mehmed Hâlîdî Zülcenahin, Hazreti Erzurumlu İbrahim Hakkı, Hazreti Mahmud-u Samini, Hazreti Osman Bedreddin, Hazreti Hacı Ahmet Kayhan, Hazreti İmam-ı Gazzâlî, Hazreti Niyazi Mısri, İnsan ve İman, Şeyh Galip Sen Ahmed-i Mahmud-u Muhammed'sin Efendim, başlıklarına sahip bölümlere yer verilmiştir.

4.1.6. Kitapçıklar

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, ziyaretçilerine ve bağlılarına çok sayıda sayfalar ve kitapçıklar bastırarak dağıtmış ve onların, okunması kolay bu yayınlardan kolayca istifade etmelerini amaçlamıştır. Bu kitapçık ve sayfaların, tasavvuf anlayışı çerçevesinde önemli gördüğü hususlar ile bağlılarının ve kendisini ziyaret eden halkın ihtiyaç duyduğu konuları içerdiği görülmektedir. Bu kitapçıklardan ulaşılabilen bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

4.1.6.1. Hermetizm - Zamanın Maddi ve Manevi Üniversitesi

Kitapçık[189], yaklaşık dört bin yıl öncesinin manevi öğretisini ele alır. Bir manevi ilim yolu olan Hermetizmin kurucusu, Mısırlılarda Tot, Yunanlılar da Hermes ve Yahudilerde Enok ismiyle anılır. Bu bilge kişinin Hz. İdris olduğu ileriki sayfalarda açıklanır.

Kitapçığın girişinde, Hermetizm[190] ile İslâm tasavvufunun aynı kökene dayandığı, hepsinin Hz. Peygamber'in ruhaniyetinden aldığı feyz ile tesis edildiği vurgulanmıştır. Hermetizm'in tasavvuf ve riyazetin giriş kapısı olduğu, yedi nefs mertebesinin açıklandığı ifade edilmiştir. Kısaca Mısır tarihine de değinilen kitapçıkta daha sonra Hermetizm'e giriş merasimleri anlatılır. Adayın geçtiği imtihanlar ve özellikle de nefsiyle olan mücadelesi ön plana çıkarılır. Kitapçık ile Hz. Âdem'den bu yana tasavvufun öz olarak mevcut olduğu ve farklı din isimleriyle aynı tek dinin zuhur ettiği ve aynı hakikatin her zaman mevcut olduğu vurgulanır.

4.1.6.2. Hadis-i Erbain

Bu eser, Sadreddin-i Konevi'nin kırk hadis şerhidir. Hacı Ahmet Kayhan Efendi tarafından büyük önem verilen eser, kendisi ve bağlıları tarafından binlerce bastırılmış ve ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Ahmet Efendi, bu eserin kıymetine her zaman dikkat çekmiş ve bağlılarının bu eseri okuyarak ezberlemelerini ve uygulayarak zevk etmelerini istemiştir. Bu eseri ezberleyip uygulayanların evliya olacağını müjdelemiştir.

Eser, Ahmet Efendi'nin kısa bir tanıtım yazısıyla başlar. Bu yazıda, hadis şerhlerinin birbirinden ayrılmayan dört farklı anlam katmanına sahip olduğu belirtilerek,

---

189 Kitapçık için bkz. Ek-7.6

190 Hermetizm hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç, *Hermesler Hermesi*, Sufi Kitap, İstanbul 2017.

bunların tatbik edilerek tadılması istenir. Hadis şerhleri incelendiğinde tüm hadislerin vahdet-i vücut anlayışı içinde ele alındığı görülmektedir. Bu eserin mümkünse bir milyon adet bastırılarak insanlara dağıtılmasını isteyen Ahmet Efendi'nin bu tutumundan onun maneviyat anlayışına yönelik önemli ipuçları elde etmek mümkündür.

4.1.6.3. Man and Faith

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin tüm insanlığa ithaf ederek kaleme aldığı, insan ve iman başlıklı mektubun İngilizcesi olan kitapçıkta[191], insanın imana olan ihtiyacı vurgulandıktan sonra meşhur Batılı bilim adamlarının bir tanrının varlığının gerekli olduğunu savunan sözlerine yer verilmiştir. Bunlardan sonra, Müslüman olan Batılı bilim adamlarının İslâm ve Hz. Peygamber(s.a.v) hakkındaki sözleri yer almaktadır. Ahmet Efendi bu kitapçıkla, kendisinin ve bağlılarının ulaşabildiği gayrımüslimlerin İslam'a davet edilmeleri amaçlamıştır.

4.1.6.4. Esmâ'ül-Hüsna ve Esmâ-i Şerif

Kitapçıkta[192], Allah'ın güzel isimlerine, Hz. Peygamber'in(s.a.v) isimlerine yer verilmiş, bu isimlerin manaları açıklanmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in(s.a.v) Hilye-i Şerif'i, bazı hadisi şerifler, naatlar ve dualar da kitapçıkta yer alır. Ahmet Kayhan Efendi mümkünse bu isimlerin tamamının ezberlenmesini istemiş ve faydalarından bahsetmiştir. Onun bu talebi, Allah ve Resul'üne duyduğu aşkın bir tezahürüdür.

---

191 Hacı Ahmet Kayhan, Man and Faith, SIM Ltd., Ankara.

192 Hacı Ahmet Kayhan, Esmâ'ül-Hüsna ve Esmâ-i Şerif, der. Ahmet Soysaldı, Ankara.

4.1.6.5. İman ve İslâm-Allah'ın Sıfatları ve İsimleri

Kitapçıkta[193] iman ve İslâm kavramları hadisler bağlamında açıklanır. Daha sonra Allah'ın zati ve subuti sıfatları hakkında bilgiler verilir. Ayrıca esmâü'l-hüsnâ, zikrin önemi hakkında açıklamalar ve çeşitli dualar yer alır.

4.1.6.6. Şeyh Abdulkadir Geylânî Hazretlerinin Virdine Ait Duadır

Kitapçık[194], Abdulkadir Geylânî'nin virdine ait bir duayı içerir. Bunun yanında tefekkür, tasavvufun aşamaları ve edeple ilgili özet bilgiler de yer alır.

4.1.6.7. Efendimiz'den Seçmeler

Eser[195], genel olarak hadis-i şeriflerden oluşmakla birlikte; ayrıca çeşitli dualar, üç ayların zikirleri, Abdulkadir Geylânî'den öğütler, Emir Buhârî'nin seçme sözleri gibi çeşitli alıntıları da içermektedir.

4.1.6.8. Gafletten Uyanmak

Yukarıda da bahsedildiği gibi, Hacı Ahmet Kayhan Efendi, öğrenci ve ziyaretçilerinin kolayca okuyabilmesi için çeşitli sayfalar hâlinde kısa bilgileri derleyerek onlara dağıtırdı. Bu kitap[196] ile aşağıda isimleri yer alan çeşitli sayfaların bir araya getirildiği ve topluca okuyuculara sunulduğu görülmektedir.

---

193 Hacı Ahmet Kayhan, İman ve İslam-Allah'ın Sıfatları ve İsimleri, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

194 Hacı Ahmet Kayhan, Şeyh Abdulkadir Geylani Hazretlerinin Virdine Ait Duadır, Ankara 1988.

195 Hacı Ahmet Kayhan, Efendimiz'den Seçmeler, der. Selahattin Yeğenoğlu-Salim Yurtseven, Ankara 1994.

196 Hacı Ahmet Kayhan, Gafletten Uyanmak, hazr. E. Tokgözlü-A.İ. Kundakçı-F. Kayıpmaz, Tuğra Ofset, Isparta 1998.

1. İnsan ve İman, 2. Ey Müminler, 3. Bismillahi Şerif'in Esrarı, 4. Misafir, 5. Gavsiyye, 6. Nur-i Çeşm, 7. Zikrin Önemi, 8. Sen Ahmed-i Mahmud-u Muhammedsin, 9. Sevgi Sırrı, 10. Natı Şerif, 11. İstidat, 12. Şeyh Şamil'in Kasidesi, 13. Salih Kul, 14. Fakr Sözleri, 15. Resullah'tan Bedeviye Cevaplar, 16. Büyüklerden İnciler, 17. Hz. İmam Gazzâlî'den Öğütler. 18. Gördüm ki, 19. Ey Ademoğlu, 20. Unutma, 21. Gavs, 22. Sakın Deme, 23. Hz. Abdulkadir Geylânî'den Öğütler, 24. Bil ki, 25. Yüce İslâm Velilerinin Gül Bahçesinden Rahmet Esintileri, 26. Tevfizname, 27. Peygamber Efendimiz ve Mustafa Kemal Atatürk, 28. Ah edep, 29. Dünyadan Sevdirilen Üç şey, 30. Muhammedün Resulallah, 31. Medet Ey Sultan-ı Resul, 32. Adı Güzel Kendi Güzel Muhammed, 33. Atatürk Türkiye'si, 34. Gönül Sultanları, 35. Dua Ahlâktır, 36. Duamız, 37. Haşr Suresi ve Tesbih-i İmam Azam, 38. Özel Bir Salavat, 39. Ayetel Kürsi ve Salatı Münciye, 40. Kıymetli Dua ve Salavatlar, 41. Üç Aylar Zikri, 42. Hilye-i Şerif, 43. Mührü Şerif, 44. Saadet-i Aşr, 45. Esmâü'l-hüsnâ, 46. Peygamber'imizin Esma-i Şerifi, 47. Salavatı Şerife, 48. Habibullah'ın Fazileti Hakkında Kur'ân'dan Örnekler, 49. İsmi Azam, 50. Bal Tefsiri, 51. Muhyiddin Arabi Hz.'nin Feyziye Salatından, 52. Kenzül Arş, 53. Yasin-i Şerif'in Sırları, 54. Abdulkadir Geylânî Hz.'nin Vird-i Kübrası.

İKİNCİ BÖLÜM

HACI AHMET KAYHAN EFENDİ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİNİN TEMELİNİ OLUŞTURAN KAVRAMLAR

Bir sufinin öğretisini tam olarak anlayabilmek için, kullandığı kavramların işaret ettiği manaların netleştirilmesi çok önemlidir. Nitekim farklı sufilerin aynı kavramları farklı anlamlarla kullandıkları görülmektedir. Temel kavramların nasıl ele alındığını ortaya koymadan, sufinin tasavvuf anlayışını idrak mümkün değildir. Bu bölümde, Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin üzerinde durduğu tasavvufî kavramları ele alacağız.

1. TASAVVUF

Tasavvuf, "yün" anlamına gelen, "suf" kelimesinden türemiş Arapça bir kelimedir.[197] Tasavvuf kavramının nereden geldiği konusunda tam bir mutabakata varılamamakla birlikte, bu kavram sekizinci yüzyılın sonlarına doğru, kaba ve yün giysiler giyen ve Kur'ân'ı Kerim'in ahkâmı ve Hz. Muhammed'in(s.a.v) sünnetine dayalı uygulamalara ağırlık veren zahitler grubunu işaret etmede kullanılmaya başlandı.[198]

---

197 Serrâc, *el-Luma'*, s.448; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 634; A. Cahid Haksever, *Tasavvufa Dair Güncel Meseleler*, Anıl Grup Matbabcılık, Ankara, 2015, s. 13.; Ekrem Demirli, *İslâm Metafiziğinde Tanrı ve İnsan*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 62.

198 William Chittick, *Tasavvuf*, çev. Turan Koç, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.65.

Bazı sufilere göre tasavvuf; kişinin, güzel huyları benimseyip, kötü huylardan kaçınmak suretiyle, Allah'ın yarattıklarıyla alakayı kesip, nefsi Allah'ın iradesine bırakması ve Allah ile olmasıdır.[199] Diğer bir açıdan tasavvuf, *"İlim olduğu kadar manevi ve ruhi hayattır."*[200] Tasavvuf ehli olanlar, şeriatın zâhirî yönü kadar bâtınî yönünü de yaşarlar ve kemâlat ehli olurlar.[201]

Tasavvuf, Kur'ân-ı Kerim'i Hz. Muhammed'in(s.a.v) yaşadığı şekilde yaşamaya çalışmak[202], Allah'tan başka her şeyi gönülden çıkarmak, kötü huy ve fiilleri terk edip, iyi ve güzel huyları almaktır.[203] Bir başka deyişle tasavvuf, *"İslâm'daki manevi hayatın ve ahlâki değerlerin ismidir."*[204]

Görüldüğü üzere tasavvuf konusunda türlü tanımlar vardır. Onun bu kadar çeşitli tarif edilmesi, Mevlana'nın anlattığı bir hikâyeye benzetilir. Hikâyede, gözleri görmeyenler bir fili elleriyle tanımaya çalışırlar ve her biri fili kendisine göre tarif eder. Bu tarifler dokundukları yerin tarifidir ve bütünü kapsamamaktadır. Tasavvuf kavramı için de durum böyledir. Söylenen bütün tanımlar bir araya geldiğinde büyük resim ortaya çıkmaktadır.[205]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, kişinin, tasavvufun yaşanabilmesi için önce zâhirî ilimde temelinin sağlam olması gerektiğini söyleyerek, şeriatsiz tasavvufun yaşanamayacağını ifade eder.[206] Zira Hz. Muhammed(s.a.v) ve Kur'ân-ı Kerim bir ışıktır. Onlara uyulduğunda, kişi ilmi ledüne kadar çıkar. Bâtınî ilimleri iyi öğrenmek isteyen

---

199 Abdürrezzak Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü Letâifu'l-a'lam fî işarâtı ehli'l-ilhâm*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 135.; Serrâc, *el-Luma'*, s.24.

200 Serrâc, *el-Luma'*, s.447.

201 Seyyid Şerif Cürcani, *Tarifat*, Bahar Yayınları, trc. Arif Erkan, İstanbul, 1997, s.61.

202 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.634; Haksever, *Tasavvufa Dair Güncel Meseleler*, s.15

203 Gazzâlî, *El-Munkızu Mine'd Dalal*, çev. Salih Uçan, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 52.

204 Süleyman Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2017, s.109.

205 Annemarie Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001, s.19; Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004, s.12;

206 Bayman, *İslâmın Sırrı,* s. 183.

kişinin öncelikle Muhammediyetin zâhirî ilmini çok iyi tatbik etmesi gereklidir. Zâhirî ilmi uygulayan kişiyi bâtınî ilim sahibinin bulacağını ifade eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, şeriatten "kıl" kadar dahi ayrılmamak gerektiğini vurgulayarak, kuralların her daim lazım olduğunu, "Hak ile Hak olunsa" dahi şeriatin vazgeçilmezliğini ifade eder.[207] Bizzat kendisinin de buna riayet ettiğini, örneğin her konuşmasının âyet ve hadise dayandığını ifade eder.[208] Böylece tasavvuf sahasında sık rastlanan şeriattan azade olma iddiasının kabul edilemeyeceğini, hangi manevi mertebeye ulaşılırsa ulaşılsın dinin şekli hükümlerinin kapsamından çıkılamayacağını vurgulamıştır.

Allah'ı bulduğu iddiasıyla şeriata, namaza ihtiyacı olmadığını söyleyenlere o şu şekilde cevap verir: *"Şimdi bu emri nereden getirdin yahu! Kur'ân'da var mı? Yahu, Kur'ân'da bir âyet ile 'namaz sizden sakıt olmuştur, namaz kılmayın, siz tasavvuf ehli oldunuz şeklinde bir ifade var mı? Böyle bir emir gördünüz mü yahu! .... Daha bundan büyük günah yoktur."*[209] Toplumun her kesimine açık bir irşat sistemi uygulayan Ahmet Efendi çok sade bir dille muhataplarını ikna etmeyi tercih etmiştir. Bu yaklaşımıyla, uzun uzadıya ilmi deliller gösterip, dini tahliller yapmak yerine avamın anlayacağı şekilde dinde namazın terkine dair bir imkan olmadığını vurgulamıştır.

Ona göre şeriat veya namaz kılmaktan muaf olduğunu düşündüren bu hâl; ancak bir delilik ya da nefsanî, şeytanî bir durumdur; asla bu tip aldanmalara düşülmemelidir. Bu konuyu vurgulamak amacıyla Efendi, Hz. Muhammed(s.a.v), ehl-i beyt ve sahabeden delil getirmekten geri durmaz: *"Cihar yar-ı güzinden siz daha mı yükseksiniz? Onların hepsi tasavvuf ehliydi, Allah'ın Resul'ünün huzurundalardı, hiçbiri 'bu namaz bizden sakıt olsun, sen de kılma, biz de kılmayalım' demediler. Emre itaat var, Allah'ın emridir.*

207 Bayman, *İslâmın Sırrı,* s. 183-184.
208 Kayhan, *Sohbetler,* s. 283.
209 Kayhan, *Sohbetler,* s. 22.

Allah'ın Resul'ünün emri değil, Allah'ın emridir. 'Namaz, şeriat bizden düştü' diyen en büyük günaha giriyor."[210]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi ilimsiz tasavvufu, tek kanatla uçmaya çalışan kuşa benzetir. Diğer taraftan en yüksek mertebelere gelmiş bir âlim dahi tasavvufu bulamazsa yolda kalır.[211] Ancak bazı âlimler tasavvuftan, esma ve zikirlerden çekinirler. Bu durumu ördek ve tavuk arasındaki ayrımla ele alan Efendi, ördek yavrularının sudan korkmadıklarını ama civcivlerin suya dalamayacaklarını söyler. Hâlbuki tasavvuf ehli hem suya girmeli hem de karada yürümelidir. Bunu başaramayan âlim, fazıl olsa bile tek kanatlıdır. Nitekim bâtın ilmine vakıf âlimler zâhirî ilimden vazgeçmezler ancak zaman zaman zâhir âlimleri bâtınî ilimleri kabul etmemektedirler. Bu her iki ilme ulaşanlar ise ilmi ledüne ererler.[212] Tasavvufta denge çok önemli bir kavramdır. Madde ve mana seviyeleri eşit olmalıdır. Ne zâhirin hakkı bâtına geçmeli ne de tersi olmalıdır. İkisi elele ilerlemelidir.[213]

Tasavvuf, mahiyet itibariyle çocukların tabi olduğu eğitim sistemine benzer. İlk, orta, lise, üniversite gibi tasavvufun da şeriat, tarikat, hakikat ve marifet seviyeleri vardır. Marifetten sonra bir aşama daha geçilir. Bu makam, Hacı Ahmet Kayhan Efendi tarafından hikmet mertebesi olarak isimlendirilir. Marifet konusunda konuşulabilir; ama hikmete erenler o makamı anlatamazlar. Abdulkadir Geylânî hazretleri bu konuda güzel bir örnektir. Sohbetleriyle kitaplarıyla halka ve dervişlere ışık tutmuş ancak en yüksek makama ulaştığı halde çizgiyi aşmamıştır. Hikmet bahsine geldiklerinde, *"Burada hikmet var."* diyerek konuyu kapatırlar.[214]

---

210 Kayhan, *Sohbetler,* s. 22.
211 Bayman, *İslâmın Sırrı,* s. 184.
212 Bayman, *İslâmın Sırrı,* s. 185.
213 Bayman, *İslâmın Sırrı,* s. 186.
214 Bayman, *İslâmın Sırrı,* s. 184.

Ahmet Efendi'nin tasavvuf anlayışında temel noktalardan birisi, Allah'ın insanı bütün yaratıklardan üstün tutmasıdır. Bu üstünlüğün kökeni onun her an imtihanda olmasıdır. Her an, her nefes bir denemeye tabi olan insan bu yönüyle, melek, hayvan, bitki ve diğer canlılardan ayrılmaktadır. Bu ise onun nefsinin varlığından kaynaklanır. Nefse uyulduğunda imtihan kaybedilir. Tek çare insanın kendini de nefsini de Allah'a teslim etmesidir. Ateşin suya atılınca sönmesi gibi, şeytan ve nefs de Hak suyuna atıldığında söner.[215]

Ahmet Efendi, insanın kıymetini anlatmak için bir ceviz hikâyesi anlatır: Cevize sorarlar; "Sen mi bu ceviz ağacındansın, bu ağaç mı sendendir?" diye. Ceviz edeben, kendine değil, ağaca sorulmasını ister. Ağaç cevap verir; "Zâhirde o ceviz bendendir, fakat bâtında ben o cevizdenim." Hacı Ahmet Kayhan Efendi şu yorumu yapar: *"Âdem, bir ceviz kabuğunda yaşıyor. Boşuna bu ceviz kabuğunda yaşamayın. Bu sırlar sizin için, kıymetinizi bilin. Âlemde ne görünüyorsa sizin için. Ceviz kabuğundan çıkıp etrafınıza bir bakın. Allah on sekiz bin âlemi, Kürre-i arzı, Güneş'i, her şeyi insan için yarattı. Tasavvuf ilminin özü budur."* [216]

Âlem-i suğra; küçük âlem, insandır. Âlem-i kübra, zâhiren büyük âlem; yani kâinatı ifade eder. Gerçekte ise ağacın çekirdekte bulunuşu gibi insan da bütün âlemin aslıdır. Zâhirde küçük; fakat hakikatte büyük bir âlemdir.[217] Ahmet Efendi Yunus Emre'nin *"On sekiz bin âlemi gördüm, bir dağın içinde."* dizesi ile bu konuyu açıklar. *"Yunus Emre, on sekiz bin âlemi gördüm, bir dağın içinde. Muazzam bir şehri gördüm. Ankara gibi, İstanbul gibi büyük bir şehir… Beş milyar, on milyar nüfus yaşayan bir şehir gördüm*

215 Bayman, *İslâmın Sırrı,* s. 188.
216 Kayhan, *Sohbetler*, ss.210-211.
217 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.48.

diyor. Şehir bu! (Göğsünü, vücudunu göstererek) Gördüm o şehri iki direk üzerinde. İki direk bunlar! (Bacaklarını göstererek)… Anlamak kolay değil, yaşamak gerek."[218]

Tasavvuf'un diğer ilim dallarından en önemli farkı, öğrenci ve öğretmen konumunda olan müridle mürşid arasında kurulan irtibatın mahiyetidir. Örneğin müridin mürşidi ile manevi irtibat kurması olarak ifade edilebilecek *rabıta* başlı başına bir eğitim ve alışveriş şeklidir. Efendi bu konuyu eski zamanda hamamda kil ile yıkanan bir adamın hikâyesi ile izah eder. Kilin çok güzel koktuğunu gören adam kile, *"Sen nasıl böyle kokuyorsun?"* diye sorar. Kil de lisan-ı hal ile *"Benim olduğum tepeye bir evliya gelip bir süre dinlenmiş ve gitmişti. Onun kokusu bana sindi."* der. Hikayede evliyanın kokusunun toprağa sinmesi gibi mürşid ile bağlantılı halini koruyan mürid de ona benzer.[219]

Tasavvufta sıklıkla dile getirilen ifadelerden biri de *"Allah'ım, lütfun da hoş, kahrın da hoş!"* sözüdür. Ancak Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre, bu sözü söylemek kolay değildir. Nitekim söyleyip de başına gelen zorluklar sonrasında pişman olan bu sözün hakkını veremeyen çok fazladır.[220] Onun tasavvuf anlayışında ilahi sözlerin ezbere söylenmesi hoş karşılanmamıştır. Nitekim bu sözleri söyleyip herhangi bir sorun karşısında Allah'a değil de sebeplere yönelenlerin de bu sözün hakkını veremediğini ifade etmiştir.

Ahmet Efendi, Sadreddin-i Konevî Hz.'nin şerh ederek telif ettiği Hadis-i Erbain kitabına büyük bir önem vermiştir. Öyle ki binlerce bastırıp dağıttığı bu eserin, mümkünse bir milyon adet basılarak tüm ülkeye yayılmasını istemiştir. Bu kitaba verdiği önem, onun tasavvuf anlayışını anlamak açısından dikkat çekicidir. Eser, vahdet-i vücut anlayışını temellendiren İbn Arabi'nin en önemli öğrenci ve takipçilerinden olan

---

218 Kayhan, *Sohbetler,* s. 56*;* ayrıca daha detaylı açıklamalar için bkz. Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 232.

219 Bayman, *İslâmın Sırrı,* s. 188.

220 Kayhan, *Sohbetler,* s. 10.

Konevî'nin kırk seçme hadis üzerinde yaptığı Ekberî anlayışa uygun şerhleri içerir. Bu durum Ahmet Efendi'nin de bu düşünceyi tasavvuf anlayışı çerçevesinde esas aldığını göstermektedir. Efendi eserin önsözündeki Konevî'nin aşağıdaki sözünü bağlılarına sıklıkla söylemiştir: *"(Bunlar) Kırk Hadis'tir... Hepsinden nübüvvet kokusu gelir. Bu hadisi şerifler benim virdimdi. Hepsini topladım, şerh ettim. Bu şerhim tasavvufî oldu. Biraz çalışalım, onu elde edelim, anlayalım. O kokunun nereden geldiğini, o ismin nereden zuhur ettiğini bilelim inşallah."*[221]

Efendi açısından diğer çok önemli bir eser de Niyazi Mısri'nin Divanı'dır. Bu kitabı tasavvufî açıdan çok beğendiğini belirten Ahmet Efendi, bağlılarına okumalarını tavsiye eder ve özellikle, *"Her zerreden gelir, enel Hak narası."* beytini *"İçine bakarsın, Hakk'ın sesi gelir. İki kanatlı bir zayıf kelebeğe bakarsın, Hakk'ın sesi gelir."* şeklinde açıklar.[222]

Ahmet Efendi'nin tasavvuf anlayışına bakıldığında insanı ve onun Allah ile irtibatına odaklı bir bakış açısında sahip olduğu görülmektedir. Varlığı tevhid kavramı üzerinden gören Efendi, insanı Allah'ın ve tüm varlıkların sığabildiği bir alem olarak değerlenmektedir. Bu idrakin ortaya çıkması ise dinin zâhirî hükümlerine bire bir riayet ederek, Hz. Muhammed'in getirdiği tüm esasları takip etmekle mümkündür.

Ahmet Efendi'nin tasavvufu anlatırken özellikle sade bir dil kullandığı dikkat çekmektedir. Bu konuda düşülebilecek hataları vurgularken o günlük yaşamdan kolay anlaşılabilecek örnekler verir ve bağlılarının dini ilimlerde vukufiyetleri olmasa dahi kendisini dinlerken zorlanmamasını sağlar. Bu amaçla onun çeşitli benzetmeler yaptığı görülmektedir. Manevi eğitimi, ilkokul, lise, üniversite eğitimine benzetmesi; tasavvuf ehliyle zahir ehlini mukayese ederken tavuk ve ördek misallerini vermesi toplumun

221 Kayhan, *Sohbetler,* ss. *225*-240.
222 Kayhan, *Sohbetler*, s. 48- 298.

hemen her kesiminden öğrencilerinin, aslı itibariyle zor anlaşılır konuları kolay anlamaları amacına matuftur.

2. İMAN

İman, gerek dini anlamda gerekse tasavvuf açısından temel bir kavram olup dini sorumluluğun ortaya çıkmasının ön koşuludur. Lügatta; kalb ile tasdik[223], dil ile ikrar[224] anlamına gelen iman, dört rükûnden oluşur. Bunlar; kader ve kudrete iman, Allah'ın dışında bir varlığa güç ve kudret atfetmemek ve bütün işlerde; sadece Allah'tan yardım istemekten ibarettir.[225] Bu dört rükûn, sınırsız tevhid, daimi zikir, niteliğe bağlı olmayan hâl ve vakte bağlı olmayan vecd olarak da ele alınmıştır. Burada niteliğe bağlı olmayan hâl ile sufinin kendi hâli ile vasıflanması kastedilir. Vakte bağlı olmayan vecdle kastedilen ise sâlikin[226] her daim Hakk'ı bulabilmesidir.[227]

Sufilerin büyük çoğunluğu imanı; ikrar, amel ve niyetten ibaret bir kavram görürler.[228] Bir başka açıdan ise söz, tasdik ve amel bütünüdür.[229] Amelin varlığı, imanın geçerliliğini değerlendirmede önem arz eder. Bu anlamda iman bir ağaçsa; kökü, kalpteki tasdik ve dil ile ikrar, dalları ise farzları eda etmektir.[230]

---

223 Cürcani, *Tarifat*, s.31.

224 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s.309.

225 Serrâc, *el-Luma'*, s. 390.

226 Sözlükte "yolcu" anlamına gelen sâlik, tasavvufta Allah yolunu tutan ve o yolda mesafe kat edene denir; Süleyman Uludağ, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, *"Sülûk",* cilt 38, s. 127., Mehmet Canbulat, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, "Sâlik", s. 576.

227 Ebû Bekr Muhammed b. İshak el-Buhârî el-Kelâbâzî, *Ta'arruf Doğuş Devrinde Tasavvuf,* hzr. Süleyman Uludağ, İstanbul 1992, s. 54.

228 Kelâbâzî, *Ta'arruf,* s. 51.

229 Ebu'l-Hasen Ali b. Osman b. Ebî Ali el-Cüllâbi el-Gaznevî el-Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, hzr. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 340.

230 Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 52 ; Ağaç metaforu için için bknz: Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb,* s. 340.

Gazzâlî (v. 502/1111), imanı üç mertebede ele alır. Bu mertebeler, taklitten ibaret olan avamın imanı, delilleri de dikkate alan kelamcıların imanı ve ariflerin imanıdır. O, bunlardan ilk ikisini birbirine benzer ve yakın seviyede görürken, ariflerin imanını farklı bir yere koyar. Zira arifler bu imanı yakin nurlarıyla yaşarlar.[231]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre, insanı insan yapan en önemli unsur, dindir. İnsan, İslâmiyet ile insanlığını bulur.[232] İslâmın beş, imanın altı şartı vardır. İslâm'ın şartları, uygulamaya yöneliktir. İmanın şartları ise kulun nelere inanması gerektiğini belirler. Dolayısıyla imanın şartları, İslâm'ın şartlarını yerine getirmenin ön koşuludur.[233]

Hz. Muhammed'in(s.a.v) Müslümanlara tebliğ ettiği gibi, diğer bütün dinlerde, peygamberler, Allah'ın birliğine, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine iman etmek, ibadet ve ahlâkı insanlara tebliğ etmiştir. Bunlar değişmeyen esaslardır.[234] Hacı Ahmet Kayhan Efendi, dinimizde, *"İmanın şartlarına; yani Alllah'ın varlığı ve birliğine, kitaplara, peygamberlere, meleklere, ahiret hayatına ve kadere inanıyorum."* diyen bir kulun; sadece *inanıyorum* diyerek ya da ibadetlerini yaparak görevinin bitmediğini ifade eder. Ona göre sâlik, inancı ile muamele etmeli ve iman ettim, diyorsa inandığı şeyin ahlâkına bezenmelidir.[235]

Yaratılıştan itibaren insanoğlunun peygamberlerle yaşadığı süreç, insanın iman yolculuğunun zorlu geçtiğini göstermiştir.[236] Nitekim Kur'ân'ı Kerim, ne zaman bir peygamber gelse, insanlar mesajın mahiyeti ile ilgilenmek yerine, Allah'ın elçilerinden mucizeler beklemiştir.[237] Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"İnsan, iman etmesi için*

231 Gazzâlî, *İhya*, ss. 18-19.
232 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 142.
233 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 417.
234 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 155.
235 Kayhan, *Sohbetler*, İstanbul 2011, s. 25.
236 Kayhan, *Sohbetler,* s. 461.
237 Enam, 6/37; Yunus, 10/20; Rad, 13/7; Enbiya, 21/5; Ankebut, 29/50-51.

yaratılmıştır."[238] diyerek imana ontolojik bir anlam yükler.[239] Nitekim inançsızlık suyu tersine akıtmaktır. Bu sebeple inançsız toplumların parçalanmaları kaçınılmazdır.[240] Allah'a iman, aklın ve mantığın gereğidir. Zira İslâm akılcıdır, bilimseldir, zannın ötesindedir. İnsana düşen, bir elde Kur'ân, diğer elde mantık, sünnet ışığında, inanmayanları İslâm'a çağırmaktır.[241]

"Yoksa sana inzal ettiğimiz ve aralıksız kendilerine okunmakta olan Kur'ân onlara kifayet etmiyor mu? Onda iman edecek bir kavim için muhakkak büyük bir rahmet, nimet ve nasihat vardır."[242] âyetine istinaden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"İmanın eksiksiz olarak kazanılması için Kur'ân'ın iyi anlaşılması, iyi öğrenilmesi, onun hükümlerinin noksansız ve doğru olarak uygulanması gerekir."*[243]der. Kâmil iman, Kur'ân'ın önce anlaşılmasına, sonra da hükümlerinin tam olarak uygulanmasına bağlıdır. Her ne kadar insanın iman etmesi Allah'ın dilemesine bağlı olsa da[244], Allah'ın lütfu olan imanın kemâle ermesi, kişinin gayret ve samimiyetine bağlıdır. İman, insanın sahip olduğu üstün vasıfların kaynağı ve aynı zamanda en üstün yönüdür.[245]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, herkesin bir putu olduğunu, bu putun kiminde para, kiminde eş, kiminde ise çocuk olduğunu belirtir. Dolayısıyla insanlar, Allah'a tapmak yerine, kendi elleri ile yaptıkları putlara taparlar. İmanla ilgi bu soruna çözüm olarak, Kelime-i şahadetin günde otuz, elli bir veya yüz bir defa çekilmesini tavsiye etmiştir.[246] İmanın altı şartından biri olan Allah'a iman, O'nun varlığına ve birliğine, içimizde ve

238 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 219.
239 Kayhan, *Sohbetler*, s. 467.
240 Kayhan, *Sohbetler*, s.42.
241 Kayhan, *Sohbetler,* s. 467.
242 Ankebut, 29/51.
243 Kayhan, *Sohbetler*, s. 461.
244 Enam, 6/125; Bakara, 2/7; İbrahim, 14/4.
245 Kayhan, *Sohbetler,* s. 461.
246 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s.96.

dışımızdaki her şeyi bilip, görüp, işittiğine, her yerde hazır ve nazır olduğuna inanmaktır. En küçük bir hareketin dahi O'ndan gizli kabul etmediğini bilmek gerekir.[247]

Allah'ın hizmetinde, sayısını ancak O'nun bildiği sayısız melekleri olduğunu söyleyen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, meleklere iman etmekle yetinmeyerek, onların güzel ahlâkını örnek almak gerektiğini belirtmiştir. Ramazan ayında yemeden, içmeden ve bedensel isteklerden kesilmek, meleklerin ahlâkına örnek olarak verilebilir.[248]

Hazreti Ayşe'nin, *"Allah'ın Resulü'nün ahlâkı, Kur'ân ahlâkı idi."*[249] sözünü hatırlatan Ahmet Efendi, Kur'ân'a inanmanın, imanın şartlarından olduğunu, bununla da kalmayıp *Dört Kitap* ve *Yüz Suhuf'a* da inanmak gerektiğini vurgulamıştır. Ancak kitaplara iman etmek de yeterli değildir. Kur'ân'ın ahlâkı, Hz. Muhammed(s.a.v) gibi içselleştirilmelidir.[250] Nitekim Kur'ân ve hadisi şerifler nefsani olanlar da dâhil her türlü dert ve sıkıntıya şifadır. Efendiye göre âyet ve hadisler, Allah'ın kulları için hazırladığı bir sofradır ve onda Muhammedî meyveler vardır.[251]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *İnsan ve İman* isimli birkaç sayfalık bir çalışma hazırlayarak, kendisini ziyaret edenlere çok sayıda dağıtmıştır.[252] Bu çalışmada insan ve iman ilişkisi ele alınarak, insanın yaratılış amacının da, sahip olduğu üstünlüğün de imana dayalı olduğu ifade edilmiş, çeşitli milletlerden on altı bilim adamının, Allah'ın varlığı; on sekiz bilim ve devlet adamının, Kur'ân ve Hz. Muhammed(s.a.v) hakkındaki sözlerine yer verilmiştir.[253] Ahmet Efendi, çeşitli dinlere mensup çoğu batılı bu bilim adamlarının,

247 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s.96.
248 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 97.
249 Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmail Buhârî, *Edebu'l Müfred*, trc.Rauf Pehlivan, Motif Yayınları, İstanbul 2005, s. 75.
250 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 97.
251 Kayhan, *Sohbetler*, s. 212.
252 Kayhan, *Sohbetler,* s. 42.
253 Kayhan, *Sohbetler,* ss. 461-467.

açıktan beyan etmeseler bile, Kur'ân ve Hz. Muhammed'e(s.a.v) yönelik övgülerini, içlerinde taşıdıkları imanın göstergesi olarak yorumlamıştır.[254]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *İnsan ve İman* isimli bu çalışma ile iman sorunu yaşayan, gerek ülkemiz gençlerinin, gerekse Batı'daki insanların faydalanmasını amaçlamıştır. Batılı bilim adamı, siyasetçi ve sanatçıların; Allah'ın varlığı, Kur'ân ve Hz. Muhammed'in(s.a.v) üstünlüğüne ilişkin görüşlerinin, gençlerimizin Allah'a imanlarındaki zayıflıklarından utanmalarına ve bu kötü durumdan uyanmalarına vesile olacağını ummuştur.[255] Bu sebeple, gerek ülkemizde, gerekse Amerika, Fransa ve İngiltere başta olmak üzere pek çok Batı ülkesinde dağıtılması için çaba sarf etmiştir.[256] O bu tutumuyla bağlılarının imanlarını arttırmak amacıyla onların nazarında önemli şahsiyetlerin İslam ve iman konularındaki görüşlerinden faydalanmıştır.

Aynı çalışmada Ahmet Kayhan Efendi, *"Bilim adamlarından bazıları da, inançsız yarı aydınlarla el birliği ederek, Allah'ı inkâr etmeyi bir üstünlük sayarak, inananları ibadetlerinden dolayı suçlayarak, sapıtmışların öncüleri olmaktadırlar. Bizim dileğimiz, Allah'ın izniyle onların da doğru yolu bularak, hem kendilerinin hem de çevrelerinin aydınlığa, mutluluğa, huzura ve Allah'ın ilmine ulaşmalarıdır."*[257] diyerek, inanç sahibi olmayan bilim adamlarını ve yarı aydınları eleştirmiştir.[258]

İman ve itikad konusunda çok hassas olan Ahmet Efendi, bir kısım insanların, *Amentü'nün* sonunda yer alan, *hayır ve şerrin Allah'tan* olduğuna yönelik ifade dolayısıyla, günah da işlense bunun Allah'tan olduğunu savunarak, kader inancını sapkın bir şekilde anladıklarını ve isyan ettiklerini vurgular.[259] O, tasavvuf sahasında gayret gösterenlerin nefis ve şeytan tesirinde kalarak din ve iman sahasından çıkmalarını

254 Kayhan, *Sohbetler,* s. 49.
255 Kayhan, *Sohbetler,* s. 42.
256 Kayhan, *Sohbetler,* s. 42.
257 Kayhan, *Sohbetler,* s. 462.
258 Kayhan, *Sohbetler,* ss. 463-464.
259 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 218.

engellemek için büyük bir gayret göstermekte, bu amaçla ayakların kayabileceği tüm yerleri bağlılarının dikkatine sunmaktadır.

Bir sufi olarak Ahmet Efendi'nin sadece derin tasavvufî konularla ilgilenmediği, geniş halk kesimlerinin imanlarının güçlenmesi, özellikle gençlerin imandan mahrum kalmaması için özel çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır. Bu amaçla batı ve bilim hayranı kesimlerin dikkatini çekecek kişilerin sözlerinden faydalanmaktadır. Onun tasavvuf kavramlarını açıklarken felsefi veya kelam sahasına giren açıklamalara yönelmediği, bunun yerine insanların hangi ilmi seviyede olursa olsunlar rahatlıkla anlayabilecekleri sade bir anlatıma önem verdiği, bunu somut örneklerle desteklediği görülmektedir.

3. İBADET

Boyun eğmek, kulluk ve itaat etmek anlamında Arapça bir kelime[260] olan ibadet, kulun Allah'a duyduğu sevgi, saygı ve bağlılığı gösteren duygu, düşünce ve davranış biçimlerini ifade eden bir terimdir.[261] Diğer bir deyişle, nefsiyle mücadele eden kişinin[262], nefsinin isteklerinin zıddına davranarak Rabb'ini yüceltmek için yaptıklarıdır.[263] İbadet, kulun salih amelleri yerine getirmesi[264] olarak yorumlandığı gibi, *"Avam için Allah'a boyun eğmeyi gerektiren şeyler."*[265] de denilmiştir.

Arif için ibadet, nefsin hayal ve vehmî kuvvetlerini olumlu yönde kullanıp, yönünü Hakk'a çevirerek, bunları aldanıştan çeken bir riyazettir.[266] Gazzâlî, ibadet konusunu ele

260 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.229.
261 Mustafa Sinanoğlu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, "*İbadet*", c.19, s.233.
262 Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin el- Kuşeyri, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, hzr. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1991, s.99.
263 Cürcani, *Tarifat*, s.150.
264 Abdulkerim b. İbrahim el-Cili, *İnsan-ı Kâmil*, trc. Abdülaziz Mecdi Tolun, hzr. Selçuk Eraydın-Ekrem Demirli-Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 97.
265 Abdürrezzak Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s.89.
266 Ebu Ali el-Hüseyin b. Sina, *el-İşarat ve't-tenbihat*, neşr. Süleyman Dünya, Kahire 1968, 4, s. 59.

alırken, *iktisab* ve *ictinab* kavramlarıyla açıklamalar getirmiştir. Gayret ve çalışma manasına gelen iktisab ve sakınma manasına gelen ictinab, ibadetin iki şartıdır. İctinab ile kastedilen, daha çok takvadır. Bu da, ibadetin gayret ile yerine getirilmesinden daha üstün ve daha sağlamdır. Ancak ibadet hayatına yeni başlayanlar için iktisab daha kolay, ictinab daha zordur.[267]

Gazzâlî ayrıca, ibadetlerin gafletle yapılmaması gerektiğini vurgulayarak böyle bir namazın tehlikeli olduğu hususunda uyarıda bulunmuştur.[268] İlim ve ibadet ilişkisine de değinen Gazzâlî, her ne kadar ilmin, cevher olarak ibadetten daha yüce olduğunu ifade etse de kula sadece ilmin yetmeyeceğini, ibadetin de şart olduğunu vurgulamıştır. Bu anlamda ağaç mecazını kullanan Gazzâlî, ilmin ağaç, ibadetin ise meyve mesabesinde olduğunu söylemiştir. Ağaç her ne kadar asıl olarak daha yüce olsa da fayda meyvededir. Öyleyse kulun, hem ilim hem de ibadetten payını alması gerekir.[269]

Hücvîrî (v. 465/1072), kulun gerçek samimiyete ulaşabilmesi için cennet ve cehennemin üzerinde durulmaması gerektiğini ortaya koyarak bu amaçla Allah'tan, cennet ve cehennemi gayb hazinelerinde saklaması, halkın gönlüne unutturmasını niyaz eder. Ona göre, cennet amacıyla ibadet etmek bir tür gaflettir.[270]

İnsanların iradeleriyle yaptıkları ibadetlere, *özel nitelikli ibadetler* diyen Muhyiddin İbnü'l Arabi (v. 638/1240), *"Göklerde ve yerde olan her şey, güneş, ay, yıldızlar, dağlar Allah'a secde eder."*[271] âyetinden yola çıkarak, varlıkların Allah'a muhtaç olma hâlerinin dahi ibadet anlamına geldiğini söyler; buna zati, asli ve fıtri ibadet adını verir.[272]

---

267 Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el- Gazzâlî, *Minhac-ül Abidin,* Mısır, 1936, s. 42.
268 Gazzâlî, *İhya*, c. 1, s.373
269 Gazzâlî, *İhya,* c. 1, s. 121.
270 Hücvîrî, *Keşfül Mahcub,* s. 394.
271 Hac, 22/18.
272 Muhyiddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, thk. Osman Yahya-İbrahim Medkur (el-Hey'etü'l-Mısrıyye), Kahire, 1985, 4, ss.118-197.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, ibadetsiz insanı kuru bir ağaca benzetir. O'na göre ibadet, nehir içindeki bir kişinin ihtiyacı olanlara su ikram etmesi gibidir.[273] Allah'a ulaşmada ibadet anahtar mahiyetindedir. Hayat ve beden boşa harcanmamalı, Allah'ın kapılarının kuluna kapanmaması için çok ibadet edilmelidir.[274] İbadet, insanın yaratılış amacıdır. İbadetlere, kulluk görevlerine, ümmetlik görevlerine, Hz. Muhammed'in(s.a.v) sünnetini ihya etmeye ve O'na uymaya devam etmek şarttır.[275] Görüldüğü gibi kulun Allah'a karşı yükümlü olduğu kulluk görevleri, Hz. Muhammed'in(s.a.v) ümmeti olarak yükümlü olduğu ümmetlik görevleri, O'nun(s.a.v) sünnetine uymak, hep ibadet kapsamındadır.

İbadetler arasında sabah namazı ayrı bir öneme sahiptir. Bilhassa sabah namazı vaktinden yarım saat, bir saat önce kalkıp teheccüd namazı kılmak çok kıymetlidir. Hz. Muhammed'in(s.a.v) teheccüd namazını, ümmetine farz kılmayı düşünecek kadar önemsediğini ifade eden Ahmet Efendi, kendisinin de beş vakit namazdan sonra en çok teheccüd namazı kılmayı sevdiğini dile getirir. Ayrıca teheccüd namazından sonra vakti değerlendirmek için Kelime-i Tevhid, İsm-i Celal gibi tesbihatla meşgul olmayı tavsiye eder ve şartlar uygunsa sabah namazının da camide kılınmasını ister.[276] Çok ibadet etmek, bilhassa da toplu ibadetler ormanlık bölgelere daha fazla yağmur yağması gibi Allah'ın rahmetini daha fazla çeker.[277]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, ibadet sırasında Allah'a odaklanmayı çok önemsemiş, kalp ile başka yerlerde dolaşmamak gerektiğini ifade ederek[278] ibadet sırasında kalp uyanıklığını ön plana çıkarmıştır. Bu şekilde yapılan ibadetler kalp gözünü açar,

273 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 229
274 Kayhan, *Sohbetler,* s. 69.
275 Kayhan, *Sohbetler,* s. 76.
276 Kayhan, *Sohbetler,* s. 111.
277 Kayhan, *Sohbetler,* s. 251.
278 Kayhan, *Sohbetler,* s. 111.

mükaşefeye ulaştırır, irfan ve edebi arttırır. Böylece akl-ı selim ve kalb-i selim olunarak meleklerle konuşulabilir, gözle görülemeyen varlıklar görülebilir. [279]

İbadet ve dolayısıyla Allah'a giden yolu zorlaştıran faktörlerden biri de uykudur. Nitekim o, insanı dünya nimetlerinden, maddi, manevi, ilahi nimetlerden ve ilmi ledünden mahrum eder. Uykudan her fırsatta kaçmak gerekir. Örneğin zihin bir şeye takılıp uyku kaçtığında bunu ibadet için fırsat bilmek gerekir.[280] Uyku düzeniyle ibadet arasında denge kurmak çok önemlidir. Geceyi üçe bölüp, mümkünse bir parçayı uykuya, diğer iki parçayı ibadete ayırmak tavsiye edilmiştir. Bu noktada Ahmet Efendi yapabilenin tüm uyku zamanını ibadete, Allah'a vermesini önermiştir.[281] Bunu başarmak için tedricen bedeni alıştırmak gerekir. Önce gecenin iki parçasını uykuyla geçirip bir parçasında ibadet etmek, zamanla iki parçasını ibadete verip geri kalanında uyuyarak, bu şekilde yavaş yavaş alışılabilir. Gayret edilirse tüm uykudan bile vazgeçmek mümkündür.[282]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, fazla uykunun mahzurlarına sıklıkla dikkat çekmiştir. Az uyumanın veya hiç uyumamanın korkulacak bir şey olmadığını, hiçbir zarar vermeyeceğini, insanın daha dinç olacağını; ruh, Allah ile olduğu için uykuya ihtiyaç kalmayacağını, bedenin de bu düzene alışacağını vurgulamıştır. Gece ibadetinde uykuya yenilip içi geçenin abdest alması gerektiğini; ancak gecenin tamamını ibadete ayırma seviyesine ulaşanların gaflete düşüp içleri geçerse abdest değil, boy abdesti almasının daha iyi olacağını söylemiştir.[283] Uykuyu her fırsatta gündeme getiren Ahmet Efendi, *"Uyku, çok ağır. Uyku, ibadetin düşmanıdır. Uyku, rızkın düşmanıdır. Uyku, gaflettir. Yani, uykuya çok kıymet vermeyin."* [284] demiştir.

279 Kayhan, *Sohbetler,* s. 154.
280 Kayhan, *Sohbetler,* s. 111.
281 Kayhan, *Sohbetler,* s. 112.
282 Kayhan, *Sohbetler,* s. 112.
283 Kayhan, *Sohbetler,* s. 112.
284 Kayhan, *Sohbetler,* s. 229.

İbadetin kalitesinin, faydasının artması için oruçla veya günlük gıdanın azaltılması ile bedeni güçlerin biraz zayıflatılmasını tavsiye eden Ahmet Efendi, böylece ibadetlerle birlikte insanın ahlâkının ve davranışlarının da düzeleceğini ifade etmiştir.[285] O, az uyku ve ibadetin sonuçlarını şu şekilde ifade eder:

> "Uykunun burada ziyanını görüyor musun? Eğer uykusuz, mesela bedenin hakkını vereceğiz. Üç, dört saat, beş saat hakkını vereceğiz. Gecenin gece namazı var. Kalkıp ibadet edeceğiz. Kazaya kalmış namazlarımız var. Vesaire… Bunu ifa edersek, O Habib-i Kibriya'nın yüzü hürmetine, O'nun izniyle, Cenab-ı Hakk'ın bize bahşettiği şu ilmi ilahiyle, O'nları sahih göreceğiz."[286]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, ibadetin yerinde ve zamanında yapılmasını ve günlük yaşamın doğru şekilde planlanmasını çok önemsemiştir. Uyku zamanı, iş zamanı ve ibadet zamanı dikkatli bir şekilde planlanmalıdır. Bu noktada gün üçe bölünerek, ibadet, iş ve uykuya eşit vakit ayrılmalıdır.[287]

Ahmet Efendi'nin bir Nakşi olarak az uyku ve az gıdayı bu kadar ön plana çıkarması dikkat çekicidir. Daha önce görüldüğü gibi Nakşbendi mürşitler müridlerinin genellikle sohbet ve zikirler ruhen yükselmesini amaçlarlar. Nefsin kontrolü ise ruhun güçlenmesi sonrasına bırakılır. Ahmet Efendi ise nefsani tarikatlerin usulüne uygun bir tarzda daha en baştan bağlılarının nefs mücadelesini önemsemiş ve onlardan talep etmiştir. Bu anlamda o, hem modern zamanın gereklerine uygun bir şekilde esnek irşat ve anlatım yöntemleri geliştirirken diğer taraftan da tasavvufun yaşanabilmesi için vazgeçilmez olan hususları bağlılarından talep etmekten de geri kalmamaktadır.

---

285 Kayhan, *Sohbetler,* s. 153.
286 Kayhan, *Sohbetler*, s. 245.
287 Kayhan, *Sohbetler,* s. 181.; Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 242.

3.1. Namaz

Sözlükte, övgü, istiğfar, dua, bağışlanma dilemek, yalvarmak gibi çeşitli anlamlara gelen namaz, Farsça'dır. Arapça salat kelimesinin karşılığıdır.[288] Şeriatta namaz, belli vakitler içinde sözlü, fiilî ve kalbî hareket ve zikirlerden oluşan bir bütündür.[289] Tasavvufî anlamda ise kulun bütün varlığı; yani bâtın ve zâhir her zerresi ile alçak gönüllü ve samimi olarak, Allah'ı anması ve O'na yalvarmasıdır.[290] *"Müminler muhakkak felah bulmuştur (umduklarına ermişlerdir). Onlar, namazlarında huşu içinde (kalbi ve bedeniyle tam teslimiyet hâlinde)dirler."*[291] âyetinde görüldüğü üzere huşu ile kılınan namaz, kulu felaha götürür. Hz. Muhammed(s.a.v) bir hadisinde, *"Namaz dinin direğidir."* der.[292] Ebu Hureyre, Hz. Muhammed'in(s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet eder: *"Kul, Rabb'ine en ziyade secdede iken yakın olur, öyle ise secdede duayı çok yapın.*"[293]

Sühreverdi (v. 632/1234), *"Namaz kılan kul, heva ve heveslerinden sıyrılarak, Allah'a yolculuk yapar."* der. Namaz, Rab ile kul arasında bir yakınlık vesilesidir. Kul, huşu hâlinde kıldığı namazda, Rabb'i ile irtibat kurarsa, üzerinde tecelli nurları parlar.[294]

Hücvîrî (v. 465/1072), namazın Allah'tan gelen bir emir olduğunu ifade ederek, *"Namaz öyle bir ibadettir ki, müridler ve talipler baştan sona kadar Hakk'ın yolunu onda bulurlar, makamları orada keşfolunur."* der.[295] Gazzâlî'ye göre namaz esnasında huşu ve tevazu içinde olunmalıdır. *"Namazın direği huşu; düşünerek âyetleri okuma ve zikirle*

---

288 Cürcani, *Tarifat*, s.139.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s.463.; İbrahim Paçacı*, Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, "Namaz", s. 514.; M. Kâmil Yaşaroğlu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2006, "Namaz", c.32, s.350.

289 İzzeddin Mahmud bin Ali Kaşani Natanzi, *Tasavvufun Ana Esasları*, çev. Hakkı Uygur, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2010, s.293.; Cürcani, *Tarifat*, s.139.

290 Kaşani, *Tasavvufun Ana Esasları*, s. 293

291 Mü'minun, 23/1-2.

292 Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*, V, 231, 237; Tirmizî, *"Îmân"*, 8.

293 Müslim, Salât, 215.

294 Sühreverdî, Şihabüddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed, *Gerçek Tasavvuf - Avarifü'l Mearif*, trc. Dilaver Selvi, Semerkand, İstanbul 2010, ss. 385-388.

295 Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, ss. 363-364.

meydana gelen kalb huzurudur."[296] diyerek, huşunun namazın kabul edilme şartı olduğunu ifade eder.[297]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, namaz ibadetini çok önemser. Sohbetlerinde, *"Allah'ın bize bahşettiği en büyük hediye, namaz... Daha ondan büyük hediye olmaz."* diyerek namazın vazgeçilmezliği ve önemine vurgu yapar.[298] Beş vakit namaz, kimin huzurunda olunduğunun bilinciyle, vesvese ve şeytanın etkisinden kurtularak, akl-ı selim, kalb-i selim ile huzurlu bir şekilde kılınmalıdır. Tüm ibadetler, huzurla kılınan namazın içinde mevcuttur.[299]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Allah'tan korkanın ve Allah'ı sevenin Allah'a secde etmesi gerekir."* diyerek, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e(s.a.v) kadar bütün peygamberlerin namaz ile emredildiğini ve hiçbir peygamberin namazsız gelmediğini ifade eder[300]. Namaz o kadar önemlidir ki, Hz. Muhammed'in(s.a.v) tavsiyesi gereği, yedi yaşından itibaren kılınması istenir. Akıl baliğ olduktan sonra da her gün beş vakit kılınmaya devam edilir. Bu noktada Ahmet Efendi, namazın daimiliğine rağmen, orucun yılda bir ay, haccın bir kez olmasına işaret ederek, namazın ibadetler arasındaki farklı konumuna vurgu yapar. Hz. Muhammed'in (s.a.v), namazı, evin önünden geçen bir ırmakta günde beş defa yıkanmaya[301] benzetmesine dikkat çeken Ahmet Efendi, günde beş defa namaz kılan bir insanda ne maddi, ne manevi hiçbir kir kalmayacağını belirtir.[302]

Allah'a secde etmemek, iman ve itikat zayıflığının göstergesidir. Secde etmek, tüm varlığın Rabb'i olan Allah'ın emrini yerine getirmektir. Namaz kılmamayı ve bunun sonuçlarını, bir meyveyi tatmadan onun lezzetinin bilinemeyeceği örneği ile açıklayan

---

296 Gazzâlî, *Bidayetü'l-hidâye- Hidayet Rehberi*, hzr. Veysel Akkaya, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s.119.
297 Gazzâlî, *İlahi Nizam*, çevr. Yaman Arıkan, Uyanış Yayınları, İstanbul, 1986, s.143.
298 Kayhan, *Sohbetler*, s.70.
299 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 234.
300 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s.71.
301 Buhari, Mevâkît 6.
302 Kayhan, *Sohbetler,* ss. 24-25.

Ahmet Efendi, *"Elmayı yememiş, görmüş, bilmiyor."* der.[303] Ona göre imanın gereği, namaz kılmaktır. İmanı gerçek manada tadan, lezzetine eren kişi namaz kılar. Namaz kılmayanın durumu ise, elmayı yemeden tadını aldığını iddia eden kişi gibidir.

Namaz, şeriatın kendisidir[304], kulu, tevhid-i ilahiye götürür. Ancak namazın önemli amaçlarından biri de kulun Allah'a şükretmesidir. Zira kulun bin sene ömrü olsa, kâinatı onun için halkeden Allah'a şükrünü eda edemez. Fakat secde ederek kulluğunu yerine getirmiş olur. Eğer Rahman ve Rahim sıfatlarına bürünerek secde edilebilirse o zaman gerçek manada şükür eda edilir. Şükrün tam olması için secdede, Allah'ın insanlığa ihsan ettiği tüm varlıklar için de şükredilmesi gerekir.[305] Her gün iki rekât şükür namazı kılarak, insan olarak yaratılmış olmak, Hz. Muhammed'e(s.a.v) ümmet olarak doğmak ve iman dolayısıyla şükretmek icap eder.[306]

Nakşi silsileye mensup Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Nakşi tarikatının erkânına uygun olarak, nafile namazlara büyük bir önem verir. Farz namazları dışında sünnet olan nafile namazlar ve bilhassa da teheccüd namazı ile ibadetin artırılmasını ister. Hatta çok faydalı gördüğü, yatsı namazından sabah namazına kadar uyumadan ibadet ile meşgul olmayı, manevi anlamda erdirici bir uygulama olarak tavsiye eder. Bu şekilde iki üç gece gayret edilmesi hâlinde bile sonuçlarının hemen görüleceğini, bir hafta devam edildiğinde ise Hz. Muhammed'in(s.a.v) Cemalinin gerek zâhirî, gerekse bâtınî olarak görüleceğini müjdeler.[307] *"Allah, ibadet etmeden istediklerinizi vermiyor."* diyen Ahmet Efendi, yatsı namazından sabah namazına kadar ibadet ederek, Allah'ın kapısını ısrarla çalmayı tavsiye eder.[308]

---

303 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 71.
304 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s.215.
305 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 47.
306 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 233; Bu konuda ayrıca, "Yirmi dört saatte iki rekât şükrân namazını unutmayalım! Namaz aralarında, bir namazın üzerine. Allah'ın bize bahşettiğini, Nimet-i İlahilere karşı, maddi manevi bir Hamdu Senâ, bir teşekkür edelim." demiştir. Kayhan, *Sohbetler,* s. 15.
307 Kayhan*, Sohbetler*, s. 89, 227.
308 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 235.

Ahmet Efendi, teheccüd namazını ve seher vaktinde ibadeti tavsiye ederken, Hz. Muhammed'in(s.a.v), *"Ümmetime kıyamadım, kıysaydım, teheccüd namazını farz yerine koyardım. Hayatta, beş vakit namazdan gayrı, ibadetlerin içinde en sevdiğim gece namazı, teheccüd namazı."*[309] hadisini aktarır ve ibadet saati olarak sabah namazından önceki zaman diliminde teheccüd namazı kılınmasını ister.[310]

> "Sabah namazına iki saat kala kalkın; en az iki rekât teheccüt (gece) namazı kılın. Varsa bir günlük kaza namazı kılın. Biraz tefekkür edin. 'Kimim? Nereden geldim? Nereye gideceğim? Gelişimin sebebi nedir?' Böylece bir tefekkür yap, sonra sabah namazını kıl. Bütün âşıklar, bütün veliler, bütün nebiler o saatten almışlar. İlmi zâhirden maada; ilmi bâtınî, ilmi tevhid, ilmi ledünni feyzini oradan alıyor."[311] der.

Teheccüd namazına kalkarken evdeki diğer fertleri rahatsız etmemek gerektiğini de özellikle vurgular.[312]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Namazı terk etme, sana vasiyetim bu."*[313] sözleri ile namazın önemini vurgulayarak, İslâmın beş şartından biri olan namaz için, *"Mürşidiniz beş vakit namaz, hepsi onun içinde."* der.[314] En büyük zevk namazdır ve maddi, manevi âlemleri, dünyevi ve uhrevi hayatı birleştirir.[315] *"Allah emrediyor, ben de size yalvarıyorum, namazınızı bırakmayın. Ben size nasıl yalvarıyorsam, siz de başkasına yalvarın namazı bırakmasınlar. Namazsız dünyayı ne yapacaksınız?"*[316] diyen Ahmet Efendi, insanların, namazın kıymetini bilseler secdeden başlarını kaldırmayacaklarını söyler ve *"Sana İstanbul'u mu verelim, iki rekât namaz mı kılarsın?"* diye sorulsa, Yunus Emre hazretleri gibi *"İsteyene ver onları bana seni gerek."* denmesi gerektiğini ifade

309 Müslim, *Salâtü'l-müsâfirîn*, 139.
310 Kayhan, *Sohbetler*, s. 111.
311 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, ss. 253-254.
312 Kayhan, *Sohbetler*, s. 111.
313 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 230.
314 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 230.
315 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 231.
316 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 231.

eder.[317] Bağlılarının namaza yönelmesi için yalvaracak kadar gayret gösteren Ahmet Efendi, kendisini izleyenlerin de çevrelerine namazı tavsiye etmelerini ister. Nitekim manevi bir değer olan namaz maddi hiçbir değerle mukayese edilemez.

Namazın aksaması, hatta zaman zaman bırakılması, bırakıldıktan sonra da tekrar başlanmasındaki zorluk, insan hayatında sık rastlanan durumlardan olduğundan, Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre aksasa bile namazı bırakmamak gerekir. Beş gün bile kılınmasa altıncı gün yine başlanmalıdır, kılınamayan vakitler kaza edilmelidir. Hatta herhangi bir sebeple insan bir ay namaz kılmasa ikinci ay başlamalı ve bir taraftan da önceki eksiklerini kaza etmelidir. Her hâlükârda namaz terk edilmemelidir.[318]

İnsanların huzuru için secde şarttır ve secde etmeyen insan nefse uyar. Dolayısıyla, secde emrini yerine getirmeyen insan şeytana uymuş olur.[319] Hastalık hâlinde dahi namaz bırakılmamalıdır. Ayakta kılınamıyorsa oturarak, oturalamıyorsa sağ taraf üzerine uzanarak, ima ile bile olsa kılmak gereklidir. Eğer kıble yönüne dönülemiyorsa kıbleye niyet ederek kılmak icap eder. Ahmet Efendi'ye göre abdest tutmaya mani bir rahatsızlık varsa yine de abdest alıp o durumda dahi kılmak gereklidir; hatta bacaklar kasıktan kesilse bile, yine de namaz bırakılmamalıdır.[320]

Allah'ın, her namazı kabul edeceğini belirten Hacı Ahmet Kayhan Efendi, namaz kılınmadığında sâlikin yaptığı işlerin haram olacağını; hatta helal kazancının da harama dönüşeceğini ifade eder. Sâlik, namaz olmadan maneviyatta ilerleyemez. Namaz, manevi bir merdivendir ve namazsız miraç olmaz.[321] Nitekim Hz. Muhammed(s.a.v) son nefesine

317 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 231.
318 Kayhan, *Sohbetler,* s. 92.
319 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 232.
320 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 235.
321 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 232.

kadar namaz kılmıştır. Bu anlamda Ahmet Efendi, *"Namazı terk eden şeytanın malıdır."*[322] demiştir.

Hiçbir peygamberin, mürşidin, evliyanın ve dervişin namazsız olamayacağını defaatle tekrarlayan Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Namazsız kimseler, şarktan-garptan da haber verseler, keramet sahibi olup havada da uçsalar, bir taş atın düşsünler, kimseyi aldatmasınlar."*[323] der. Ona göre en önemli ölçü ve terazi namazdır. Namazı olmayan bir kişinin yapabildikleri, onun maneviyatının yüksekliğini değil, manadan uzaklığını gösterir. Namaz olmadan zuhur eden keramet ve benzeri hâlleri önemsemeyen Ahmet Efendi, bunları; bilakis insanları yanıltıcı, aldatıcı olaylar olarak görür.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Nakşi yol çerçevesinde uyarılar yapar. *"Mideyi şişirdiniz, uykuya daldınız. Nakşiler böyle mi olur? Ne gece uyurlar ne gündüz, çünkü namazdan sıra yok ki uyusunlar! Nakşinin namazı tamam, durmadan namaz."* diyerek şöyle bir hikâye anlatır:

> "Kolay bir mürşid arayan bir kimse nakşi bir mürşide gider. Nakşi mürşid, bu kimsenin yapması gerekenleri şu şekilde sıralar: 1-Şeytanî şehvet, yeme, içme, haramî paydos. 2- Beş vakit namaz şart, 3- Nafile namazlar yani sabaha bir iki saat kala altı rekât teheccüd namazı, bu namazı sabah namazı gibi kılıp üzerine dua edip tesbih çekilir, sabah ezanı okunduktan sonra sabah namazı kılınır. Güneş biraz yükselince dört rekât işrak namazı kılınır. Ondan bir saat sonra altı rekât duha namazı kılınır. Bundan sonra öğle namazı gelir. Öğlen namazının son sünneti dört rekât kılınır. İkindi namazı kılındıktan sonra vakti girince akşam namazı kılınır ve üzerine altı rekât evvabin namazı kılınır ve yatsı namazı vakti gelir. Sonra teheccüd namazı kılınır. Mürşid arayan kimse, 'Haramları yapmıyorum, beş vakit namazı da kılıyorum; ama nafile namazları yapamam, işim gücüm çocuklarım var.' der." Hacı Ahmet Kayhan Efendi bu hikâyenin sonunda öğrencilerine; "Ya Nakşilikten çıkın ya kendinizi toplayın. Vakti, saati yok Nakşinin. Hep huzurda! Nakşi'de tembellik yok. Her şey namazın içindedir. Her şey, her şey..."[324]

---

322 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 233.
323 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 233.
324 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 234.

"Beş vakit namaz, zikirdir."[325] diyerek Nakşi tarikatına bağlı kimselerin, devamlı namaz kılmaları gerekliliğini vurgular. Bu anlattığı hikâye ile aslında kendi irşat anlayışını da ortaya koyan Ahmet Efendi, mana yolunda Nakşi yolun gereği uygulanması gereken esasları bu şekilde açıklar. Her fırsatta namazın önemini vurgularken, bir taraftan da, akl-ı selimin gereği olarak sağlığı bozmayacak şekilde ibadet etmek gerektiğine dikkat çeker. İnsanların bedenlerini aşırı yormamaları gerekir; çünkü beden sağlığı ibadet etmekte vazgeçilmez bir öneme sahiptir.[326]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, namazın içindeki şartların yerine getirilmesinin önemini vurgulayarak, *"Şekil, namazın şartıdır."* der.[327] O, hem namazın şekline hem de iç hâline önem verir. Suretsiz asıl olmadığı gibi, namaz da hem zâhir ahkamıyla hem de iç âlem olarak uygun şekilde kılınmalıdır. Hacı Ahmet Kayhan Efendi namazın şekli şartlarını şu şekilde tarif eder: *"Namaza başlarken sağ ayak ile seccadeye basılır. Sağ ayak ile sol ayak arasında dört parmak mesafe olmalıdır. Namaz bitene kadar mümkün olduğunca sağ ayağın başparmağı yerinden oynatılmamalıdır. Selam verildikten sonra ayak ileri veya geri yer değişebilir."* [328] Başparmağın oynatılmamasının sebebi, Cenab-ı Hakk'ın huzurunda hazır ol vaziyetinde olup, huzuru bozmamaktır.[329] Ahmet Efendi'nin tavsiye ettiği tüm bu şekli şartlar, kişinin namazda disipline olmasını, dikkatini toplamasını sağlayan, aklının dağılıp gitmesini engelleyen, günlük olay ve konuları düşünmekten alıkoyan hususlardır. Bu şekilde namazın huşu ile kılınması temin edilmek istenmektedir.

Namazın huşu ve kalp huzuru ile kılınmasını çok önemseyen Ahmet Efendi, namazda aklın ve düşünceleri kontrol edebilmek amacıyla yöntemler de önerir. Birinci

---

325 Kayhan, *Sohbetler,* s. 72.
326 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 235.
327 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 235.
328 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 243
329 Kayhan, *Sohbetler,* s. 188.

yol, kolları karında sıkıca bağlamaktır. İkinci yol ise daha da etkilidir. Bunun için Fatiha ve zamm-ı sure, rukü ve secdede *"Sübhane rabbiyel azim"* ve *"Subhane rabbiyel ala"* hep bir solukta okunur. Nefes ile meşgul olan kişinin aklına böylece başka bir şey gelmez. İnsan bu şekilde sadece kendi ile meşgul olur.[330] Ahmet Efendi bu iki yöntemde de kişinin soluğunun sıkışarak nefsinin daralmasını ve böylece aklın bedensel sıkıntılar ile meşgulken, ruhun ve kalbin Allah ile kalabilmesini amaçlamaktadır.

Göz, kıyamda iken secde mahallinden ayrılmamalıdır. Rükûda sağ ayak parmağına bakılarak, *"Subhane rabbiyel azim"* üç, beş, yedi kere tekrar edilir. Cemaat ile kılındığında üç defa söylenmelidir.[331] Secdede, iki bacağın arasından sağ ayak başparmağına bakılır. Oturur vaziyette iken, *"Ettehiyyatü, Salli, Barik ve Rabbena Duaları"* yine bir solukta okunmalı ve bu esnada sağ el işaret parmağına bakılmalıdır. Bu şekilde kılınan namazda şeytan insana yaklaşamaz.[332] Ahmet Efendi namazın şekli şartlarını detaylı bir şekilde bağlılarına aktararak, bu şekilde huşuyu temin etmeyi amaçlamaktadır. Onun için şekli şartlar da öze ulaşmak için birer araçtır. Ancak araç olmaları onları önemsizleştirmez.

Namazın arkasından çekilen tesbihler, eğer vakit varsa yüz yerine üç yüz olarak çekilmelidir. Ahmet Efendi, tesbihi çekerken de nefesi tutmayı tavsiye eder. Böylece zikir, kalbe inecektir.[333] Dua ederken, Cenab-ı Hakk ile karşı karşıya olunduğu unutulmamalı ve eller açık şekilde teslimiyet ile yapılmalıdır.[334]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, insanların, *"Kalbim temiz, namazın ne icabı var?"* gibi sözlerine karşılık, *"Temizdir kabul ediyorum, haram yemez, harama bakmaz, kimsenin hakkında uğraşmaz, melek gibi yaşar fakat namaz görevi düşmüyor. En temiz*

330 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 237.
331 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 243
332 Kayhan, *Sohbetler,* s. 188.
333 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 238.
334 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni,* s. 23.

melektir. Meleklerin kimi rükûda, kimi kıyamda, kimi secdede… O günden bugüne kadar, sonuna kadar Allah'a ibadet yapıyor. Allah'ın en sevgilisi, tayin-i zaman Peygamberler; hepsi namaz ile devam. Şu namazımızı kılalım. Kalbin gene temiz olsun ya hu!"[335]der. Namazla ve ibadetlerle ilgili halkın çoğunun zihninde olan bazı düşüncelere bu şekilde cevaplar veren Ahmet Efendi, böylece insanların aklına uygun açıklamalar getirmekte ve onları namaz ve kulluğa yönlendirmektedir.

Beş vakit namaz tartışılmaz bir şekilde farzdır. *"Namaz bizden düştü."* diyerek namaz kılma zorunluluğu olmadığını iddia eden bir kişi Ahmet Efendi'ye göre en büyük günaha girer. Tasavvufun zirvesine çıkıldığı iddiasıyla namazın farziyetinin bittiği savunulamaz. Böyle bir durum, Kur'ân'da olmadığı gibi, Hz. Muhammed'in(s.a.v), dört halifenin, sahabelerin uygulamalarında da yoktur. Yüksek makamlara ulaştığını iddia eden bir kişi, Hz. Muhammed'den(s.a.v) ve sahabelerden daha üstün olmadığına göre böyle bir iddia anlamsızdır.[336] Ahmet Efendi, namaz kılmayan ve müridlerine namazı emretmeyen bir mürşid arayanlar için, *"Böylelerinin mürşidi kendisidir; çünkü imanları olsa namaz kılarlar, kılmadıkları için böyle kişiler kendi kendinin mürşididirler."*[337] der.

Bazı tasavvufî çevrelerde görülen, maneviyatta belli bir seviyeye ulaşınca namaz kılmanın gerekli olmadığına dair batıl düşünceyle bu şekilde mücadele eden Ahmet Efendi, Hz. Muhammed'in(s.a.v), dört halifenin ve sahabelerin hiçbirinin, namazı hiçbir zaman bırakmadığını ortaya koyarak, Allah'a ulaşma iddiasıyla namazdan vazgeçenlerin hatalarını ortaya koymaktadır.

Namaz esnasında Allah'tan başka şeyler düşünenleri oldukça sert eleştiren Ahmet Efendi, *"Kalıbı namazda oluyor, hayal başka yerde."*[338] diyerek bu kişilerin Allah'ın divanında *"Allahu Ekber"* ile başladıkları namazı terk edip, başka yerlerde dolaştıklarını,

---

335 Kayhan, *Sohbetler,* s. 22.
336 Kayhan, *Sohbetler,* s. 22.
337 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 234.
338 Kayhan, *Sohbetler,* s. 82.

bir yükü sırtından atar gibi namaz kıldıklarını[339] söyler ve bu durumu da, *"Bunun adına hırsızlık denir."* [340] şeklinde tanımlar. Bu durum, Allah'a ait olması gereken bir zamanın, bir hâlin çalınması ve kişinin kendi nefsi ve benliği için geçirmesidir. Bu ise hırsızlıktır. Yukarıda görüldüğü şekilde namazın şeklî unsurlarına büyük önem verirken; aslında tüm bu hassasiyetlerin, namazın hakikatine ulaşılması amacına matuf olduğu görülmektedir.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, namazda Fatiha Suresi'ni okurken, *"İyyake nabudu ve iyyake nestain"* âyetine özel bir önem verir. Bu âyetin tek başına namaz kılındığında üç, beş veya yedi defa, büyük bir dikkatle ve manevi bir gayret gösterilerek okunmasını tavsiye eder. Bu sırada kişi, ruhuyla bedeninden çıkıp Allah'a kavuşma niyeti ve gayreti içerisinde, Allah'a odaklı bir halde olmalıdır.[341]

Namazla ilgili çeşitli uygulamalar tavsiye eden Ahmet Efendi, iki rekâtlık bir namazın mümkünse yüz ihlas suresi okunarak kılınmasını çok önemser. Buna her gün devam eden bir insan, melekleri görecek hâle gelebilir. Kılan kişinin vakti varsa, namazı dört rekât kılarak iki yüz ihlas okunması daha da güzeldir.[342]

Ahmet Efendi, bir Müslümanın cenaze namazı kıldırmayı bilmesi gerektiğini, acil bir durumda ihtiyaç olabileceğini vurgular. Benzer şekilde, cuma namazı kıldırmayı ve hutbe vermeyi de öğrenmek, ilgili duaları bilmek gereklidir. Zira bir yolculukta veya cami veya imamın olmadığı bir yerde ihtiyaç olabilir.[343] Ahmet Efendi, her cuma farklı camilerde namaz kılmayı sever ve öğrencilerine de tavsiye eder.[344]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, namaz konusuna *İrfan Okulunda Oku* kitabında geniş bir yer ayırmıştır. Namaz, Âdem Aleyhisselam'dan beri vardır. Ondan önce de namaz

339 Kayhan, *Sohbetler,* s. 49.
340 Kayhan, *Sohbetler,* s. 74.
341 Kayhan, *Sohbetler,* s. 39.
342 Kayhan, *Sohbetler,* s. 40, 95.
343 Kayhan, *Sohbetler,* s. 95.
344 Kayhan, *Sohbetler,* s. 97.

melekler tarafından kılınmıştır. Bu durum da namazın önemini göstermektedir. Bütün peygamberler namaz ile gelmiştir. Secde aynı, şeriat ve ibadet farklıdır. Namaz, diğer din mensupları tarafından zaman içinde terk edilmiştir. İslâm dininin indirilmesindeki sebeplerden biri de namazın geçmiş ümmetler tarafından unutulmasıdır. Günümüzde, Hintliler'in yogası ve Uzak Doğu'nun din ve felsefelerinde namazın kalıntılarını görmek mümkündür. Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân'da namaz vardır. Namazın ana unsuru secdeyi, tahrif edilmiş bu kitapların bugünkü şekillerinde dahi bulmak mümkündür. Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde, namaz kılmayın diye bir hüküm yoktur. Veli ve evliyalar, namaz ile Allah'a yol bulmuşlar, O'na namaz ile yaklaşmışlardır. Mümin kul miracını namaz ile yapar.[345] Kul, namazı usulüne uygun kılmalı, yaptığı ibadette kendisine kibir gelirse; sadece iyiler zümresinde kalacağını ve Allah'a yakın olanlar zümresine ulaşamayacağını bilmelidir. Namaz, sevgilinin şartıdır ve seven kişi sevgilisinin emrine itaat etmelidir.[346]

3.2. Oruç

Oruç, sözlükte, tan yerinin ağarmasından (imsak vaktinden), güneşin batmasına (iftar vaktine) kadar olan süreçte, şeriate göre belirlenmiş ibadeti yerine getirmek niyetiyle, yemek, içmek ve cinsi münasebetten uzak durmaktır.[347] Bu anlamda, Tirmizi (v.320/932), *"Orucun meyvesi, nefs temizliğidir."* [348] der. Serrâc (v. 378/988) ise orucu, nefsin isteklerine karşı çıkarak yokluğa sabretmek; organları, haram olan şeylerden korumak olarak tanımlar.[349]

345 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 9.
346 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s.101.
347 Ali İhsan Yitik, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2006, "Namaz", c.33, s. 414.; İbrahim Paçacı, *"*Oruç*"*, s.514.
348 Ebu Abdullah Muhammed Hâkim Tirmizi, *Daru ihyai'l-ulum- Namaz ve Namazın Hikmetleri*, hzr. Behic Gazzavi, çevr. Halil Akçay, Harf Yayınevi, İstanbul 2015, s.24.
349 Serrâc, *el-Luma'*, s.168.

Kudsi hadiste Allah Teâla şöyle buyurur; *"Oruç benim içindir, onun mükâfatını ancak ben veririm."*[350] Oruç ibadetine, diğer ibadetler arasında böyle bir özellik verilmesini dikkate alan Serrâc, diğer farz ibadetlerin dışarıdan görüldüğünü; ancak orucun dışarıdan bilinemediğini ifade ederek, *"Ancak sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir."*[351] âyetine dayanarak orucun, hasenat ve sevabı sayılı ibadetler arasından çıkmış olduğunu belirtir.[352]

Aynı âyetle ilgili Sühreverdi de sabrın, orucun isimlerinden biri olduğunu ve kulun oruçlu iken Rabb'inin ihsanına ve sayısız mükâfatına kavuştuğunu söyler. Ona göre kul, belli bir süre zarfında yiyip içmemekle Allah Teâla'nın ezeli ve ebedi olan haline bir derece benzemektedir. Ayrıca orucun, *"Terk edilen şeyler yönü ile Allah'tan başkasının bilemeyeceği gizli amellerden"* olduğunu vurgularken[353], Tevbe Suresi'nin 112. âyetinde geçen *"es-sâihûn"* (seyahat edenler) âyetinin, oruç tutanlar olduğunu ve oruç tutan bir kulun açlık ve susuzluk ile kalben Rabb'ine yolculuk yaptığını söyler.[354]

Oruç, *"Nefsin isteklerini kontrol altına almak ve yiyip içmemektir."* diyen Gazzâlî, orucun sabra dayalı olarak gizli yapılan bir ibadet olduğunu ve yalnız Allahü Teâla'nın göreceğini belirtir. Ona göre şeytan, kulu saptırmak için şehvetleri kullanır ve şehvetin de güç kaynağı, yemek ve içmektir. Kul, şeytanın istekleri peşinde koşarsa Allah ile buluşmaktan mahrum kalır. Hz. Muhammed(s.a.v); *"Oruç kalkandır."*[355] buyurmuştur. Bundan dolayıdır ki oruç, ibadetlerin kapısıdır ve kulu korur.[356]

Meryem kıssasını ifade eden surede geçen, *"Ben, Rahman olan Allah'a oruç nezrettim. Bugün hiçbir kimse ile konuşmam."*[357] cümlesini Kelâbâzî (v. 380/990), *"Oruç*

---

350 Buhari, Savm, 2.
351 Zümer, 39/10.
352 Serrâc, *el-Luma'*, s.168.
353 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s. 420.
354 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s.420.
355 Buhari, *Savm*, 2; Müslim, *Savm*, 161.
356 İmam Gazzâlî, *İhyâ'u Ulûm'id-Dîn*, trc. Sıtkı Gülle, Huzur Yayınevi, İstanbul, 216, ss. 547-548.
357 Meryem, 19/26.

hâlinde Hakk'ı görerek halkı görmekten gaib olduğumdan hiçbir şeyin oruçla meşgul olmama mani olmasını ve oruçla olan ilgimin kesilmesine yol açmasını caiz görmem." anlamında yorumlar.[358]

Hücvîrî, orucun hakikatine *"imsak"* der. İmsak, kulun kendisine hâkim olması, nefsini zapdetmesi, geçici ve bayağı arzulara galip gelmesidir. Ona göre oruç tutmanın bütün gayesi imsakta gizlidir. Oruç, Ramazan hilalinin görülmesi ya da Şaban ayının son bulması ile başlar. Akıl baliğ bir Müslümanın bir ay oruç tutması farzdır. Oruçlunun, gerçekten oruçlu olabilmesi için, duyu organlarını, Hakk'a ve O'nun emirlerine muhalefetten alıkoyması gereklidir. Oruca niyet eden kul, midesini yeme ve içmeden alıkoyarken; aynı zamanda, gözünü harama bakmaktan, kulağını gıybetten, dilini boş söz ve haram konuşmaktan, bedenini dünyaya tabi olmak ve şeriate muhalefet etmekten koruyarak orucun şartlarını yerine getirmiş olur. Bu şekilde tutulan oruç, hakiki oruçtur.[359]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *İrfan Okulunda Oku* isimli kitabında orucu detaylı bir şekilde ele almıştır. Ona göre Yüce Allah, insanın, yemeden, içmeden, fiziki münasebette bulunmadan, kötü düşüncelerden ve başkaları ile kötü konuşmalardan uzak durarak, kendindeki melek idrakini hissetmesi için üç yüz altmış beş gün içerisinde yirmi dokuz günü oruç tutmayı farz kılmıştır. Bu farz insana, yalnız bedenden ibaret olmadığını, düşünsel bir varlık olduğunu, meleki boyuta ait olduğunu fark ettirir.[360]

Ramazan ayının önemine ilişkin hazırladığı bir yazıda Ahmet Efendi şöyle demiştir:

> "Peygamber Efendimizin buyurduğu gibi, eğer bizler, Ramazan-ı Şerif'te tecelli eden faziletleri, kemâliyle görebilseydik, bütün senenin Ramazan olmasını temenni ederdik. Ramazan ayı, bu

358 Kelâbâzî, *Ta'arruf,* s. 207.
359 Hücvîrî, *Keşf-ul Mahcub*, s. 383.
360 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s.128.

kudsiyetini nereden almaktadır? Aslında zaman, hep aynı zaman... Diğer zamandan farklı kudsiyette görülüyorsa, onun bir takım sebepleri var demektir. Ramazan ayını üstün kılan sebepleri, aşağıdaki şekilde izah edelim. 1.Kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerim, bu ayda indirilmeye başlamıştır. Bu sebeple Ramazan ayını, Kur'ân-ı Kerim'den ayrı düşünmek mümkün değildir. 2. Oruç bu ayda farz kılınmıştır. 3. Bu ay, günahların affı, sevapların artması için bir vesiledir. Sevgili Peygamber Efendimiz(s.a.v.) buyuruyorlar: 'Bir kimse faziletine inanarak ve ecrini umarak oruç tutarsa, günahları affolunur.' Bu ayda işlenen sevaplar, diğer aylardan farklı mükâfatlandırılır. İşlenen günahlar da, diğer aylardan farklı cezalandırılır. Müminler, bu noktayı dikkate alarak ve akıllıca davranarak, oruç tutarak, zekât vererek, namaz kılarak ve bol bol Kur'ân-ı Kerim okuyarak, sevap kazanmaya gayret etmelidirler. Önceden müptela olduğumuz kötülükler var ise onlardan da bir daha dönmemek üzere tövbe etmeli, terk etmelidir."[361]

Ramazan ayına çok kıymet verilmesi gerektiğini vurgulayan Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bu günlerin zayi olmaması için daha az uyumayı ve fuzuli konuşmalardan uzak durmayı tavsiye eder.[362] Ramazan ayını, mideyi çok doldurmadan geçirmek makbuldür. Özellikle akşam teravih namazına giderken az yemek yenildiğinde, mide aç bırakıldığında gerçek manevi zevkin alındığını ifade eder.[363] Bir ay tutulan Ramazan orucunda, sâlik yemeden, içmeden ve şehvetten kesildiğinde melek ahlâkını kazanır.[364]

Şaban ayı, Ramazan'dan sonra en çok oruç tutulan aydır.[365] Üç aylara girildiğinde bir, iki ya da üç gün tutulan oruçlar Ramazan'a hazırlıktır ve bu şekilde Ramazan kolay geçer. Ayrıca sâlikin nefsanî ve şeytanî hâli ortadan kalkar.[366]

"Allah'a ve Peygamber'e inandım, tasavvufun zirvesine çıktım, oruç bizden kaldırıldı." diyen kişiler için Hacı Ahmet Kayhan Efendi şu yorumu yapar:

"Böyle emir gördünüz mü yahu! Siz gördünüz mü hiç? Gördünüzse söyleyin. Fetva verin. Yok! 'Oruç tutmayın.' Yok yahu! Böyle bir şey yok. Yok efendim! Fakat deliliği, ya nefsanî, ya şeytanî

361 Kayhan, *Sohbetler,* ss. 286-287.
362 Kayhan, *Sohbetler,* s. 286.
363 Kayhan, *Sohbetler,* s. 290.
364 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 97.
365 Kayhan, *Sohbetler,* s. 36.
366 Kayhan, *Sohbetler,* s. 20.

hâli bir kuvvet veriyor ona. 'Biz efendim şeriatı bıraktık, zirveye vardık, yahu tasavvuf ehli olduk, Hakk'a yakın olduk.' Dikkat edin, bunlara aldanmayın![367]…Oruç tutulmamasını, İslâm'ın beş şartını terk etmeyi, nereden aldın? Hemen yakasına yapış, düzelir, izah et."[368]

İbadetlerin tasavvuf bahane edilerek bırakılmasına şiddetle karşı çıkan Ahmet Efendi namazda olduğu gibi oruç konusunda da öğrencilerine gerekli uyarıları yapmaktadır. Ayrıca bu hataya düşenlerin kurtarılması için de yol göstermektedir.

Haftada bir gün tutulan oruç, nefse, kavgaya ve şehvete karşı kula siper olur.[369] Gençler haftada bir iki gün oruç tuttuğunda, şehvet anlamında hataya düşmekten korunurlar. Oruç tutulduğunda nefs zayıflar ve zararlı şeylere meyletmez. Özellikle gençler zararlı şeylere yönelmek yerine dikkatini derslerine verir, liseyi, üniversiteyi kolaylıkla bitirir. Mide dolu olduğunda ise uyku ve şehvet ağır basar.[370] Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin, evlenemeyen gençlere, şehveti bastırma konusundaki tavsiyesi şöyledir: *"Oruç tutun. Az yiyin. Biraz bineği aşağı düşürürsünüz, o da körelip gider. Bunlara hâkim olduktan sonra, ibadeti, taâtı, namazı, ahlâkı, hepsi, yeri yerine düzelir inşallah."*[371]

Oruç, seyr-u sülûkta önemli bir yere sahiptir. Kalp sefası, hafıza kuvveti, kalp rikkatı, kalpte açılma, vücutta uyanıklık ve zindelik, beden sıhhati, bedende hafiflik ve ferahlık sağlar. Sâlikin nefsanî isteklerinin kesilmesine imkân verir ve sâliki sadaka vermek ve cömertliğe, fakir ve açları düşünmeye sevk eder. Ayrıca, ehlullahın kamerî aylarda önce on günde bir oruç tutmaları ve buna birkaç ay devam ederek vücutlarını bu feyze alıştırdıktan sonra kamerî ayın on üç, on dört, on beşinci günlerinde peş peşe oruç tutmaları ve birkaç ay sonra da haftada iki gün, pazartesi ve perşembe günleri oruca devam etmeleri çok güzel bir örnektir. Oruç ibadetindeki amaç, ihlasla Hakk'ın rızasını

367 Kayhan, *Sohbetler,* s. 22.
368 Kayhan, *Sohbetler,* s. 24.
369 Kayhan, *Sohbetler,* s. 153.
370 Kayhan, *Sohbetler,* s. 90.
371 Kayhan, *Sohbetler,* s. 153.

kazanmak için bedeni yıpratmadan, vücuttaki melekeleri çalıştırarak nefs tezkiyesinde başarılı olmaktır.[372]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, oruçla ilgili yukarıda belirtilen görüşlere sohbetlerinde yer vermekle birlikte, seyr ü sülûk yöntemi olarak açlığa, yemeğin az miktarda yenmesine çok önem verdiği, oruçla birlikte genel anlamda az yemek yemeyi öne çıkardığı görülmektedir. Bu konuya, riyazet başlığı altında ileride yer verilecektir.

3.3. Hac

Arapça'da yönelmek, gitmek, kastetmek, azim ve niyet gibi çeşitli anlamlara gelen hac, terim olarak, belli şartları taşıyan müminlerin, belirlenmiş vakit içinde, usulüne uygun olarak; Kâbe, Arafat, Müzdelife ve Mina'yı ziyaret edip, belli bazı görevlerii yerine getirmeleri suretiyle yaptıkları ibadettir.[373]

Allahü Teâla; *"Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."*[374] buyurmuştur. Bu âyete binaen Abdulkadir Geylânî (v. 502/1111), bir kimsenin, İslâm dinine girdikten sonra hür olması, buluğ çağına girmesi, yolda yiyecek ve bineğe gücü yetmesi, yolun gidilebilir durumda olması, vaktin olması, sağlığın müsait olması şartları mevcutsa, bir an önce hacca niyet etmesi gerektiğini söyler.[375] Kişi, şartlar tamam olduğu halde hacca gitmez ve haccını yapmadan ölürse, asi ve günahkâr olarak ölür.[376]

---

372 Kayhan, *Âdem ve Âlem*, ss. 82-83.

373 Cürcani, *Tarifat*, s. 83.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s.238; İbrahim Paçacı, *"Hac"*, s.210; Ömer Faruk Harman, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, "Hac", c.14, s. 382.

374 Âl-i İmran, 3/97.

375 Abdülkadir Geylânî, *Günyet'üt Talibin*, çev. Abdülkadir Akçiçek, Sağlam Yayınevi, İstanbul 1991, s.34.

376 Geylânî, *Günyet'üt Talibin*, s.388.

Gazzâlî, *"İslâm'ın rükünleri ve temelleri arasında yer alan hac, ömrün ibadeti, emredilen görevlerin sonuncusu, İslâm'ın tamamlanıp, dinin kemâlinin sağlandığı bir temeldir."* der.[377] Beyazid (v. 234/848); *"Yaptığım ilk hacda, Hane'den (Kâbe'den) başka bir şey göremedim. İkinci haccımda Hane'yi de Hane Sahibi'ni de gördüm. Üçüncü haccımda her şeyi Hane Sahibi ve Rabbu'l beyt olarak gördüm, Hane'yi hiç görmedim*." der.[378]

Cüneyd'e (v. 297/909) göre, hac yolculuğuna çıkan kişi, yolculuğa çıktığı andan itibaren günahlarından ayrılır, konakladığı her makam ve menzilde Hak yolunun makamlarından manevi ve ruhi bir makam kateder, mikatta ihrama girerken, elbiseden soyunduğu gibi beşeri sıfatlardan da ayrılır. Arafat'ta vakfeye durduğunda müşahedenin keşfinde ve tecellilerin temaşasında irfan ve marifet oluşur; Müzdelife'de murad hâsıl olduğunda nefsanî arzuları terk eder. Kâbe'de tavaf sırasında Hazret-i Cemal-i Hakk'ın latifelerindeki tenzih mahallindeki sırrın hanesini görür; say yaparken safa makamını ve mürüvvet derecesini elde eder. Mina'da arzuları düşer; kurban kesildiğinde nefsin arzularını da kurban eder; cemre taşlarını attığında bütün nefsanî mana ve düşünceleri de atar. Bunları yapan kul, makam-ı İbrahim'e; yani Hakk'ın dostu olma saadetine erer.[379]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, haccın İslâm'ın beş şartından biri olduğunu, bu durumun Kur'ân-ı Kerim'de bildirildiğini vurgulayarak[380] kulun, vakti, parası ve kuvveti varsa, ömründe bir defa hac yapmasının şart olduğunu bağlılarına bildirmiştir.[381] O, Hz. Muhammed'in(s.a.v), *"Hacca gitmekte acele ediniz. Çünkü hiçbiriniz ileride karşısına hangi engellerin çıkacağını bilemez."*[382] ve *"Kim gitmesine engel olacak şiddette bir*

377 Gazzâlî, *İhyâ*, s. 569.
378 Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 390.
379 Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb,* ss. 390-391.
380 Kayhan, *Ruh ve Beden,* Ankara 1991*,* s. 8.
381 Kayhan, *Sohbetler,* s. 24.
382 Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî, *Râmûs el-Ehâdîs*, trc. Arif Pamuk-Nâim Erdoğan, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2005, hno. 4959, s. 543.

hastalık yahut haccı yasaklayan zalim sultan, yahut yoksulluk olmadığı halde hacca gitmeden ölürse, o kimse ister Yahudi, ister Hristiyan olarak ölsün." hadislerini zikrederek hac görevinin ertelenmemesi gereken zorunlu bir ibadet olduğunu ifade eder. Hacda, kulun bilerek ya da bilmeyerek yaptığı tüm günahlardan arınmak suretiyle, doğduğu gün kadar günahsız olacağı göz önüne alınarak böyle bir fırsatın terk edilmemesi gerekir. Ayrıca kul, giydiği ihram ile adeta dünyadan soyunarak kefene bürünür. Bu, bir nevi maddi dünyadan geçerek, sonsuz âlemin değerlerine dalmak şeklinde tarif edilebilir. Bu da haccın manevi tarafıdır.[383]

Allah'ın, kullarını Kâbe'ye çağırmasından maksat, onların ev sahibini hatırlamaları ve kendisine yaklaşma yoluna çıkmaları içindir. Buradaki marifet; evi değil, ev sahibini ziyarettir. Hac, maddi imkânlarla yapılan bir ibadetken; ev sahibini ziyaret, manevi güçle olur. Kul, hac yolunda çölleri aşarken; ev sahibini görmek için de benlikten uzaklaşarak, nefsini aşar. Bu şekli ile hac, vuslat gibidir. Hacılar bu hissiyatla yaptıkları hac ibadetlerinde, onun gerçek manasına vakıf olurlar. İşte Kâbe'deki sırra vakıf olan kul için Allah her yerdedir.[384]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, hacca gidenlere, Kâbe ve çevresinde gölgesiz insanlar görürlerse dikkat etmelerini tavsiye eder. Bu kişiler ruh âlemine geçmiş zatlardır; bedensiz ve gölgesiz olarak tavafa katılabilirler. Sadece şeriat ve emirlere uymakla kalınmamalı, bu hakikatlere de dikkat edilmelidir.[385]

Bir sufi olarak Ahmet Efendi hac ibadetinin zâhirî hükümleri, zorunluluğu ve önemi üzerinde durduğu kadar batınî yönüne de temas etmektedir. Kulun Allah'a yolculuğunda haccın yeri üzerinde durur. Ayrıca pek çok sufinin hatıralarında yer alan hacta yaşanan

383 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, ss. 127-128.
384 Kayhan, *Ruh ve Beden,* s. 195.
385 Kayhan, *Sohbetler,* s. 79.

olağan üstü durumları da öğrencilerinin dikkatine sunarak onların bu ibadeti en yüksek dikkatle yerine getirmelerini sağlamaya çalışır.

3.4. Zekât

Hicretin ikinci yılında Medine'de farz kılınan ve İslâm'ın beş temel esasından biri olan zekât, sözlükte; fazlalık, temizlik, artma, arıtma manalarına gelir. Terim olarak, malın belli bir kısmının Allah rızası için belli kişilere verilmesidir.[386] Allah-u Teâla, Kur'ân-ı Kerim'de, *"Namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin."*[387] buyurmuş ve zekâtı, İslâm'ın en yüce alameti namazla birlikte zikrederek, önemini vurgulamıştır.[388] Nitekim Hz. Muhammed(s.a.v), İslâm'ın beş şey üzerine kurulu olduğunu ve bunlardan birinin de zekât olduğunu buyurur.[389]

Serrâc, Allah'ın, zenginin malından ayırdığı hakkı fakirlere vermesi olarak tanımladığı zekât için, *"Bu hakkı verirken Allah'ın rızasını kazanmanın yanı sıra hesap endişesinden ve azab korkusundan kurtulma vardır."* der.[390] Bu konuda yüce Allah; "Zekâtı veren müminler kurtuluşa ermişlerdir."[391] buyurur. Nimetin şükrünü eda etmek, zekâtın aslı ve hakikatidir. Bâtınî nimetin zekâtı ise şükretmektir.[392]

Ahmet Efendi, zekâtın fakir ve zengin arasındaki dengenin kurulmasına, aralarında dostluğun tesis edilmesine ve birlik içinde yaşamalarına hizmet ettiğine dikkat çeker. Nitekim Hz. Muhammed'in(s.a.v) de zekâtı bildirdiğini ve fakiri zengine hissedar

386 Cürcani, *Tarifat*, s.118.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s.724; İbrahim Paçacı, *"Zekât"*, s. 711; Mehmet Erkal, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, "Zekât", c.44, s. 197.
387 Bakara, 2/110.
388 Gazzâlî, *İhyâ*, s. 486.
389 Buhari, *Kitabu'l İman*, hadis no 8.
390 Serrâc, *el-Luma'*, s.168.
391 Mü'minun, 23/4.
392 Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 376.

yaptığını[393] vurgular. Zekât farz ibadettir ve alenen verildiği için insanlara güzel bir örnek teşkil edilmiş olunur.[394] Her zaman Allah için çalışarak, kazanılandan Allah için zekât verilmelidir.[395]

3.5. Sadaka

Sadaka kelimesi, doğruluk ve gerçek olmak anlamlarına gelen sıdk kökünden türemiş olup, ihtiyacı olan kimselere, Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla gönüllü olarak yapılan mal veya nakdî yardımlardır.[396] *"Sadaka, alanın eline düşmeden Rahman olan Allah'ın yed-i kudretine düşer."*[397] hadisini Gazzâlî şöyle yorumlar: Sadaka veren kimse Allah'a hakkını verir; dolayısıyla fakir, hakkını Allah'tan alır.[398]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre sadakadan maksat, Allah'ın rızasını kazanmaktır.[399] Sağ elin verdiğini sol elin bilmemesi[400] gerekir ziya gösteriş için verilen sadaka riyaya sebep olur.[401] Fakirlere yardım etmek, dertlere çare olmak ve iyilik etmek için zenginliği önemli gören[402] Ahmet Efendi, Allah rızasını gaye edinerek dünyevi çalışmaların ihmal edilmemesini ve her işin sadece Allah için yapılmasını ister.[403]

İnsanlar, karınca ve arı örneğinde olduğu gibi hayatları boyunca çalışıp biriktirirler; fakat biriktirilen şeyleri tüketemeden bu dünyadan ayrılırlar. Dolayısıyla ihtiyaçtan

---

393 Müslim, *Hac*, 147; Ebû Dâvûd, Menâsik, 56;, Ebu Abdillah Muhammed bin Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, Çağrı yayınları, İstanbul, 1981, Menâsik, 76, 84; Ahmed, V, 30.

394 Kayhan, *Sohbetler,* s. 173.

395 Kayhan, *Sohbetler,* s. 256.

396 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s.532, İbrahim Paçacı, *"Sadaka"*, s. 568.; Ali Duman, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2008, "Sadaka", c. 35, s. 383.

397 Ebü'l-Kasım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb El-Lahmi Et- Taberâni , *Mu'cemu'l-Kebîr*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 2009, 9/109.

398 Gazzâlî, *İhyâ*, s. 509.

399 Kayhan, *Sohbetler,* s. 173.

400 Buhârî, Ezan, 36; Zekât, 16, Hudud, 19; Tirmizi, Zühd, 53.

401 Kayhan, *Sohbetler,* s. 173.

402 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 149.

403 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 150.

fazlası eş, dost, akraba ve ihtiyaç sahipleri ile paylaşılmalıdır.[404] Sürekli mal depolamak iyi bir şey olmadığı gibi, insanların birbirinden mal kaçırması da doğru değildir. Allah için çalışmalı, Allah için giyinmeli; fakat ambarda saklar gibi mal biriktirilmemelidir.[405] Zekâtını veren insanlar, bu farzın dışında, fakir ve düşkünlere yardım etmek için bu ibadetin zamanını beklememeli ve mallarından hesaplayarak sene içerisinde de ihtiyaç sahiplerine dağıtmalıdır.[406] Daha da güzel olan, her gün malından belli bir miktar vermektir. Sadaka, gerçek ihtiyaç sahibine verildiğinde bire on, bire yüz geri döner.[407] Sadaka, verildiği niyete göre veren kişiye fayda sağlar.[408] Hatta Ahmet Efendi, sahte dilencilere dahi az bile olsa bir miktar sadaka verilmesini tavsiye eder: *"... Ver, ver! Ben verdim sen de ver. Öbürüne iki veriyorsan ona da bir ver. Yunus Emre ne diyor, 'Cemiyete yâr ol, bâr (yük) olma."*[409]

"İçinde güneş doğan her gün, insanların her bir mafsalı için kendilerine bir sadaka gerekir. Mesela; iki kişinin arasında adaletle hükmetmen bir sadakadır. Hayvanına binmek isteyen bir kimseye yardım ederek, hayvana bindirmen veya eşyasını havyana yüklemen bir sadakadır. Güzel söz bir sadakadır. Namaza giderken attığın her adım sadakadır. Gelip geçene sıkıntı veren şeyleri yoldan kaldırman bir sadakadır."[410] hadisini zikreden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, sadakanın sadece para ile değil, vücuttaki tüm uzuvlar ile yapılabileceğini söyler. Oturup kalkmak, konuşmak dahi Allah için olursa sadaka yerine geçer.[411] Yolda yürürken yerdeki çöpü, kırılmış bir şişeyi kaldırmak dahi bir tür sadakadır.[412] Ayrıca maddi imkân olmasa bile ilim öğretmek, hayır konuşmak, etrafındaki insanların yardımına koşmak, selam vermek, güler yüz göstermek

404 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 261.
405 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 150.
406 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,,* s. 152.
407 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,,* s. 152.
408 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,,* ss. 153-154.
409 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,,* ss. 155.
410 Buhari, Sulh 11; Cihad, 72, 128; Müslim, *Zekât,* 56.
411 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 154.
412 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,,* s. 152.

de sadakadır.[413] Hatta Tehlil (La ilahe illallah), Tekbir (Allahu Ekber), Tahmid (Elhamdü Lillah), Havkale (La havle ve la kuvvete illa Billah), Tesbih (Süphan Allah) de sadakadır.[414]

3.6. Dua

Sözlükte çağırma, seslenme, istekte bulunma anlamları taşıyan dua, kulun Rabbine samimi yönelişi, hâlini arz etmesi ve niyazda bulunmasıdır. Dua, yüce Allah ile acziyetini bilen kul arasında bir köprüdür.[415] Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi yerde geçen dua kelimesi çağırma[416], yalvarma[417] yakarma[418], sorma[419], isteme[420], davet etme[421] gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Âyette, *"Kullarım sana beni sorduklarında, (bilsinler ki) ben şüphesiz yakınım. Benden isteyenin, dua ettiğinde duasını kabul ederim. Artık onlar da davetimi kabul edip bana iman etsinler. Umulur ki kemâle erişirler."*[422] buyrulur. Hz. Muhammed(s.a.v), *"İçinizden her kime dua kapısı açılmışsa, muhakkak ona rahmet kapıları da açılmıştır."*[423] buyurmuştur.

Kuşeyri'ye (v.465/1072) göre dua, ihtiyaç hâlindeki kul için bir anahtar ve Rabb'e sığınma imkanıdır.[424] Duanın tam olabilmesi, kalpteki dünyevi hâlin çıkarılması ve

413 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 260.
414 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s 83.
415 Canbulat, "Dua", s. 128.; Osman Cilacı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, "Dua", c.9, s. 529.
416 Nur, 24/ 63.
417 A'raf, 7/56; Yunus, 10/106; Yunus, 10/ 12.
418 En'am, 6/ 40-41.
419 Bakara, 2/ 68.
420 Furkan, 25/14.
421 Fussilet, 41/31-32.
422 Bakara, 2/186.
423 Tirmizî, Deavât, 102.
424 Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkı*, trc. Dilaver Selvi, Yeni Şafak, İstanbul 2009, s. 293.

Rabb'i hissetme şuuru ile mümkündür. Bu idrak ile Allah'a hitabın dili değişir, böylece dua tam olur.[425]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, yapılan duanın muhatabının Allahü Teâla olduğunu ve dua esnasında gönlün, tıpkı namazdaki gibi, başka yerlerde dolaşmadan Rabb'le kalması gerektiğini ifade ederek şöyle der: *"Allah'ım! Ben elimi açtım deyin. Sabit olun. Duanın nihayetine kadar devam edin, Allah, o yüzleri, o elleri boş çevirmez, inşallah."*[426] Gönlü Allah'a sabitleyerek kılınan namazın ardından gelen dua da, Allah'ın huzurunda, yüce bir müracaat hali olduğu bilinciyle yapılmalıdır.[427] Namazdan sonra yapılan dualar halisane ve uzun olmalıdır. Zira sâlikin hiç ummadığı anda Rahmet kapıları açılabilir.[428]

Duaya başlarken salavat-ı şerifeyle başlanıp salavatı şerife ile bitirilmelidir.[429] *"Hz. Muhammed'e(s.a.v) salâvat getirilmeden yapılan dua, Allah katına yükselmez."*[430] hadisi şerifinde belirtildiği gibi duanın kabulü ve o anındaki yakîn, Hz. Muhammed'e(s.a.v) getirilen salâvat iledir.[431] Ahmet Efendi, namaz, dua ve Kur'ân-ı Kerim okuma gibi ibadetlerin kabulü için; *"Allah'ım! O çok sevdiğin Habib'inin yüzü hürmetine kabul et!"* denmesini tavsiye eder.[432] Türbe ziyaretlerindeki dua edebine de değinen Ahmet Efendi, ziyaret edilen zattan beklemek yerine onun yüzü hürmetine Allah'tan dua edilerek istenmesini uygun görmüştür.[433] Özellikle mübarek aylarda, Hz. Muhammed'in(s.a.v) hatırına, ülkemiz ve insanlık âlemi için dua edilmelidir.[434]

---

425 Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1975, ss. 182-183.
426 Kayhan, *Sohbetler,* s. 110.
427 Kayhan, *Sohbetler,* s. 189.
428 Kayhan, *Sohbetler,* s. 111.
429 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 230.
430 Tirmizî, Salât, 352.
431 Kayhan, *Sohbetler,* s. 139.
432 Kayhan, *Sohbetler,* s. 178.
433 Kayhan, *Sohbetler,* s. 178.
434 Kayhan, *Sohbetler,* s. 20.

Şeriatın dışına taşmayan bir tasavvuf anlayışını vazgeçilmez gören Ahmet Efendi, dua ederken dahi Hz. Peygamber'in çizdiği sınırın aşılmamasını önemser. Örneğin sâlikin, rahmet tecellisi sonucu affının istenmemesi gereken kişiler için dua edebileceğini ama bundan sakınılmasının şart olduğunu vurgular.[435] Haram bir konuda dua etmek de çok sakıncalıdır. Allah'ı, yasakladığı bir işe davet anlamına gelen bu davranış çok yanlıştır.[436]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi bazı duaları özel olarak önemser. Ona göre *tövbe istiğfar* duası herkese farzdır ve sâlik bu duayı öğrenerek, bir vakit namazının ardından hiç olmazsa günde bir defa okumalıdır. Bu istiğfar ile insanlık hâli yapılan hatalar, eşlerin birbirlerine sarf ettikleri olumsuz sözler affolabilir.[437] *"Ve la havle ve la kuvvete illa billahil aliyyil azim"* duasını da sıklıkla tavsiye eder. İki rekât namazın ardından, besmele ile birlikte yüz kere okuduktan sonra yüz birincide, gerçekleşmesi istenen dua edilerek buna bir hafta devam edilirse dua edilen konuyla ilgili problem düzelecektir.[438] Korkulu rüya görenler, iki rekât şükür namazının ardından *"Allah'ım, biz buna dayanamayız. Eğer hayali, eğer zâhir, eğer bâtın, eğer rüya, lütfunla bize ihsan et. Korkulu rüyaları bize gösterme Allah'ım!"* denilmesini önerir.[439] Ona göre, *"Selam!"*, *"Allah'a emanet olun!"*, *"Allah, sizden razı olsun!"*[440] *"Allah'a emanet ol."* sözleri en büyük dualardandır.[441]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, hayatın her anında duayı vazgeçilmez görür. Nikâh duası da böyledir. Zira binanın temeli neyse evliliğin temeli de nikâhtır.[442] Nikâh

435 Kayhan, *Sohbetler,* s. 273.
436 Kayhan, *Sohbetler,* s. 241.
437 Kayhan, *Sohbetler,* s. 110.
438 Kayhan, *Sohbetler,* s. 34.
439 Kayhan, *Sohbetler,* s. 10.
440 Kayhan, *Sohbetler,* s. 174.
441 Kayhan, *Sohbetler,* s. 342.
442 Kayhan, *Sohbetler,* s. 238.

duasında Allah da şahittir. Eşler evlendikten sonra gündelik hayatın içinde birbirine nikâhı sarsacak olumsuz sözler sarf ettiğinde nikâh duası yenilenmelidir.[443]

Kendisinin yazdığı, mükemmel ve özel bir dua olarak tanımladığı "Lütfet ki" duası için, *"Bu dua ahlâktır.*[444] *Burada hem ahlâk, hem dua var. Hem münâcaat var. Kültür, insanlık var."*[445] der. *"Lütfet ki"* ibaresiyle başlayan dua şöyledir;

> "Allah'ım, lütfet ki gittiğimiz her yere barış götürelim; bölücü değil, bağdaştırıcı, birleştirici olabilelim. Nefret olan yere sevgi, yaralanma olan yere affedicilik, kuşku olan yere inanç, ümitsizlik olan yere ümit, karanlık olan yere aydınlık ve üzüntü olan yere sevinç saçıcı olmayı bize lütfet. Allahı'm, kusurları gören değil, kusurları örtenlerden; teselli arayanlardan değil, teselli edenlerden; anlayış bekleyenlerden değil, anlayış gösterenlerden; yalnız sevilmeyi isteyenlerden değil, sevenlerden olmamıza yardım et. Yağmur gibi hiçbir şey ayırt etmeyip aktığı her yere canlılık bahşedenlerden, güneş gibi hiçbir şey ayırt etmeyip ışığıyla tüm varlıkları aydınlatanlardan, toprak gibi her şey üstüne bastığı halde hiçbir şeyini esirgemeyip nimetlerini herkese verenlerden ve gece gibi bütün ayıpları sarıp örten, âlemin dinlenmesine imkân hazırlayanlardan olmayı bize lütfet. Alan değil veren ellerin, affedici olduğu için affedilenlerin, Hak ile doğan, Hak ile yaşayan ve Hak ile ölenlerin ve sonsuz yaşamda yeniden doğanların safına katılmayı bizlere nasip eyle. Amin."[446]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Allah'ım, lütfet ki gittiğimiz her yere barış götürelim."* ifadesini açıklarken *"Barış dendi mi, ta Amerika'ya kadar gitmeyin. Aileden başlayalım. Oraya kadar gidelim inşallah. İyi mi ha yavrularım."*[447] der. Barış için çabalamak en yakınlardan başlamalı, anne baba, kardeş, çocuklar, akrabalar, arkadaşlar ve komşularla güleryüzlü bir diyalog kurmaya dikkat edilmelidir. İnsan milletiyle devletiyle yan yana olmalıdır.[448]

---

443 Kayhan, *Sohbetler,* s. 110.
444 Kayhan, *Sohbetler,* s. 26.
445 Kayhan, *Sohbetler,* s. 83.
446 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 47.
447 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku,* s. 193.
448 Kayhan, *Sohbetler,* s. 193.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, insan bedeninde güneş, su, toprak ve gece unsurlarının bulunduğunu, bunların dört ahlâkı temsil ettiğini vurgulayarak *"Öyle ol ki su gibi ol. Öyle ol ki toprak gibi ol. Öyle ol ki güneş gibi ol, gece, karanlık gibi, ayıp örtücü ol."* der.[449] Bu unsurların hepsi Rahman sıfatının mazharıdır. Güneş her zerreye değer, su ulaştığı varlıklara hayat verirken ayrım gözetmez, toprak üstüne basılır, kirletilir ama tevazu sahibidir, gece settardır, hataları örter.[450] Kişi bu dört unsurdan birisi ile ahlâklandığında, evinde ailesiyle, dışarda çevresiyle iyi geçinir. İnsanlar bu ahlâka sahip olduğunda hem aileye hem sokağa barış gelir.[451]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, aileden ya da dışarıdan biri ile bir çatışma yaşandığında, *"Bismillahirrahmanirrahim, lâ havle, ve lâ kuvvete, illâ billahil aliyyül azim. Allah sana akıl versin. Ya hu! Ya hu!"* ya da *"Salli alâ Muhammed"* diyerek tartışmayı orada sonlandırmayı tavsiye eder.[452]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Hz. Muhammed'in(s.a.v) kızı Hz. Fatma'ya, Allah'ın güç kuvvet vererek zorlandığı işlerini kolaylaştırması için sık sık okumasını söylediği *"Ya Evvelil Evvelin, Ya Ahirül Ahirin, Ya Zilkuvvetil Metin, Ya Rahmanil Müstağsin, Ya Hüve Erhamer Rahimin."*[453] duası için;

> "Bu dua bize çok lâzım. Sıkıntıda lâzım, ibadette lâzım, açlıkta lâzım. Hastalıkta lazım. Her şeyde lâzım bu dua. Elhamdülillah. Melek yaratır her bir Erhamer Rahimin demesinde. Ya Hüve Erhamer Rahimin. Birahmetike, Ya Erhamerrahimin! Yeryüzü meleklerle dolup taşsın.[454] Biz hepimiz, telâşat içindeyiz. Hepimiz de bunu çekelim. Kendi halimize, kendi ahvalimize, kendi nefsimize, kendi zor işlerimize, kendi borcumuza, kendi harcımıza, kendi derdi halimize, kendi ahbap arkadaşımıza, her şey için çekelim bunu."[455] der.

449 Kayhan, *Sohbetler,* s. 26.
450 Kayhan, *Sohbetler,* s. 193.
451 Kayhan, *Sohbetler,* s. 26.
452 Kayhan, *Sohbetler,* s. 146.
453 Mu'cemul Kebir, 2/258.
454 Kayhan, *Sohbetler,* s. 318.
455 Kayhan, *Sohbetler,* s. 146.

Ayrıca duanın sonundaki *"Ya Hüve Erhamer Rahimin."* lafzının kalben en az on defa söylenmesini tavsiye eder ve burada Allah'ın rahmetinin istendiğini ifade eder.[456]

Özellikle yaptığı cuma sohbetlerinde Haşr Suresi, İsmi azam duası, tövbe duası, Kenz-ül arş duası, hatim duası ve çeşitli salavatlar okutan Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bu âyet ve duaları ziyaretine gelen bağlılarına bastırarak dağıtır ve sıkça okunup ezberlenmesini tavsiye eder.[457] Dağıttığı salavat kâğıtlarında salavatların kaçar kere okunacağını açıklar ve tekrar edilmesi gereken bölümleri ve tekrar âdetini titizlikle belirtir.[458] Allah'ın hacet kapısı, O'nun kelâmının şifresi ile açılacağını ifade ederek dualaların, özellikle Kur'ân-ı Kerim diliyle ve anlamları bilinerek yapılmasını ister.[459]

Sıkıntı hâlinde sıkıntıdan kurtulmak için; *Allahümme salli ve sellim ve barik alâ seyyidina Muhammed* (1 kere), *Ya Erhamerrâhimin* (3 kere), *Bismillâhirrahmanirrahim* (1 kere), *La ilâhe illâ ente Subhaneke innî küntü minezzâlimin* (Besmele ile birlikte 33 veya 100 kere), *Enni messeni yedurrü ve ente erhamürrâhimin* (Besmeleyle 33-100 kere), *Sübhanâllahi velhamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber* (Besmeleyle 33-100 kere), *Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azim* (Besmeleyle 33-100 kere) okunmalıdır.[460]

Ahmet Efendi, duaya önem verip konuyu bütün detaylarıyla ele alırken, diğer taraftan da fiili dua olarak değerlendirilen sebeplere başvurmayı da özel olarak vurgular. Ona göre, çalışmadan; sadece dua ile bir şeyler elde edeceğini sanmak, büyük bir yanılgıdır. Hastalıkta doktora gitmek, ilaç kullanmak nasıl önemliyse ve sadece dua etmekle yetinilmiyorsa, her hususta bu yaklaşımı izlemek gereklidir.[461]

---

456 Kayhan, *Sohbetler,* s. 309.
457 Kayhan, *Sohbetler,* s. 105.
458 Ahmet Kayhan, *"Yazılar"*, http://www.ahmetkayhan.org/SonYazilar.aspx?id=1, Erişim Tarihi: 22.11.2018.
459 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 45.
460 Hacı Ahmet Kayhan, *Sohbetler-1,* Ayhan Matbaası, 2007*,* s. 348.
461 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 177.

3. SEYR Ü SÜLÛK

Hak yolcusunun, hedefine ulaşma çabaları sırasında yaşadıklarını ifade eden seyr ü sülûk kavramı, tasavvufun temel eksenini teşkil eder. Bu kavramı değerlendirken mürşid, mürid, nefs ve mertebeleri, tövbe, edep, riyazet ve zikir de ele alınmalıdır. Ayrıca bu yolculuğun sonunda ulaşılması amaçlanan şahsiyeti ifade eden insan-ı kâmil kavramı da, Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin bakışı çerçevesinde bu başlık altında incelenecektir.

Sözlükte yürümek, bakmak, gezmek, seyretmek anlamlarına gelen *seyr* kelimesinin tasavvuf ıstılahındaki karşılığı, kulun ilme, güzel ahlâka ve Hakk'a ermek için yaptığı manevi yolculuktur.[462] Sülûk ise sözlükte gitmek, yola girmek, yolda yürümek, yol tutmak, yol almak, intikal etmek anlamlarına gelir.[463]

Tasavvufta, *"İnsanı Hakk'a ulaştıran tavır, amel, ibadet, fiil, hareket ve davranış tarzları."* anlamında kullanılan sülûk kelimesi ilk olarak Abdülkerim el-Kuşeyrî'nin *Tertîbü's-sülûk* eserinde görülmüş, tarikatlar sonrası dönemde de seyr kelimesiyle birlikte, seyr ü sülûk olarak kullanılmıştır.[464] Kâşânî'ye (v. 736/1335) göre seyr-u sülûk, kulun hal ve fiil olarak Rabb'e yakınlık mertebesine yükselmesidir.[465] Cürcani (v. 816/1413) ise sülûk kavramını, kişinin tarikat usulüne uygun olarak bir mürşide bağlanması ve onun rehberliğinde Hakk'a ermek için manevi yolculuk etmesi olarak

462 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.564., Canbulat, "Seyr", s. 591., Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufî Hayat*, s. 47.

463 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 564., Rağıp el-Isfahanî, *Müfredât*, çev. Abdulbaki Güneş - Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul 2010, s. 508., Cürcani, *Tarifat*, s. 126,; Uludağ, *"Sülûk"*, cilt 38, s. 127., Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufî Hayat*, s. 47.

464 Uludağ, *"Sülûk"*, cilt 38, s. 127

465 Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, s. 304.

görür.[466] Nitekim seyr-u sülûkta amaç, Hakk'a ulaşmaktır. Bunun için sâlik, yönünü masivadan Hakk'a çevirmelidir.[467]

Yolculuk, ahlâk, amel ve bilgileri tehzip etmek ve arıtmak içindir. Kul bunu zâhir ve bâtınıyla meşgul olarak yapar. Burada amaç, Allahü Teâla ile meşgul olma yeteneğini kazanmaktır. Bu noktada sülûk, namaz kılmadan önce abdest alıp vücudu temizlemeye benzetilebilir.[468] Yolculuğun sonundaki Hakk'a vuslat ile kul, Allah'ı görüyormuşçasına yaşama şuuruna erer. Her an O'na teslim olup, razı olur, gerçek failin Allah olduğunu anlayarak tevhide erer. [469]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin, tarikat ile yetişen bir veli olmasına rağmen bağlılarına bu tip bir usul uygulamadığı görülmektedir. O, uyguladığı eğitim sistemini Muhammedî Üniversite olarak adlandırmıştır.[470] Bu sistemde ne kendisi ne de bağlıları için özel bir kıyafet öngörmemiş, bir tekke edinmemiş, bağlıları arasında bir hiyerarşi tesis etmemiş ve biat töreni yapmamıştır.[471] O, bağlılarına standart bir zikir tertibi uygulamamış, sâlikin iş, aile ve içinde bulunduğu manevi hale uygun vird vermiştir.[472] Nakşi tarikatında görülen Hatm-i Haceganın da uygulanmadığı görülmektedir.[473] Ahmet Efendi, ziyaretçilerinin sosyo-kültürel durumlarına göre onlara hitap ederek ihtiyaçları olan bilgi ve irfanı onlara aktarmıştır. Böyle bir yol izlemesinde ülkenin o dönemdeki sosyal, politik durumunun, muhatap olduğu halk kesimlerindeki din ve maneviyat anlayışının etkili olduğu düşünülebilir.

---

466 Cürcani, *Tarifat*, s. 126.

467 Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 319.

468 İmam Gazzâlî, *Yol Gidenlerin Klavuzu ve Arayanların Bahçesi*, tehzip ve tekmil Abdulhalık Duran, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2004, s. 40.

469 Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufî Hayat*, s. 47.

470 Avanoğlu, *Veiled Islam: A Deconstractive Sufi Formation*, s. 120.

471 Avanoğlu, *Veiled Islam: A Deconstractive Sufi Formation*, s. 123; Bayman, *La Mekana Yolculuk,* s. 39.

472 Ümmügülsüm Beynam, Kişisel iletişim, 29.3.2020.

473 Avanoğlu, *Veiled Islam: A Deconstractive Sufi Formation*, s. 123, s. 120.

Nakşi ekolün gereklerini, öğrencilerinin durumuna göre uyarlayarak informal bir yöntemle aktaran Ahmet Efendi, çoğunlukla resmi bir dil ve geleneksel ifadeler yerine daha örtülü bir dil kullanarak bu aktarımı yapar. Örneğin o, bağlılarına rabıtayı tarif ederken, *"Bir sevdiğini gözünün önüne getir"*[474] demekle iktifa eder. Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Nakşiliği resmi bir usul olarak uygulamasa da -daha önce namaz başlığı altında detaylı bir şekilde ele alındığı üzere- bu yolun ibadet esaslarını bağlılarına aktarmıştır.[475]

Ahmet Efendi'nin seyr ü sülûk anlayışında ilk sırada nefisle mücadele ikinci olarak da tüm varlıklara ayrım gözetmeden merhamet ve şefkat göstermek gelir.[476] Nefsle mücadele kavramını sadece nefsin kötülüklerini engellemekle sınırlı görmeyen Ahmet Efendi, onunla mücadele etmenin pratik yollarını da etkili bir şekilde ortaya koyar. İlk yapılacak şey, yemeğin miktarını azaltmaktır. Üç öğün yerine mutlaka bir veya iki öğün yemek gerekir. Böylece nefis köşeye sıkıştırılabilir.[477] Onun nefsle mücadeleye yaklaşımı oldukça katıdır. Örneğin Hz. Muhammed(s.a.v)'in uygulamalarında karşılaştığımız visal orucunu[478] bağlılarına tavsiye eder. O, visal orucunu şöyle tarif eder: Normal oruç tutulur, iftar vakti geldiğinde oruçlu, hayali olarak bir muz soyar, yer gibi yapar, adeta sâlik muzu hayalinde yer. Bu şekilde Allah oruçluyu doyurur ve ertesi gün iftar vaktine kadar orucuna devam edebilir.[479] Ancak o, bu uygulamaları, sâlikin hayat şartları çerçevesinde uygun olup olmamasına göre önerir.

Allah âşıkları, tevhidin zirvesine ulaşmak isteyen talipler gece ibadetlerine devam etmelidir. İbadetlerle gecelerini ihya edenler, Allah'ın ilhamına, Cemaline, yakınlığına mazhar olurlar. Allah yolcularının nefsi emmareye uyarak, tembelliğe yenik düşmemesi gerekir. Bir hafta dahi gece ibadetine devam edilse, hiç uyumayarak yatsı namazı

474 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 259.
475 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 234.
476 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* 123.
477 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* ss. 123-125.
478 Buhârî, "Savm", 47, 49; Ebû Dâvûd, "Savm", 25, 30.
479 Hakan Kızıltepe, Kişisel İletişim, 09.11.2019.

abdestiyle sabah namazı kılınabilse, tüm gece ibadete ayrılsa Allah bu yolcuya yüce makamlar lütfeder.[480]

Ahmet Efendi, öğrencilerinin Hakk'a ulaşmaları açısından ibadetlerin en doğru şekilde ve hakkı verilerek ifa edilmesini önemser. Örneğin, namazın, nefsin meşguliyetinden uzak ve Hakk'a odaklanarak kılınmasının şart olduğunu vurgulayarak bunu gerçekleştirmeye yönelik bazı tavsiyelerde bulunur. Surelerin tek nefeste okunması ve namazda karına baskı yapacak şekilde elleri bastırmak bunlardan bazılarıdır.[481]

Ahmet Efendi, modern hayatın gereği insanların iş güç telaşıyla bu yükü kaldırmakta zorlandığını ifade ederek, bağlılarına mümkün mertebe hafif görevler verdiğini, fazla ağır tavsiyelerde bulunmadığını söyler.[482] Örneğin günde altı sayfa Kur'ân okumak, mümkün mertebe abdestli olmaya çalışmak sık yaptığı tavsiyelerdendir.[483]

Ahmet Efendi, bağlılarının seyahate önem vermesini ister. Seyahat, Allah'ın rahmetine ermek, rızasını kazanmak için olmalıdır. Bu seyahatler ile mana tohumlarının saçılması amaçlanmalı, bu amaçla her yöne gidilmelidir.[484] Tasavvuf geleneğinde bir seyr ü sülûk yöntemi olarak değerlendirilen seyahat onun tarafından da önemli ve gerekli görülür.

3.1. Mürşid ve Mürid

Sözlükte, uyaran, doğru yolu gösteren, kılavuz, rehber anlamlarına gelen mürşid; tasavvufta, seyr ü sülûkunu tamamlamış, irşada ehliyetli olan, sâlike Hak yolunu

480 Kayhan, *Sohbetler,* s. 227.
481 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* ss. 237-245.
482 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 219.
483 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, ss. 227-228.
484 Kayhan, *Sohbetler,* s. 184.

gösteren, rehberlik yapan veli, er, eren, pir anlamında kullanılır.[485] *"Her toplumun bir yol göstericisi vardır."*[486] âyeti bu konuyla irtibatlı görülmüştür. İnsanlar akılları ile ilahi bilgilere ulaşamazlar. Bu sebeple Allahü Teâla kullarına müjdeleyen ve uyaran elçiler göndermiştir. Mürşidler, peygamber vekili ve toplumlara rehberdir.[487]

Kuşeyri, her devirde tevhid ilimlerine sahip ve sufilerin imamı olan bir mürşidin mevcut olacağını bildirmiştir. Hak yolundaki müridin, bir mürşidden terbiye almadığında kurtuluşa eremeyeceğini söyleyen Kuşeyri'ye göre müridin görevi, bulunduğu yerde kendisine rehberlik edecek bir mürşid bulmak, bulamazsa yaşadığı dönemde irşada yetkili kâmil bir mürşidin yanına giderek ona intisap etmektir. Hak yolunda bir mürşidin nezareti olmadan dervişlik yoluna girenlerin sağlam bir temeli olmaz, kalpleri dağınık olur.[488] Manevi yolda kendisini makamlardan geçirecek ve hedefe giden yolu gösterecek bir kılavuza müridin mutlaka ihtiyacı vardır.[489]

Sühreverdi, mürşidin, Allah'a davette Peygamber vekili olduğunu ve sufilerin yolunda en yüksek rütbeyi teşkil ettiğini bildirmiştir. Mürşid, müridi manevi temizlenmeye, nefsini tezkiye ve terbiye etmeye sevk eder.[490] Cürcani de mürşidin, müridi, tarikatın eğitim usulüne göre yetiştiren sufi olarak tanımlar.[491] İzzeddin Kaşani, mürşidlerin Allah'ın dostu olduğunu ve O'nun her daim dostlarının kalbine rahmet, inayet ve riayet nazarıyla baktığını söyler. Ona göre mürşidin kalbinde yer eden müridin varlığını, ilahi rahmet ve sonsuz feyzin nuzûlleri kuşatır.[492] Gazzâlî, farz ibadetlerden birini terk eden, sünnetlerden birine dahi bilerek uymayan bir mürşidin havada uçarken,

485 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 455., Canbulat, *"Mürşid"*, s. 502., Öngören, "Şeyh", c. 39, s. 50., Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufî Hayat*, s. 93.
486 R'ad, 13/7.
487 Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufî Hayat*, ss. 93-94.
488 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, ss. 422-428.
489 Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, s. 109.
490 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s. 102.
491 Cürcani, *Tarifat*, s. 232.
492 Kâşânî, *Tasavvufun Ana Esasları,* s. 215.

denizde yürürken, ateş yutarken bile görülse itibar edilmemesi gerektiğini; çünkü bu olağanüstülüklerin keramet değil, istidraç olduğunu beyan eder.[493]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, dünya hayatının; sadece yiyip içip, okuyup, evlenmekten ibaret olmadığını, Allah'a giden yolda bir yol göstericiye ihtiyaç olduğunu,[494] tabi olunduğunda, mürşidin, Allah rızası ve Resulullah sevgisini umarak müridine yol göstereceğini ifade eder.[495] Zira yolculuğa çıkan biri hangi yöne gideceğini şaşırdığında, civardaki hayvanata, nebatata yolunu soramaz; fakat orada gördüğü bir çobandan yol tarifi alabilir.[496]

Talibin katettiği her mertebede bir yol göstericiye ihtiyaç duyduğunu söyleyen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, en yüksek mertebede dahi mürşidin vazgeçilmez olduğunu vurgular. Ahadiyet mertebesine gelen bir kişinin bile rehbere muhtaç olduğunu; hatta en çok bu yüksek ve tehlikeli mertebelerde gerekli olduğunu ifade eder. Bu sebeple talibin, manevi yolda görüp yaşadıklarını mürşidine anlatması çok önemlidir.[497] Nitekim miraç dahi mürşidin rehberliğinde yapılır.[498] Ancak mürşidin görevi sadece göstermektir. Yolu yürümesi gereken müriddir. Nitekim mürşid yemeği hazırlayıp masaya koyan kişi gibidir, mürid o yemeği kendi yemek durumundadır.[499] Mürşid, mürid için hayati önemdedir. Dolayısıyla her hâl ve şartta mürid, mürşidinden ayrılmamalı ve onunla beraber hareket etmelidir. Sâlikin, bir hata yaptığında bile mürşidine gitmekten çekinmemesi gerekir; çünkü insan, üzerindeki pislikle de gitse mürşid onu temizler.[500]

493 Gazzâlî, *Tam Metin Kalplerin Keşfi*, trc. Şemsettin Yeltekin, Araf Yayınları, İstanbul 2012, s. 78.
494 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 206.
495 Kayhan, *Sohbetler,* s. 301.
496 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 206.
497 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 206.
498 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 213.
499 Bayman, İslam'ın Sırrı, s. 44.
500 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 210.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Niyazi Mısri'nin, *"Her mürşide gönül verme, yolunu sarpa uğratır."*[501] beytini örnek göstererek, çok sayıda mürşid olduğunu ve batılı hak gösterdiklerini, dolayısıyla mürşidlerden bazısının bal, bazısının zehir verdiğini ifade eder. Ona göre sahte mürşitlerin balı zehirli, tatlıları acıdır. [502]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, sahte din âlimlerine ve sahte tarikat şeyhlerine çok dikkat edilmesi gerektiğini özellikle vurgularken, bu kişileri yankesici ve hırsız olarak tanımlar ve böyle kimselerle gerçek âlimleri karıştırmamak gerektiğini söyler. Müslümanın uyanık olması şarttır, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in(s.a.v) hadis ve sünnetleri varken böyle sahtekârların peşine düşülmemelidir.[503] O'na göre namazsız mürşid olmaz. Mürşid, İslâm'ın beş, imanın altı şartına harfiyen riayet etmelidir.[504]

Hz. Muhammed'den(s.a.v) üstün; sadece Allah vardır. *"O'ndan üstünüm."* diyen olduğunda mutlaka itiraz edilmelidir. En üstün makam secde, yani kulluk makamıdır.[505] Zira hakiki mürşid, kâinatın mürşidi Hz. Muhammed'dir(s.a.v). Hz. Muhammed(s.a.v) ile Allah'a gidilir, O'nunla Allah bulunur.[506] Bazı mürşidlerin hadlerini aşarak Hz. Muhammed'den(s.a.v) yüksek makamlara geldiklerini iddia etmelerini şiddetle eleştiren Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Bunu diyenlerin yeri tımarhanedir. Hz. Muhammed'den(s.a.v) büyük Allah'tır, böyle konuşanların Allah nefsini ıslah etsin. Miraçta Hz. Peygamber Allah'tan ümmetini ve kulluğunu istemiştir. Allah insana her şeyi vermiştir. Siz, (dua ederken) 'Hz. Muhammed'in(s.a.v) müsaade ettiği kadarını ver.' deyin."* der.[507]

501 Mustafa Kara, Niyazi-î Mısrî, TDV Yayınları, Ankara 1994, s. 94.
502 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 207.
503 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 234.
504 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 209.
505 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 210.
506 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 208.
507 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 209.

Bağlılarından birinin, *"Halife olarak yaratılan insan meleklerden üstün müdür?"* sorusuna cevaben, *"Tabii ki üstündür, ancak halife olarak yaratılan üstündür, bütün insanlar değil. Halife; insan-ı kâmil mertebesine ulaşmış olan mürşid-i kâmildir."* demiştir.[508]

Ona göre şeriat, tarikata; tarikat da şeriata bağlıdır; şeriatsız tarikat yıkılmaya mahkûmdur. Sâlikin bu konuda uyanık olması gerektiğinin üzerinde durur ve gerekirse mürşidin dahi bu konuda uyarılması gerektiğini bildirir.[509] Bilerek hayra şer katılmaması gerektiğini, helalle haramın birbirine karıştırılmaması gerektiğini söyleyen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bunu, *çaya ayran katmak* olarak görür. Bu durumda ikisinin de içilemeyeceğini vurgular.[510] Zira mürşid, nefsanî yanlışları terk etmiş, Kur'ân-ı Kerim'e uyan ve Hz. Muhammed'in(s.a.v) yolundan giden kişidir.[511] Şeriatsız mürşid, mürşid olamaz. Muhammedî ahlâk ve edebe sahip olan mürşidler takip edilmelidir.[512]

Ahmet Efendi'ye göre mürşidin gerçek evladı, soyundan gelen değil, yolundan gelenlerdir. Her mürşid vefatından sonra evlatlarının tamamını yerine bırakmak ister; fakat mürşidler çok cömert olduğu halde olmayan bardağa çay doldurulamayacağı gibi, evlatları yeterli olgunluğa gelmeden de halife olarak görevlendirilemezler. Çoğu mürşid evlatlarının istedikleri sayıda yetişmediklerinden yakınırlar.[513]

Müridlerin mürşidi tam olarak idrak etmesinin kolay olmadığına dikkat çeken Efendi, ziyaretine gelen bir mürşide *"Onlar sizi (mürşidi) anlamazlar, ne vakit sarraf olurlarsa o zaman anlarlar. Baktınız anlamıyor, onun sözünü kabul edin. O anlaya anlaya, sizin sözünüze gelecektir."* der.[514] Bu konuda kuyumcu ve çırağı örneği üzerinde

508 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s.203.
509 Kayhan, *Sohbetler,* s. 228.
510 Kayhan, *Sohbetler,* ss. 53-54.
511 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 208.
512 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 208.
513 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 210.
514 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 213.

duran Hacı Ahmet Kayhan Efendi, çırağın sarraf olması için bir altın sarrafının yanında, onun her türlü kahrını çekerek eğitim alması gerektiğini, en azından, altın alım satımını öğrenmesinin icap ettiğini söyleyerek, bağlılarına; gözlerini, gönüllerini açmalarını, sarrafı tanıma ve anlamaya çalışmaları konusunda tavsiyede bulunur. [515]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, mürşide karşı edebin son derece önemli olduğunu ve *"Mademki büyük adam, öyleyse şunu bilsin, şunu yapsın."* düşüncesine kapılmanın son derece edep dışı olduğunu söyler.[516] Müridin bilmediği konuda konuşmaması gerektiğini, Ahmet Efendi yine kuyumcu çırağı ile açıklar. Bir kuyumcu, çırağına dükkânını emanet edip, bir yere kadar gitse ve hemen arkasından bir müşteri gelse, çırak, müşterinin sorularını bilmiyorsa, *bilmiyorum* demelidir. Maneviyatta da aynı kural geçerlidir. Efendi *"Çırak biliyor gibi söylemeye kalkarsa işler berbat olur."*[517] der.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, kendisine gelerek mürşidini ya da bir din adamını şikâyet eden kişileri de uyarmış ve *"Bir hatasını görseniz dahi çevreye karşı, 'Yok, o din adamıdır, öyle şey yapmaz.' deyin ve örtün çünkü dine dokunur, Resulullah'a dokunur. Kimse yokken ona haber gönderin (uyarın). Esas ibadet budur. Birbirisini gözlemeyin. Zikri kendine yapıyorsun. Esas ibadet dışarda. Din hakkında dedikodu yapmayın. Dini iyi tarafından söyleyin. Kötülüğünü bilseniz de o ki din adamıdır, söylemeyin. O iyi adamdır deyin."*[518] demiştir.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Allah'ı ve Resulünü bilip de mürşidi olmayanlar için, *"Hepsi kelime-i şehadetin mahiyetindelerdir."*[519] der. Ona göre, Hz. Muhammed(s.a.v), tüm iman edenlerin, kâinatın mürşididir. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim, mürşidlerin ve kâinatın kitabıdır. Mürşidi olmayanlar için, İbrahim Hakkı Hazretleri'nin, *"Arif*

515 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 214.
516 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s.261.
517 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 214.
518 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 214.
519 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 207.

bulamazsan sâliha bir hanım bul, evlen, seni yetiştirir. Böyle bir hanım bulamazsan tenhaya çekilip kendini yetiştir." sözlerini örnek verir ve *"Benim felsefem, ibadetini yapmak, memleketini sevmek, harama bakmamak… Ona mürşid derim. Tersini yapana da cahil derim."*[520] diyerek mürşid kavramının olmazsa olmazlarını ortaya koyar.

Mürşidle beraber müridin de birtakım sorumlulukları vardır. Bunlardan en önemlisi, müridin benliğinden kurtulmaya çalışmasıdır. Ahmet Efendi bu duruma örnek olarak uçan bir kurbağanın hikâyesini anlatır. Yerde zıplamaktan sıkılan bir kurbağayı kuşlar gezmeye çıkarırlar. Bunun için kurbağanın akıl ettiği şekilde bir çubuğun iki ucundan iki kuşun tutar, kurbağa da ağzıyla çubuğa yapışır. Kuşlarla bu şekilde uçmaya başlayan kurbağa, bu fikrin güzelliği övülerek, kimin fikri olduğu sorulduğunda *"ben"* der ve o yükseklikten aşağıya düşer.[521] Hikayede, uçmaya yardım eden kuşlar mürşidi, uçan kurbağa ise müridi temsil eder. Benliğine yenik düşen mürid, yüksek makamlardan düşmekten kurtulamaz. Hacı Ahmet Kayhan Efendi, şeytanın, müridleri zaman zaman bu şekilde kandırabileceğini, mürşidinden uzaklaştırabileceğini ifade eder ve *"Biz tuttuğumuzu bırakmayız."* [522] der.

3.2. Nefs ve Mertebeleri

Lügatte hayat, his[523], ruh, kötü göz, akıl, arzu[524] gibi anlamlar ifade eden nefs, Arapça bir kelimedir. Kur'ân'ı Kerim'de; ruh[525], zat, kendi[526] anlamlarına gelen nefs

520 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 208.
521 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 211.
522 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 208.
523 Cürcani, *Tarifat*, s. 239.
524 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s. 363.
525 En'âm, 6/93.
526 Al-i İmran, 3/28.

kelimesi, kötülüğü emreden[527], yaptığı kötülükleri kınayan[528] ve huzura eren[529] bir kavram olarak Kur'an'da yer bulmuştur. Ancak bunların yanında nefs, kötülüklerin kaynağı olarak da kullanılmıştır.[530]

Kuşeyri, nefsin lügat manaları yanında sufilerce kullanımını ön plana çıkararak, nefsin manasının kötü vasıflarla yerilen fiiller olduğunu, haram ve mekruh olan ve kötü huylar olmak üzere nefsin iki yönü olduğunu belirtmiştir.[531] Hâkim Tirmizi'ye göre nefsin özü, siyah duman gibi bir rüzgâr, kötü davranışlardan oluşan karanlıktır. Hâlbuki nefsin ruhu, asıl itibariyle nuranidir. Ancak karanlıktan aydınlık karakterine bürünmesi, kulun hevasına aykırı hareket etmesi, açlık ve mücadele ile mümkündür. Tirmizi, nefs-i levvame'nin, Hakk'a en yakın nefs olmasına rağmen hilekâr olduğunu, mutmain nefsin de kirlerinden arınan nefsin ruha benzeyen hâli olduğunu bildirmiştir.[532] Nefs-i emmare helake çağıran, şeytana yardım eden, hevaya uyan nefstir. Bu yüzden Ebu Hafs Haddad (v. 260/874) şöyle demiştir: *"Nefsini devamlı olarak itham etmeyen, her hâlinde ona karşı çıkmayan ve diğer zamanlarında nefsi hoşlanmadığı işleri yapmaya mecbur etmeyen kimse aldanmıştır."*[533]

Nefs konusuna en çok önem veren sufilerin başında, nefs muhasebesine özel vurgu yaptığı için *Muhasibi* ismini alan Haris b. Esed (v. 243/857) gelir. Muhasibi, nefsi şeytanın işbirlikçisi, bir iç düşman olarak ele alır.[534] Diğer taraftan Gazzâlî'ye göre, insana üflenen ruh ile itminana eren nefs aynı şeydir.[535] O'na göre nefs, manevi bir cevherdir, insanın bilen ve algılayan yönü, insanla kastedilen hakiki varlıktır.[536] Gazzâlî;

527 Yusuf, 12/53.
528 Kıyamet, 75/2.
529 Fecr, 89/27.
530 Nisa, 4/79.
531 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 48.
532 Tirmizi, *Beyan,* s. 83.
533 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 171.
534 Ebu Abdullah el-Haris b. Esed Muhasibi Muhasibi, *Er-Riâye-Nefs Muhasebesinin Temelleri*, haz. Şahin Filiz, Hülya Küçük, İnsan Yay., İstanbul 2011, s. 384
535 Gazzâlî, *İhya, c.* 3, s.3-4.
536 Gazzâlî, *İhya, c. 3,* s. 3-4.

ayrıca nefsi, cemadi, nebati, hayvani ve insani olarak dört türde ele almıştır. İnsan nefsi ise Rabbani bir latife olarak diğerlerinden ayrılır.[537] Gazzâlî, nefsi kötülüğü emreden yönüyle de ele almıştır. Bu anlamda insanın kurtuluşu, nefsini açlık, sabır ve riyazet kılıçlarıyla kesmesine bağlıdır.[538]

Sülemi (v. 73/692), tasavvuf yolunda sülûk eden bir dervişin nefsinde dört tür ölümü gerçekleştirmesi gerektiğini, bunların beyaz, siyah, kızıl ve yeşil ölüm olduğunu ve bu ölümlerin sırasıyla açlık, eziyete tahammül, nefse muhalefet ve yamalı elbise giymek şeklinde zuhur ettiğini belirtir.[539] Zünnun (v. 245/859) nefsi; Allah'la kul arasındaki en kalın perde olarak görür. [540] Ebu Talib el Mekki (v. 437/1045) nefsin sıfatlarını; kendini beğenen, kendine tapan, bencil, şımarık ve kibirli olarak tanımlamıştır. Ayrıca toprak yapısı dolayısıyla zayıf, çamur yapısı sebebiyle cimri, balçıklığı dolayısıyla şehvetli, pişmiş toprak olduğundan dolayı da cahildir. Tüm bunların yanında zaaf, cimrilik, şehvet ve cehalet, nefsin temel özellikleridir.[541]

Mevlânâ (v. 672/1273) nefsin oyunlarını, sağ elinde Mushaf tutarak gelen birine benzetmiştir. Ancak bu kişinin sol elinde gizlediği bir kılıç vardır ve bununla onu öldürmeyi planlar.[542] Tirmizi, sahip olunan ilmin dahi nefsi kibirlendirdiğini ve bu şekilde hakkı kabul etmekten yüz çevirdiğini ifade eder.[543] Nefs, tasavvufta o kadar önemli bir konudur ki, sırf onunla mücadeleye dayalı müstakil bir yol da mevcuttur. Melametilik, nefsle mücadeleyi ve onun ayıplarını gündemde tutmayı, Allah'a giden yolun temel vasfı olarak görür.[544]

---

537 Gazzâlî, *İhya*, c. 4, s. 350.
538 Gazzâlî, *İhya,* trc. Ahmed Serdaroğlu, c. 3, s. 81.
539 Sülemi, *Tabakat,* s. 93.
540 Sülemi, *Tabakat,* s. 18.
541 Ebu Talib el Mekki, *Kutu'l Kulub Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tariki'l-Mürid İla Makami't-Tevhid,* trc. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2003, c.1, s. 176.
542 Mevlânâ, *Mesnevi,* çev. Veled İzbudak, Doğan Kitap, İstanbul 2007, c. 3, s. 186.
543 Tirmizi, *Beyan,* s. 49
544 Sülemi, *Usulül-Melametiyye,* s. 151.

Nefsin, tezkiyesi dışında Allah'a götüren bir araç olarak görülmesi, onun kötülüğü emreden yönüyle değil; insanın zatı, özü, ruhu anlamlarıyla ilgilidir. *"Nefsini bilen Rabbini bilir."* sözü bu anlamda temel teşkil eder. Bu sözün hadis olarak rivayet edildiği de görülmektedir.[545] Ebu Said el Harraz (v. 277/890) da bu görüştedir.[546]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin tasavvuf anlayışında nefs, çok kapsamlı bir yer tutar. Tasavvuf alanında nefse verilen öneme paralel olarak onun da bu konudaki vurgusu oldukça güçlüdür. Öğretisinin ana omurgasını oluşturan konulardan biri olduğu söylenebilir. *"Başka okullarda, üniversitelerde birçok konular var, imtihanlar var. Fakat irfan okulunda, Muhammediyet Üniversitesinde bir tek imtihan var: Nefsine hâkim olmak. Her anda, her nefeste insan o imtihanda. Bize en büyük düşman nefsi emmare..."*[547] diyen Ahmet Efendi'nin seyr-u sülûkta en önemli konu olarak nefsi ele aldığı görülmektedir. O'na göre, nefse hâkim olmak en önemli başarıdır. Bundan sonra yaratıklara şefkat beslemek, İslâmiyetin prensiplerine harfiyen uymak gelir.[548]

Nefs, insanın koynunda beslediği bir düşmandır. Ona aman vermemek gerekir; az yemekle, az uykuyla zayıf tutulmalıdır; yoksa ibadetlerin feyzi azalır. Nefsi kontrol altına almadan manevi olgunlaşmanın olamaz, mürşidin sözünü dinleyerek nefsten kurtulmak gerekir.[549] Nitekim Allah dostları da nefsleriyle her zaman mücadele etmişler ve onu kontrol etmişlerdir. Zira, Allah'a çok yaklaşılsa bile nefsi emmare tesirini her an icra edebilir.[550] Bu yüzden Ahmet Efendi'ye göre nefse çocuk gibi davranılmalı, her istediğine hayır diyerek; sadece makul istekleri nadiren karşılanmalıdır.[551]

---

545 Aclûni, *Keşfü'l- Hafâ*, s. 262.
546 Sülemi, *Tabakat,* s. 231.
547 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 123.
548 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 123.
549 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 124.
550 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 124.
551 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 124.

Kontrol altına alınmayan bir nefs, İslâm'ın prensiplerinin uygulanmasına engel olur. Bu sebeple nefsin sakinleştirilmesi şarttır, ancak bundan sonra manevi yolda kolaylıkla ilerlenebilir. Nefs, mürşidin himmeti müridin gayreti ile yatıştırılır.[552] *"Mürid nefsini susturmadan, mürşidin ahlâkını giyinemez, onun haliyle hallenemez, onun ahlâkıyla ahlâklanamaz."*[553] diyen Ahmet Efendi, müridden istenenin hizmetten çok, nefsini zaptetmek ve nefsine muhalefet etmek olduğunu söyler ve bütün bunların Allah'a doğru bir adım atılması için gerekli olduğunu vurgular.[554] Aksi halde mürşid ne kadar müridini değiştirmek istese, onu güzel huylarla bezemek istese, müridin nefsi buna karşı çıkar, kabul etmek istemez ve mürşid sürekli müridinin nefsiyle mücadele etmek zorunda kalır.[555]

Müride en büyük düşman, içeride nefs, dışarıda şeytandır. Nefsin ateşi, cehennem ateşinden daha büyüktür ve o ateş söndürülürse, cehennem ateşi de çekilmez.[556] Bu konuda kendi çabalarını da örnek veren Ahmet Efendi, nefsi ağaca benzetir ve *"Ağacın dalı kesilse gövde, gövdesi kesilse kökü kalır. Ben kökü söküp, insanı kâmilin karşısına (öyle) çıktım."*[557] der.

"Güler yüz yılanı deliğinden çıkarır." atasözünden hareketle yılanın, nefis olduğunu ve onu Müslüman etmenin yolunun, sabır, güler yüz ve tatlı dil olduğunu belirten Ahmet Efendi, *"Nefs, Müslüman olduktan sonra bir şey kalmaz, Rahman sıfatına girersiniz."*[558] der. Ancak nefs, Müslüman olana kadar insanın düşmanıdır. İnsanı şaşırtan, yoldan çıkartan, odur.[559] İnsan ömrü paha biçilemez değerdedir. Bu vakit nefs-i

552 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s.125.
553 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s.125.
554 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 125.
555 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 199.
556 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 126.
557 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 213.
558 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,*s. 125.
559 Kayhan, *Sohbetler*, s. 54

emmareye sarf edilmemeli, Allah için, O'nun rızası yolunda, Habib'inin yüzü suyu hürmetine, ümmet-i Muhammed yolunda harcanmalıdır.[560]

Ahmet Efendi, Yunus Emre'nin bir şiirini de nefsi tarif ederken kullanır. Yunus'un şiirini hikâyeleştirerek anlatırken, Yunus'un bir gün ormanda yürürken bir köylüye rastladığını, köylünün salatalık ikram ettiğini o sırada sineklerin geldiğini, salatalığa dadandığını, sonra bir kartalın geldiğini ve bir sineğin o kartalı ensesinden yakalayıp yere vurduğunu söyler. Kartalın insanı, sineğin ise nefsi simgelediğini vurgulayan Ahmet Efendi, *"Şu sinek sizi yere vurmadan siz sineğin hakkından gelin."* der. Ona göre büyük âlimler, veliler dahi bu duruma düşebilir.[561]

İnsanların mide aşkına yakalandığını söyleyen Ahmet Efendi, kimsenin Allah aşkının peşine düşmediğini, dolayısıyla mideye düşkünlükten, nefsi emmareden nefsi mutmainneye çıkılamadığını, insanların pislik sineği gibi hem bala hem çöpe konduklarını ifade eder.[562] Nefs, bir sinek gibi pislik gördüğü yere dalar. Nefsanî değil, ruhani olarak bu sinekten kurtulmanın mümkündür. Nefs hastalığı en büyük illettir. Bu hastalığa yakalananlar nefsin elinde oyuncak olurlar. İnsan nefsinin üstüne basmadığı sürece bu hastalığa yakalanmaktan kurtulamaz. Nefsi kontrol altına almak ve hakkından gelmek için kelime-i şahadet çekmeli, servet ve şehvet hususlarına dikkat edilmelidir. Bu noktalara dikkat edilirse nefs ölür.[563]

Nefs ve ruh irtibatı çamura düşen altına benzer. Nefs, çamur; ruh altın mesabesindedir. Çamura düşen altın değerini kaybetmez, yıkadıktan sonra, altın gene altındır. İnsan da nefsine uyduğunda, tövbe ederse ruh, yine altın değerinde olur. Ancak tövbe kapısının açık olması insanı yanıltmamalıdır. Zira hayat sadece tövbeyle geçebilir

560 Kayhan, *Sohbetler,* s. 15.
561 Kayhan, *Sohbetler,* s. 15.
562 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 134.
563 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 136.

ve yol almak mümkün olmaz.[564] Nefsi emmarenin bu zararlarını gidermek için çok uzun zaman kaybedilir.[565] Nefs bir diğer açıdan da tahta kurusuna benzer. Nefsten kurtulmak bir tahta kurusunu ezip atmak kadar kolaydır. İnsan gözüne, kulağına, diline hâkim olursa o tahta kurusundan kurtulmuş olur.[566]

Ahmet Efendi'nin tasavvuf anlayışında nefs-i emmare ile mücadele çok önemlidir. Nefsine hâkim kişi, namazını kılar, salavat, zikir ve tesbihatla meşgul olur, halis bir şekilde ibadetlerini yapıp, Allah Resulü'nün izinden aşkla giderse, artık o da Mirac-ı Muhammedi yapmış sayılır.[567] İnsanın biri dışarıda biri içeride iki düşmanı vardır. Nefs terbiye olursa şeytan da ona yaklaşamaz. Böylece insan meleklerden üstün olur. Zira nefsin ateşini söndürebilen bir kişi cehennem ateşinden de kurtulmuş olur.[568] Nefsin terbiyesi ise ancak onun korkup çekindiği namaz, açlık ve ölümle mümkündür. Allah ve Resulü'nün emirlerini yerine getiren kişinin, nefsinin hata yapmasından başka bir şeyden korkmasına gerek kalmaz.[569]

Allah, kullarına birçok nimet vermiştir; fakat hepsinden kıymetli iki nimet, gözlerin nuru namaz ve ölümdür. Namaz, Allah'a kulluk; ölüm de Allah'ın emrine her an hazır olmaktır. Fakat bu iki nimetten de insanoğlunun kaçtığını söyleyen Ahmet Efendi, aslında ölümden korkanın nefsimiz olduğunu, hâlbuki nefsini terbiye eden kişinin ölmeden önce öleceğini, fiziki ölümü yaşadığında da, bedenini toprağa koysalar bile ruhunun seyyar olacağını ifade eder[570].

Nefs insana, atılan her adımda, yenilen her lokmada söylenmesi gereken besmeleyi unuttururken, yağmurdan korunmak için gerekli şemsiyeyi yanına almayı unutturmaz. Bu

564 Kayhan, *Sohbetler,* s. 116.
565 Kayhan, *Sohbetler,* s. 116.
566 Kayhan, *Sohbetler,* s. 241.
567 Kayhan, *Sohbetler,* s. 169.
568 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s.126.
569 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 127.
570 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s129.

durumun, nefsin oyunculuğunu gösterdiğini söyleyen Ahmet Efendi, bu oyunlara karşı her daim uyanık olmayı tavsiye etmiştir.[571]

İnsan ağzından kötü bir söz çıktığında pişman olarak *"Dilim dursaydı da demeseydim."* diyerek yakınır. Hâlbuki dilin işlediği hata, göz ve kulakla işlenen diğer suçlar dolayısıyla oluşur. Göz ve kulak ıslah olmadan dil de düzelmez. Akıl, göz, kulak ve dilin yöneticisidir ve bu organlara oruç tutturmalıdır. Sâlik ancak bu şekilde felaha erebilir. Akılda biri tatlı su diğeri acı su tutan iki baraj vardır. Acı sular, nefsanî barajdan gelir ve dokunduğunu yakıp yıkar. Nefsanî barajın musluğu kapanırsa öbür barajdan abı hayat gelmeye başlar. İnsanoğlunun çoğu hep bu acı suyla yaşar. Diğer kaynağı bulamaz. Bulanlar ise etrafına neşe veren, bir karıncayı dahi incitmeyen biri olur.[572]

Allah'a doğru bir adım atmak için nefis terbiyesi şarttır. Nefsine muhalefet eden, ruhu ile dost olur. Mide dostu değil, ruh dostu olmak gereklidir. İnsanlar Allah'tan uzaklaştığında belalara düşerler. Böyle insanlarla onları kırmadan diyalog kurmalı ancak hakiki dost olarak görmemelidir. Ruh dostu bulunduğunda ise onlarla dost olmaya çalışmak gereklidir. Böyle dostlar birbirini menfaat için değil sadece Allah için severler.[573]

Ahmet Efendi'ye göre beden bir ülkedir ve insan bu ülkenin reis-i cumhuru olmalıdır. Reis-i cumhur olunursa nefs; artık yönetimi ele alamaz. Aksi halde insan nefse yem olur; hâlbuki nefs, insana yem olmalıdır. Nefs, insana hizmetçi olmalı; insan, nefse köle olmamalıdır.[574] Beden, Rahman'ın sarayı olduğu halde onu nefse vermek hatadır. Nefse tahsis edilen saraya, aslında Rahman gelip konmalıdır.[575] Nefs, insana tabi olursa insan meleklerden dahi yukarı çıkar. Aksi halde ruhuyla güzel olan insan nefsin esaretinde

---

571 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 130.
572 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 132.
573 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 133.
574 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 138.
575 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 138.

çirkinleşir.[576] Şeytan da nefse yardımcıdır. Şeytan dışarıdan, nefs de içeriden yıkmak isterler. Ne zaman ki insan Allah'a dönmek istese, şeytan; elinden bir şey gelmediği için, görevi nefse havale eder, *"Ben bir şey yapamıyorum, sen içerden bir şeyler yap."* der.[577] İnsan Allah için yaşarsa yıkılmaz ama nefs için yaşarsa yıkılır. [578]

Nefsin hakikati hakkında Ahmet Efendi şu şekilde açıklama yapar: *"Nefsini tamamen tesviye eden, nefsin şeytanını Müslüman eden ve ruha tamamen teslim olup onun emrine giren nefs, kendi kendine secde eder. Ruh, o nefsin Allah'ı olur. Kul, Allah olmaz. Buna dikkat edin ve tefekküre devam edin."*[579] Nefisle yaşanan her türlü zorlukta mürşitle rabıta kurarak onun desteğini almanın önemi vurgulayan Efendi, kendisinin dahi, ileri yaşına rağmen halen nefsine karşı mürşidine sığındığını vurgular.[580]

Nakşbendilikte müridin seyr ü sülûkunda yedi nefs mertebesine dayalı bir eğitim sistemi uygulanmamasına rağmen Ahmet Efendi *Adem ve Alem, İrfan Okulunda Oku ve Ruh ve Beden* isimli eserlerinde yedi nefs mertebesine detaylı bir şekilde yer vermiştir. Bu durum onun bu konuya verdiği önemi göstermektedir.

3.2.1. Nefs-i Emmare

Sözlükte, emredici nefis olarak geçen nefsi- emmare, dini kavram olarak kötülüğü emreden nefis olarak tanımlanır.[581] Emmare nefs, Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan nefistir. [582] Nitekim âyette, *"Muhakkak ki nefs kötülüğü emreder."* buyrulur.[583] Nefs-i

576 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 138.
577 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 140.
578 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 135.
579 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s.204.
580 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 470.
581 Canbulat, *"Nefs-i Emmâre"*, s. 523.; Uludağ, "Nefis", c. 32, s. 528.
582 Cili, *İnsan-ı Kâmil*, s. 43.
583 Yusuf, 12/53.

emmare, avamın nefsi[584] olup; şehvet, gazap, hased gibi kötü ahlâkın barındığı mertebedir.[585] Bu nefs, sâliki, kalben dünyalık zevk ve lezzetlere yöneltir. Böylece sâlik, kötü ahlâk ve davranışların kaynağı olan sufli tarafa çekilmiş olur.[586]

Emmare nefs, Allah'ın nurundan nasibi kesilerek, yüzünü dünyaya çevirmiş, bedeni zevklerin tesirine düşmüştür. Allah dostlarının hasta olarak nitelendirdiği bu nefsin, kalp aynası kararmış, cevheri tıpkı bir kaya gibi işlenemez duruma gelmiştir. Dolayısıyla, Allah ile arasında kalın bir perde olan bu nefsin ruhani lezzetler ve akli âlemlerden haberi olmaz.[587] Bu mertebedeki nefs, basit dünyalık lezzetler uğruna ahiretini mahveder.[588]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre, günlük sıkıntılar içerisinde nefs, Hak yolcusunu yakalar ve yoldan alıkoyar. Bu durumdan kurtulmak için Ahmet Efendi'nin tavsiyesi, bir âyet veya bir hadis ya da Allah dostlarının sözleri ile meşgul olarak nefsin tesirinden kurtulmaya çalışmaktır. O bu çabayı, *"Bir meyve dalından Muhammedi bir meyve tatmak."* olarak ifade eder.[589]

Ahmet Efendi, nefsi emmarenin insanları sardığını ve bu sebeple gece namazlarına kalkmadıklarını söyler. Bu tembellikten kurtulan kişi, âşıksa ve Allah yolunun yolcusuysa zirve-i tevhide çıkar ve gönül gözü ile görmeye başlar.[590] Bedensel istek ve arzuların nefsi emmareye hizmet etmemesi ve Allah'ın rızası yönünde kullanılmasının şart olduğunu vurgulayan Ahmet Efendi, nefse karşı her an uyanık olmak gerektiğini, nitekim nefsin

584 Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî, *Kitâbü câmi'i'l-usûl fi'l-evliyâ'i ve envâ'ihim ve kelimâiti's-sûfiyye*, Mısır 1298/1880, s. 62.

585 Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *Mizânü'l-'amel*, Mısır 1342/1923. s. 47; Gümüşhânevî, *Kitâbü câmi'*, s. 270.

586 Gazzâlî, *Mizânü'l-'amel*, s. 101.

587 Lisânüddîn el-Hatlb Muhammed b. Abdullah b. Sâid es-Selmânî, *Ravzatü't-ta'rif bi'l-lıubbi'ş-şerîf*, neşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Kahire 1966, s. 143.

588 Fâtımatü'ş-Şâzeliyye el-Haseniyye el-Yeşrutiyye, *Mevâhibü'l-Hakk fi'l-kerâmâti'l- Yeşrutiyyeti'ş-Şâzeliyye*, Beyrut 1399/1978, s. 277.

589 Kayhan, *Sohbetler*, s. 212.

590 Kayhan, *Sohbetler*, s. 227.

radyo dinlerken veya televizyon seyrederken dahi kişi farkında olmadan devreye girebileceğini söyler.[591]

Nefsi emmareden kurtulmak isteyen bir kişinin öncelikle benlik konusuna dikkat etmesi gerektiğini söyleyen Ahmet Efendi, benliği bir tahtakurusuna benzeterek, onu ezip bir kenara atmak gerektiğini söyler.[592] Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin, benliği, tahtakurusu gibi küçük ve zor görülen bir canlıya benzetmesi dikkat çekicidir. Nitekim Mevlâna'ya göre de insanın benliği, esasen vehmidir.[593] Dolayısıyla, Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin bir tahtakurusunu ezmek kadar kurtulmayı kolay gördüğü benliğin, Mevlana'ya göre de bir gerçekliği yoktur.

İnsanı bir binaya benzeten Hacı Ahmet Kayhan Efendi, çalışıp bu binayı maddi manevi temizlemeyen ve nefsi emmarenin peşinden koşan insanın, İsmi Azam duasındaki manayı bilemeyeceğini ifade eder.[594] İnsan, nefsi emmaresi dolayısıyla yaptığı hata ve günahları, beşeri sıfatları ile yaptığı hayır ve şerleri bilir. Ona düşen, hayır olarak yaptıklarına devam edip, şer olanlardan uzak durmak, günahlarına tövbe istiğfar etmektir. Ahmet Efendi bu tavsiyesini yaparken, şer kavramının, insana, hayvana, kürre-i arza ve taşa toprağa faydasız olduğunu söyler.[595] Hakk'a vasıl olmak için nefsi emmareyi ve masivayı terk etmek gerekir. Nefsi için aklını ve tüm azalarını feda eden, canını düşmana teslim etmiş olur.[596].

Ahmet Efendi, *"Şüphe yok ki ben senin Rabb'inim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuva'dasın."*[597] âyetinde geçen ayakkabıların nefsi emmare olduğunu, ondan kurtulmadan, Allah'a ulaşmanın mümkün olmadığını söyler.[598] Bu çaba,

591 Kayhan, *Sohbetler*, s.241.
592 Kayhan, *Sohbetler*, s.241.
593 Mevlânâ, Mesnevî, c. 5, s. 316.
594 Kayhan, *Sohbetler,* s. 242.
595 Kayhan, *Sohbetler*, s. 244.
596 Kayhan, *Sohbetler*, s. 245.
597 Taha, 20/12
598 Kayhan, *Sohbetler,* s. 271.

Hak yolcusunun eğitiminin bir parçası olmalıdır. Bir öğrencinin derslerinde dikkat edilecek hususlar olduğu gibi, nefsin tesirini azaltmak için de özel bir gayret gerekir. Bu anlamda Ahmet Efendi, *"Canınızdan, kanınızdan meydana gelen ciğerpare evlatlarınız bir hata yaptığında kızıyorsunuz, dövüyorsunuz da bizden olmayan ve bize düşman olan nefsi emmarenize neden bir şey yapmıyorsunuz?"*[599] der. Nefsi zayıflatmak için yapılacaklar arasında kelime-i şehadeti önemli gören Hacı Ahmet Kayhan Efendi, çok kelime-i şahadet okumanın, nefis ile mücadeleye önemli bir katkısı olacağını söyler.[600]

Nefsi beslemek, yemeğiyle, uykusuyla ona iyi bakmak da aslında nefisle mücadelede önemli bir handikaptır; bu yüzden Ahmet Efendi, *"Yeter ya hu! Şu nefsi emmareyi çok beslemeyelim. Bir gün bizi sırt üzeri yere vuracak."*[601] diyerek talebelerini uyarır. Nitekim insanlar gaflete düşerek, nefislerinden kaynaklanan hâllerini Allah'a atfetmektedirler. Herhangi bir olumsuzluk karşısında 'Allah şaşırttı' diyen birisi, aslında nefsi emmarenin suçunu Allah'a atmaktadır.[602]

3.2.2 Nefs-i Levvame

Sözlük anlamı, kınayıcı nefs olan nefs-i levvame, tasavvufî anlamda kalbin nuru ile nurlanmış ve o nur miktarınca uyanmış nefs demektir.[603] Âyette, *"Hayır, kınayan nefse yemin olsun."*[604] buyrulduğu üzere, bu nur, gaflet uykusundan uyanan nefsi, fıtrattan dolayı kendisinden meydana gelebilecek kötülüğe karşı korur ve nefs kendisini kınamaya başlar. Allah'a yönelerek tövbe eder.[605] Bu nefs mertebesindeki kul, yaptığı yanlışlardan

599 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 196.
600 Kayhan, *Sohbetler*, 179.
601 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 216.
602 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 224.
603 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 474., Canbulat, *"Nefs-i Levvâme"*, s. 524.
604 Kıyamet, 75/2.
605 Gümüşhânevî, *Kitâbü câmi'*, s.102.; Kaşani, *Istılahatü's-süfiyye*, s. 95.

dolayı kendisini kınama hâlinde olduğu için, bu yanlışlardan da dönmeye çalışmakta ve doğru olmayan hâlleri bırakmaya başlamaktadır.[606]

Sufiler bu mertebedeki nefsin kurtuluşa ereceğini ummuşlardır. Zira onda iki yön vardır: Kalbindeki Allah'ın nurundan dolayı yüce olana bakış ve tabii arazlarından dolayı aşağı olana çekiliş. Kendisini kurtuluşa erdirecek sebeplere sarılmak, çeşitli sıkıntılara katlanmak ve bütün gücüyle yüksek mertebelere ulaşmak için çaba göstermek, bu nefsin gücü dâhilindedir.[607]

Nefs-i levvame, kötülüklere yönlenmekten pişmanlık duyarak kendini levm eden nefstir. O, doğru ile yanlışı ayırt edebilir ve kendindeki olumsuzluklardan rahatsızlık duyar. Bu mertebede kibir, kendini beğenme ve öfke vardır. Sâlik güzel amellerinin bilinmesini ister. Her konuda kendisinin âlim olduğunu sanarak, ibadetlerini kendi aklı doğrultusunda yapmaya çalışır. Şeytanın aldatmaları ile yapamayacağı ameller peşinde koşmaya çalışır, yapabileceği amelleri de yapamaz hâle gelir. Sâlik, şeytanın vesveselerini dinlemeyerek, şeriat adabı ve tarikat erkânına devam ederse bu makamdan, üçüncü makam olan nefs-i mülhimmeye yükselebilir.[608]

3.2.3. Nefs-i Mülhime

Sözlükte, ilham edilen ve keşfe ulaşan nefis olarak tanımlanan nefs-i mülhime, iyi ve kötüyü, hayır ve şerri ayırt edebilme yeteneğine sahiptir.[609] Nitekim âyette, *"Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve kötülükten sakınma yeteneğini ilham edene andolsun ki, nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir."*[610] buyrulmaktadır. Mülhime makamındaki nefsin gayret hâlinde olması, çalışması ve

606 Cili, *İnsan-ı Kâmil*, s. 43.
607 Selmânî, *Ravzatü't ta'rif bi'l-hubbi'ş-şerîf*, s. 145.
608 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 99.
609 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 475., Canbulat, *"Nefs-i Mülhime"*, s. 524.
610 Şems, 91/7-9.

temizlenmesi gereklidir.[611] Bu nefs, hayır olarak işlediği her şeyi aldığı ilham ile işler. Şer olarak yaptıkları da tabiatının gereğidir.[612]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, nefs-i mülhimeyi, Cenab-ı Hak'tan doğrudan ilham alan nefs olarak tanımlar. Fakat şeytan, bu makamdaki nefsi de mürşide yönelik vesveseler vererek *"Sen artık oldun, ibadetleri bırak."* yönünde telkinlerle Hak'tan gelen ilhamlar konusunda türlü aldatmalarla yanıltabilir. Mülhime nefste eğer mürşid kontrolünde olunursa ve rehbere tam bir itikad ile bağlanıp, ibadet ve mücahedede sebat edilirse manevi yol alınması hız kazanır.[613]

3.2.4. Nefs-i Mutmainne

Nefs-i mutmainne, sözlükte doyuma, huzura ve rahata kavuşmuş nefs olarak tanımlanır.[614] Bu nefs, kötü fiil ve hatıraları bırakıp, Hakk'ta sükunete ermesinden dolayı nefs-i mutmainne ismini almıştır.[615] Allah'a boyun eğip, itaat eden sıddıkın nefsidir. Bu nefs, temizlenip, arınmak suretiyle nurani hâle gelmiş ve ruha benzemiştir.[616] Kötü ahlâktan kurtulmuş ve güzel ahlâkla bezenmek için kalbin nurlarıyla nurlanmayı tamamlamıştır. Bu nefs, kötülükten temizlenme, itaat ve olgunluk makamına giden yolda yürüme konusunda kalbi izler.[617]

Bu nefsteki sâlikin artık kalbi emindir. Şeytandan gelen vesveselerden kendini koruyarak, her adımında Allah'ın emirleri ve Hz. Muhammed'in(s.a.v) sünnetine uyar. Şeriatten ayrılmaz. Bir yandan çevresindekileri irşad ederken, diğer yandan zamanının

611 Fâtıma el-Yeşrutiyye, *Mevâhib*, s. 277.
612 Cili, *el-İnsanı'l-kâmil*, s. 43.
613 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 100.
614 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 474., Canbulat, *"Nefs-i Mütmainne"*, s. 524.
615 Cili, *İnsanı-ı Kâmil*, s. 43.
616 Tirmizi, *Beyan*, s. 83.
617 Kaşani, *Istılahatü 's-süfiyye*, s. 96.

çoğunda ibadet ve zikir ile meşgul olur. Kendisinde meydana gelen olağanüstü hâl ve kerametlere meyl etmez. Sabırlı, cömert, yumuşak huylu, güler yüzlü, kusurları örten, affeden, şükreden sıfatlarını üzerinde toplar. [618]

3.2.5. Nefs-i Raziye

Sözlükte, razı olan anlamına gelen nefs-i raziye, tasavvufta, kendi iradesinden geçip, Hakk'ın iradesine razı olan ve her yönü ile Hakk'a yönelip rıza makamına eren nesftir.[619] Nitekim âyette, *"Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön."*[620] buyrulur. Nefs-i raziye, dünyaya meyl etmeyerek, Allah'ın sevgisi ve rızası ile nefsinin istek ve arzularından vazgeçip, Allah için ibadet, zikir ve tâat ile meşgul olan kâmil kimsenin ruhudur. Olgunluk yolundaki bu nefs-i natıka, beşeri özelliklerden kurtulup, fenâya ulaşarak; zaman zaman Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellisine mazhar olur.[621]

Bu mertebede, nefs-i natıka her konuda rıza hâlinin en yüksek derecesindedir. O, Allah'tan başka her şeyi unutup, dünyadaki her şeyi itirazsız ve gönül hoşluğu ile kabul eder. Allah'ın duasını geri çevirmediği kullar arasındadır; fakat Allah'tan bir şey istemeye edep eder.[622] Ona göre Allah'ın rızasını kazanmak, Allah'tan razı olmaktan daha kolaydır. Bu meyanda o kendisine *"Allah razı olsun!"* diyenlere, *"Allah razı bulsun!"* demiştir.[623]

3.2.6. Nefs-i Marziye

Nefs mertebelerinin altıncısı olan nefs-i marziye, Arapça'da, hoşnut olunan nefis anlamına gelir. Tasavvufta, tüm benliği ile Allah'a teslim olmuş ve Allah'ın da

618 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 102.
619 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 475., Canbulat, *"Nefs-i Raziye"*, s. 525.
620 Fecr, 89/28.
621 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 475., Canbulat, *"Nefs-i Raziye"*, s. 525.
622 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 103.
623 M. Fatih Çıtlak, *"M. Fatih Çıtlak ile Mesnevi Okumaları (23.11.2019)"* https://www.youtube.com/watch?v=1wwci1TyAIA (52.15 dk.), Erişim Tarihi: 06.01.2020.

kendisinden razı olduğu nefstir. Bu mertebeye ulaşan nefs-i natıka tüm beşeri istekleri terk ederek güzel huy sahibi olmuştur. *"Ben, onun işiten kulağı, gören gözü, söyleyen dili, tutan eli olurum."*[624] kudsi hadisinde buyrulduğu üzere, Allah'ın ihsanına mazhar olup kendisine bazı gayb sırları açılmıştır.[625]

Bu nefs-i natıkadan Allah'ın razı olduğunu; bu sebeple marziye adını aldığını aktaran Ahmet Efendi, Allah'ın ahlâkı ile bezenen bu makamdaki kişinin, dünyalık bütün isteklerini terk ettiğini belirtir. Bu makamdaki nefs, insanları dünyanın esaretinden ve nefsin oyunlarından kurtararak ruhlarını aydınlığa erdirmek için çalışıp, onları sadece Allah için sever. *"Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti."*[626] âyetinde işaret edilen bu makamdaki kul, Allah'tan aldığı ilhamlarla varlıklardaki sırlara vakıf olur.[627]

3.2.7. Nefs-i Kâmile

Arapça'da, olgun nefs anlamına gelen nefs-i kâmilenin tasavvuftaki karşılığı, bütün mertebeleri geçerek tüm olgunluk özelliklerini kazanmış ve irşad makamına ulaşmış nefstir.[628] Kulluğun en yüksek derecesi olan nefs-i kâmiledeki kul, şeytanın etkilerinden korunan, zâhirde ve bâtında Cenab-ı Hakk'ın rububiyyet vazifelerini yerine getiren müşahade ve irfan ehlinden ve Allah'a vasıl olanlardan olur.[629]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre bu makam, diğer makamların en üstünüdür. Nefs-i safiye de denilen bu nefsi natıkaya, tamamen arınıp saflaştığı ve manevi kemâlatın son basamağına geldiği için nefs-i kâmile denilir. Bu makamda bir an dahi Hak'tan gafil kalınmaz. Her hareketi Hakk'ın muradıdır.[630]

---

624 Buhârî, Rikak 38.
625 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 474., Canbulat, *"Nefs-i Marziye"*, s. 524.
626 Bakara, 2/31.
627 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 103.
628 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 474., Canbulat, *"Nefs-i Kâmile"*, s. 524.
629 Fâtıma el-Yeşrutiyye, *Mevâhib*, s. 277.
630 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, ss. 103-104.

3.3. Tövbe

Arapça nedamet anlamında olan tövbe, kulun yaptığı hatalardan pişmanlık duyarak, bir daha yapmamak üzere onları terk etmesi, Allah'a sığınarak bağışlanmayı dilemesidir.[631] Serrâc, el-Lüma' isimli eserinde tövbe ile ilgili bazı sufilerin görüşlerine yer verir. Ebu Ya'kub Hamdân Sûsî, *Kur-an'ı Kerim'in ve sünnetin yerdiklerinden, övdüğü şeye dönme* olarak tanımlar ki bu tövbe, Allah yoluna yeni girmiş ve bu yolda henüz istikrar sağlayamamış kimselere aittir. Sehl b. Abdullah'a (Tüsterî) göre ise kulun günahını unutmamasıdır. Bu tövbe, müridlere aittir. Cüneyd ise günahı unutmak olarak tanımlamıştır.[632]

Gazâlî'ye göre, Allah yolunda ilerlemenin ilk adımı tövbedir. Tövbe her insan için gereklidir, çünkü bir kimse, doğumdan ölüme kadar geçen süreçte günahtan uzak duramaz. Bu durumda tövbe insanlara lazımdır. Hata yaparak şeriat ve akıl nurundan uzak düşen bir kimse tekrar doğru yola döndüğünde tövbe kendisine farz olur. Çünkü tövbe, yoldan çıkanların tekrar yola dönmesidir.[633] Tövbenin aslı pişmanlıktır. Pişmanlık ise kalbe ait bir hâldir.[634]

Kuşeyri'ye göre tövbe, Hak yolcularının ilk makamıdır. Dönmek anlamına gelen tövbe, dinen kötü görülen şeylerin terk edilerek, iyi ve güzel gördüğü işlere yönelmektir.[635] Hz. Muhammed(s.a.v), *"Pişmanlık bir tövbedir."*[636] buyurmuştur. Yani

631 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 657., Canbulat, *"Tevbe"*, s. 657.
632 Serrâc, *el-Luma'*, s. 43.
633 İmam Gazâlî, *Kimyâ-i Saâdet (Mutluluk Hazinesi)*, trc. A. Faruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul, c. 1-2, s. 591.
634 Gazâlî, *Kimyâ-i Saâdet,* s. 613.
635 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 145.
636 Mâce, Zühd, 30; Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*, 1/376, 423.; Ebu Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, c. 4, s. 243.

tövbenin en büyük şartı pişmanlıktır.[637] Kul, bu pişmanlık ile işlediği günahların Allah'la arasında bir perde olduğunun farkına varır.[638] Allah'ın yardımı ile gaflet uykusundan uyanarak, içinde bulunduğu kötü durumu görmesi ve O'ndan gelen bu yardıma kulak verebilmesi, tövbenin başlangıcıdır.[639]

Kul, yaptığı şeylerin farkına vardığında, kalben tövbe isteği duyar. Bu hâldeki kimseyi Allah, kararında sağlam ve samimi yaparak, kötü fiillerden dönüşünü nasip eder, güzel tövbe sebepleri ile kulunu destekler.[640] Sühreverdi, tövbeyi, üzerine bina kurulacak bir arsaya benzetir ve arsası olmayan bina inşa edemeyeceği gibi, tövbesi olmayan da hâl ve makam sahibi olamaz der. Ona göre tövbe, her hâlin anahtarıdır.[641]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Hz. Mevlana'ya atfedilen, *"Gel, yüz bin defa tövbeni bozsan, yine gel."* sözünü tövbe kavramını açıklamak için kullanır ve ne kadar hata edilse de tövbeden ümit kesilmemesi gerektiğini vurgular.[642] Nitekim bir sarraf, kaybolmuş çamurlara bulanmış bir yüzük bulduğunda, onu yıkayıp temizler ve altın olduğunu anlar. Tövbe de insanı kirlerden arındırır.[643]

Tövbede en önemli konu bir daha yapmamaya niyet etmektir.[644] Kulun bağışlanması için en önemli unsur kulun tövbesidir. Kul tövbe ile nefsini, emmare mertebesinden kurtararak, hayırlı amellere yönelir.[645] Hz. Muhammed(s.a.v), *"Her insan birçok hata yapabilir. Fakat hata yapanların en hayırlısı çokça tevbe*

637 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi,* s. 146.
638 İmam Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme el-Makdisî, *Muhtasaru minhâci'l-kâsidîn*, Beyrut 1394/1974, s. 275.
639 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi,* s. 146.
640 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi,* s. 146.
641 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s. 277.
642 Bayman, *İslâmın Sırrı*, s. 66.
643 Bayman, *İslâmın Sırrı*, s. 66.
644 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 44.
645 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 44.

edenlerdir."[646] buyurmuştur. Kulun doğru yolda kalması ve bunu muhafaza etmesi tövbe ile mümkündür. [647]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, sâlikin dünya ile ilgili işleri, sağa sola sapmadan, doğruca yerine getirmesi ve kaş yaparken göz çıkarmaması gerektiğini, hatalar yapıldığında ise tövbe ederek Allah'a dönülüp, her işte Muhammedi ahlâkla yola devam edilmesi gerekliliğini vurgular.[648]

Hz. Muhammed(s.a.v), *"Vallâhi ben günde yetmiş defadan fazla Allah'tan beni bağışlamasını diler, tövbe ederim."*[649] hadisinden yola çıkan Hacı Ahmet Kayhan Efendi, kulun her an tövbe etmeye ihtiyacı olduğunu vurgular vardır.[650] Kendisinin de her gün yüz defa istiğfar ettiğini söyleyerek tövbenin sonunda da,

> "Estağfirullah el Azim, el Kerim, er Rahim ellezi lâ ilâhe illâ Hu, el Hayyel Kayyume ve etubu ileyh. Tevbete Abdin zalimin linefsihi mevten ve lâ nuşura. İlâhi Ya Rabbi, ilâhi Ya Rabbi, ilâhi Ya Rabbi eğer bizim elimizden, dilimizden, gözümüzden v.s. aza-i cevahirlerimizden bu ana kadar hata, kusur, günah, şirk sadır vaki oldu ise biz onların cümlesine Hulusi kalp ile tövbe ettik, tövbe ettik, tövbe ettik, pişman olduk ve bir dahi işlememesine azmi cezmi kastettik. Peygamberlerin evveli Hz. Âdem(a.s), evveli ve ahiri iki cihan serveri Hz. Muhammed Mustafa(s.a.v) Efendimiz arasında ne kadar peygamber gelip geçtiyse cümlesine inandık, dilimizle ikrâr kalbimizle tasdik ettik. Amentü billahi ve bima cae min indillah, Amentü bi Resulullah ve bima cae min indi Resulullah, Amentü billahi ve melaiketihi ve kütübihi ve rusulihi velyevmil ahiri ve bil kaderi, hayrihi ve şerrihi min Allahü Teâlâ vel'ba'sübad-el' mevt, Hakkun Eşhedü enlâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Abdühü ve Resulühu."[651] dediğini belirtir.

Bunu her sohbetinde mutlaka tekrar eder ve bağlılarının ezberlemesini ısrarla vurgular.[652] İstiğfar konusunda şöyle devam eder: *"Bir hadis-i şerifte gördüm, diyor ki:*

---

646 Mâce, Zühd, 30/4251.
647 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku,* s. 44.
648 Kayhan, *Sohbetler,* s. 70.
649 Buhârî, Deavât, 3; Tirmizî, Tefsîr, 47; Mâce, Edeb, 57.
650 Kayhan, *Sohbetler,* s. 80.
651 Kayhan, *Sohbetler*, s. 104.; Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 227.
652 Bknz. Hacı Ahmet Kayhan, *Sohbetler*.

'Bir kimse tövbe istiğfara devam ederse, eğer hataları yoksa, hataları bitmişse, tövbe istiğfar, tevhid mahiyetine geçiyor.' diyor. 'Zikre geçiyor.' diyor."[653] Hacı Ahmet Kayhan Efendi tövbe konusunda Sühreverdi ile benzer bir yaklaşım göstererek, binanın temel olmadan var olamayacağını vurgular. İnsanın sadece günah ve hata halinde değil, hayır işleyeceği zaman dahi önce istiğfar etmesinin önemli olduğunu söyler. Nikah için dahi istiğfar gereklidir.[654] Nitekim tövbe istiğfar duasının herkese farz olduğunu ve öğrenilmesi gerektiğini söyleyerek, hiç olmazsa günde bir defa, vakit namazından sonra okunması gerektiğini vurgulamıştır.[655]

Tövbenin kabul edilmesi için işlenen günahlara başkalarının şahit tutulmaması önemlidir.[656] Her insan kendi iyi ve kötü hâlini bilir, önemli olan bunları insanlara anlatmadan kötü davranışları bırakıp iyilerle yola devam etmektir. Bu hususta Ahmet Efendi şöyle der: *"Bize yaramayan, Allah'ının Resul'üne yaramayan, Allah'ın Cemâl'ine, Celâl'ine yaramayan hali, kötüyü içimizden atalım. Hepsini bana bırakın. Ben toplarım. Çöp tenekesine atın. Burada zuhur edeni alın, götürün. Hepimiz, tövbe istiğfar edelim, sözümüzde duralım."*[657] diyerek, Hz. Muhammed'in(s.a.v) şu hadisini hatırlatır; *"Yüceliğine yüce, mübarekliğine mübarek Allah, dünya semasına nüzul tecellisi eyler ve buyurur: 'Yok mu tövbe eden?... Ki, onun tövbesini kabul edeyim...', 'Hani duacı?... Ki, onun duasına icabet edeyim...', 'Bağış talebinde bulunan yok mu?... Ki, onu da bağışlayayım.'"*[658]

653 Kayhan, *Sohbetler,* s. 80.
654 Kayhan, *Sohbetler,* s. 238.
655 Kayhan, *Sohbetler,* s. 110-237.
656 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 253.
657 Kayhan, *Sohbetler,* s. 243.
658 Hacı Ahmet Kayhan, *Hadis-i Erbain Sadreddin-i Konevi*, Önder Matbası, Ankara, s. 6.

3.4. Ahlâk

Arapça huluk kelimesinin çoğulu olan ahlâk, insanın sahip olduğu huy ve tabiat anlamına gelir.[659] Bir başka tanımla, insandaki ruhi ve zihni hallerdir.[660] Gazzâlî ahlâkı, ruhtaki geçici olmayan, kökleşmiş özellik olarak tanımlar. Ruhtaki bu özellikten dolayı, akla ve dine uygun güzel fiiller ortaya çıkıyorsa, buna güzel ahlâk, kötü fiiler ortaya çıkıyorsa kötü ahlâk denir. [661] Kul, güzel ahlâk ve sıfatlarla Allah'a yaklaşır.[662] Ahlâk, dinin temeli, ibadetin gayesidir. Güzel ahlâklı kimse, dinini gereği gibi yaşarken, yaptığı ibadetleri de hakkıyla yapmış olur.[663]

İslâm'da ahlâkın ölçüsü, Kur'ân-ı Kerim'dir.[664] Kur'ân-ı Kerim'e inandım, diyen bir kimsenin, Kur'ân ahlâkıyla ahlâklanması gereklidir.[665] Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın kullarından istediği kul modelini ortaya koyar. Ondaki bütün emir ve talimler, Hz. Muhammed'in(s.a.v) şahsında tecelli eder.[666] Âyette, *"Şüphesiz ki sen, yüce bir ahlâk üzeresin."*[667] buyurulur. Görüldüğü üzere, Hz. Muhammed'in(s.a.v) ahlâkı, örnek alınması gereken en üstün modeldir. Nitekim Hz. Ayşe(r.a), kendisine, Hz. Muhammed'in(s.a.v) ahlâkı sorulduğunda, *"O'nun ahlâkı Kur'ân ahlâkıydı."*[668] cevabını verir. Hz. Muhammed'in(s.a.v) ahlâkını anlamak; Kur'ân-ı Kerim'i anlamaktır.[669] Hacı Ahmet Kayhan Efendi, ahlâk-ı Muhammedî'nin, ilim, irfan, beden ve ruh güzelliğinin hepsini kapsadığını ifade eder.[670]

---

659 Süleyman Uludağ, *İslâm'da Ahlâk ve Ahlâk Ekolleri*, Sufi Kitap, İstanbul 2018, s. 13.
660 Devellioğlu, "Ahlâk", s. 17.
661 Gazzâlî, *İhyâ*, s. 117. ; Uludağ, *İslâm'da Ahlâk ve Ahlâk Ekolleri*, s. 14.
662 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 239.
663 Bayman, *İslam'ın Sırrı,* s. 79.
664 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 40.
665 Kayhan, *Sohbetler*, s. 25.
666 Kayhan, *Ruh ve Beden,* s.239.
667 Kalem, 68/4.
668 Müslim, *Salâtu'l-musâfirîn,* 18, hno: 139; Ebu Davud Süleyman b. el-Es'as, *Sünen-i Ebî Davud,* Çağrı Yay., İstanbul 1992, Tatavvu', 26, hno: 1346.; Tirmizî, Birr 69.
669 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 40.
670 Kayhan, *Sohbetler,* s. 262.

Ahmet Efendi, Hz. Muhammed'in(s.a.v), *"Ben, güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim."*[671] buyurduğuna dikkat çekerek Muhammedi ahlâkın ilim, irfan ve ruh güzelliği barındırdığını söyler. Bu yüzden Hz. Muhammed'in(s.a.v) ahlâkına rücu edilmelidir. Hz. Muhammed'e(s.a.v) inanan kişinin, O'nun ahlâkı ile ahlâklanmaya çaba sarfetmesi gerekir.[672] Hz. Muhammed'in(s.a.v) ahlâkına benzemeye çalışmak; O'na uymak ve sünnetini ihyâ etmektir.[673]

İman her zaman uygulamayı getirmelidir. Örneğin imanın şartlarından olan, meleklere inanmak konusunda, *inandım* demek yeterli olmaz, meleklere inanan bir kimsenin ahlâkı da melek gibi olmalıdır. İnsan iç âleminde muhasebe yapmalı, meleklere ait özelliklerden hangisinin kendisinde olduğunu sorgulamalıdır. Bunun konuda Ahmet Efendi bağlılarına, *"Hiç olmazsa temiz olun, başkalarının malına ırzına göz koymayın, melek ahlâkı ile kendimizi terbiye edelim."*[674] der. Bu yaklaşımda iman ile ahlâk arasında doğrudan bir bağ kurulduğu görülmektedir. İmanın gereği, doğrudan iman edilen hususu ilgilendiren ahlâkın da yaşanmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda onun, ahlâksızlığı imani bir problem gördüğü düşünülebilir.

Sâlik, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğini,[675] hayrı tercih ettiğinde Allah'a yaklaşacağını, şerri tercih ettiğinde bunun kendi nefsinden olduğunu bilerek[676] yaşamalıdır.[677] İnsanın yaradılışından dolayı, toprak, su ve ateş maddeleri bünyesinde mevcuttur. Topraktan gelen tembellik, gevşeklik, atalet, vs. sudan gelen karakter ve ateşten gelen hayvani ve şeytanî sıfatlar insan tabiatında vardır.[678] İnsanın, yapısındaki

---

671 İmam Mâlik, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-hadîs, Kahire 2005, 8, 2/904; Buhârî, *Edebu'l Müfred*, hno:276, s. 112. ; Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*, c. II, 381, nr. 8939; *Hadislerle İslâm*, Yayın Kurulu, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara 2013, 2. baskı, c. 3, s. 11.

672 Kayhan, *Sohbetler*, s. 262.

673 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s. 289.

674 Kayhan, *Sohbetler*, s. 25.

675 Nisa, 4/78.

676 Nisa, 4/79.

677 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 80.

678 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s. 290.

bu olumsuz sıfatlardan kurtulup güzel ahlâk sahibi olmasının yolu, nefis tezkiyesi ve riyazettir.[679]

Riyazetten gaye, insanın ahlâkının iyileştirilmesidir. Bir binanın yapımında önce temel kurulur, sonra bina inşa edilir. Temel olmadan, bina kurulamaz. Bunun içindir ki kalpteki yeteneğin ortaya çıkması için öncelikle kalbin temizlenmesi, boşaltılması gereklidir. Bundan sonra ruhani, manevi yöneliş olabilir ve gayb âlemi idrak edilir.[680] Ahlâkı, bir binanın temelindeki güçlü demir ve betonlara benzeten Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Binanın temeli kerpiçten olursa sel götürür."* diyerek, bir kimsenin ahlâkı güzel olursa, nefsinin oyunlarına karşı sağlam duracağını ifade eder.[681]

İnsan, nefsini terbiye ederek, ahlâk-ı Muhammediye ile ahlâklanır ve esaretten kurtulur. Özgürleşen insanın zâhirî güzelliğinden bile Allah için olan ruh güzelliği, neşesi görünür.[682] Bunun aksine gidilirse gurur, hırs, kıskançlık, bölücülük, dedikodu ve şehvet huyları insanlara cehennem kapılarını açar.[683] Bu hususta *"Kötü de iyi de Allah'tan."* diyerek sapkınlığa düşülmemelidir. İyi yerine şerre gidilirse kötü ahlâk zuhur eder. Kul, kötü ahlâka yönelip bundan dolayı Allah'ı yükümlü tutamaz. Böyle bir kul, geceler boyunca yaptığı tüm ibadetleri, yaptığı hayırları, kötü ahlâkı dolayısıyla tamamen kaybeder.[684]

"Aslolan geçtiğin yerde bir hoş seda, gül kokusu bırakmaktır." [685] diyen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bunun ahlâk güzelliği ile olacağına işaret eder. İbadetini yapıp, emirleri yerine getiren kulun ahlâkı kötüyse, yaptığı ibadet amacına ulaşmaz.[686] O bu durumu şöyle örneklendirir; *"Bir kimse mürşidi ile sabaha kadar zikir yapsa ve sabah*

679 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s. 289.
680 Kayhan, *Ruh ve Beden,* s. 275.
681 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 80.
682 Kayhan, *Sohbetler*, s. 260.
683 Kayhan, *Sohbetler*, s. 20.
684 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 80.
685 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 79.
686 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 79.

eve döndüğünde haksız yere ailesine çatsa, sabaha kadar yaptığı ibadet boşa gider."[687] Bu yüzden ahlâk, ibadetten daha efdaldir.[688] Nitekim hadiste, *"Nice oruç tutanlar vardır ki aç ve susuz kalmaktan başka ellerine bir şey geçmez."*[689] buyurulur.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre ilmin dahi temeli ahlâktır. Temelinde ahlâk olmayan bir ilim yükselse de sonunda düşer. Ahlâk ile ilim mukayese edilse ahlâk daha yücedir. [690] Görüldüğü gibi Ahmet Efendi, dini, ilmi ve ibadeti her zaman ahlâk ile birlikte ele alır. Ona göre, ahlâkın olmaması hepsini temelden çökertir. Nitekim şuurlu bir şekilde Allah'a teslim olan insan güzel ahlâk sahibi olur ve huzura erer.[691]

3.4.1. Dört Kutup

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin ahlâk hatta tasavvuf anlayışında dört kutup ile sembolleştirdiği rahmaniyet tecellisi büyük önem arz eder. O, pek çok sohbetinde sâlikin sahip olması gereken dört ahlâktan bahseder. Dört kuvvet olarak da tanımladığı bu dört kutup; güneş, su, toprak ve gecedir.[692] Ona göre sâlik, bunların en az birine sahip olmalı, bu dört ahlâktan biri ile ahlâklanmalıdır.[693] İnsanı-ı kâmilin sıfatlarından olan bu dört kutup, Allah'ın Rahman sıfatının tecellisidir.[694]

Allah, insanı yaratmadan önce güneş, su, toprak ve geceyi yaratmış ve bu dört unsuru insanlığın hizmetine sunmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de, *"Sen azim bir ahlâk üzeresin."*[695] buyurulur. Hacı Ahmet Kayhan Efendi, âyette işaret edilen ahlâkın bu dört

687 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 81.
688 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 79.
689 Mâce, Siyâm, 21.
690 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 79.
691 Kayhan, *Ruh ve Beden,* s. 271.
692 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 68.
693 Kayhan, *Sohbetler*, s. 193.
694 Kayhan, *Sohbetler,* s. 193.
695 Kalem, 68/4.

kutba dayanan muhteşem ahlâklar olduğunu söyler.[696] Ona göre bu dört ahlâk, on sekiz bin âlemi içine alır. İnsan bu dört ahlâktan biri ile ahlâklanarak bütün insanlığa ve semavata hizmet etmelidir.[697] Zira bu dört kutup, hep vericidir,[698] Rahman sıfatlarıdır.[699] Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre, Allah'ın Rahman sıfatının tecellisi olan güneş, su, toprak ve gecenin özelliklerinden birini giyinen insan, insan-ı kâmildir.[700]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, su, toprak, güneş ve gecenin ahlâkı ile ahlâklanmak için insanların çok gayret etmesi gerektiğini söyler.[701] İnsanın, insanlığı; ancak bu ahlâkları alması ile mümkündür.[702] Dört kutuptan birisi ile ahlâklanan bir kimsenin bütün ahlâkı düzelir.[703] Bunlardan birine talip olan kimsenin, göz ve kulağı birbirine dost olur.[704] Bu ahlâka ulaşanlar ledün ilmine kavuşurlar.[705]

Güneş, bütün kâinata aittir. Hiçbir şey ayırt etmeden insanlık âlemine, hayvanat âlemine ışığını verir. Tüm varlıkları aydınlatır. Bir yandan gül bahçesine vururken, diğer yandan patlamış bir lağımı da ayırt etmez, onu kurutur. Sâlik, Hz. Muhammed'in ahlâkı ile ahlâklanarak; tıpkı bir güneş gibi; gittiği her yerde, kimseyi ayırt etmeden, Allah rızası için, güneş gibi ilmî bir yayın yapmalı, Kur'ân'ı Kerim'i konuşmalıdır. [706]

Su, hayat verir.[707] Nitekim âyette, *"Biz sizi bir damla sudan halk ettik."*[708] buyurulur. Yağmur olup yağdığında, hiçbir şeyi ayırt etmez ve her yere canlılık bahşeder.[709] Suyun fiiliyatı umumidir. Hem içilir hem de her türlü temiz ve pis işlerde

696 Kayhan, *Sohbetler,* s. 295.
697 Kayhan, *Sohbetler*, s. 212.
698 Kayhan, *Sohbetler,* s. 74.
699 Kayhan, *Sohbetler*, s. 193.
700 Kayhan, *Sohbetler,* s. 74.
701 Kayhan, *Sohbetler,* s. 295.
702 Kayhan, *Sohbetler,* s. 184.
703 Kayhan, *Sohbetler,* s. 312.
704 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 69.
705 Kayhan, *Sohbetler*, s. 183.
706 Kayhan, *Sohbetler*, s. 84.
707 Kayhan, *Sohbetler*, s. 193.
708 İnsan, 76/2.
709 Kayhan, *Sohbetler*, s. 183.

kullanılır. *"Ağıza layık olduğum halde, beni temizlikte kullanma."* demez. Bu bir tevazu örneğidir.[710] Su, bu özelliği ile sabrı ve tahammülü temsil eder.[711] İlim, irfan, tatlı dil ve güler yüzlülükte güneş gibi, en acılı zamanlarda dahi akarsu gibi olunmalıdır.[712]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, toprağı insan-ı kâmilin sıfatı olarak görür.[713] Toprak hem kirletilir hem ekilir, biçilir. Buna mukabil o itiraz etmeden devamlı nimetlerini verir. İnsan bu ahlâkla ahlâklanmalıdır.[714] İnsan-ı Kâmil de toprak gibi güzel ahlâk ile insanların yükünü çekerek, türlü zahmetlere katlanır. Karşılık beklemeden, kin ve intikam duyguları taşımadan, devamlı insanlar için hizmettedir.[715] Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bir evdeki bireylerin birbirine toprak gibi tevazu ile muamele etmesinin önemine dikkat çekerek. Toprak huylu insanlar, tevazu ile davranarak evde, iş yerinde daha huzurlu yaşarlar.[716] Toprak sıfatı insanın cömert olmasına da imkân sağlar. Nitekim böyle bir insandan sürekli istense o huyunun gereği olarak vermekten vazgeçmez.[717]

Dört kutuptan biri olan gece, Allah'ın tüm canlılara ikramıdır. Gece olmasaydı insanların akıl sağlığını yitireceğini ifade eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Allah'ın onu, kullarına hayır olarak yarattığını söyler.[718] Gece, karanlığıyla her şeyi örter. İnsan da ayıpları örtmede karanlık gece gibi olmalıdır.[719]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, dört muazzam ahlâk olarak tanımladığı su, toprak, güneş ve gecenin özelliklerine sahip insanların her ortamda barış içinde yaşama imkanına ulaşacağını hatta onların çevrelerine huzur yayacaklarını ifade eder.[720] Bu dört muazzam

710 Kayhan, *Sohbetler*, s. 202.
711 Kayhan, *Sohbetler*, s. 26.
712 Kayhan, *Sohbetler*, s. 202.
713 Kayhan, *Sohbetler*, s. 193.
714 Kayhan, *Sohbetler*, s. 26.
715 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 377.
716 Kayhan, *Sohbetler*, s. 202.
717 Kayhan, *Sohbetler,* s. 295.
718 Kayhan, *Sohbetler*, s. 202.
719 Kayhan, *Sohbetler*, s. 212.
720 Kayhan, *Sohbetler*, s. 26.

ahlâk ile ahlâklanılarak, bütün insanlığa, semâvata hizmet edilmelidir.[721] Bir yerde barış isteniyorsa, bu uzak ülkelerde aranılmamalıdır. Barış, öncelikle kişinin çekirdek ailesinde başlar. Kişi, en başta anne ve babasına, eşine, çocuklarına güler yüz ve tatlı dil ile muamele etmeli, komşularına bu güzel ahlâkı göstermeli ve daha sonra bu halka giderek büyümelidir.[722]

Dört kutup kavramını ve bu kutuplarla simgelenen ahlâki esasları çok önemseyen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bu ahlâkın özlü bir ifadesi olan *Lütfet ki* duasını çok özel ve mükemmel bir dua olarak nitelendirir ve bu duanın içinde, hem münâcaat, hem kültürel değerler, hem insanlık, hem de ahlâk olduğunu söyler.[723]

> "Allah'ım, Lütfet ki gittiğimiz her yere barış götürelim. Bölücü değil, bağdaştırıcı, birleştirici olabilelim. Nefret olan yere sevgi, yaralanma olan yere affedicilik, kuşku olan yere inanç, ümitsizlik olan yere ümit, karanlık olan yere aydınlık ve üzüntü olan yere sevinç saçıcı olmayı bize lütfet. Allah'ım, kusurları gören değil, kusurları örtenlerden; teselli arayanlardan değil, teselli edenlerden; anlayış bekleyenlerden değil, anlayış gösterenlerden; yalnız sevilmeyi isteyenlerden değil, sevenlerden olmamıza yardım et. Yağmur gibi hiçbir şey ayırdetmeyip aktığı her yere canlılık bahşedenlerden, güneş gibi hiçbir şey ayırdetmeyip ışığıyla tüm varlıkları aydınlatanlardan, toprak gibi her şey üstüne bastığı halde hiçbir şeyini esirgemeyip nimetlerini herkese verenlerden ve gece gibi bütün ayıpları sarıp örten, âlemin dinlenmesine imkân hazırlayanlardan olmayı bize lütfet. Alan değil veren ellerin, affedici olduğu için affedilenlerin, Hak ile doğan, Hak ile yaşayan ve Hak ile ölenlerin ve sonsuz yaşamda yeniden doğanların safına katılmayı bizlere nasip eyle. Âmin."[724]

721 Kayhan, *Sohbetler*, s. 212.
722 Kayhan, *Sohbetler*, s. 193.
723 Kayhan, *Sohbetler*, s. 83.
724 Kayhan, *Sohbetler*, s. 13.

3.4.2. Sevgi

İslâm dini, sevgi üzerine kurulmuştur. Âlemin yatılış sebebi sevgidir.[725] Allah, yarattığı kullarını çok sevmiş ve kullarının da kendisini sevmeleri için peygamberler ve kitaplar göndermiştir. Hacı Ahmet Kayhan Efendi, sevginin kaynağının din olduğunu söyler. Din, insanlıktır; insanı inşa eder.[726] Allah'ın en güzel kıvamda yarattığı varlığın insanlık etiketine sahip çıkarak yaşaması ve kendini temiz tutması gerekir.[727] Bunun için de ahlâkı Kur'ân olan[728] Hz. Muhammed'in(s.a.v) ahlâkı ile ahlâklanılmalıdır. Kur'ân-ı Kerim'de, *"Ya Muhammed, de ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana tâbi olun ki, O da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."*[729] buyurulur.

Ahmet Efendi, insanın mı Allah'ı yoksa Allah'ın mı insanı daha çok sevdiğini sorar ve Allah'ın insanı çok sevmesi dolayısıyla ona her şeyi hatta kendini dahi verdiğini vurgular. İnsan ve Allah arasındaki sevgi sonsuzdur. İnsanın bin sene ömrü olsa bu sevgi devam eder, bitmez.[730] Ona göre bütün dinlerin kalbi sevgidir.[731] İnsanlar birbirini severse Allah da onları sever.[732] Ahmet Efendi'ye göre, insanların birbirini sevmesi şarttır ve bundan başka da kurtuluş yolu yoktur.[733]

Merhamet, şefkat, doğruluk-sadakat, cömertlik, sabretmek, sır tutmak, fakirliğini ve acizliğini bilmek, rabbine şükretmek; sevgi sırrının bileşenleridir ve her biri cennetin sekiz kapısını teşkil eder.[734] Bu güzel huy ve ahlâklar, Hz. Muhammed'in(s.a.v) sıfatlarıdır,

725 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., s. 232.
726 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 49.
727 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 139.
728 Müslim, Salâtu'l-musâfirîn 18, hno: 139; Ebu Davud Süleyman b. el-Es'as, Tatavvu', 26, hno: 1346.
729 Âl-i İmrân, 3/31.
730 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 43.
731 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 49.
732 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 50.
733 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 48.
734 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 139.

sırr-ı Muhammedî'dir.[735] Bunlarla ahlâklananlar, Peygamberine layık, müslümanlığı gereği gibi yaşayan kimselerdir.[736] Dünyadaki bütün güzel huylar bu sekiz huy ve ahlâkın içindedir. Bunlar olmadan kul, huzur ve mutluluğu bulamaz.[737]

3.4.3. Merhamet ve Şefkat

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bu dünyanın zevk ve sefasının, insanların gözünü boyayarak, çeşitli aşırılıklara meyletmesine sebep olduğunu söyler. Hz. Muhammed(s.a.v) ise her konuda orta yolu tavsiye etmiştir.[738] Nitekim insanların ihtiyaçları doğrultusunda imkânlarını kullanması ve aşırılıklara kaçmaması hem dinen hem de aklen doğru olandır. Akl-ı selim ile yaşayan yani kalp ile aklını birleştiren kimse, merhamet sahibi kimsedir. Böyle kimseler, maddiyatta sahip olduklarını ihtiyacı kadar kullanıp, geri kalanı ile de çevresindekileri gözeten insanlardır. Bu insanların merhameti, tüm canlılaradır. Aç kalmış komşusu ile birlikte, yardım edilmesi gereken bir hayvanı dahi düşünür. Çünkü bu kişilerin, akl-ı selim ile değişen akılları, kalpleri ile birleşmiştir. Bu ise, merhamet-i ilahidir. [739]

Hz. Muhammed(s.a.v), *"Savaşta sizden su isteyen biri Müslüman, diğeri müşrik iki kişi olsa, eğer ölüyorsa önce müşrike verin."* diyen, Rahmet Peygamberidir.[740] Bütün insanlığa merhamet ve şefkat konusunda en güzel örnek Hz. Muhammed(s.a.v), *"Merhamet edene, Rahman olan Allah da merhamet eder. Siz yerdeki bütün mahlûkata merhamet edin ki, göktekiler de size merhamet etsin."*[741] buyurur. Bu hadisin Sadreddin Konevi Hazretleri tarafından yapılan yorumunu Ahmet Efendi bağlılarıyla sık sık paylaşmıştır:

735 Kayhan, *Sohbetler*, İstanbul 2011, s. 57.
736 *Aynı eser*, s. 19.
737 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 148.
738 Aclûni, Keşfü'l- Hafâ, s. 391.
739 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 254.
740 Bayman, *a.g.e,* s. 313.
741 Ebû Dâvûd, Edeb, 58.

"Her kim, şefkat ve merhamet vasıflarına bürünürse, Yüce Rabbın rahmetini kazanmış sayılır. Yavaş yavaş O'ndan gelen rahmet nesimi (lâtif rüzgâr) önce ruhunu sarar, sonra derece derece bütün dış yapısını kaplar. Ama dış temiz olunca... Ama şer'î hükümler onda eksiksiz tatbik edilince. Aksi halde, gelmiş olsa dahi kaçar gider."[742] Hacı Ahmet Kayhan Efendi bu hadisin, kıyafete ihtiyacı olan bir kişiye çok güzel bir kaftan elbise hediye edilmesine benzediğini söyler ve bu hadisin, güzel bir kıyafet olarak giyilmesini ister.[743]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, her konuda Hz. Muhammed'in(s.a.v) müsaade ettiği sınırların dışına çıkılmaması gerektiğinin önemini vurgulayarak, *"İnsanın şefkat ve merhameti kâinatı alır. Fakat Hz. Muhammed'in(s.a.v) müsaade ettiği kadar. O'nun yukarısına çıkmayın. Buna çok dikkat edin."* der. Kişi, bir düşmanına ya da dostuna dua ederken dahi, Hz. Muhammed'in(s.a.v) söylediğinden fazla bir şey söylememek konusunda dikkatli olmalıdır.[744]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, gençlere, sabır ve fedakârlığın karşıdan beklenilmemesi gerektiğini vurgulayarak, merhamet sahibi olmayı ve eşlerine merhamet ve şefkatle muamele etmelerini tavsiye eder. Bu konuda Hz. Muhammed'in(s.a.v) hadislerinin okunmasını ve O'nun, hane halkına davranış tarzının örnek alınması gerektiğini söyler.[745] Bu merhamet; sadece insanlarla sınırlı kalmamalıdır. Suya düşmüş bir sinek veya çaresiz durumdaki vahşi bir hayvana dahi merhamet edilerek, içinde bulunduğu zor durumdan kurtarılması gerekir.[746] Zira merhamet, maneviyatın vazgeçilmez bir unsurudur; Allah ve Resul'üne yaklaşmak için hayati önemdedir. Allah Resul'üne manevi yakınlık sahibi olanlar; ancak merhametlilerdir.[747]

---

742 Sadreddin-i Konevî, *Hadis-i Erbain*, hzr. Hacı Ahmet Kayhan, Bizim Büro Yayınevi, Ankara 1996, s. 2.
743 Kayhan, *Hadis-i Erbain*, s. 2.
744 Kayhan, *Sohbetler*, s. 273.
745 Kayhan, *Sohbetler*, s. 317.
746 Kayhan, *Sohbetler*, s. 253.
747 Kayhan, *Sohbetler*, s. 103.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin kendisine 'memleketten bulgur getireyim mi' sorusunu yönelten bir ziyaretçisine verdiği cevap onun merhamet, şefkat ve nezaketini gösteren mahiyettedir. *"Orada öyle fakir yoksa en fakir bensem, al getir yavrum. Ne yapalım? Biz burada herkese verirken, sen de bize getir. Teşekkür ederim, getir yavrum."*[748]

3.4.4. Edep

Sözlükte, davet, incelik, kibarlık, iyi ahlâk, utanma, zarafet, iyi tutum ve davranış anlamlarına gelen edep, Arapçadır.[749] Serrâc, edebi; fakirlerin dayanağı, zenginlerin süsü olarak tanımlar ve halkın edebini, dünya ehli, dindarlar ve âriflere özgü olmak üzere üçe ayırır. Dünya ehlinin edebi; iyi konuşma, bilgi ezberleme, şiir ve sanatkârlıktır. Dindarların edebi; şer'i sınırları korumak, nefs terbiyesi, gönlü temizlemek, iyilikte yarışmaktır. Ahde vefâ, iç ve dış dengeyi korumak, sırlara saygı gösterme, manevi hâllerde edebe sarılmak ise âriflerin edebidir.[750]

Kuşeyri'ye göre edebin hakikati, bütün hayırlı sıfatların bir araya toplanmasıdır. Bütün hayırlı sıfatları üzerinde toplayan edepli insandır.[751] Hücvîrî, din ve devlet işlerinin süsünü edep olarak görür. Ona göre, halkın her kesiminin edepten bir makamı vardır. Bütün insanların birleştiği ortak nokta, güzel edebin iyi bir şey olduğudur. Edep uygulunmaz ise âlemde hiçbir iş görülmez.[752] Hücvîrî, edebi üçe ayırır. Birinci kısım edep, Allah'a karşı tevhidde olan edeptir ki kul, yalnızken nasıl ise kalabalıkta da aynı edebi korumalıdır. İkinci kısım edep, muamelelerde nefse karşı olan edeptir; yani halkın

748 Kayhan, *Sohbetler*, s. 252.
749 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 180., Canbulat, *"Edep"*, s. 134.
750 Serrâc, *el-Luma'*, s. 152.
751 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 313.
752 Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb,* s. 396.

ve Hakk'ın nazarında edepsizlik sayılan bir şeyi nefse karşı yapmamaktır. Üçüncü kısım edep ise, sohbette halka karşı olan edeptir.[753]

Edep, Ahmet Efendi'nin özel önem verdiği konular arasındadır. Bu konuyu açıklayan *"Ah Edep (Edep Ya Hu)"* başlıklı yazıyı,[754] hem gelen ziyaretçilerine sayfalar hâlinde binlerce dağıtmış hem de bastırılan kitaplarında[755] yer vermiştir. Allah, Âdem'e akıl, iman ve edep olmak üzere üç emanet vermiştir ve üçünün de kulda bir arada bulunması gereklidir. İnancı ve edebi olmayanın Allah'a imanı olmaz. [756]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, sohbet ve manevi anlatımların edebi üzerinde durur. *"Bir sohbette, bir konuşmada, mümkün mertebe, âyet-i şerif, hadis-i şerif dışına çıkmayın. Edep'te! Konuşmadan, bağırmadan, yeme içmeden, yatağa gitmeden, uzayı seyrederken, aya, güneşe bakarken, devri daim ederken, küreyi arzı gezerken, dağı ormanı, gelirsin, gezerken: 'Azim'sin Allah'ım!' Ormana da. Bir denize rast gelirsin: 'Azim'sin! Allah! Büyüksün.' Namütenahi! Allah, bizi Edeb-i Muhammediyet'ten ayırmasın."*[757] diyerek ilim ve irfanın Hz. Muhammed'e(s.a.v) verildiğini ve edep konusunda Hz. Muhammed'in(s.a.v) en güzel örnek olduğunu ifade eder.[758] Nitekim âyette, *"Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."*[759] buyrulmuş ve Hz. Muhammed(s.a.v) de *"Beni Rabbim terbiye etti ve terbiyemi güzel yaptı."* demiştir.[760] İslâmi edep, Muhammedi sünnet ile tamamlanmıştır.[761] Bu edebe sahip insan başkalarına zarar veremez; gönüldeki kin ve hasedin yerini sevgi, şefkat, merhamet ve sabır alır. Emanete hıyanet etmez. Kanaat sahibidir ve kazancını helal yoldan temin eder. Fakir ve düşkün kimselere yardım eder.

753 Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, ss. 397-398.
754 Bknz. EK-6.2
755 Kayhan, *Âdem ve Âlem,* s. 74.; *Ruh ve Beden*, s. 283; *İrfan Okulunda Oku*, s. 61.
756 Kayhan, *Sohbetler,* s. 162.
757 Kayhan, *Sohbetler,* s. 162.
758 Kayhan, *Sohbetler,* ss. 162-163.
759 Kalem, 68/4.
760 Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut (1990), I, 12.
761 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 51.

Daima Allah'a verdiği sözü tutarak, O'ndan çekinir, hesap gününü hatırlar. Allah rızası için nefsine sabreder.[762] Ahmet Efendi, Hz. Muhammed'in(s.a.v) sünnetine uyarak kendi nefsi için hiçbir şey istemediğini, bunun Hz. Muhammed'in(s.a.v) de sünneti olduğunu söyler ve bu edebe sahip olmayı tüm evlatlarına tavsiye eder.[763]

Edep bir anlamda manevi uyanış, Allah'ı bilmek ve bildirmektir. Bu, insanı bedenlendiren Yaradan'a karşı bir edeptir.[764] Nitekim Allah dahi *"Ya Gaffar"* ismi şerifi gereği hayvanların bile edep yerini örtmüştür.[765] Ancak Ahmet Efendi'ye göre edep; sadece örtünmek değildir:

> "Edep üzerine düşünüyorum bazı... Bir çınar ağacından tut, bir ot parçasına kadar. Onun kökünü, köklerin dalları. Cenab-ı Allah, onun hali-ahvalini insana göstermemesi için toprakla örtmüş. Hayvanat kısmından, bütün hayvanlar… Cenab-ı Hak ayıp örtüyor. En mühim koyun kısmı, kapalı. Fakat diğerlerinin de hepsinde öyle. Keçi şeytanî derler, onun kuyruğu diktir. Hayvanat bile. Fakat insanlar; hayvanattan da berbat oldular. İnsanda utanma yok ama hayvanda utanma var. Ta ki terbiye yetişse, ta ki bir ahlâk, terbiye yetişse."[766]

Allah, Kur'ân-ı Kerim'deki emir ve yasaklara ahlâk ve edebi dâhil ederek, insana kendi nefsinden, dünya ve ahiret azabından korunmanın yolunu işaret etti. Hz. Peygamber'in zatında toplanan, Kur'ân-ı Kerim ve hadislerle açıklanan ahlâkı bütün âleme sundu.[767] Sadece Kur'ân-ı Kerim'de değil diğer gönderilmiş kutsal kitaplara da bakıldığında hep edeb konusunun olduğunu söyleyen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, edebin kâinatı kapladığına işaret eder.[768]

Kulun yaptığı her hareket ve davranış edebin kapsamındadır. Ahmet Efendi'ye göre esas edep, kulun, Allah'tan ayrı olmadığını ve her an her yerde O'nun huzurunda olduğu

---

762 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, ss. 50-51.
763 Kayhan, *Sohbetler*, s. 307.
764 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 98.
765 Kayhan, *Sohbetler,* s. 184.
766 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 98.
767 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 50.
768 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 99.

bilinci ile hareket etmesidir.[769] Bu yüzden sâlik her yerde, her an edepli olmaya dikkat etmeli, gece-gündüz, ne işle meşgul olunursa olunsun; hatta yalnızken dahi edebe riayet etmelidir. Nitekim *"Bir meclise edep ile girilirse, irfan ile çıkılır."* denilmiştir.[770] Ayrıca ayıpları örtmek de çok yüksek bir edeptir. [771] Sâlik, yalnız da olsa kalabalıklar içinde de olsa külli edebe çok dikkat etmelidir.[772]

3.4.5. Doğruluk

Arapça'da sıdk kelimesinin karşılığı olan doğruluk, olumlu ve olumsuz her türlü hâlde, kalbin durumunu bozmayarak, aynı halde kalmasıdır.[773] Sufilere göre doğruluk, sözlerde, fiillerde ve hallerde gerçeğe uygunluktur.[774] Sâlikin söz ve işlerinde doğruluğu adet haline getirmesi ve bu halinin devamlı olması, onu sıddıklar zümresine dâhil eder.[775]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Hz. Muhammed'in(s.a.v), Muhammed-ül Emin olduğunu söyleyerek, her konuda olduğu gibi doğrulukta da O'nun örnek alınması gerektiğini ifade eder. Hz. Muhammed(s.a.v), çocukluktan itibaren vefatına kadar geçen altmış üç sene boyunca, evlenme, ticaret, vb. konularda hiçbir zaman doğruluktan ayrılmamıştır.[776] Nitekim O(s.a.v), *"Yalan ile iman bir arada durmaz."*[777] buyurmuştur. Hz. Muhammed(s.a.v) nefsanî pek çok şey yapmasına rağmen Müslüman olmak ve bunun için de kendisine yol göstermesini isteyen bir kişiye sadece *"Yalan söyleme."* demiştir. O kişi bu söz üzerine düşünür; yaptığı kötü davranışlardan sonra yalan söylememenin mümkün olmadığını anlayarak, doğru olacağına dair söz verir. Bir süre sonra bütün hatalarından

769 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 98.
770 Kayhan, *Sohbetler,* s. 216.; Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 98.
771 Kayhan, *Sohbetler*, s. 162.
772 Kayhan, *Sohbetler,* s. 162.
773 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 532.
774 Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü,* s. 328.
775 Cebecioğlu, *a.g.e*, s. 567.
776 Kayhan, *Sohbetler*, s. 124.
777 Ahmed ibni Hanbel, *Müsned*, II, 349.

kurtulur.[778] Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bu kişinin Hz. Muhammed'in(s.a.v) sözünü dinleyerek, bütün hatalarından arındığını, tek bir bilgi ile büyük bir âlim seviyesine geldiğini, bunu da, doğruluğu seçmek suretiyle nefsiyle mücadele ederek başardığını söyler. Bu şekilde doğruluğu seçen kişi, başkasının malına, ırzına, namusuna göz koymadan, kimseye zararı dokunmadan yaşar. Doğruluğu hayat düsturu olarak seçenler manevi gelişimde ve Hakk'a doğru yol almada büyük bir kazanım elde ederler.[779]

Kur'ân-ı Kerim'de, *"Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir."*[780] buyurulduğunu ifade eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Allah ve Hz. Muhammed'in(s.a.v) yolunda ilerlerken, dünya ve ahiret işlerinde doğru davranmanın şart olduğunu söyler.[781] Ona göre Allah, çalışanları çok sever; fakat doğrularla beraberdir.[782] Nitekim âyette, *"Allah, işini güzel yapanları sever."*[783] buyrulur.

O bağlılarına iş yerlerinde doğru ve dürüst bir şekilde çalışmalarını; işlerini günü gününe, aksatmadan yapmalarını tavsiye eder.[784] Gece gündüz, doğru bir şekilde çalışıldığında Allah da doğruluğu kendine esas alan kuluyla beraber olacaktır.[785] Kul, Allah'ın emir ve yasaklarına uygun ve Hz. Muhammed'i(s.a.v) örnek alarak yaşamalıdır. Ne dünyanın hakkını ahirete, ne de ahiretin hakkını dünyaya geçirmemelidir. İbadet vaktinde ibadet, zikir vaktinde zikir yapılmalıdır. Konuşma gereken yerde konuşmak, çalışmak gereken yerde çalışmak gereklidir. İş, ibadet ve istirahat için sekizer saat ayırmak doğru olacaktır. [786]

---

778 Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummâl, hno: 8994
779 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 304.
780 İsrâ, 17/35.
781 Kayhan, *Sohbetler*, s. 181.
782 Kayhan, *Sohbetler*, s. 28.
783 Âli İmrân, 3/148.
784 Kayhan, *Sohbetler*, s. 304
785 Bayman, *İslam'ın Sırrı*, s. 85.
786 Kayhan, *Sohbetler*, s. 181.

3.4.6. Cömertlik

Cömertlik, kişinin elindeki imkânları, herhangi bir karşılık beklemeden, başkalarının yararına sunma eğilimidir.[787] Sufilere göre cömertliğin, sehâvet, cûd ve îsar gibi çeşitli dereceleri vardır. Malının bir kısmını verip, bir kısmını kendisine saklayan sehâvet, malının çoğunu verip bir kısmını kendisine saklayan cûd, malı sadece kendisine yetecek kadarken, ihtiyacı olana verip, başkasını tercih ederek sıkıntıya katlanan kimse de îsar sahibidir.[788] Sufilere göre asıl cömertlik, malı olmayanın, eline geçeni imkânı olmayana vermesidir.[789]

Allah'ın isimlerinden biri olan el-Kerim, kullarına kerem ve ihsanı bol, sonsuz cömert anlamına gelir. Hacı Ahmet Kayhan Efendi, yönünü Hakk'a dönmüş ve Allah'ın emir ve yasaklarına uyan kula karşı Allah'ın çok cömert olduğunu ifade eder. Buna örnek olarak şunları söyler; *"Rabbena duasının üzerine, 'Bi rahmetike ya erhamer Rahimin' okursan, Hadis-i kudside, her bir söylemede Cenab-ı Allah, bir melek halk eder (diyor). Bu melekler, kıyamete kadar, senin için tövbe istiğfar eder diyor. Cömert. Çok var. Alana cömert O! Alana, yiyene, aşk olsun!"*[790] Nitekim Hz. Muhammed(s.a.v), *"Allah cömerttir, cömertliği sever."*[791] ve *"Cömert kişi, Allah'a yakındır."*[792] buyurur.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, insanın dünya nimetlerine bağımlı olması dolayısıyla bu durumdan kurtulmak için riyazet yapması gerektiğini[793] bu şekilde kalpte oluşan temizlik ile merhamet ve cömertliğin meydana geleceğini söyler.[794] Aksi halde dünyanın

787 Canbulat, "Cömertlik", s. 105.
788 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi,* s. 279.
789 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 284.
790 Kayhan, *Sohbetler,* s. 146.
791 Tirmizî, Edep, 41.
792 Tirmizî, Birr, 40.
793 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 250.
794 Kayhan, *Sohbetler*, s. 254.

zevk ve sefası ile gözü boyanan insanın kalbî hissiyatları zayıflar. Fakat riyazet ile akıl ve kalbi birleştiren kimse, kendisinin dışında başka insanları da düşünür ve onlara yardım eder. Bu yardımın makul ölçüsü, Allah'ın verdiği nimetlerden kendisine yettiği kadarını kullanıp, geri kalanı yardım kuruluşlarına, komşu ve ihtiyacı olanlara vermektir. Bu güzel ahlâkı sergileyen kişinin kalbi, merhamet-i ilahiyeye mazhar olmuştur. [795]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, insanın dünyaya bağımlılık hâlini, ambarcılık olarak ifade eder.[796] Sürekli mal ve para biriktiren insanı eleştirir ve insanın hem mide hem de para ambarcısı olduğunu söyler. Ona göre, insan kendine ait olandan biraz keserek başkalarına da vermelidir.[797] İnsanın bu kötü yönünü, bu özelliğe sahip bazı hayvanlarla ilişkilendiren Ahmet Efendi, bal arısı, karınca ve insanın dünyadaki üç ambarcı olduğunu ifade eder.[798] Bu sıfatın olumsuzluğunu ve anlamsızlığını ifade etmek üzere *"İnsanoğlu yabani arının balını alır, arı ölür. Kendi eliyle beslediğine de az bırakır, o da öyle ölür. Bu üçüne ambarcı diyorlar. Biz Allah için çalışacağız, Allah için giyeceğiz. Ambarcılığı sevmeyeceğiz."*[799] der.

İnsan, dünya nimetlerine olan bağımlılığını azaltmak için biriktirme hastalığını bırakmalı ve elde olanlardan ihtiyaç sahiplerine vermelidir.[800] Kur'ân'ı Kerim'de, *"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe, iyilik mertebesine eremezsiniz. Her ne infak ederseniz, hiç şüphesiz Allah onu bilir."*[801] buyrulur. Biriktirme hastalığını terk etmenin bir yolu olarak *"Akşam yemeği yedikten sonra sabah da başkasına verin, sabah yediyseniz akşam başkasına verin, ambarcı olmayı bırakın, ambarcılığı sevmeyin."*[802] der.

795 Kayhan, *Sohbetler*, s. 254.
796 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 150.
797 Kayhan, *Sohbetler*, s. 92.
798 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 150.
799 Kayhan, *Sohbetler*, s. 91.
800 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 150.
801 Âl-i İmrân, 3/92.
802 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 150.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bu devrin bir lokma bir hırka devri olmadığını söyleyerek, Allah için çalışarak zengin olmanın; böylece hem aileye hem millete hem de ihtiyacı olan insanlara yardım etmenin önemini vurgular.[803] Nitekim Hz. Muhammed(s.a.v), *"Veren el, alan elden daha hayırlıdır."* [804] buyurur. Ahmet Efendi bu konuda Şeyh'ü-l Ekber'i örnek verir. İbn Arabi hayatının son zamanlarına doğru Şam'da yaşamaya başlar. Bir gün kapısına bir dilenci gelir; fakat cebinde ona verecek parası yoktur. İçeri gidip, elinde evin tapusu ile gelir ve dilenciye verir. Sonra kendisine, *"Ne yaptın?"* diye soranlara, *"Çok büyük bir iş yaptım. Hz. Ebubekir'in sünneti seniyesini yerine getirdim. Onun kadar da iyi olmadı."* der.[805]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, yapılan hayır ve hasenatların artırılmasını, çevredeki ihtiyacı olan kimselerin gözetilmesinin yanında, Kızılay gibi devlet kurumlarına da bağışta bulunulmasının önemine dikkat çeker. Yapılan yardımların ölçülü olması konusunda da uyarıda bulunur. Cömert olmak şarttır ancak ailesini aç bırakacak şekilde saçıp savurmamalıdır. Ayrıca, yapılan yardımlar Allah'ın rızası için ve Hz. Muhammed'in(s.a.v) hürmetine olmalıdır.[806]

3.4.7. Sabretmek

Sabır, Arapça olup, dayanmak, tahammül etmek anlamında kullanılır.[807] Hz. Muhammed(s.a.v), *"(Hak katında makbul olan ve sevap getiren) sabır, musibetle ilk karşılaşma anında gösterilen sabırdır."*[808] buyurmuştur. Tasavvufî anlamda sabır, bir

803 Kayhan, *Sohbetler*, s. 257.
804 Buhâri, Rikâk, 11; Zekât, 18; Müslim, Zekât, 94-97; Ebû Davud, Zekât, 28; Tirmizî, Zekât, 38; Zühd, 32; Kıyâme, 29; Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*, 2/4, 27, 98.
805 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 377.
806 Kayhan, *Sohbetler,* s. 97.
807 Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 2015, "Sabır", s. 510.; Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yay., s. 302.
808 Buhâri, Cenâiz, 32, 43, Müslim, Cenâiz, 14-15; Ebû Davud, Cenâiz, 27; Tırmizî, Cenâiz, 13; Mâce, Cenâiz, 25,; Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*, 3/130.

kimsenin içine düştüğü sıkıntılara, başına geldiği anda tahammül göstermesi, dayanması ve bu sıkıntılarla ilgili Allah'tan başka kimseye şikâyette bulunmamasıdır. Bir diğer açıdan, haramdan uzak durmak ve dinin emirlerine uymakta kararlılık gösterilmesidir.[809]

Kur'ân-ı Kerim'de, *"Allah, sabredenlerle beraberdir."*[810] buyrulur. Hücvirî bu âyeti, *"Aslı gaflet olan nimete şükreden herkesin, gafleti üstüne gafletini artırırız. Aslı bela olan fakra sabreden herkesin, kurbet ve yakınlık üzerine kurbetini artırırız."* manasında yorumlar.[811] Nitekim gerçekten de sabır, nefisle mücâhade yöntemidir.[812] Hz. Muhammed(s.a.v) bu konuda, *"Gerçek mücâhid; nefsiyle mücâhede edendir."*[813] buyurur.

Kur'ân-ı Kerim'de, *"Sabret, şüphesiz senin sabrın Allah iledir."*[814] buyrulur. Bu bağlamda sufiler, sabrı bir makam olarak değerlendirir.[815] Sühreverdi, seyr ü sülûk ile manen temizlenip, mutmain makamına ulaşan nefiste, dik başlılık, azgın tabiat ve sabırsızlık hâlinin ortadan kalkacağını ve nefsin bu mutmain hâlinde sabrın hakikatinin ortaya çıkacağını söyler.[816]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, maddi-manevi sıkıntılarda,[817] dünya afetlerinde, kaza ve belalarda, hastalıklarda ve açlıkta sabırlı olmayı tavsiye eder.[818] Sabırlı olmayı; *"Bir bulut gelir... Bir rüzgâr eser (bulutu götürür). Güneş hemen gelir. Sıkıntılara böyle dayanacağız. Bulut gider, güneş gelir. Sabırlı olmak lâzım."* şeklinde tarif ederek insanın başına gelen sıkıntılara dayanması gerektiğini, açılan yaraların ilacının, sabır merhemi olduğunu söyler.[819] *"Biz sizi korkudan, açlıktan, mal, can ve mahsul eksilmesinden bir*

---

809 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s. 619.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 529.; Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yay., s. 302.
810 Bakara, 2/153.
811 Hücvîrî, *Keşfu'l Mahcub*, hzr. Süleyman Uludağ, s. 88.
812 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s. 619.
813 Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd, 2; Ahmed Bin Hanbel, VI, 22.
814 Nahl, 16/127.
815 Serrâc, *el-Luma'*, s. 48.; Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s. 619.
816 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s. 619.
817 Kayhan, *Sohbetler,* s. 270.
818 Kayhan, *Sohbetler,* ss. 272-274.
819 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 85.

şeyle imtihan ederiz. Sabırlı kişileri müjdele."[820] âyetine binaen O, fakirlik içinde ibadetini bırakmayarak, bulunduğu duruma sabreden kimselerin, cennetle müjdelenmiş kimseler olduğunu söyler.[821]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Hz. Muhammed'in(s.a.v) miraç hadisesi öncesinde yaşadığı sıkıntıları, Hz. Musa'nın ağaçta ilahi nuru görerek miracını yapmasından önce tecrübe ettiği zorlukları, Hz. Yunus'un balığın karnında hapsolması gibi büyük sıkıntılara sabretmesini anlatarak, peygamberlerin üstün sabrını örnek gösterir. Bu anlamda *"Allah korusun, böyle bir hastalık bize gelir. Baba ölür, evlat gider. Ölüm olur. Ev yanar vesaire… Bir düşman istila eder. Yani bu vaziyette, biraz sabırlı olalım. Cenabı Hakk'a elimizi açalım. O'ndan affi mağfiret dileyelim."*[822] tavsiyesinde bulunur. Bu zorluklar karşısında gösterilen sabır, kulun manevi yolculuğunda önemli bir basamak olacaktır. Ahmet Efendi'ye göre, Allah'ı bulmanın şartlarından biri de -sükunet ve gayretle beraber- sabırdır.[823]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Hz. Muhammed'in(s.a.v) miracından önceki günlerde Taif'de çektiği sıkıntıları, taşlanmasını, yaralanmasını örnek gösterir. Hz. Muhammed(s.a.v), Taif'de kendisine taş atanlara sabreder, beddua etmek yerine onlar için dua edip, af diler. O'nun bu sabrının sonucunda, miraç yaşanır.[824] Açlık, sefalet, hastalık ya da bir düşmana maruz kalındığında, Allah'a sığınmak gerekir. Bu sabrı gösterene İlahi tecelliyat yetişir.[825] Zorluklar bazen küçük de olabilir ama üst üste gelir. Sıkıntılı zamanlarda aile veya arkadaşlar da bu olumsuzluğa katkı verebilirler. Böyle bir durumda sabrederek insanlara olumsuz tepki vermeyen, kahırlanmayan kimseye selamet yetişir.[826]

820 Bakara, 2/155.
821 Kayhan, *Sohbetler,* s. 172.
822 Kayhan, *Sohbetler,* ss. 274-275.
823 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 42.
824 Kayhan, *Sohbetler,* ss. 272-274.
825 Kayhan, *Sohbetler*, s. 271.
826 Kayhan, *Sohbetler*, s. 271.

Anne ve babaya sabırlı davranan, hanımına ve çocuklarına sabır gösteren kimseler manevi anlamda mutlaka kazanır.[827]

Dört kutup konusu ele alınırken açıklandığı gibi, su, dört muazzam ahlâktan biri olan sabrı temsil eder. Her türlü temizlikte kullanılan su, aynı zamanda abdest almak ve içmek için de kullanılır. Bir kimseden kötü tavır gören kişi, karşısındaki kişiye kötülükle mukabele etmeden beklediğinde, sudaki sabır özelliğini yansıtmış olur.[828]

3.4.8. Şükretmek

Sözlük anlamı, yapılan iyiliği bilmek, iyilik yapanı övmek, ona karşı minnettar olmak, iyiliği dile getirmek ve iyiliği yaymak olan şükür, Arapça bir kelimedir.[829] Şükür bir kimsenin yapılan iyiliğe minnettarlık duyarak, sözle ve davranışla güzel karşılık vermesi,[830] kendisine yapılan iyiliği bir anlamda itiraf etmesidir.[831] Şükür aynı zamanda farzdır zira âyette *"Ve bana şükredin ve beni inkâr etmeyin (nimetlerimi inkâr edip küfürde olmayın)."*[832] buyurulmaktadır.

Şükreden kişi, nimetin ve onu verenin farkında olduğunu ve bu nimetin kendisi için değerli olduğunu saygı hali içerisinde ifade etmiş olur.[833] İnsan, Allah'a şükrettiğinde, Allah'ın kendisine verdiği nimetleri zikrederek, O'nu övmüş olur.[834] Kendisine nimet verene şükrettikçe, onun zikriyle dolup taşar.[835] Allah, şükreden kula nimetlerini arttırdığı için şükür, bir lütuftur.[836] Kul, Allah'tan gelen nimete şükrettikçe, Allah da kulun

827 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 89.
828 Kayhan, *Sohbetler,* s. 262
829 Cürcani, *Tarifat*, s. 130.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 615., Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yay., s. 338.; Mustafa Çağrıcı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2010, "Şükür", c. 39, s. 259., Canbulat, *"Şükür"*, s. 622.
830 Çağrıcı, "Şükür", c. 39, s. 259.
831 Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü,* s. 315.
832 Bakara, 2/152.
833 Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü,* s. 315.
834 Cürcani, *Tarifat*, s. 130.
835 Isfahanî, *Müfredât*, s. 560.
836 Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 152.

tevfikini artırır.[837] Nitekim âyette, "*Kim şükrederse; ancak kendisi için şükretmiş olur."*[838]*, "Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız."*[839] ve *"Eğer şükrederseniz mutlaka size nimetlerimi artırırım."* [840] buyrulmaktadır.

Şükür, üç şekilde olur. Bunlardan birincisi, dil ile olan şükürdür ki kul, bu noktada her ne kadar vesile olana şükretse de asıl nimeti verenin Allah olduğunu unutmamalıdır. İkincisi, kalp ile şükürdür. Bunda maddi manevi tüm nimetlerin Allah tarafından verildiğine kalpten, sağlam bir imanla inanır. Bedensel şükür ise, bir kimsenin bedenini; sadece Allah'ın emrine uygun şekilde kullanmasıdır. Bunun anlamı ise, Allah'ın emir ve yasaklarına uymaktır.[841] Sühreverdi'ye göre kul, kendi menfaatine olan her şeyi en iyi düşünenin Allah olduğu bilinci ile onun hakkında takdir ettiklerinin nimet olduğu idrakına vardığında, şükrün hakikatine ermiş olur.[842]

Bir kimsenin kendisine sunulan her türlü nimet için Allah'a şükretmesi, o kimsenin kulluk görevidir.[843] Kulun ibadetleri ve secdeleri, Allah'a olan teşekkürünün bir göstergesidir.[844] Nitekim Hz. Ayşe, *"Sen Peygambersin, Allah senin günahlarını affetmişken bunca ibadet niye?*" diye sorduğunda Hz. Muhammed(s.a.v), *"Ya Ayşe, Allah bana bu kadar lütuflar vermiş, Allah'a çok şükreden bir kul olmayayım mı?"*[845] buyurur.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bir kimsenin kendisine verilen nimetlerin şükrünü; sadece veren kişiye değil, bütün nimetlerin asıl sahibi olan Allah'a yapması gerektiğini vurgular. Kul gaflette kalmayarak, Ahad ve Samed olan Hakk'a muhabbet edip, bu nimetlerin tamamının O'nun mucizesi, kudreti ve rahmeti olduğu bilinci ile

837 Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 71.
838 Neml, 27/40.
839 Âl-i İmrân, 3/145.
840 İbrahim, 14/7.
841 Abdülkadir Geylânî, *Fütühu 'l-gayb (Şetnûfi'nin Belıcetü'l-esrâr hamişinde)*, Mısır 1330/1912, s. 129.
842 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s. 640.
843 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. 108.
844 Kayhan, *Sohbetler*, s. 72.
845 Buhârî, Teheccüd, 6; Müslim, Münâfikîn, 79.

şükretmelidir.[846] Allah kâinatı, kulunun hizmetine vermiştir. Kul bu lütfa karşılık başını secdeye koyarak Allah'a teşekkür etmeli, *"Allah'ım kâinatı bize bağışlamışsın, bizi de kendine bağışla. Bizim kusurlarımızı affet."* demelidir.[847]

Kulun, insan olarak yaratıldığı için Allah'a çok şükretmesi gerekir.[848] Hz. Muhammed'e(s.a.v) ümmet olmak ve Kur'ân-ı Kerim'e muhatap olmak, sahip olunan sıhhat, irfan, iman için her gün iki rekât şükür namazı kılınmalıdır. Nüfus cüzdanında İslâm yazmasının dahi şükrü yapılmalıdır. [849] Bu anlamda o,

> "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve Eşhedü enne Muhammeden Abduhu ve Resûluhu! Bin dört yüz küsür seneden sonra biz, hakiki kulları, Allah'ın kulları, Peygamberin son ümmeti, aynı saat, aynı dakikada kabul ediyoruz. Buna şükredelim. Şükran namazını kılalım. İki rekât. Ben her zaman söylüyorum. Hamdü Sena edelim."[850] "İslâmın beş şartının içindeyiz. İmanın da altı şartının içindeyiz. Evveli ve ahiri kendinden toplamış. Bir Kur'ân-ı Azimüşşan, kitap, Kur'ân-ı Mübin, Hakk'u-l Mübin. O'nun içindeyiz." [851]

diyerek tüm bu nimetler için çok şükredilmesi gerektiğini ifade eder. Allah insanı yaratmış, yerdeki ve gökteki bütün mevcudatı da insan için halketmiştir. İnsanı, kâinatta yaratılan her şeyden üstün tutmuş, sevmiş; ona, evvel, ahir, zâhir ve bâtını içinde bulunduran Kur'ân-ı Kerim'i göndererek, evvel ve ahiri kendinde toplayan Hz. Muhammed'e(s.a.v) ümmet etmiştir. O'nun ümmeti olmak ve O'nu sevme şerefine nail olanlar büyük lütfa uğramış kullardır. Bunun karşılığında kula düşen görev de akl-ı selim ile yaşayarak, Allah'a çok şükretmektir.[852]

---

846 Kayhan, *Âdem ve Âlem*, s. 24.
847 Kayhan, *Sohbetler*, s. 72.
848 Kayhan, *Sohbetler*, s. 72.
849 Kayhan, *Sohbetler*, s. 170.
850 Kayhan, *Sohbetler,* s. 45.
851 Kayhan, *Sohbetler,* s. 285.
852 Bayman, *İslâmın Sırrı*, ss. 53-54.

Hadiste, *"İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da şükretmez."*[853] buyrulur. Sokaktaki bir fakire bir miktar yardım edildiğinde, o fakir kimse yardımı yapana teşekkür eder. Allah, ihtiyacı olan kimseye, kulunu vasıta yaparak yardım elini uzatır.[854] Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Birisi bir bardak su verse, bin teşekkür yapıyoruz. Allah bu kadar gücü, kuvveti vermiş. O'na bir teşekkür et."* der.[855]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, kâinatı bir sofraya benzeterek, Allah'ın, güneş, toprak, su ve bütün yıldızları insan için yarattığını ve insanları bu sofraya buyur ettiğini söyler. Kula düşen vazife, bu sofranın şükrünü layıkıyla yapmasıdır. Kul, namazlarının arkasından, bu kâinat sofrasının kimin için düzenlendiğini, kime misafir olduğunu tefekkür ederek, Allah'ın rızası için şükretmelidir.[856]

Benzer şekilde Kur'ân-ı Kerim için de sofra örneğini veren Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Kur'ân-ı Azimüşşan, sofra. İncil-i şerif, sofra. Musa Aleyhisselam, Tevrat, Zebur, sofra. Zebur sofrası. Onlar hep. Allah'ın bize bahşettiği sofralar. Diğer, yeme içme, giymeden maada, zevkü sefadan başka, bu sofrayı hor görmeyin. Bu sofraya binlerce şükredin. Elini, yüzünü, gözünü, yere sürün."* der.[857] Bir kimse günde yaklaşık yirmi dört bin defa nefes alıp verir. Sadece alıp verdiği bu nefes için Allah'a yirmi dört bin defa şükretmesi gerekir.[858]

Şükür kavramı, kulu Allah'a götüren en önemli basamaklardan biridir. Kul, kendisine verilen sonsuz nimetlerin gerçek sahibinin Allah olduğu bilincine erdiğinde şükür hâline girer. Şükür, hem bedenen, hem dil, hem de kalp ile yapılmalıdır. Allah'a çok secde etmek, her gün en az iki rekât şükür namazı kılmak,[859] gecenin bir kısmında

853 Tirmizî, Birr, 35; Ebû Dâvûd, Edeb, 11.
854 Kayhan, *Sohbetler*, s. 170.
855 Kayhan, *Sohbetler*, s. 34.
856 Kayhan, *Sohbetler,* s. 202.
857 Kayhan, *Sohbetler,* s. 208.
858 Kayhan, *İrfan Okulunda Oku*, s. IX.
859 Kayhan, *Sohbetler*, s. 15.

uyanarak tenhada hamdü senada bulunup tesbih çekmek, Allah'ın bahşettiği ilahi nimetler için fiili bir şükür olur.[860] Bu şekilde şükür hâlindeki kimseye Kur'ân, Sünnet ve bunlarla ortaya konan İslâm ahlâkı rehberlik eder.[861]

Tefekkür ile şükür arasında bir irtibat mevcuttur. Zira şükreden kul, hiçbir şeyin boşa yaratılmadığı ve bütün nimetlerin Allah'tan geldiği bilinci ile kalben şükreder. Bu şükür hali kulu Allah'a yaklaştırır, yakınlık peyda olur.[862] Bu kadar lütfa mazhar olan kul her sözüne şükür ile başlamalıdır. Yaratılmış her şey, üzerimizdeki güneş, giydiğimiz elbise, bütün teferruat, insan için yaratıldığına şükür hâlindeyken insana düşen, gaflet hâlinden kurtularak, yaşadığı her şeye, her güne şükretmektir. İbrahim Hakkı Hz.'nin, *"Kahrın da hoş, lütfun da hoş."* dizelerini söyleyerek şükür halinde olan kula, Allah kat kat karşılığını verir.[863]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Halimize şükür edelim. Elli bin defa Allah'a secde edin. Allah'ının Resulünün bastığı yerin, tozunu, toprağını öpelim ki, (O'nun sayesinde) bu insan(oğlu) bu hayatı bulmuştur."*[864] der. O, bu yaklaşımıyla yaratılışın varlığına bağlandığı Peygamber Efendimiz'e de teşekkür etmektedir. Nitekim şöyle devam eder: *"Allah'ın Resulüne öyle tecelli etmiş. O'nun yüzü hürmetine bugünleri görüyoruz. Bugünlere elhamdülillah. Bin dört yüz küsür sene sonra, inanç ve imanımız var. İtaat ediyoruz. Şükür Allah'a! O büyük bir nimet-i ilahi sizlere, hatta bütün insanlara."*[865]

3.4.9. Dedikodu

Allah, insanı kendisi için yaratmıştır. İnsan kendisine yüklenen bu kıymeti bilerek, Hz. Muhammed(s.a.v) ve Kur'ân-ı Kerim'e harfi harfine uymalı ve dedikodu gibi kalbini

860 Kayhan, *Sohbetler,* s. 282.
861 Kayhan, *Âdem ve Âlem*, s. 97.
862 Kayhan, *Âdem ve Âlem*, s. 175.
863 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 54.
864 Kayhan, *Sohbetler,* s. 219.
865 Kayhan, *Sohbetler,* s. 75.

kirletecek kötü ahlâklardan uzak durmalıdır. Ayrıca, kendisi yapmadığı gibi çevresinde dedikodu yapanlara da mani olmalıdır.[866]

Ahmet Efendi dedikodu yapmayı bağlılarına yasaklarken özel bir ihtimam göstermiştir. Ona göre, Müslümanların en önemli ahlâki özelliği, dedikodudan uzak durmaktır. Dedikodu yapan birisine uymamak, onu dinlememek büyük bir ahlâki üstünlüktür.[867] Dedikodusu yapılan kişi hakkında hayırla konuşup konuyu kapatmak en doğrusudur.[868] Dedikodunun engellenmesi için dilin terbiyesi şarttır.[869] Bu yapılmazsa cehennem yolu olan dedikodudan uzak durmak mümkün değildir.[870]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, din adamları hakkında yapılan dedikodu üzerinde özel bir dikkatle durur. Zira bu tip bir dedikodu; sadece ilgili kişiye zarar vermez. Herhangi bir kişi hakkında yapılan dedikodudan farklı olarak dine de zarar verir. Bu sebeple din adamları hakkında yapılan dedikoduları şiddetle eleştirir ve bu tip konuların insanların arasında kesinlikle konuşulmaması gerektiğini savunur. Din adamları hakkında yapılan dedikodular dine ve Hz. Muhammed'e(s.a.v) zarar vereceğinden, din ve din adamları hakkında dedikodu yapmaktan özellikle uzak durulmalıdır.[871]

Ahmet Efendi, devlet ve hükümet hakkında dedikodu yapmayı da ele alır ve olumsuzluğu üzerinde durur. Bu konuda;

> "Hükümet hakkında çok dedikodu etmeyin. O radyodaki, televizyondaki propagandalara çok aldanmayın. Çünkü heyecana geliyoruz. Biz de bir şey söylüyoruz. Biz de dâhil oluyoruz. Biz seyrederken, onlar için, memleket, milletimiz için; 'Onlara akl-ı selim, kalb-i selim ihsan et

866 Kayhan, *Sohbetler*, s. 257.
867 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 87.
868 Kayhan, *Sohbetler,* s. 161.
869 Kayhan, *Sohbetler,* s. 153.
870 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 90.
871 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 214.

> Allah'ım! Ki bu milleti, bu memleketi idare etsinler. Ki içimizden bir ateş çıkmasın.' diyelim. Nefsani ateşleri söndürmeye çalışalım. İnşallah."[872]

der ve hükümet ve devlet hakkında olumsuz konuşmalar yapmanın günah olarak insana yeteceğini söyler.[873]

3.4.10. Şehvet

Ahmet Efendiye göre şehvet yedi cehennem kapısından biridir.[874] Hz. Âdem'den bu yana insanoğlunun Allah'la arasında en büyük iki engel vardır. Bunlardan biri haram şehvet öteki de haram menfaattir. Bunlar şeytanın insan üzerindeki iki büyük hilesidir ve insanı zaptetmiştir. O'na göre dünyanın başındaki en büyük bela haram şehvettir. Zira o hem bireyi hem de toplumu mahveder.[875]

Zina, dört kitapta da haramdır. Efendiye göre bu büyük günah dolayısıyla Aids hastalığı ortaya çıkmıştır. İnsanlar kendi rızalarıyla kaçınmadıkları için hastalık insanları bu günahtan uzak durmak zorunda bırakmaktadır. Bu günahtan kurtulmadan insanın Allah'a yaklaşması mümkün değildir.[876] Şehvete hâkim olamadıktan sonra yapılan ibadet ve hayırlar fayda vermez. İnsanın nikâhlı eşi dışındaki herkes onun kardeşidir, anne babasıdır. Aksi halde zinaya düşen için cehennem hak olacaktır.[877]

Özellikle gençlerin nefsine hâkim olması önemlidir. Bunu başarmak için namaz ve ibadet vazgeçilmezdir. Oruç tutularak beden zayıflatılabilir. Böylece şehvet ile mücadele etmek kolaylaşır. Zira oruç şehvete karşı bir kalkandır. Özellikle evlenemeyen gençler için oruç elzemdir. Şehvet açısından kulak ve göz üzerinde duran Ahmet Efendi,

---

872 Kayhan, *Sohbetler,* s. 252.
873 Kayhan, *Sohbetler,* s. 252.
874 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 139.
875 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 117.
876 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* ss. 117-118.
877 Kayhan, *Sohbetler,* ss. 156-157.

dinlenilen sözler veya sesler şehveti harekete geçiriyorsa kulağı bunlardan uzaklaştırmak gerekli olduğunu söyler. Ancak bu şekilde göz ve kulak terbiye edilerek şehvetin zararından kurtulmak mümkün olabilir.[878] Ahmet Efendi, ziyarete gelenlerin bazılarının haram yollara gitmek için sorular sorduklarını ancak nikâhtan başka çare olmadığını, az yiyerek, oruç ve ibadetle bedeni biraz zayıflatmak dışında çare olmadığını onlara bildirdiğini, onların istediği fetvaları onlara vermediğini söyler.[879]

Sohbetlerinde haram şehvetle mücadeleyi sıklıkla ele alan Ahmet Efendi, karşı cinsten biri gelip kasıtlı bir şekilde haram bir ilişki teklif etse bile, *"Sen benim kardeşimsin, çok güzelsin ama ben yapamam."* diyerek onu kırmadan uzaklaştırmak gerektiğini söyler. İnsan bin tane tesbih çekip sonra da bir hanıma şehvet ile bakarsa tesbihatın hiçbir faydası kalmaz.[880]

İnsanın haram şehvetten kurtulmak için ruh abdesti alması gerekir. Bu, günahtan uzak durmaya Allah huzurunda söz vermek ve niyeti asla bozmamaya karar vermektir. Kötü bir fiili akıldan geçirmek, niyet etmek dahi bu abdesti bozar. Bozulmaması için Allah'a dua ile yalvarmalı, nefsle gerçekleştirilen bu mücadelede yardım istenmelidir. Bu başarılabilirse Ahmet Efendi'ye göre o kişi artık bir evliya adayıdır, nefsen ölmüştür.[881]

3.5. Riyazet

Sözlükte eğitmek, evcilleştirmek, ıslah etmek ve idman anlamlarında kullanılan riyazetin, tasavvuftaki terim anlamı nefis terbiyesidir.[882] Riyazet, ahlâkı güzelleştirir.[883]

878 Kayhan, *Sohbetler,* s. 153.
879 Kayhan, *Sohbetler,* s. 156.
880 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 189.
881 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* ss. 119-121.
882 Uludağ, "Riyazet", c. 35, s. 143.; Canbulat, *"Riyazet"*, s. 560.
883 Muhyiddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Arabî, *Kitâbu ıstılâhi's sûfiyye (Resâ"ilü İbn Arabî içinde)*, neşr. Muhammed Şihâbeddin el-Arabî, Dâru Sâdır, Beyrut 1997, s. 534.

Ahlâkı güzelleştirmek de uygun olmayan şeylerden nefsi arındırmaktır.[884] Kalp, bir havuzdur; kulak ve göz de kalp havuzunun kanallarındandır. Bu havuza his nehirlerinden kirli ve bulanık sular dökülür. İşte riyazet bu noktada, kalpteki temiz suyun görünmesi için pis suların ve onlardan oluşan çamurun temizlenmesidir. Riyazet ile kuldaki fazla her hâlin eksilmesi sonucunda kalp havuzu yenilenir.[885]

Başlangıçta riyazette hazlar terk edilir ve şerîat hükümlerine uyulur. Aynı zamanda tabiatın da gereğine uygun alıştırma yapılarak sınırlı haklarla yetinilir.[886] Gazzâlî'ye göre riyazetin dört yönü vardır. Bunlar; az yemek, az uyku, az konuşmak ve insanlardan gelen sıkıntılara katlanmaktır. Az yemek, insandaki şehvet hâlini öldürür, az uyku ile irade saflaştırılır, az konuşmak ile insan dilin afetlerinden korunur. İnsanlardan gelen sıkıntı ve üzüntülere katlanmak ise kulu asıl gayesine ulaştırır ki, bu sıkıntılara gösterilen sabırdan daha ağır bir şey yoktur.[887]

Riyazet kavramı Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin tasavvuf anlayışında özel bir yere sahiptir, Allah'ı bulmak için vazgeçilmezdir. Ona göre kuldaki beşerî sıfatları silmenin yolu riyazettir. Kul nefse verdiği önemi azaltıp, riyazet yapmalı ve nefsin isteklerinin tersini uygulamalıdır.[888] Nefsin arzuları kesildiğinde, gaflet hâli giderilir, manevi hedeflere kapı açılır. Ona göre riyazet, kulun gönlünün temizlenmesi ve Hakk'ın nuru ile dolması için önemli bir uygulamadır.[889] Midesi aç kalan kulun nefsi boyun eğer ve Allah'a muhabbeti artar.[890] Mide, uyku, göz ve kulağa kıymet verilmemesi şarttır, bunların yavaş yavaş kontrol altına alınması ile Allah'a yakınlık kazanılabilir.[891] Nitekim

884 Abdülkerîm b. İbrahim el-Cîlî, *Şerhu'l-esfâr 'an risâleti'l-envâr*, Dımaşk 1348/1929, s. 101.
885 Gazâlî, *İhyâ*, s. 94.
886 Gümüşhânevî, *Kitâbü câmi',* s. 276.
887 Gazâlî, *İhyâ*, s. 81.
888 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 250.
889 Kayhan, *Sohbetler*, s. 114.
890 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 250.
891 Kayhan, *Sohbetler*, s. 112.

bütün peygamberler maksatlarına açlıkla ermiştir. Hz. Muhammed(s.a.v) dahi kırk gün Hira Dağı'na çıkarak aç ve susuz kalmıştır.[892]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre yemek yemek, yaşamaya yetecek seviyede olmalıdır. Sürekli açlığı tavsiye etmese de yaşamayı sürdürmenin ötesine geçecek beslenmeyi uygun görmez. Yemekle uyku arasında önemli bir bağ vardır. Fazla yemek yiyerek uykuya düşkünlüğü artan insan, ortalama yetmiş beş yıllık ömrünün ilk yirmi beş senesini çocukluk, okul vs. ile geçirip, geri kalan elli senesini de iş ve uyku ile geçirdiğinde, hayat sermayesini kaybeder, hiçbir manevi kâr elde etmeden gün geçirir. Bundan korunmak için uykuyu azaltmak gerekir. Ancak bu yapılamıyorsa, uykuda bile olsa Hz. Muhammed'i(s.a.v) rüyada görmek istemekten vazgeçmemek gerekir.[893]

Ahmet Efendi'ye göre, sâlikte manevi melekelerin gelişmesi için midenin çok dolu olmaması ve bedenin aşırı yorulmaması zorunludur.[894] Midenin hizmet ettiği şey şehvettir. Onu kuvvetlendirmeye ve tuvalet doldurmaya yarar. En çok da gençleri zor durumda bırakan, çok yemek konusunu aşabilmenin yolu haftada bir, iki gün oruç tutmaktan geçer. Mide boşaldığında sâlik, Allah ilmine ve Kur'ân'a yaklaşır. Fakat mide doldu mu uyku ve şehvet artar.[895] Nitekim normalden fazla alınan gıda vücuda da yük teşkil eder. Maddi manevi sâlike zarar verir. Normalden az alınan gıda ise zayıflık ve hastalık yapar. Kul, Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla, ihlasla, vücudu yıpratmadan oruçla, az yemekle vücuttaki letaifi, melekeleri çalıştırırsa nefs tezkiyesinde başarılı olur. İzinsiz ve kendi kendine riyazet yapan sâlik, takatten düşerek, acayip hayallere maruz kalabilir.[896]

892 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 251.
893 Kayhan, *Sohbetler*, ss. 244-245.
894 Kayhan, *Âdem ve Âlem*, s 82.
895 Kayhan, *Sohbetler*, s. 90.
896 Kayhan, *Sohbetler*, s 84.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre çok miktarda namaz kılan kul, melek gibi olsa da tasarruf sahibi olamaz. Bunun için riyazet ve açlık gereklidir. Riyazet yaparken bedeni zayıf düşürmemeye de dikkat edilmelidir. Zira beden, kulun bineğidir. Uyku ve yemek bedenin hakkıdır ama ölçülü verilmesi gerekir.[897] Ancak bu şekilde insanın tefekkür imkânı ortaya çıkar ve sahip olduğu manevi hazine görünür hâle gelir. Riyazet, az yemek ve az uyku ile birlikte, yoğun ibadet yapılırsa insanda mevcut manevi kapasite gizli ve gömülü olarak kalmaz ve ölmeden önce bu nitelikleri ortaya koymak mümkün olur. Bu ise; sadece yoğun ibadetle mümkün değildir.[898] Ahmet Efendi'ye göre; benzer şekilde, bir kimsenin her günü Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerif okumakla geçse yeterli olmaz; çünkü kapı kapalıdır. Kapının açılması için anahtar gereklidir. Sâlik, az yemek, az uyumak ve gereksiz konuşmalardan kaçınarak, kapıyı açacak anahtara sahip olur.[899]

İnsanın kendini aşırı zorlamaması gerektiğini vurgulayan Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre, haftada bir iki gün nefs-i emmarenin dediklerini yapmamak için niyet etmek de riyazettir, perhizdir.[900] Nitekim çok yemek, çok uyku getirir,[901] uyku ise gaflettir; ibadet ve rızkın da düşmanıdır.[902] Yemeğe olan düşkünlük ve uyku, insanları maddi manevi ilahi nimetlerden, ilm-i ledünden mahrum eder. İnsanlar alışkanlıklarını değiştirdiğinde manevi halleri de değişecektir. Uyku miktarı değiştiğinde ibadet de değişir.[903]

Nefsle mücadelede önemli bir araç olan riyazet Ahmet Efendi'nin maneviyat anlayışında temel bir yer tutmaktadır. Nakşi olmasına rağmen nefsle mücadeleye ve riyazete bu derece önem vermesi dikkat çekicidir. O sadece güzel ahlâka ulaşmayı

897 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 251.
898 Kayhan, *Sohbetler*, s. 69.
899 Kayhan, *Sohbetler*, s. 69.
900 Kayhan, *Sohbetler*, s. 156.
901 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 251.
902 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 245.
903 Kayhan, *Sohbetler,* s. 111.

bağlıları için yeterli görmez. Allah'a yakin iman sahibi olmak, insanda bulunan kemalatın tamamen zuhur etmesi bağlıları için hedefleri arasındadır. Bu amaçla az uyku ve az yemekle ilgili pek çok hususu dikkatle ele alır ve tavsiye eder. Bu konudaki anlatımlarından onun bu husus üzerinde yoğun bir zaman harcadığı ve şahsen kendisinin de uyguladığı anlaşılmaktadır.

3.6. Zikir

Bir şeyi anmak, hatırlamak, yâd etmek anlamlarında kullanılan zikir kelimesi ıstılahta, Allah'ı kalp, dil ya da her ikisiyle anarak, gaflette olmamak, O'nu unutmamaktır.[904] Âyette, *"Unuttuğunda Rabbini hatırla."*[905] ve *"Yedi gök, yer ve bunların içindekiler O'nu tesbih ederler."*[906] buyrulur. Ayrıca zikrin bilinçli ve iradi olduğu, tesbihin ise gayri irade olduğu da söylenmiştir.[907]

Kuşeyri'ye göre Allah'a giden yoldaki en kuvvetli araç zikirdir. Allah'a ulaşmanın şartı, devamlı surette zikir hâlinde olmaktır. Bu hâl ile kul, manevi yolculuğun gereğini en iyi şekilde yerine getirmiş olur.[908] Zikir halindeyken Allah'tan başka her şey unutulduğunda, onun hakikati ortaya çıkar ve kul, Allah'ı tam manasıyla anmış olur.[909]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, zikir ile ilgili pek çok âyet ve hadisi sohbetlerinde aktarmıştır. Bunlar arasında *"Ey iman edenler! Allah'ı çok çok zikredin."*[910] *"Rabbini gönülden, yalvararak, boynu bükük ve ürpererek hafif bir sesle sabah akşam zikret. Sakın gafillerden olma."*[911], *"Onlar ayakta iken, otururken, yanları üzerinde yatarken Allah'ı*

---

904 Isfahanî, *Müfredât*, ss. 399-400.; Canbulat, *"Zikir"*, s. 568.; Reşat Öngören, *"Zikir"*, c. 44, s. 409.
905 Kehf, 18/24.
906 İsra, 17/44.
907 Vahit Göktaş, Ali Tenik, *Allah'la Varolmanın Yolu Zikir,* Erkam Yayınları, İstanbul, 2015, s. 16.
908 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, hzr. Süleyman Uludağ, s.110.
909 Kelâbâzî, *Ta'arruf,* s. 207.
910 Ahzab, 33/41.
911 A'raf, 7/205.

zikrederler."[912]*, "Öyle erler vardır ki, onları ne bir ticaret ne de bir alış veriş, zikrullahtan alıkoymaz."*[913]*, "İyi bilin ki kalpler, ancak zikrullahla itminana kavuşur, huzur bulur."*[914] âyetleri vardır. Bunların yanında *"Kulum Beni zikredip dudaklarını Benim için kıpırdattığı müddetçe, Ben kulumla beraberim."*[915]*, "Cenab-ı Hakk'ı zikir; hased, riya, kibir gibi kalbi hastalıkları izale için aynı şifadır."*[916]*, "İnsan bir şeyi severse, daima onu yadeder."*[917]*, "Rabbini zikredenlerle etmeyenlerin misali, diri ile ölü gibidir."*[918]*, "Şüphesiz ki her yere cila verecek bir alet var, kalbin cilası ise zikrullahtır. Azabdan kurtulmak için zikrullah gibi bir şey olamaz. Meğerki kılıcın kırılıncaya kadar Allah yolunda muharebe edesin."*[919] hadislerini de zikir konusunu açıklamak için aktarmıştır.[920]

Ahmet Efendi'ye göre zikir, insan için sadece bir ibadet değil, bir yaşama amacıdır. Dünya insanlık için çalışırken, kula düşen, nefsine hizmet etmek yerine Allah için çalışarak, gece gündüz, hangi lisanda olursa olsun Allah demek, Kelime-i Tevhidi çok getirmek, Allah'ı zikretmektir.[921] Nitekim dünyadaki her şey Allah'ı zikir hâlindedir. İnsanların diriliği dahi Hayy esması iledir. Nefes alırken Hayy, nefes verirken Hu esması zikredilir.[922]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi; *"İki yaş tahtayı birbirine sürte sürte ateş çıkarırlar, biz de zikrede zikrede içimizde ateş çıkaracağız."*[923] diyerek zikrin insanda Allah aşkını

912 Al-i İmran, 3/191.
913 Nur, 24/37.
914 Rad, 13/28.
915 İbn-i Mace, Edep, 53, (3792); Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*, 2/540.
916 Münâvi, *Kenzu'l-hakâik min Hadîsi Hayri'l-Halâik*, thk. Salâh b. Muhammed b. 'Arîda, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1996, s. 72.; Muhammed Es'ad Erbili, *Kenzü'l İrfan 1001 Hadis*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2017, s.70.
917 Aclûni, *Keşfü'l- Hafâ*, hno: 2352.
918 Buhari, Bknz. Fethu'l-Bari (11/203); Müslim, "İçerisinde Allah'ın zikredildiği ev ile içerisinde Allah'ın zikredilmediği evin benzeri, ölü ile diri gibidir" lafzıyla rivayet eder (1/539).
919 Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, 2:522, Hadis No: 2419.
920 Kayhan, *Ruh ve Beden,* ss. 123-133.
921 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 244.
922 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s.247.
923 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 244.

tetiklediğini vurgular. Diğer taraftan da zikrin daimi olmasının önemini ortaya koyarak bunun yolunu açıklar ve *"Bir kimse ki Allah ile olursa, Allah'ını kendinde yakın bilirse; her an zikirdedir. Allah'ın Resûl'ü ile olursa, hayali, O'nun salâtu selâmı devam ederse, her an zikirdedir. Orada, Cenab-ı Hak bize getiriyor, ağzımıza sokuyor. Yutamıyoruz. Yutalım yahu! Yiyelim yahu!"* [924] der. Ona göre kul, daimi surette kendini masivadan geri tutarak Allah'ın Rahmet'i ile olmalıdır.[925] Ormanın çok olduğu yerde yağmurun bol yağması gibi, zikir çok yapılırsa Allah'ın rahmeti oraya gelir.[926]

"Namaz, en büyük zikirdir."[927] âyetinde de buyrulduğu üzere, namazdaki sırlara çok dikkat edilmesi gerektiğini her fırsatta vurgulayan Hacı Ahmet Kayhan Efendi, namazın çok sayıda zikri de içerdiğine dikkat çekerek,

> "Ben şimdi size desem ki iki yüz kırk defa Hu esmasını tekrarlayın, iki yüz kırk defa Allahu Ekber deyin, size zor gelir. Ama namazın içinde yapıyoruz. Her rükûnda üç defa Sübhane Rabbiyel Azim, günde yüz yirmi eder. Her secdede üç defa Sübhane Rabbiyel Âlâ, günde iki yüz kırk eder. Kırk da Fatihayı Şerif okunuyor, kırk rekâtta kırk beş Fatiha, beş vaktin dua Fatiha'ları. Kırk beş de Bismillahirrahmanirrahim okunuyor. Üç çarpı dört esma, sırf burda. Sonra zammı surede geçen esma var. Fatiha da diğer âyeti şerif de iki bini geçiyor. Daha bundan büyük zikir mi olur?" [928] der.

Namazla zikir irtibatı üzerinde detaylı bir şekilde duran Ahmet Efendi'ye göre, beş vakit namazın arkasından söylenecek; *Allah, La ilahe illallah Muhammeden Resulallah, Bismillahirrahmanirrahim, Ya Fettah, Ya Rezzak, Ya Âlim, Ya Hâkim, Ya Allah, Bizmillahirrahmanirrahim, Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahil Aliyyil Azim* vb. duaların hepsi zikirdir.[929]

---

924 Kayhan, *Sohbetler*, s. 14.
925 Kayhan, *Sohbetler*, s. 73.
926 Kayhan, *Sohbetler*, s. 251.
927 Ankebut, 29/45.
928 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* ss. 243-244.
929 Kayhan, *Sohbetler*, s. 72

Hacı Ahmet Kayhan Efendi zikrin odaklanarak yapılmasını önemser ve hangi zikrin hangi faydayı doğuracağını da açıklar. *"Allah İsmi Celal, doğrudan doğruya ruha hitaptır. La ilahe kalbi temizliyor, Allah da kendi kendini işitiyor. İsmi Celal, otuz üçü bir nefeste…"* Allah zikrinin otuz üç defa söylenirken bir nefeste okunmasını isteyen Ahmet Efendi, nefes kontrolü ile zikrin kalbe indirileceğini söyler. Benzer şekilde nefes tutarak çekilen yüz *La İlahe İllallah* zikrinde, nefsin kendisi ile meşgul olmaktan, başka şeye meyledemeyeceğine vurgu yapar.[930] Bu noktada *"Allah, Ya Allah ve Allah'ım!"* ismi şeriflerinden herhangi biri ile zikir yapılabileceğini söyleyen Ahmet Efendi özgün bir yaklaşım sergiler.[931]

Zikir ile amaç, kulun kalbini uyandırmasıdır; bu şekilde çalışan sâlik bir süre sonra artık bir işle meşgulken, konuşurken, birisini dinlerken dahi kalbiyle Allah'ı tesbih eder hâle gelir. Bu hâldeki sâlik, akıl ile kalbi birleştirmiş ibadet ve taatte melekler safına girmiş olur.[932] Zikri *ruhun sporu* olarak yorumlayan Efendi, âşıkların bu sporu bol bol yapması gerektiğini, böylece âşıkların Allah'a ulaşmakta muvaffak olacağını söyler.[933]

Zikri hakkını vererek yapmayı önemseyen Ahmet Efendi, yerinde ve bilinçli yapılmasına da dikkat çeker. Bu çerçevede ziyaretçilerini bilinçsizce ve çok fazla sayıda yapılan zikirler hakkında uyarmış, bu şekilde talibin akıl sağlığıyla ilgili sıkıntılar yaşayacağını, az sayıda ve ehlinin kontrolünde yapılacak zikrin daha faydalı olduğunu söyleyerek bu durumu şu örneklerle açıklamıştır:

> "Elektrikçiye gidersin, yanında çırak olursun, usulünü öğrenirsin, kendini cereyana çarptırmazsın. Ben uçam dersin, camı açarsın, doğru aşağıya. Uçağa binersin, pilot seni götürür. Ama ben uçam dersen, doğru aşağıya! Veli olacam diye acele etmeyin. İnsan kendini bir gün tımarhanede görür. Ortayı, liseyi niye hemen okutmuyorlar? Niçin ilkokul var? Herkese diyorum ki, harami şehvete,

930 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 245.
931 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s.239.
932 Kayhan, *Sohbetler*, s. 154.
933 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 213.

harami servete yan gözle bakmayın, namazı da kılın, yeter; evliyasınız. Kim bunu yaparsa, evliyalık terfiyesini hemen takarım. Kaç kişi fazla zikirden hasta oldu. Üç tane noktayı tutalım, bize kâfi. Bunu yapmadıktan sonra akşama kadar bülbül gibi oku, akşam da git bir hata et, neye yarar? 10 bine gerek yok. Bir tane at on ikiden vur. Günde yüz, en çok beş yüz çek sana yeter."[934]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre kalp zikri, Allah'a yaklaşmadaki en kısa yol ve aynı zamanda da vahdet âleminin anahtarıdır. Her an Allah bilinip, O'nunla olunduğu noktada kul maksada ulaşır ve gafletten kurtulur. Bu noktada sâlik, nefes kontrolü ve anlamını da düşünerek, *La ilahe illallah* zikrine hafi şekilde kalpten devam eder. Bu şekilde sâlik, zikri, hayatının her anına yayar ve zikir onda yerleşir. Maksada ulaşmada ikinci yol da, sâlikin Allah zikrine devam ederken Allah'ı, kâinattaki bütün zerrelerde düşünmesidir. Bu hâl ile zikir onun kalbinde daim olur.[935]

3.7. İnsan-ı Kâmil

Arapça'da, olgun insan[936] anlamına gelen insan-ı kâmil, şeriat, hakikat ve tarikatte tam olan insandır. Bir başka anlatımla, sözleri ve hareketleri doğru olan, iyi ahlâklı, marifet sahibi, eşyayı ve ondaki hikmeti görüp, bilendir.[937] Allah, insanı yaratarak, kendine muhatap etmiştir. Bunun için "*Ben insana bütün isimleri öğrettim."*[938] âyetinde işaret edildiği üzere, insan en mükemmel şekilde yaratılmıştır. Sufilere göre, varlığın kendisinden yaratıldığı ilk ana madde olan ve insan-ı kâmil olarak isimlendirilen, Hz. Muhammed'in(s.a.v.) hakikatidir.[939] *"Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım."*[940] hadisinde de görüldüğü gibi, âlemlerin yaratılış gayesi gerçek ve tek insan-ı kâmil olan Hz.

---

934 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* ss. 246-248.

935 Kayhan, *Ruh ve Beden,* ss. 139-140.

936 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 314.

937 Azizüddin Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi İnsan-ı Kâmil*, trc. Mehmet Kanar, Dergah Yayınları, İstanbul 1990, s. 14.

938 Bakara, 2/31.

939 Mahmud Erol Kılıç, *Tasavvuf Düşüncesi Makaller- Konferanslar I*, Sufi Kitap, İstanbul 2018, s. 20.

940 Aclûni, *Keşfü'l- Hafâ*, s. 232.

Muhammed'dir(s.a.v). Allah, kâinatı, Hz. Muhammed'in(s.a.v) nurundan yaratmıştır.[941] Âlem, Hz. Muhammed'den(s.a.v) sadır olmuştur.[942]

"Gizli bir hazineydim, bilinmek istedim, mahlûkatı yarattım ki bilineyim."[943] kutsi hadisinde işaret edildiği üzere Allah, insanı bilinmek için yaratmıştır. Nitekim Ahmet Efendi de Allah'ın insanı kendini buldurmak için yarattığını vurgular. Allahın hiç bir şeye ihtiyacı yoktur ama insanın O'nu bilmesini ister.[944] İnsan-ı kâmil, Hakk'a vasıl ve O'nun zuhur yeri olmuştur. O'nu gören, Hakk'ı görmüş gibidir. *"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin."*[945] âyetinde buyrulduğu üzere insan-ı kâmili seven, Hakk'ı sever; ona uyan, Hakk'a uyar.[946] Veli, şeyh, önder, rehber, zamanın sahibi gibi isimler insan-ı kâmil için söylenen isimlerdendir.[947]

Bu noktada, Niyazi Mısri'nin, *"Zuhur-u kâinatın madenisin ya Resulallah."*[948] şiirine atıf yapan Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Muhammed ilk nurdur. Her şey burda bitti. Demek ki âlem, Âdem'e misafir geldi. Bütün âyet ve hadisler nuru Muhammedi'ye dayanıyor."* der.[949] Ahmet Efendi'nin Âdem'i âleme değil de âlemi Âdem'e misafir olarak görmesi, asıl olanın Âdem ve onun da özelinde Muhammedî Nur olduğunu ortaya koymaktadır.

Ahmet Efendi, insan-ı kâmil olmanın yolunun hakiki insan-ı kâmil olan Hz. Muhammed'e(s.a.v) dayandığını ifade eder. Ona göre, ancak Hz. Muhammed(s.a.v) ile Allah bulunur. Hz. Peygamber(s.a.v) olmadan Allah, bilinemez. O(s.a.v) her şeyden çok sevilerek, O'ndan feyz alınmalıdır.[950] Bunun yolu ise yine yaşayan bir insan-ı kâmilden geçer. Bu

941 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 321.
942 Mahmud Erol Kılıç, *Tasavvufa Giriş*, Sufi Kitap, İstanbul 2012, s. 30.
943 Aclûni, *Keşfü'l- Hafâ*, s. 132.
944 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 41.
945 Al-i İmran, 3/31.
946 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 314.
947 Nesefî, İnsan-ı Kâmil, s. 14.
948 Niyâz-î Mısrî Halvetî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, hzr. Mustafa Tatcı, H Yay., İstanbul 2015, s. 527.
949 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 321.
950 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 322.

çerçevede Hacı Ahmet Kayhan Efendi, "*Allah'ın sûreti, sıfata, bir surete sığmaz. Onun için gizli bırakılmış."* diyerek, o Cemal'e cennette müşerref olunacağını fakat dünyada görülmesi için bir insan-ı kâmil gerektiğini ve insan-ı kâmilde görünenin kişinin kendi zatı olacağını söyler.[951] *"Mükerrem insan,"* olmanın yolu; onlarla görüşmek, şeriatin gereklerini harfiyen yerine getirmek, Hz. Muhammed'in(s.a.v) ahlâkı ile ahlâklanmak, hakikat büyüklerini çok sevmek, tefekkür halinde olmak ve ibadetleri bedenen ve ruhen yerine getirmektir.[952] Efendiye göre, bu çalışmaları yapan insan, aklının arkasındaki barajda mevcut potansiyeli fiiliyata taşıyabilir. Bu baraj, tüm mahlukata faydalı olabilecek bir barajdır. Bin mumluk bir ampul olarak her yeri aydınlatmak gereklidir. Böylece insan on sekiz bin alemi kapsayan bir insan-ı kâmil olur.[953]

Kudsi hadiste, Allah-u Teâla; *"Ey Âdemoğlu, seni kendim için yarattım. Eşyayı da senin için yarattım. O halde kendim için yarattığımı, senin için yarattığımın ayarına düşürme."*[954] buyurur. Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bu hadisin insanın yüceliğini gösterdiğini söyler. Bu sebepten, meleklerin secde ettiği insandaki *âdemiyete* saygılı olunmalıdır. İnsanın değerinin bilinmesi, yüceliğinin anlaşılması çok önemlidir. İnsanın aşağı seviyelere düşürülmemesi gerekir.[955] Bu anlamda *"İnsanlığımızın seviyesini, hayvan seviyesinde bırakmayalım. İnsanlığı, daha iyi insanlığa yükseltelim, insanlığı arayalım."* [956] der. "*Biz hiçbir gönüle sığmadık, ancak ki bir insan müminin, insan-ı kâmil'in gönlüne sığdık."*[957] Kudsi hadisine binaen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Zatı Rahman şeklini insan etmiş. Nerede? Bu kudsi hadis-i şerifin meâlinde. Yani çalışırsanız,*

951 Kayhan, *Sohbetler*, İstanbul 2011, s. 99.
952 Bayman, *İslam'ın Sırrı,* s. 203.
953 Bayman, *İslam'ın Sırrı*, s. 43.
954 Kayhan, *Hadis-i Erbain*, s. 30.
955 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 257.
956 Kayhan, *Sohbetler,* s. 313.
957 Aclûni, *Keşfü'l- Hafâ*, s. 195.

İnsan-ı Kâmil olursunuz. Çünkü bir tahdit yok, size olmazsınız diyen yok. Çalışın, olun diyor!"[958] der.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre toprak ve gece, insan-ı kâmilin özelliklerindendir. Toprak, üzerine her şey atılmasına rağmen tevazu içindedir ve nimetlerini vermeye devam eder. Gece, Allah'ın ismi şeriflerinden biri olan Settar gibi bütün ayıp ve kusurları örter ve ortaya dökmez.[959] Ona göre bu özellikler insan-ı kâmil için vazgeçilmez özelliklerdir.

Niyazi Mısrî'nin (v. 1105/1694), "*Hak Zâtı anla ki zâtındır senin, hem sıfatı hep sıfatındır senin, sen seni bilmek necâtındır senin, gayre bakma, sende iste, sende bul."*[960] dizelerine dayanan Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Allah'ın zatını, sıfatını isteyen sâlikin, gayret etmesi ve çok çalışması gerektiğinin önemini vurgular.[961] İnsanın kendini bilmesi ve bunun için çaba göstermesi irfandır. Allah, insana şah damarından yakındır.[962] Dolayısıyla insan Allah'a yakın, Allah da insana yakındır. Fakat bu konu yanlış anlaşılmamalıdır. İnsan, Allah olamaz, Allah da insan değildir. Allah, *"Emaneti, gökler, yer ve dağlar kabul etmedi fakat onu insan yüklendi."*[963] buyurarak, insana çok büyük müjdeler vermiştir. Buradan anlaşıldığı üzere insan, Allah'ın emanetini taşıyabilir. Emaneti taşıyabilen insan, kendini bilen Rabb'ini bilir esasına göre çok çalışarak, kalbinde Hakk'ı misafir edebilecek mertebeye gelmelidir.[964] Hakk'ı isteyen sâlike, Niyazi Mısrî'nin, *"Hakk'ı istersen yürü insana bak."* dizelerini işaret eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, buradaki bakılacak insanın, gönlünde Hakk olan insan; yani insan-ı kâmil olduğunu ifade eder.

---

958 Kayhan, *Sohbetler,* s. 99.
959 Kayhan, *Sohbetler*, s. 193.
960 Mısrî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, s. 467.
961 Kayhan, *Sohbetler*, s. 99.
962 Kaf, 50/16.
963 Ahzab, 33/72.
964 Kayhan, *Sohbetler*, s. 99.

"De ki: O Allah birdir."[965] âyetini söyleyen kimseye, Allah'ın misafir olacağını söyleyen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Niyazi Mısrî'nin, *"Dilde sırrım, sırda Sübhân'ımdır Allah Hû diyen."*[966] dizesine binaen, Allah'ın Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehadet getirene de misafir olacağını belirtir.[967] Bir eve cumhurbaşkanı davet edilmeden önce evin temizlenmesi ve hazırlanması gerektiğini vurgulayan Ahmet Efendi, benzer şekilde kalbin temizliği ile kalbe Allah'ın yerleşeceğini vurgular. Bunun için kalp tasfiyesinin önemi büyüktür.[968] Gönüle Allah davet edilecekse, onu temizleyerek, hazırlamak gerekir.[969] Ahmet Efendi, *"O'na lâyık temiz bir yer hazırladığında, bir gün gelir, oturur."*[970] diyerek yine Niyaz-i Mısrî'nin şu dizelerini hatırlatır; *"Sağım solum gözler idim dost cemali görmek için, ben dışarda arar iken, bildim ki O can içinde cânan imiş."*[971]

İnsanlar dünya âlemine gözleri ile bakmaya devam ettiği sürece, bâtında kalan âlemi ve sırları göremezler. Bu sırlara vakıf olmak için okumak ve çok çalışmak gerektiğini söyleyen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, çocukluk, okul, meslek sahibi olmak, evlenmek, çocuk sahibi olmak döngüsü içerisinde yaşayan insanların, hep bu şekilde yaşanması gerektiği yanılgısına kapıldıklarını ve aslı ulvi olan insanın, zanlardan dolayı süfli tarafa çekildiğini ifade eder.[972] Bununla birlikte, arayan, bulmak isteyen kul için Allah'ın lütfu, ihsanı ve bereketi tükenmez.[973] Su, ateş, toprak ve hava unsurlarının insan için yaratıldığını ve bunların insanın içinde de bulunduğunu söyleyen Hacı Ahmet

965 İhlas, 112/1
966 Mısrî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, s. 498.
967 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 204.
968 Kayhan, *Sohbetler*, s. 99.
969 Kayhan, *Sohbetler*, s. 100.
970 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 206.
971 Mısrî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, s. 448.
972 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 205.
973 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 204.

Kayhan Efendi, Allah'ın insana çok kıymet verdiğini ve bu kıymetin Hz. Muhammed'den(s.a.v) geldiğini ifade eder.[974]

İnsan için yaratılan on sekiz bin âlem, Hakk âlemleridir. Fakat insan, âlemin anlamını bilmediğinden dolayı, aramayı da bilemez. *"Sizin için yarattım."*[975] sözü öyle bir ifadedir ki, insanı yemeden- içmeden, uykudan ve şehvetten keser, insana her an Hakk'ın huzurunda olduğu şuurunu verir. Bu söz ile insan Allah'ın huzuruna gider, insan-ı kâmil olur.[976]

Âyette, *"Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık."*[977] buyrulur. Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bu âyete dikkat çekerek, Kürre-i arzın insanoğlunun emrine verildiğini ve bu şerefe; sadece insanoğlunun sahip olduğunu, *"Biz, ona şah damarından daha yakınız."*[978] âyetinde buyrulduğu üzere kulun, kendisine şah damarından yakın olan Allah'ı çalışarak; yani ibadet ve riyazet ile bulabileceğinin müjdesini verir.[979] Ahmet Efendi, insanoğlunun, verilen bu değer karşısında boş durmaması gerektiğini; uykusundan, yeme-içmesinden kesmesi, gaflet halinden kurtularak, yaptıkları işleri bilerek yapması gerektiğini ifade eder. İnsanoğlu şu kısa hayatta, *Elhamdülillah, Kelime-i Şahadet ve Kelime-i Tevhid'e* devam ederek içini ve dışını nurla doldurmalı, Hakk için Nur-u Muhammedi'ye boyanmalıdır.[980]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre, Allah'ın, Kur'ân-ı Kerim'i insanoğluna vermesi, insana ne kadar kıymet verdiğinin bir göstergesidir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in değerini yalnız insan bilebilir. Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın insanlığa vermiş olduğu bir

974 Kayhan, *Sohbetler*, s. 8.
975 Kayhan, *Hadis-i Erbain*, s. 30.
976 Kayhan, *Sohbetler*, s. 70.
977 İsrâ, 17/70.
978 Kaf, 50/16.
979 Kayhan, *Sohbetler*, s. 73.
980 Kayhan, *Sohbetler*, s. 114.

emanettir ve insanlar onu gönlünde, dilinde, kulağında, gözünde iyi taşıyarak, emanete hıyanet etmemelidir. [981] Bu anlamda olmak üzere Efendi şöyle der: *"Allah, bu nimetleri hep insana vermiş. Şu insanlığımızın seviyesini, hayvan seviyesinde bırakmayalım. Hayvan seviyesinde bırakmayalım. İnsanlığı, daha iyi insanlığa yükseltelim. İnsanlığı arayalım."*[982]

"O, göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi tarafından sizin hizmetinize verdi."[983] âyetine binaen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"(Allah) Tüm kâinatı, ayı, güneşi, taşı toprağı, denizi, yeme içme, zevk sefa, çoluk çocuğu size binek yaptım. Beni bulmak için. Beni bulanı da O'nu da kendime binek yaptım. (diyor) Seçilelim, şerri terk edelim, hayra yönelelim. Kur'ân-ı Azimüşşan, hadis-i şerifler, bütün Peygamberler, Hz. Âdem'den Hz. Fahri Kâinat Efendimiz'e kadar, bize talip."* diyerek, kulun Allah'ı bulma konusundaki çabasının önemine vurgu yapar.[984]

Dağın zirvesine tırmanan bir kimse, gittikçe yükselir. Bu, hem maddi hem de manevi bir yükseliştir. Bu yükseliş, Hz. Muhammed'in(s.a.v) Hira Mağarası'na çıkması ile insanlara gösterdiği bir yoldur. Dünyevi ve uhrevi olarak yükselmek isteyen insanın, her iki türlü de yükseldikçe hem görme hem de bilme melekeleri artar. Bu, Allah'ın bir lütfu, rahmetidir. İnsan, daha yakın, daha iyi, daha yukarı bir noktaya; ilmi, maddi ve manevi çalışmalarla ve Kur'ân-ı Kerim'in rehberliğinde yükselir.[985]

Ahmet Efendi'ye göre, ölmeden önce ölme makamına ulaşan insan-ı kâmilin, daha bedenindeyken ölerek dirilmesi; onun bir daha ölmemesini sağlar. Nitekim beden vefat edip kabre koyulurken telkin verildiğinde ruh, artık orada değildir. O kişi ölmeden öldüğü için normal insanlardan farklı bir muameleye tabi olur.[986] Bu sebepsiz değildir. Zira

---

981 Kayhan, *Sohbetler*, s. 114.
982 Kayhan, *Sohbetler*, s. 313.
983 Casiye, 45/13.
984 Kayhan, *Sohbetler*, s. 257.
985 Kayhan, *Sohbetler*, s. 7.
986 Kayhan, *Sohbetler*, s. 303.

insan-ı kâmil, tüm âlemin varlığında mevcut olduğu özel bir insandır. Bütün külliyat ondadır.[987]

4. ŞERİAT - TARİKAT – MARİFET - HAKİKAT

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, şeriat ilkokul, tarikat ortaokul, marifet lise, hakikat ise üniversitedir der ve şeriatsiz hakikatin olamayacağını vurgular. Şeriati genellikle hakikatle birlikte ele alır.[988]

4.1. Şeriat - Hakikat

Sözlükte suyolu, su kanalı, bir akarsu, ırmak ya da su kaynağından su içmek için gidilen yol, doğru yol, Hak din yolu, müminlerin gitmesi gereken yol, aydınlık ve ışık anlamları yüklenen şeriat kelimesi, *"ş-r-'a"* kökünden gelir ve türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerim'de dört yerde geçer.[989] İslâmî manada şeriat, Allah'ın emirlerinin tamamıdır.[990] Allahü Teâla'nın, *"Biz her biriniz için bir şeriat ve yol belirledik."*[991] âyetinde, belli bir plan çerçevesinde, faydaya yönelik olarak insanları araştırmaya sevk ettiği yol kastedilmiştir.[992] Hakikat kelimesi de Arapça'dır ve gerçek, bir şeyi gerçekleştirmek, sabit ve doğru olmak, gerekmek gibi anlamları vardır.[993] Tasavvufta hakikat, *"Zâhirin ardındaki örtülü ve gizli mana, dini hayatın en yüksek seviyede*

---

987 Kayhan, *Sohbetler*, s. 250.

988 Bayman, *İslam'ın Sırrı*, s. 143.

989 Cürcani, *Tarifat*, s.134, Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 607., Fikret Karaman, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, "Şeriat", s.617., Talip Türcan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2010, "Şeriat", cilt 38, s. 571.*

990 Cürcani, *Tarifat,* s.134.

991 Maide, 5/48.

992 Isfahanî, *Müfredât*, s. 546.

993 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 243., Canbulat, *"Hakîkat"*, s. 218.

yaşanarak ilahî sırlara aşina olunması" anlamında kullanılır.[994] Sufiler her ne kadar şeriat, tarikat, hakikat ve marifet olarak dört katmanlı bir din anlayışını ortaya koysalar da şeriat ve hakikati birbiriyle ilişkili olarak ele alırlar. Bu durum Ahmet Kayhan Efendi'nin tasavvuf anlayışında da geçerlidir. Bu sebeple bu iki başlık bir arada incelenecektir.

Kuşeyri'ye göre şeriat, emredildiği şekilde Allah'a kulluk etmektir ve insanlara mükellefiyet getirir.[995] Hakikat, Allahü Teâla'nın Rab'lığını kâinatta müşahede etmektir. Kuşeyri, hakikat ile desteklenmeyen şeriatın makbul olmadığını söyler. Aynı zamanda, şeriat tarafından kayıt ve kontrol altına alınmayan hakikatin de makbul olmadığını belirtir.[996] Hücvîrî ise, şeriatın, zâhirdeki hâlin sıhhatini; hakikatin ise bâtındaki hâlin düzeltilmesini sağladığını söyler.[997] Şeriat kulun fiili, hakikat ise Allahü Teâla'nın kula sahip olması ve onu korumasıdır. Ona göre, hakikat olmadan şeriatın yerine getirilmesi imkânsızdır. Şeriat korunmadan da hakikat yerine getirilemez.[998]

Kaşani, *"Hakikat her şeydeki gerçek fail ve o şeyi ayakta tutan olması anlamında rububiyeti müşahededir."* der.[999] Ona göre şeriat, Hakk'ın emriyle vacip olduğu için hakikattir.[1000] Sufilere göre Allah'a ulaşmanın dört yolu vardır. Bu yollar; genel olarak halkın yolu şeriat, seçkinler yani havasın yolu tarikat, havassu'l havasın yolu hakikat ve ehass-ı havassü'l havasın yolu marifettir.[1001]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre din, insanı insan yapar. Din olmasa insanlar hayvan gibi yaşayıp birbirlerine zarar verirler. İnsanlar, insaniyetle değil, İslâmiyet'le insanlıklarını bulur. Geçmişteki dinler iki katlı evlere benzerken İslâmiyet beş katlı

994 Canbulat, *"Hakîkat"*, s. 218.
995 Kuşeyri, *Risale,* s. 137.
996 Kuşeyri, *Risale*, s. 137.
997 Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb,* s. 440.
998 Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 440.
999 Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 216.
1000 Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü,* s. 34.
1001 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 243.

apartmana benzer. İslâm'ın beş, imanın altı şartı şeriatın temelidir. Şeriat ise Kur'ân ve Kur'ân'ın hükümleridir. Din, güneş gibi her şeye hâkimdir.[1002]

Ona göre şeriatsız peygamber olmadığı gibi, Hakk'a da gidilemez. Nasıl ki ilkokul, ortaokul, lise ve sonrasında üniversite okunuyorsa, manevi yolda da şeriat, tarikat, marifet, hakikat vardır. Üniversiteye girmek için ilkokuldan başlamak gerekir. İlkokul temeldir. İlkokul kaldırılırsa, ortaokul, lise ve üniversite okunamaz. Yol, ilkokuldan başlar. Yol kesildiğinde, hedefe ulaşılamaz. Şeriat olmadan da hakikat bilinemez.[1003] Her zaman her ortamda hakikat aranmalı, onun peşinde olunmalıdır.[1004]

Ahmet Efendi Allah'ın insana "ben sendeyim" diyerek hitap ettiğini, insan ilmi olmasa bile Allah dediğinde Allah'ın onda misafir olduğunu söyler. İman etmeyen bile Allah dese Allah ona misafir olur.[1005]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, maneviyatın en üst mertebelerine dahi çıkılsa, şeriatın terk edilemeyeceğini ifade eder.[1006] Zira tasavvufa şeriat olmadan girilmez.[1007] Hakikat, denizdir ve şeriat da bu denizde boğulmayı önleyen can simididir.[1008] Kişi şeriata döndüğünde, boğulmaktan kurtulur.[1009] O, şeriatın bin dört yüz senedir dimdik ayakta durduğunu ifade ederek, bağlılarına şeriattan kıl kadar dahi ayrılmamalarını tavsiye etmiş, hatta Hak ile Hak olunsa, hakikate vasıl olunsa dahi şeriatın yine lazım olduğunu vurgulamıştır.[1010] Ona göre hakikat, kulun Hakk'a vasıl olmasıdır.

Şeriatın anayasa olduğunu söyleyen Ahmet Efendi, kâinatın şeriat içinde, şeriatın da kâinatın içinde olduğunu, dünyanın güneşsiz olamayacağı gibi, insanın da şeriatsız

---

1002 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 142.
1003 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 143.
1004 Kayhan, *Sohbetler*, s. 50.
1005 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 44.
1006 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 143.
1007 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 183.
1008 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 144.
1009 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 183.
1010 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 184.

olamayacağını ifade eder. Dünyada haklı ve haksızın ayırt edildiği, suç işleyenlerin cezasını çektiği hukuk kuralları da şeriata dâhildir. Dolayısıyla, Ahmet Efendi'ye göre, şeriatsız bir dünya mevcut değildir ve bu dünyanın, sistemin sahibi, hâkimi Allah'tır.[1011]

Şeriatı, Hz. Muhammed'in(s.a.v) koyduğu kanun olarak tanımlayan Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre, Kur'ân-ı Kerim de hadisler de Hz. Muhammed'in(s.a.v) iki dudağı arasından çıkmıştır ve bir sözün Hz. Muhammed'in(s.a.v) ağzından çıkıp çıkmadığına bakılarak karar verilmesi gereklidir.[1012] Âdem aleyhisselamdan itibaren Hz. Muhammed'e(s.a.v) kadar bütün peygamberlerin şeriatının devam ettiğini ve her birinin farklı olduğunu ifade eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Kur'ân-ı Kerim'in hepsini kapsadığına işaret ederek, Hz. Muhammed'in(s.a.v) ibadetlerinin her zaman tam olduğuna dikkat çekmiştir.[1013]

Kur'ân-ı Kerim'in asla bozulmadığını ifade eden Hacı Ahmet Kayhan, insanların; *"O devirde öyleydi, bu devirde böyle olması gerekiyor"* gibi şeriatın bazı hükümlerini reddeden sözlerine karşı çıkarak, *"Ben o zaman bu zaman bilmem, bir zaman bilirim, Peygamber Efendimiz ne söylemişse, ne yapmışsa ben o zamanı bilirim."*[1014] demiştir. Âyetlerin sabit olduğunu, okunup anlaşılması gerektiğini, ne kadar bin yıl geçse de gelecek olanların yine âyetlerde kendilerini göreceğini ifade etmiştir. [1015]

Ahmet Kayhan Efendi, şeriatın insanları hatalardan ve yanlış davranışlardan koruduğunu açıklarken, başıboş bir koyunun bahçeye zarar verdiği halde, sahibi tarafından bağlanmış koyunun bahçeye zarar vermek istediği halde bir şey yapamadığını örnek vermiştir. Nitekim zarar veren koyun sonuçlarına katlanacaktır. Şeriat da insanları

1011 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 144.
1012 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 144.
1013 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 144.
1014 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 145.
1015 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 145.

hatalardan ve yanlış davranışlardan korur. İnsana yakışan, ihsan makamıdır. O her an Allah'ı görüyor gibi yaşayarak, nefsi kontrol altında tutmalıdır.[1016]

Hz. Muhammed'in(s.a.v) hanımlarla tokalaşmadığına dikkat çeken Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bu gibi hareketlerin dini ve şeriati bozduğuna[1017] dikkat çekerek; *"Bazı mürşitler hanım ihvanları ile yanak yanağa öpüşüyorlarmış. Bu olmaz! Şeriata aykırı bir şey görürseniz hemen men etmeye çalışın."*[1018] der. Şeriata sıkı sıkıya yapışılması gerektiğini her fırsatta tekrarlayan Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Üzerimizden namaz, oruç kaldırıldı, biz tasavvufla uğraşıyoruz; şeriatı bıraktık, makamlar aştık."* diyen biri havada uçsa denizde yürüse bile taş atıp düşürülmelidir.[1019]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, şeriat konusundaki hassasiyetini şu cümlelerle dile getirir; *"Size vasiyetim, şeriat perdesini açmayın. Allah'ın Resul'ünün dediğinden başka ufacık bir şey ilave etmeyin. Muhammediyetten ayrılmayın, şeriattan ayrılmayın. Ne olursanız olun, terk etmeyin. Şeriatı hiç bırakmayın. Şeriatı bırakan bizden değil. İlim, yani şeriat, en güvenilir dost."*[1020]

4.2. Tarikat

Tarikat, farklı anlamlarda kullanılsa da temel anlamı *"yol"* olan tarik kelimesinin çoğuludur[1021] ve tasavvufta, kulu, Allah bilgisine götürdüğüne inanılan manevi yollar

1016 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 145.
1017 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 145.
1018 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 209.; Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s.204.
1019 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 204.
1020 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* ss. 142-146.
1021 bknz. "Tarıkın ne olduğunu nereden bileceksin? Kayan yıldızdır o. (Tarık, 86/3); "Biz Musa'dan sonra indirilmiş, önündeki kitapları doğrulayıp gerçeği ve doğru yolu (tarik) gösteren bir kitap dinledik. (Ahkaf, 46/30).; Suad el Hâkim, *İbnü'l Arabi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, ss. 599-600.; Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü*, s.349; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s.627; Serrâc, *el-Luma'*, s.107.

olarak kullanılır.[1022] *"...Her birinize bir şeriat ve bir yol verdik."*[1023] âyetinde görüldüğü üzere insanların farklı meşrebe sahip olmasından dolayı, tasavvufî eğitimde farklı metotlar uygulanır. Bu da tarikattır. [1024]

Tarikat, sâlikin manevi yolculuğunda, tam tevhid hedefine ulaşmak için farklı makamlardan geçerek ilerlediği yoldur.[1025] Bir diğer açıdan ise Allah'a aşık olma noktasına ulaşabilmek için gönül adamlarının gösterdiği yollara tarikat denilir.[1026] Tarikat, tasavvufun şeriat esasları ve dinin özüne varma gayretinin belirli disiplin içerisinde gerçekleşmesini amaçlayan bir kuruluştur. Tarikatın amacı, esfel-i safilinde bulunan insanın, *"Andolsun ki biz insanı en güzel biçimde (*ahsen-i takvim*) yarattık."*[1027] âyetinde geçen ahsen-i takvime, seyr ü sülûk vasıtası ile yükselmesidir. Tarikatın ilk aşaması, kalbin uyanması; son aşaması ise nefis mücadelesi ile vuslata ererek, vasıl-ı illallah olmaktır.[1028]

Tarikatlar, çekilen zikir şekilleri, inanç ve düşünce sistemlerine göre sayısız şubelere ayrılır. İrşad usullerine göre genellikle; Ahyar tariki (Amel ve ibadetlere düşkün olanların yolu), Ebrar tariki (Riyazet ve mücahede yolu) ve Şüttar tariki (Aşk ve muhabbet ehlinin yolu) olarak sınıflandırılır.[1029] Genellikle kurucusunun adı ya da ihtiva ettiği bazı prensiplere göre adlandırılırlar. İlk kurulan tarikatlar, Abdulkadir Geylânî ve Ahmed Rifai'nin kurduğu Kadiriyye ve Rufaiyye tarikatlardır.[1030] İslâm dünyasında en yaygın olan on iki tarikat; Kadiriyye, Yeseviyye, Rufaiyye, Sühreverdiyye, Şazeliyye,

---

1022 Cürcani, *Tarifat*, s. 145.
1023 Maide, 5/48
1024 Serrâc, *a.g.e*, s.54.
1025 Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, s.107.
1026 Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s.16.
1027 Tîn, 95/4.
1028 Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 312
1029 Serrâc, *el-Luma'*, s.20.
1030 Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2004, s. 233; Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, s.112.

Mevleviyye, Bedeviyye, Halvetiyye, Nakşibendiyye, Bayramiyye, Desukiyye ve Çiştiyye'dir.[1031]

Bu tarikatlar XII. yy.'dan sonra kurulmuş ve kurucuları, tasavvufî konularda, sohbet veya eserleri ile fikirlerini insanlara anlatarak hizmet etmişlerdir. Bu fikirlerin sistemleşerek, anlatanın ismine nispet edilmesi ve tasavvufî bir zümre oluşması sonraki asırlarda olur. Bu yüzdendir ki tarikat kurucuları, tarikatlarının bugünkü şeklini tanımaz denilmiştir. Zamanla her tarikatın iç kaideleri oturmuş ve güçlü sufilerle, tesir alanları genişleyerek, her tarikata ait zengin bir literatür oluşmuştur.[1032] Sâlikin bir tarikata girmesi, Hz. Muhammed'den(s.a.v) o güne kadar gelen silsileye bağlanması anlamına gelir. Bu bağlanma, sâlike manevi bir güç verir ve sonrasında fiiliyata dönüşecek asli hâli ile bütünleşme sağlar.[1033]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre tarikat, manevi tevhid okullarıdır. Tarikatların hepsi Hz. Muhammed'e(s.a.v) aittir, haktır, gerçektir. Kadiri, Nakşi, Rufai, Mevlevi, Melami gibi çeşitli tarikatlar olmasına rağmen aralarında aslî hiçbir fark olmadığını ifade eden Ahmet Efendi, bütün tarikatların Kelime-i Şehadet, Besmele ve Tevhidde birleştiğini, ondan sonra tıpkı farklı renkleri giyinen insanlar gibi birbirinden ayrıldığını açıklar.[1034]

Ahmet Efendi, insanların çeşit çeşit olduğunu, herkesin aynı tarikattan aynı tadı almasının mümkün olmadığını söyler. Zira insanların kimi elmayı, kimi armudu, kimi de kayısıyı sever. Hepsi farklı renklerdedir. Fakat ortak nokta Kur'ân'ı Kerim'dir. Hepsi Kur'ân'da birleşir ve sonra farklı renklere ayrılır. Onların hepsi Allah'ın emrini tatbik eder, Kelime-i Şehadet'e bağlıdırları, beş vakit namazı kılar, haramdan kendilerini

1031 Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 242.
1032 Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 51.
1033 Martin Lings, *Tasavvuf Nedir*, Akâbe Yayınları, İstanbul, 1986, s. 44.
1034 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, ss. 215-216.

korurlar. Bu sebeple esasen aralarında ayrım yoktur. Hepsi İslâm'dır.[1035] Ancak o, Kadiri tarikatına özel bir önem verir. *"Nakşi de orada, Rufai de orada."* diyerek, on iki ana tarikatın Kadirilikte birleştiğini söyler. Bunun sebebini de Abdulkadir Geylânî Hz.'nin Gavsul Azam olmasına bağlar.[1036]

On sekiz bin âlemi yaratan yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'i; sadece Müslümanlara değil, yerdeki karıncadan yıldızlara, güneşe, aya, meleklere; yani külli varlığa göndermiştir. Aynı şekilde Hz. Muhammed(s.a.v) de tüm mevcudiyetin Peygamberidir. Kim *"La ilahe illallah,"* derse O'na tabi olur; ama demeyen de O'nundur. Farklı isimlerdeki bütün tarikatlarda, yapılan zikirlerin başında, *"Bismillahirrahmanirrahim"*, tövbe istiğfar, *"La ilahe illallah"* ve *"Allahümme salli ala Muhammed"* söylenir. Yani ayrılık yoktur. Veli de evliya da hepsi Hz. Muhammed'e(s.a.v) bağlıdır. Ayrılık, tevhidde değil; yolların isimlerindedir.[1037]

Ahmet Efendi tarikatın şeriatın dışında görülmesine karşı çıkar. Aradaki farkın büyütülmesini istemez. Tarikatın ziyaretçileri tarafından olumsuz görülmesini istemez. *"Tarikatta nafile namazlar var, şeriatın da nafile namazları var ama yapmıyorlar ne yapalım? Tarikatın tesbih dersi var. Ama diğeri yapmıyor. Bir kimse şayet bir günde beş vakit namazını kılıyorsa, her gün beş yüz tesbih çekiyor, haberi yok."* diyerek tarikatta olmayıp; sadece namaz kılanların da zikirle meşgul olduğuna dikkat çeker.[1038] Ona göre, tarikata giren kişi ile ehl-i sünnet vel cemaatin arasında fark yoktur, ikisi kardeştir. Her ikisi de namazını kılar, tesbihini çeker ve kendini haramdan korur. Bazı kimselerin, tarikata girenler hakkında kötü sözler sarf etmesini eleştiren Ahmet Efendi, bu konuda şöyle der: *"Tarikattakilere 'hay hu çekiyor' diyorlar ama bunlar Esma değil mi? Kendileri namazlarda beş yüz tesbih çekiliyor, beş yüz de Tevhid çekiliyor. Daha bundan*

1035 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 216.
1036 Kayhan, *Sohbetler*, s.256.
1037 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 217.
1038 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 216.

büyük zikir olur mu? Bunlar tefrikadır. Ayrılık yok. Bunu Ankara'da elli hocaya anlattım. Ehli tarikat, ehli şeriat, hepimiz bir dalıyız elhamdülillah."[1039]

Tarikatın esası; ancak gözü, kulağı, dili haramdan koruyarak, şeriatı muhafaza ederek ortaya çıkar. Aksi halde tarikattan beklenen fayda elde edilemez.[1040] Tarikatta namaz ve zikir gibi ibadetler daha fazladır. Günde yirmi bine kadar ders alan kişiler vardır. Ancak Efendiye göre bir kimse, çalışmıyor olsa bile, günün yirmi dört saatinde beş bin zikri dahi çekemez. Bu hususta şöyle der*:"Ben bunlara (öğrencilerime) fazla yük yüklemek istemiyorum. Bir tesbih Tekbir çek. Harama bakma, harama el uzatma. Nakşi de bunun içinde, Kadiri de bunun içinde, Mevlevi de bunun içinde, hepsi bunun içinde."*[1041]

Mehmed Nuri Şemseddin Nakşibendi'nin(k.s) yazdığı Miftah-ul Kulub kitabını çok beğendiğini ifade eden Ahmet Efendi, bağlılarına, *"Sizin gibi ehl-i sünnet vel cemaat yazmış Miftah-ul Kulub'u. Tarikat üzerine yazılmış çok güzel bir kitaptır."* diyerek, alıp, okumalarını tavsiye etmiştir.[1042]

4.3 Marifet

Arapça'da bilgi[1043] anlamına gelen marifet, Serrâc'a göre iki türdür. Müşahade edilebilen isim ve sıfatlarıyla O'nu bilmeyi işaret eden Marifet-i Hakk ve O'nun bilinemez olduğunu ifade eden marifet-i hakikat.[1044] Cüneyd ise *"Bilen de bilinen de O. Sen sen olduğun için O'nu bilemezsin, O kendini sana tanıttığı için bilirsin."*[1045] demiştir.

1039 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 243.
1040 Kayhan, *Sohbetler*, s.314.
1041 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 219.
1042 Kayhan, *Sohbetler*, s. 331
1043 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s. 412
1044 Serrâc, *el-Luma'*, s. 56
1045 Kelâbâzî, *Ta'arruf,* s. 101

Hücviri, marifetin ilimden daha üstün olduğunu savunmuştur. Zira halin sıhhati ilmin sıhhatiyle anlaşılır. İlmin sıhhati hal ile anlaşılmaz. Dolayısıyla âlim olmayan arif de olamaz ama arif olmayan âlim olabilir.[1046]

Ahmet Efendi *Ruh ve Beden* kitabında, nefsi kontrol altına alarak kalp aynasını temizlemekle marifetin elde edileceğine yer verir. Bu şekilde kalp sırrının özünde Allah'ın cemalinin gizli hazinesi görünür. Bu marifet iki türdür: Allah'ın zatına ve sıfatına irfan sahibi olmaktır. Bu da zâhirî ve bâtınî ilmi elde ederek olur.[1047]

Marifet, insanın Allah'a sığınmasına imkan sağlar. Zira şeytan marifetullahtan korkar[1048] ve marifet en büyük mertebedir.[1049] İnsanın bu marifete ulaşması ise tarikate girerek, kendine verilen zikir ve evradı hassasiyetle yerine getirerek olur. Özellikle, *Kelime-i Tevhid* ve *Fatiha*, marifete ulaşmak için ayrı bir öneme sahiptir.[1050] Ancak en başta *ilim* olmadan marifetin oluşması mümkün değildir.[1051] Marifet ise muhabbeti hasıl eder.[1052]

Allah'a yakınlık üç mertebede ele alınmıştır. Bunlar ilme'l yakîn, ayne'l yakîn ve hakka'l yakîndir. Marifet hakkel yakin mertebesinde hasıl olur. Böylece sâlik hakikatin özüne vakıf ve eşyaya muttali olur.[1053]

1046 Hücvîrî, *Keşfu'l Mahcub*, hzr. Süleyman Uludağ, s. 325
1047 Kayhan, *Ruh ve beden*, s. 313.
1048 Kayhan, *Âdem ve Âlem*, s. 52
1049 Kayhan, *Ruh ve beden*, s. 97.
1050 Kayhan, *Âdem ve Âlem, s.* 158
1051 Kayhan, *Âdem ve Âlem,* s. 175
1052 Kayhan, *Ruh ve beden,* s. 97
1053 Kayhan, *Ruh ve beden,* s. 298.

5. AKIL VE KALP

Ahmet Kayhan Efendi, akıl ve kalp kavramlarını ele alırken genellikle ikisini bir arada açıklar. Onların birbiri arasındaki farklar ve onların uyumunu sıklıkla gündeme getirir. Bu başlık altında her iki konu incelenecektir.

5.1. Akıl

Lügatta bağlamak, engellemek, menetmek, alıkoymak, tutmak gibi manalara gelen akıl; insandaki anlama yeteneği, kalpte hak ile batılı ayıran nur, zatında maddeye karışmayan, soyut, fiilde ise maddeye bitişen bir cevherdir.[1054] Muhasibi'nin, *"Ğarîza"* dediği akıl; tanımlanamaz ve bilinemez değildir. Doğuştan gelen bir kabiliyet olan akıl için insanın varlığı dışında bir varlık yüklenemez. Ona göre akıl, temelini insanın varlık yapısının bütünlüğü içinde bulur[1055] ve Allah'ın yardımı olmadan kendi başına Allah'a kulluk yapması mümkün değildir. Sadece Allah, gaybın sırlarına vakıftır ve akıl, icad yapamaz. Öğrenir ve kabul eder.[1056] *"Müjdeleyici ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."*[1057] âyetinde görüldüğü üzere peygamberler, Allah'ın emri ile insanların Allah'a karşı bahaneleri olmaması için onların aklına hitap etmişlerdir. Bunun içindir ki akıllar, emirleri anlamakla yükümlüdür. [1058]

İbn Atâ'ya (v.309/922) göre, akıl üstü olan Allah'ı, akıl bilemez. Akıl sadece kulluğun nasıl yapılacağını sağlayan bir alettir.[1059] Kul, kendisine tanıtılanı bu cihazla

---

1054 Cürcani, *Tarifat*, s. 154, Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 44., Karaman, *"Akıl"*, s. 15.

1055 Hüseyin Aydın, *Muhasibî'nin Tasavvuf Felsefesi İnsan Psikoloji Bilgi Ahlâk Görüşü*, Özel Yayın, Ankara 1976, s. 62.

1056 Ebu Abdullah el-Haris b. Esed Muhasibi, *el-Akl ve Fehmü'l Kur'ân- Aklın Mahiyeti ve Kur'ân'ın Anlaşılması*, thk. Hüseyin el Kuvvetli, trc. Veysel Akdoğan, İşaret Yayınları, İstanbul 2006, s. 238.

1057 Nisa, 165.

1058 Muhasibi, *el-Akl ve Fehmü'l Kur'ân,* s .238.

1059 Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 97.

tanıyabilir. Akıl, Allahü Teâla'yı doğrudan tanıyamaz.[1060] Aklın alameti; söz, fiil ve alınan tedbirle her şeyi yerli yerine koymaktır.[1061] Hz. Ali'nin, aklı, doğuştan gelen ve işitilen olarak ikiye ayırması ve doğuştan gelen akıl olmadıkça işitilen aklın fayda vermediğini söylemesi çerçevesinde Rağıp el-İsfahani (v. 499/1106) de akıl, ilmi elde etme kabiliyeti ve bu kabiliyet ile elde edilen ilimdir der.[1062]

Gazzâlî'ye göre, akıl ile kalp arasında özel bir ilişki vardır. Aklın ilk hareket noktası kalptir. Akıl, vücuttaki diğer yerlerle, kalp yolu ile irtibat kurar. İki tür akıldan birincisi, kalpteki ilim sıfatından ibaret olan akıldır ki onunla işlerin iç yüzünü, eşyanın hakikatini bilmek kastedilir. Bu akıl, ilimle eş anlamlıdır. İkincisi ise, ilimleri anlayan idrak kuvvetidir ve bunu kalp yapar. Yani bu, insanın hakikati olan manevi latifedir.[1063] Bu anlamda aklın iki yönü vardır: : İlki, eşyanın hakikatini bilmektir ki bu anlamda akıl, kalpteki ilim sıfatının ismidir. İkincisi ise, ilimleri idrak eden özdür. Bu durumda akıl, kalp manasına gelir.[1064]

Allah'ın emrinde olan ruhun lisanı, akıldır. Akıl, ilimlerin ortaya çıktığı nuru, ruhtan alır. Akıl, bazen nefse yönelir, bazen de doğru istikamet üzere kalır. Doğru istikamette olduğu zaman kâinatın yaratıcısına yol bulur. Kul, doğru istikametteki akılla, Allahu Teâla'nın sevdiği şeylere yönelir ve kötü şeylerden kaçınır. Doğru yoldaki akıl basiretle desteklenir.[1065] Mevlana (v. 672/1273), aklı iki tip olarak açıklar. Birincisi çalışarak, uğraşarak bilgiye ait şeyleri elde eden akıldır. İkincisi ise, kaynağı can içinde olan akıldır. Bu akıl, Allah'ın ihsanıdır.[1066] İslâm'ın nurundan nasibini almayan akıl,

---

1060 Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 99.

1061 Ebu Abdullah el-Haris b. Esed el-Muhasibi, *Adâbü'n-nüfûs, Bed'ü men enâbe ilallah*, neşr. Mecdî Fethî es-Seyyid, Kahire 1991, s. 146.

1062 Isfahanî, *Müfredât*, s. 715.

1063 Gazzâlî, *Yol Gidenlerin Klavuzu*, s. 99.

1064 Gazzâlî, *İhyâ,* c.3, ss. 13-14

1065 Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, s. 592.

1066 Mevlana Celaleddin-i Rumi, *Mesnevi-i Şerif Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahifî Tercümesi*, hzr. Amil Çelebioğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1967, c. 6, s. 525.

dünya âleminde tasarruf sahibidir ve dünya ilimlerine vakıf olur; fakat kâinatın iç yüzü ve sırrı olan melekût âlemine yükselemez.[1067]

Cürcani, insanların, ben dediği şeyin akıl olduğunu ifade ederek, *Tarifat* adlı eserinde bazı bilginlerin aklı şöyle tanımladıklarını aktarır; bedene ait ruhani bir cevher, hak ve batılı bilen kalpteki nur, maddeden soyutlanmış, tedbir ve tasarruf ilişkisi olan cevher, kişinin kendisine ben diye hitap ettiği nefsi natıka, kendisiyle eşyanın hakikati bilinen şey.[1068]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre iki türlü akıl vardır. Birincisi, alt kademedeki akıldır ki, insan onu, günlük hayatta yeme, içme, çalışma gibi eylemlerde kullanır. Baştaki bu akıl, şaşılacak derecede cesurdur, öyle ki Allah'a inanmaz, sevmez, emirlerini yerine getirmez, Kur'ân-ı Kerim'e inanmaz. İmanı yoktur. Bu noktada Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bu aklın her şeyi yapabildiğini; fakat bir işe yaramadığını söyler.[1069] Ona göre, kafatasının içinde olan ve zekâ olarak da adlandırılan bu akıl, Allah'ı bulmaya yarayan akıl değildir.[1070] Bir taraftan her şeyin akıl süzgecinden geçirilmesi gerektiğini[1071] söylerken, diğer taraftan da bu alt kademedeki akıl ile Hakk bulunamayacağını ve bu aklı fazla zorlamamak gerektiğine işaret eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Çay ve ayran ayrı ayrı içilmesi güzeldir fakat birleştirerek içmek istendiğinde, ikisi de içilemez bir hal alır."* der.[1072] Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Allah'ın kula verdiği alt kademedeki akla çok güvenmemek gerektiğine işaret ederek, vahiylerin; sadece ezberlemekle yetinilmeyip, yazdırılmasını buna örnek gösterir.[1073]

1067 Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, s. 106.
1068 Cürcani, *Tarifat*, s. 154.
1069 Kayhan, *Sohbetler*, s. 162.
1070 Kayhan, *Sohbetler*, s. 52.
1071 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 53.
1072 Kayhan, *Sohbetler*, s. 54.
1073 Kayhan, *Sohbetler*, s. 9.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, ikinci olarak, aslî önemde gördüğü aklı işaret eder. Bu akıl, hakikatte bütün peygamberlerin vakıf olduğu ve insanlığa miras bıraktıkları bir ilimdir. Bu akıl, kalple birlikte çalışır.[1074] Cebrail'in Hz. Âdem'e getirdiği üç emanetin akıl, iman ve edep olduğunu söyleyen Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre, iman olmasa akıl kendisini idare edemez. Edep ise her ikisini birden örter, idare eder. Bu anlamda, Hacı Ahmet Kayhan Efendi, 'dünya âlemine gelen en akıllı insan kim?' sorusuna cevap olarak Hz. Muhammed'i(s.a.v) işaret eder.[1075] Ona göre bir kimse kulluk görevinde Hz. Muhammed'i(s.a.v) örnek alarak O'nun izinden giderse aklını en doğru şekilde kullanmış olur. Hz. Muhammed'i(s.a.v) seven, Allah'a layıkıyla kulluk eden, aklını doğru kullanan insanlar, karanlıklardan kurtulmuş, aydın kimselerdir, güneş gibi parlarlar.[1076]

İnsanlar, Allah'ın kendilerine verdiği melekeleri, nefislerinin istekleri doğrultusunda kullandığı sürece Hakk'a vasıl olamayacaklarını ifade eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Yunus Emre Hz.'nin, *"Bu aklu fikr ile Mevla bulunmaz."* şiirinde işaret edilen nefis peşinde giden akıl ile Hakk'a erilemeyeceğini söyler. Ona göre, Hakk'a vasıl olmanın yolu, nefsi emmarenin peşinden koşmayı bırakarak, aklı, nefs tezkiyesi ile berraklaştırmak ve Rabbine vasıl olacak mertebeye gelmesi için çalışmaktır.[1077] Zira bir kul, yeme, içme, uyuma gibi bedenin ihtiyaçlarına hapsolma hâlinden kurtulduğu zaman, cismani dünyanın engelinden de kurtulmuş olur[1078] ve feza âlemine yükselebilir.[1079]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, aklın temizlenmiş ve Allah'ın emirlerine uyan hâlini akl-ı selim olarak tanımlar ve onu muhatap alır. İnsan için kıymetli olan ve ona fayda veren, akl-ı selimdir. Bu aklı temin etmek ve onu kalb-i selim ile birleştirmek, Ahmet Efendi için akıl kavramındaki en önemli husustur. Zira Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler,

1074 Kayhan, *Sohbetler*, s. 52.
1075 Kayhan, *Sohbetler*, ss. 216-217.
1076 Kayhan, *Sohbetler*, s. 232.
1077 Kayhan, *Sohbetler*, s. 245.
1078 Kayhan, *Sohbetler*, s. 254.
1079 Kayhan, *Sohbetler*, s. 52.

temizlenmiş, kalp ile birleşmiş bir akıl için; yani kalb-i selim ile buluşmuş akla sahip bir kulun başının tacıdır. Bu dünyadaki yemek, içmek, giyinmek ve para, tıpkı bir binek gibi insanın hizmetine verilmiştir. Bu nimetler, mümin bir kul için, akıl değil; sadece binektir. Kul bu binekleri Allah için kazanmalı, yaşamak için kullanmalıdır.[1080]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"akl-ı selim"* kavramını, bütün korku, tasa, kaygı ve tehlikelerden uzak olup, güvende olmak olarak tanımlar. Akl-ı selim sahibi kimse ruhi hâl içerisinde olup, meleklerden üstün derecededir. Allah, akl-ı selimi, ruha vermiştir. Akl-ı selimi olan kimse, Allah'a tabi olur.[1081] O'nun emrettiği gibi yaşar, Resulü'nün yolundan gider.[1082] Akl-ı selimi kullanmayı, *Tevhid bayrağını başın üzerine dikmeye* benzeten Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Akl-ı selimi kullanan bir kimse Allah der ve bir daha geriye dönmez."* der.[1083] Allah, kullarına akıl vermiş ve kalp tasfiyesinin yollarını göstererek kalb-i selim olmanın yolunu göstermiştir. İnsana verilen kıymet çok büyüktür. İnsan kendi kıymetini bilip, akl-ı selime uyarak; hayır ve şerrin farkına varıp, şeytanın oyunlarına gelmemelidir.[1084]

Akl-ı selimi bir hazineye benzeten Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Bir fabrika, kasasında milyonlar, milyarlar var. Akşam herkes gidiyor, bir bekçi kalıyor. Milyarlar kasada ama şifreyi bilmiyor. Aybaşında maaşını alıyor."* örneğini vererek, *"Bu hazineye bekçilik yapmayalım, hazine bizim olsun."* der.[1085] Aynı konuyu kaptan ve çarkçı örneğiyle şu şekilde anlatır; Denize açılan bir gemide, kaptan gözleyicidir, akıldır. Kalp de gemiyi yürüten ve üç kat aşağıda bulunan çarkçıdır. İkisinin arası bozuk olursa, kaptan gemiyi ya sağa ya sola yanaştırır, bir kayaya çarpar ve sonuçta karaya oturur. Gemi batar. Çarkçı, kaptanın gördüğünü görmediği için hiçbir şey yapamaz.[1086]

1080 Kayhan, *Sohbetler*, s. 254.
1081 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 93.
1082 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 95.
1083 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 94.
1084 Kayhan, *Sohbetler*, s. 257.
1085 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 94.
1086 Kayhan, *Sohbetler*, s. 154.

5.2. Kalp

Türkçe'de gönül ve can kelimeleri ile tabir edilen kalp, lügatte, bir şeyi bir yönden diğer yöne çevirmek, altını üstüne getirmek olarak geçer.[1087] Tasavvufta ise kalb kavramı; insanın mahiyeti, madde ile mananın birleştiği yer, akıl, ruh, Allah'ın tecelli ettiği mahal, ilahi latife, bilgi ve düşüncenin kaynağı veya aracı olarak geniş bir çerçevede açıklanmıştır.[1088] Sufiler kalbin iki manası üzerinde dururlar. İlk olarak insanlarda ve hayvanlarda bulunan, konik şeklindeki et parçası, ikinci olarak ise, Kur'ân ve sünnette geçen ve cismani kalb ile ilgisi olan nurani bir cevher olarak ele almışlardır. Sufilere göre manevi kalp ile maddi kalp bağlantılıdır. Kalp, insanın hakikatidir ve Allah'a karşı sorumludur.[1089]

İsfahani, Kur'ân-ı Kerim'de geçen kalp kelimesinin, *"O vakit gözler kaymış, kalpler gırtlaklara gelmişti."*[1090] âyetinde ruh, *"Şüphesiz ki bunda kalbi olan kimse için elbette bir öğüt vardır."*[1091] âyetinde ilim, *"Kalplerine mühür vuruldu. Onlar anlayamazlar."*[1092] âyetinde anlayış, *"Bunu da Allah size sırf bir müjde olsun ve bununla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yoksa zafer Allah katındadır."*[1093] âyetinde şecaat ve korku, *"Fakat asıl göğüslerin içindeki kalpler kör olur."*[1094] âyetinde akıl veya ruh anlamlarına geldiğini söyler.[1095]

1087 Isfahanî, *Müfredât*, s.863., Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.442., Süleyman Uludağ, "*Kalb"*, c. 24, s. 232.

1088 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 442., Süleyman Uludağ, *"Kalb"*, s.230.

1089 Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul, c. I, s.193.; Cürcani, *Tarifat*, s.182; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.341.

1090 Ahzap, 33/10.

1091 Kaf, 50/37.

1092 Tevbe, 87.

1093 Enfal, 8/10.

1094 Hac, 46.

1095 Isfahanî, *Müfredât*, ss. 862-863.

Gazzâlî, kalb kavramını göğsün sol yanındaki hayat kaynağı olan ve biçimi ile bir kozalağı andıran et parçası diye adlandırırken diğer yandan da kalbe, *"Rabbani ve ruhani olarak insanın hakikatidir."* der. Bu latif olan kalp, insanın anlayan, bilen ve arif olan özelliğidir. Fiziki kalp, latif kalbin mahallidir.[1096] Gazzâlî, Kur'ân-ı Kerim'de ve Hz. Muhammed'in(s.a.v) hadislerinde geçen kalp kelimesinin hakikatinin eşyanın manasını bilme yetisi olduğunu söyler. Çünkü latif olan kalbin, vücuttaki diğer organlarla alakası olup, onları idare eden özelliği vardır ve bunu fiziki kalp aracılığı ile yapar.[1097] Hüseyin b. Mansur el-Hallac (v. 309/922), ancak içinde âlemlerin Rabbinin müşahedesinden başka bir düşünceye sahip olmayan kalp, Kur'ân ve kâinattan ibret alabilir demiştir.[1098]

"Eğer takva üzere olursanız Allah size bir furkan (ilham) verir."[1099] âyeti ve *"Fetvayı kalbinden iste."*[1100] mealindeki hadise dayanan sufiler, dini hakikatler ve ilahi sırlar hakkında bilginin kaynağı olarak en güvenilir yolun kalp olduğunu ifade ederler. Akıl bu konuda yetersiz kalır. [1101]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi."*[1102] âyetinde buyrulduğu üzere Allah'ın emanetini dağların, taşların kabul etmeyip de insanın kabul ettiğini ve bu emanetin de mümin bir kulun kalbi[1103] olduğunu ifade ederek, kalbin, emaneti taşıyan mahal olması nedeniyle önemine dikkat çeker.[1104] Ona göre, Hakk'ın misafir geleceği kalbin, O'nun için temizlenmesi ve hazırlanması gerekir[1105] ve bu hazırlık da yine Allah'ı anmakla olur. Kulun kalbi, Allah'ı anmak ile uyanır. Bu, kul için

---

1096 Gazzâlî, *İhyâ*, c. 3, s. 11.
1097 Gazzâlî, *İhyâ*, c. 3, s. 14.
1098 Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, s. 19.
1099 Enfal, 8/29
1100 Ahmed İbni Hanbel, *Müsned*, IV, 194, 224; Aclûni, *Keşfü'l- Hafâ*, s. 124
1101 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1995, cilt 24, s. 231.
1102 Ahzab, 33/72.
1103 Aclûni, *Keşfü'l- Hafâ*, s. 195.
1104 Kayhan, *Sohbetler*, s. 114.
1105 Kayhan, *Sohbetler*, s. 99.

büyük bir anahtardır.[1106] *"Bismillahirrahmanirrahim"* e devam etmek, kalbin uyanması için bir yöntemdir ve bir süre sonra kalp uyanmaya başladığında, dil dursa da kalp söylemeye devam eder.[1107]

Kelime-i Tevhid'e devam edildiğinde kalbin temizleneceğini ifade eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Nakşbendiyye'nin Samini koluna mahsus usulü şu şekilde açıklar; *"La"* derken sağa, *"ilahe"* derken alna, "illallah" denildiğinde kalbin üzerine doğru bir tokmak vurur misali söyleyerek, kalpteki her şeyi darmadağın ettikten sonra "Muhammedin Resulullah" diyerek, Resul'ü, Kelime-i Tevhid ile temizlenmiş kalpte kucaklamak gerekir.[1108] Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre, gece ibadeti ve riyazet sonucunda kulun kalbi, Allah'ın nuruna mazhar olur.[1109]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Şemseddin Sivasî'nin, *"Vasıl olmaz kimse Hakk'a, ta ki şu cümleden, dûr olmadan. Padişah konmaz şu Saray-ı Rahman'a, ta ki pür nûr olmadan... Muti kable, ente muti sırrına vasıl olmayan."*[1110] şiirinde geçen padişahın Allah olduğunu ve Allah'ın, temizlenmemiş bir kalbe gelmeyeceğini ifade ederek, Allah'a yönünü dönmüş, O'na uyan bir kalbin de *"Ölmeden önce ölmek,"* sırrına ereceğini, yani kalbi asıl sahibine, Hakk'a vererek, O'nun kulun kalbinde tasarruf etmeye başlamasına işaret eder.[1111] Hz. Muhammed'e(s.a.v) ümmet ve Kur'ân-ı Azimüşşan'a muhatap Müslümanların çok büyük bir lütfa nail olduklarını vurgulayarak, *"Allah'ın İsmi'ni kalbinize yazmışsınız. Neler yapmışsınız? Allah sizi ne kadar seviyor. Siz de sevin O'nu yahu! Allah'ın sizi sevdiği kadar, siz de Allah'ı sevin! Allah, hiçbir yere sığmayıp kalbinize sığarım diyor. Çalışın, yakalayın."* der.[1112]

1106 Kayhan, *Sohbetler*, s. 35.
1107 Kayhan, *Sohbetler*, s. 99.
1108 Kayhan, *Sohbetler*, s. 41.
1109 Kayhan, *Sohbetler*, s. 90.
1110 Hüseyin Akkaya, *Süleymâniyye*, Sivas Belediyesi, Sivas 2015, s. 14.
1111 Kayhan, *Sohbetler*, s. 150.
1112 Kayhan, *Sohbetler*, s. 181.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, kalbin Allah'a teslim edilmesi gerektiğini söyleyerek, İmam-ı Azam'ın ticaret gemilerinin batma haberi geldiğinde de sonradan batmadığını öğrendiğinde de kalben hiç etkilenmemesini örnek verir ve kalbin bu şekilde sabit bir halde Allah'a bağlı tutulması gerektiğini ifade eder.[1113] O, kalp ve akıl bir araya geldiğinde akl-ı selim olacağını; kalp ile aklın anlaşması gerektiğine vurgu yapar.[1114] Kalp ile akıl birleştiğinde akl-ı selim, kalb-i selime ulaşılmış olur.[1115]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Kalp olmasa akıl ne yapsın, akıl olmasa kalp ne yapsın."* der. Kalp, hayvanatta vardır. İnsan vücudu üçe bölündüğünde göbekten aşağıda kalan kısım dünya, yani masivadır. Bütün nefsanî duygular bu kısımdan çıkar. Göbekten yukarıda kalp vardır. Buranın da kıymeti başkadır. Fakat kalpten yukarısı kıymetlidir.[1116]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, kulun akl-ı selim ile kalb-i selimi buluşturması için riyazetin çok önemli olduğunu söyler. Bu şekilde biraz bile çaba gösteren kulun kalbini Allah nur eder. Kalbi nur olmak; akl-ı selim kalb-i selim olmaktır.[1117] Ahmet Efendi, kul, bu âlemde kendini tanımaya, nerden gelip nereye gittiğini anlamaya talip olduğunda, kalbini asıl sahibi Allah'a bağlamak için ibadet ve riyazetle çaba gösterdiğinde, Allah'ın o kula ihsanı, akl-ı selimi, kalb-i selimi bahşedeceğini söyler.[1118]

Göz, kulak ve dil aklın maiyetindedir. Bunlar terbiye edildiğinde, nefsi emmare, kulun bedenine giremez. Bu üç azaya hâkim olunduğunda akl-ı selim başlar ve arası bir karış mesafe olan akıl ile kalp arasında yakınlık peyda olur. İnsan bu yakınlığı meydana getirdiğinde akl-ı selim kalb-i selimi bulur. İnsan bedeninde kalpten yukarısını

1113 Kayhan, *Sohbetler*, s. 255.
1114 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 95.
1115 Kayhan, *Sohbetler*, s. 157.
1116 Kayhan, *Sohbetler*, s. 61.
1117 Kayhan, *Sohbetler*, s. 90.
1118 Kayhan, *Sohbetler*, s. 141.

namütenahi olarak tarif eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Levh-i mahfuz, İsm-i Azam ve ne kadar makbuliyet varsa kalpte olduğunu söyler. [1119] Kalp melekut âlemini kapsar.[1120]

Dünyanın peşinde bir hayat geçiren kul için vakit dolup da ölüm geldiğinde geç olacağını ifade eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, akl-ı selim, kalb-i selim için kalbi uyandırmak ve bunun için de Allah'ı zikretmek gerekir der. Allah'ı zikreden kul, öyle bir zaman gelir ki, bir işle meşguliyeti sırasında kalbinin Allah zikrini yaptığını duyar. İşte bu kalp, akıl ile birleşmiş bir kalptir. Hacı Ahmet Kayhan Efendi, böyle bir kimsenin ibadet ve taatte melekler safına girdiğini söyler. Yine aynı insandır; fakat akl-ı selim, kalb-i selim birleşmiştir.[1121] Ahmet Efendi'ye göre akıl, kalb-i selim ile birleştiğinde olguları değerlendirme şekli değişir, olaylara bakışı farklı olur. Birleşmenin önündeki engel ise insanın nefsani isteklerinden uzak durmaması, bunlara esir olmasıdır.[1122]

Ahmet Efendi, akl-ı selim ve kalb-i selimin temin edilmesi ve birleştirilmesi için kalbin temizlenmesini şart görür.[1123] Ruh ve kalp, aklın maiyetinde birleştiğinde kalp gözü açılır, perdeler kalkar.[1124] Akl-ı selim kalb-i selimin birleştirilmesini, ruh güzelliği ile beden güzelliğinin bir arada bulunması ile benzer olarak ele alır. [1125]

6. TEVHİD

Tevhid, Arapça'da birleştirmek anlamına gelir.[1126] Bir ve tek olmak anlamındaki *vahd* kökünden türemiştir.[1127] Tasavvuftaki karşılığı, Allah'ın zatını akılla tasavvur edilen

1119 Kayhan, *Sohbetler*, s. 154.
1120 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni*, s. 236.
1121 Kayhan, *Sohbetler*, s. 154.
1122 Kayhan, *Sohbetler*, s. 254.
1123 Kayhan, *Sohbetler*, s. 242.
1124 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 262.
1125 Kayhan, *Sohbetler*, s. 260.
1126 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 659.
1127 Mevlüt Özler, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, "Tevhid", cilt 41, s. 18.

ve zihinde hayal edilebilen her şeyden soyutlamak, uzak tutmaktır.[1128] Cüneyd-i Bağdâdî, "*Allahü Teâla ezeli olmasıyla tektir ve O'ndan başka bir varlık yoktur; işte tevhid, kulun bu hakikati bilip ikrar etmesidir."* demiştir.[1129] Hücvîrî, tevhidi şöyle açıklar: *"Tevhidin hakikati ve mahiyeti, bir şeyin birliğine, o şeyin birliği hakkındaki sıhhatli bir ilimle hükmetmektir. Hakk Teâla zat ve sıfatlarında kısımsız ve bölümsüz, fiillerinde delilsiz ve şeriksiz olarak vahid olduğu için muvahhidler ve tevhid ehli onu bu sıfatla tanımışlar, birliği hakkındaki bilgilerine de tevhid adını vermişlerdir."*[1130]

Gazzâlî, nefsin Allah'dan başka bir şeye şahadet etmemesi ve Allah'ı sonradan vücuda gelen varlıklardan uzak tutarak birlenmesine tevhid der.[1131] Öz, özün özü, kabuk ve kabuğun kabuğu şeklinde tevhidin dört mertebesi olduğunu söyleyen Gazzâlî, bu mertebeleri açıklamak için cevizi örnek verir. Nasıl ki cevizin iç ve dış kabuğu, bir özü ve o özün de özü olan yağı vardır, işte tevhid de cevize benzer. Dış kabuk için, tevhid sahibi yalnız dili ile *"La ilahe illallah"* diyerek birlediği halde bundan ya gaflettedir ya da inkârcıdır. İç kabukta, tevhid sahibi diliyle söylediği *"La ilahe illallah"* sözüne kalbi ile de inanır, tasdik eder. Öz, keşif ve Hakk'ın nuru ile Allah'tan başka ilah olmadığını müşahede eder. Özün özü, sıddıkların müşahedesidir. Bu mertebede yalnızca bir görülür. Kişi, kendini de görmez olur. Tasavvuf ehli buna *"fenâ fi't-tevhîd"* der.[1132]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Tevhid çok kısma ayrılır, en mühimi: Tevhid, Allah'ın bir ismi şerifidir (Ahad). İkincisi, ilimdir."* der. Ona göre hiçbir şey tevhidin dışında kalmaz. Nasıl ki güneş tevhidin içindeyse, elle yapılmış bir yapay çiçek de tevhidin içindedir. Âlim bir insan tevhidin içinde derken, yoldan sapmış bir insan tevhidin dışında kalmış, denilemez. O da tevhide dâhildir. Hacı Ahmet Kayhan Efendi, böyle kimseleri

---

1128 Cürcani, *Tarifat*, s. 67.
1129 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 33.
1130 Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, hzr.Süleyman Uludağ, s. 342.
1131 Gazzâlî, *Tasavvufun Esasları*, çev. Ramazan Yıldız, Şamil Yayınları, İstanbul, s. 47.
1132 Gazzâlî, *İhyâ*, c. 4, s. 495.; Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, ss. 122-123.

reddetmek yerine kazanmaya çalışılmalıdır, der. Bu tevhid, genel manadadır. Bir de özel tevhid kapsamında olanlar vardır ki bunlar İslâm olanlardır.[1133] Bu şekilde Ahmet Kayhan Efendi, Müslüman olmayanları genel tevhidin içinde değerlendirmiş, Müslümanları ise özel tevhid kapsamında gördüğünü dile getirmiştir. Bu yaklaşım, sufiler tarafından ortaya konan, ümmet-i davet ve ümmet-i icabet kavramlarını çağrıştırmaktadır.[1134]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Hak yolunda olanın, daim işi tevhid olur."*[1135] der. Ona göre, özel tevhidi gerçekleştirmek ve *"Lâ ilahe illallah, Muhammedün Resulallah"* demek şarttır; ancak bunu demeyenleri de genel tevhidin içinde görmek gerekir.[1136] Nitekim tüm varlık tevhidin içindedir, külliyat tevhidin içindedir. Ahmet Efendi, tüm varlığı tek görür ve vahdet-i vücut anlayışını ortaya koyar. Ancak bunu halkın anlamakta zorlanmayacağı ve yadırgamayacağı bir dille aktarmaya dikkat ettiği görülmektedir.[1137]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, namaz, oruç, hac, zekât ve kelime-i şehadetin tevhid ilmi olduğunu ve bu tevhidi idrak edemeyen kimselerin, insanlığın kıymetini bilemeyeceğini, yaratılan her şeyin insan için yaratıldığını anlayamayacağını belirtir.[1138] Bu yaklaşımıyla Ahmet Efendi, özel tevhid olarak ortaya koyduğu dinin gereklerine uygun yaşamla elde edilen anlayış olmadıkça genel tevhidin anlaşılamayacağını vurgulamaktadır. Hacı Ahmet Kayhan Efendi bu hususta şöyle demektedir:

> "Zeytinyağı ile su birbirine karışır mı? Karışmaz. Zeytinyağı üste çıkar. Siz de inşallah bu tevhidi ilahiye, tefekküre geçersiniz, her yerde insanlığınızı ispat edersiniz inşallah. Hep üstüne çıkar. Çünkü daha üstün birşey yok, Allah vardır ve Allah'ın Resulü vardır. Böyle yanaşırsınız, tevhidi ilahiye. Diğer tevhidler, bizi o tevhide götürmek içindir, namaz oraya götürmek içindir, ibadet oraya

1133 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 46.
1134 Mahmud Erol Kılıç, *Tasavvuf Düşüncesi,* Sufi Kitap, İstanbul, 2018, ss. 41-42.
1135 Kayhan, *Sohbetler,* s. 342.
1136 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 46.
1137 Kayhan, *Sohbetler*, s. 67.
1138 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 46.

götürmek içindir, Kur'ân-ı Azimüşşan oraya götürmek içindir. Bu tevhidi ilahiye sokmak içindir yani, hepsi. Hak'tan bilmek, Hakk'ı kabul etmek, Hakk'a secde etmek... Başka türlü çare yok."[1139]

Ona göre *"Allahü Teâla şöyle buyurdu: 'Ey Âdemoğlu, seni kendim için yarattım. Eşyayı da senin için yarattım. O halde kendim için yarattığımı, senin için yarattığımın ayarına düşürme."*[1140] kudsi hadisindeki mananın sırrına erişilebilir. Bunun için tefekkür ile kâinatın insan için yaratıldığını ve insanın da Allah için yaratıldığı bilincine eren kulun, kendisini Allah'a feda etmesi gerektiğini belirterek, *"Bin sene ömrümüz olsa hamdü sena etsek bunun içinden çıkamayız. Bir Rahman sıfatı, Rahim sıfatı ile 'Allahu Ekber' deyip secde lâzım. Ancak secdede ifa ederiz."* der.[1141]

7. İLİM

Dini ilimleri zâhirî ve bâtınî olarak ikiye ayıran sufiler, hadis, fıkıh ve kelam gibi ilimlere zâhirî ilimler; tasavvufa da bâtınî ilim adını verirler.[1142] Sufiler, bâtın ilmini İslâm'dan ayrı bir ilim olarak görmezler. Esasen bu ilim, onlara göre, âyet ve hadislerin ince manalarını içerir ve Hz. Muhammed(s.a.v) tarafından bazı sahabelere öğretilmiştir.[1143] Zira Hz. Muhammed'in(s.a.v) kalb-i şerifi, hidayet ve ilimle kaynayan bir denizdir.[1144]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi için ilmin temeli ahlâktır. Ahlâk olmadıkça ilim ne kadar yükselse de sonunda yıkılır.[1145] Diğer taraftan ahlâkın kaynağı da ilimdir.[1146] O zâhir ve bâtın ilimlerini birbirinden ayırmaz. Her türlü ilmi önemsemek gerektiğini ve kazanmak için çabalamanın önemini anlatır. Her ilmi her dili öğrenmenin gerektiğini,

1139 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 47.
1140 Kayhan, *Hadis-i Erbain,* s. 30.
1141 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 47.
1142 Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı,* s.188.
1143 Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı,* s.188.
1144 Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, s.11.
1145 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 79.
1146 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 81.

özellikle bu zamanın ilmi icap ettirdiğini vurgular. Nitekim Hz. Muhammed(s.a.v), *"İlim, Çin'de bile olsa alın."*[1147] buyurmuştur.[1148] İlim için öğrenmek ve öğretmenin şart olduğunu, böylece rahmetin insana yağacağını söyleyen Ahmet Efendi, öğrenmenin hayat boyu sürmesi gerektiğini, âlim, fazıl bile olunsa ilimden ve öğrenmekten hiçbir zaman kopmamak gerektiğini ifade eder.[1149] İlmin ve teknolojinin bu zamanda Avrupa'da ileri olduğunu; ama onların da bu ilmi İslâm âlimlerinden aldığını vurgulayan Ahmet Efendi; artık bu teknolojinin de gerileme dönemine girdiğini, kendi kendine ve dünyaya zarar veren aşamaya ulaştığını ve bunun da çöküşü getireceğini söyler. Bu durumun da kıyamet alameti olduğunu; zira *"Güneş Batı'dan doğacak."*[1150] hadisi gereğince ilmin, güneş olarak Batı'da yükseldiğini söyler.[1151]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, her türlü ilmin önemini ortaya koymakla beraber, manevi ilimlerin yerinin hepsinden farklı olduğunu da vurgular. Ateş olmadan benzinin, ruh olmadan bedenin bir işe yaramadığı gibi, manevi ilimler olmadan maddi ilimlerin de yeterli olmayacağını ifade ederek, maddi ilimlerin aslının Kur'ân'da mevcut olduğuna ve Kur'ân'ı da teyit ettiğine işaret eder.[1152]

Ahmet Efendi, manevi ilimlerin mutlaka âyet ve hadise dayanması gerektiğini savunur. Herhangi bir dini bilgi, eğer âyet ve hadislerde yer alıyorsa muteberdir; aksi halde dikkate alınmaması icap eder. Bu durum, insanlara bir bilgi öğretirken de geçerlidir. Herhangi bir konu ortaya konduğunda önce o konu misallerle açıklanmalı, sonra da âyet ve hadislerle desteklenmelidir. Nitekim bu uygulama, Hz. Muhammed'in(s.a.v) de sünnetidir.[1153]

1147 Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, Beyrut 1410, 2/253.
1148 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 110.
1149 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 111.
1150 Müslim, *Zikir,* 43.; "Güneş batıdan doğmadan önce kim tövbe ederse, Allah onun tövbesini kabul eder."
1151 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 111.
1152 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, ss. 112-113.
1153 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 114.

Ahmet Efendi'ye göre ilmin en önemli şartlarından biri; sadece öğrenmekle kalmayıp, mutlaka uygulanmasıdır.[1154] İlim, ilim ile gelişir ve artar. Ona göre, Muhammediyetin zâhirî ilmini tatbik edenler bâtınî ilmi öğrenebilirler. Zâhirî ilme uyanlar, bâtın ilmin sahibi tarafından bulunurlar ve onlara bu ilim öğretilir.[1155] Nitekim tasavvuf için de ilim şarttır. İlimsiz tasavvuf, tek kanatlı kuş gibi uçamaz. Diğer taraftan, en büyük âlim bile olsa, tasavvufu bulamazsa o da tek kanatlıdır.[1156]

7.1. İlmi ledün

Ledün, Arapça'da, yanında manasına gelen yer ve zaman zarfıdır.[1157] Ayrıca yan ve kat gibi manalar da içerir.[1158] İlm-i Ledün ise kulun saf, boş ve latif halde bulunan kalbine[1159] ilham yolu ile Hakk'tan doğrudan yansıyan[1160] nübüvvet ve velayet ehline mahsus olan ilimdir.[1161]

Sufilere göre, Ebu Hureyre'nin; *"Ben Allah Rasulü'nden iki kap ilim aldım. Bunlardan birini halka anlattım; diğerini eğer meydana çıkıp anlatacak olsaydım, şu boynum giderdi"*[1162] sözündeki bahsi geçen ilim, ledün ilmidir.

İslâmi ilimler, Kur'ân ve sünneti kaynak olarak gösterirken, tasavvuf bunlara ilave olarak keşf ve ilham; yani ledün ilmini de kaynak olarak alır. Bu kapsamda ilm-i ledün kavramı da Kur'ân'a dayanır: *"Kendi katımızdan ona bir ilim öğrettik."*[1163] Âyetinden anlaşılan Allah'ın katından kula verilen ledün ilmidir. Yine, Allah'ın kuluna doğrudan

---

1154 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 114.
1155 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 184.
1156 Bayman, *İslâmın Sırrı*, s. 184.
1157 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 397.
1158 Cürcani, *Tarifat*, s.163.
1159 Ebü Hamid Muhammed b. Muhammed el- Gazzâlî, *er-Risaletü'l-ledünniyye*, Mısır, s. 23.
1160 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 307.
1161 Gazzâlî, *er-Risaletü'l-ledünniyye*, s. 24
1162 Buhari, *Kitabu'l ilim* 61, I, 272.
1163 Kehf, 18/65.

verdiği hikmeti ifade eden bir başka âyette de "Hikmeti dilediği kimseye verir; hikmet verdiği kimseye çok hayır verilmiştir. Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar."[1164] buyurulur. Hikmet sahibi olmak, Allah'ın vermesine bağlandığı gibi, tasavvufî makamlardan biri olan cem makamı da ilm-i ledünün var olmasına bağlanmıştır.[1165]

Aynı hakikatin hadis karşılığı olan, *"Kim bildiği ile amel ederse, Allah ona bilmediğini de öğretir."* [1166] cümlesi de belli şartlar altında Allah'ın, kuluna, doğrudan ilim verdiğini ortaya koymaktadır. Benzer bir manaya işaret eden diğer bir hadis de şöyledir: *"Kim, Allah'a kırk sabah ihlasla yalvarırsa Allah-u Teâla hikmet pınarlarını onun kalbinden lisanına akıtır."*[1167]

Kuran-ı Kerim'de, Hz. Musa - Hızır kıssasında, *"Biz ona katımızdan bir ilim öğrettik."*[1168] âyetinde geçen ledün ilmi, gaybi ilim ve ilahi sırları kavrama anlamındadır. Hz. Musa'ya, peygamber olmasından dolayı verilen ilim, dini hükümlerdi. Hızır'a verilen bilgi ise olayların ve eşyaların sırrını kavramaya yönelikti.[1169] Buradan anlaşıldığı üzere, öğrenme ile elde edilen bilginin haricinde Allah'ın lutfettiği ledün ilmi vardır. Hz. Hızır'a verilen ve işin iç yüzünü gösteren bu ilmi ilk anda anlamak zordur. Aynı olayı anlatan bir hadisi şerifte ilham ve keşf yolu ile elde edilen bilginin, Hz. Hızır'ın ağzından şu şekilde ifade edildiği görülür: *"Ya Musa, ben Allah'ın bana öğrettiği bir ilme sahibim ki, sen onu bilmezsin. Sen de Allah'ın sana öğrettiği bir ilme sahipsin ki, ben onu bilmem."*[1170]

Sufiler, gizli olan bu bilginin herkes tarafından hazmedilemeyeceği ve insanları yanlış bir anlayışa götürebileceğinden dolayı, kalplere doğan bu bilgileri üstü kapalı bir

---

1164 Bakara, 2/269
1165 Ravza, 497.
1166 Sülemî, Ebu Abdurrahman, *el Fark beyne ilmi'ş- şeriati ve'l-hakîkati*, Ayasofya, 4128. (vr 139b-142b)vr. 18a; Aclûni, *Keşfü'l- Hafâ*, s. 265.
1167 Yusuf en-Nebhani, *el-Fethu'l-kebîr*, Dar'ül Erkam, 2, 376.
1168 Kehf, 18/65
1169 Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufî Hayat*, s. 294.
1170 Buhari, *İlim*, 44.

üslupla, rumuz ve işaret yoluyla ifade etmişler ve bu tefsirlere; sadece tefsir değil, işaret adını vermişlerdir.[1171]

Sülemi, kendisine sorulan bir soru üzerine, *Şeriat ve Hakikat İlimleri Arasındaki Fark*[1172] adlı eseri telif etmiş ve bu eserinde, bâtın ilminin ortaya çıkışının zâhir ilmindeki adap ile ilgili olduğunu söylemiş ve zâhirî inkâr eden, bâtını da reddeder demiştir. Sülemi'ye göre zâhirîn ilmi şeriat ilmidir ve çalışılarak elde edilir. Bâtının ilmi ise hakikat ilmidir ve Allah'ın hidayet ve lütfuna bağlıdır. Bu ilme çalışılarak erişilemeyeceği gibi çalışmadan da erişilemez. Çalışma ile Allah'ın lütuf ve keremi birleştiğinde bu ilim kulda hasıl olur. Ona göre zâhirî ve bâtınî ilimler ruh ve beden gibi birbirini tamamlarlar. [1173]

Serrâc, zâhir âlimlerinden ilmi ledünü reddedenlere, *"Şeriat, rivayet ve dirayeti kapsayan bir ilim adıdır. Rivayet ve dirayeti bir arada düşündüğümüzde karşımıza zâhir ve bâtın amellerine çağıran bir şeriat ilmi çıkar. Bu manada ilimde zâhir ile bâtını birbirinden soyutlamak caiz olmaz. Çünkü kalpte olan ve lisanla açığa vurulmayan ilim, bâtın ilmidir."* diyerek cevap vermiştir.[1174]

Gazzâlî, ledün ilminin, çalışarak öğrenilmiş ilimlerden daha güvenilir ve sağlam olduğunu ve sufilerin bu ilme itimat ederek onu diğer ilimlerden daha üstün gördüğünü söyler. Ledün ilmini inkâr eden kişiler için; *"Cahilin bilmediği şeyi inkâr etmesi adettendir. Bu iddia sahibi hakikat şarabını tatmamış, ledün ilmini anlamamış ki kabul etsin."* der.[1175] Ledün ilmini inkâr edenlere cevap vermek maksadıyla, *Ledün Risalesi* yazmıştır. Gazzâlî'ye göre Allah'ın, kuluna doğrudan ilim vermesi ruhun arınması şartına

---

1171 Mekki, *Kutu'l Kulub*, s.20.

1172 Sülemi, *el Fark beyne ilmi'ş- şeriati*, No. 4128, varak 139b, 140a.

1173 Sülemi, *el-Fark beyne ilmi'ş-şeriati,* Ayasofya, No. 4128, varak 139b, 140a; Süleyman Ateş, *Zâhir ve Bâtın İlmine Dair Bir Eser al-Fark Beyne İlmi'ş-şeri'a Va'l-Hakika*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16. cilt, 1968, s. 219.

1174 Serrâc, *el-Luma'*, s. 23.

1175 Gazzâlî, *Tevhid ve Ledün Risalesi,* Furkan Basın Yayın, İstanbul, 1995, s. 68.

bağlıdır. *"Nefse ve onu düzeltip olgunlaştırana and olsun."*[1176] âyetinin buna işaret ettiğini ifade eder.[1177] Ona göre, ilimler insan ruhunda gizli bir halde bulunur ve tüm insanlar ilim öğrenmeye kabiliyetlidir; fakat bazı ruhlar bir takım sebeplerle, sonradan bu kabiliyeti kaybeder. Böyle ruhlar hastalanmıştır ve ruhtaki hastalıklar giderildiğinde; yani ruh arındığında, ilham nurunun sirayeti ile ledün ilmi kulun kalbinde oluşur.[1178] Ruhun arınması ve aslına dönüşü üç şeyle olur: 1. Aşk ve şevk ile bütün ilimleri tahsil ederek, onlardan bolca nasiplenmek. 2. Gerçek bir riyazet ve sağlam bir murakâbe. 3. Tefekkür.[1179] Gazzâlî, zâhiri inkâr eden bâtınîleri ve bâtını inkâr eden zâhirîleri reddeder ve birincisine bâtınî, diğerine de haşvi der.[1180]

Abdulkadir Geylânî'ye göre ise, zâhirî ibadetlerin bâtınî manalarının tahakkuk ettirilmesi ile ilm-i ledün kapısı açılır.[1181] Bu değerlendirme, şeriat-hakikat ilişkisini ortaya koymak açısından da önemlidir. Kul, bildiğini uyguladığında Allah'ın bilmediklerini ona öğreteceğini[1182] ifade eden hadisin manasına uygun olarak, emredilen ibadetlerin dış formunda (zâhirînde) kalmamaya gayret eden sâlik de Allah'ın mevhibesi olarak bâtınî ibadete ulaşır ve bunun sonucu da ilm-i ledündür. İbadetlerin özelinde de zikir, önce kalbi nurlandırır; kalp nuru, iman nuruna; iman nuru da ilm-i ledüne ulaşmayı sağlar.[1183]

Sühreverdi, ilmi ledün elde etmenin yolunun, kırk gün ihlasla ve boş bir mideyle Allah'a yönelmeye dayandığını söylemiştir.[1184] Görüldüğü gibi bu ilim, her ne kadar elde

---

1176 Şems, 91/7.
1177 Gazzâlî, *Tevhid ve Ledün Risalesi,* s. 101.
1178 Gazzâlî, *Tevhid ve Ledün Risalesi,* ss. 97-98.
1179 Gazzâlî, *Tevhid ve Ledün Risalesi,* ss. 101-102.
1180 Ateş, *Zâhir ve Bâtın İlmine Dair*, s.219.
1181 Abdülkadir Geylânî, *el-Günye li talibi tariki'l-Hakki azze ve celle fi ma'rifeti'l-adabi'ş-şer'iyye ve ma'rifeti's-Sani'*, I, Mısır 1375/1956; trc. A. Faruk Meyan, Berekât Yayınevi, İstanbul 1986, I, ss. 101-102.
1182 Sülemî, *el Fark beyne ilmi'ş- şeriati ve'l-hakîkati*, 4128. (vr 139b-142b)vr. 18a; Aclûni, Keşfü'l-Hafâ, s. 265.
1183 Fatımatü'ş-Şazeliyye el-Haseniyye el-Yeşrutiyye, *Nefehaitü'l-Hakk fi'lenfasi'l-'aliyyeti'l-Yeşrutiyyeti'ş-Şazeliyye*, Beyrut 1399/1978, s.120.
1184 Sühreverdî, *Avârifü'l ma'ârif*, s.263.

edilmesi Allah'ın vermesine bağlı olsa dahi, bir taraftan da kulun ameliyle de ilgisi mevcuttur.[1185] Sühreverdi'ye göre kul, insanlardan ayrılıp halvete girdiğinde, Allah-u Teâla'ya yönelmesi sayesinde mesafeler kat eder ve ilahi ilim ve marifetler onun üzerine akmaya başlar.[1186]

Kaşani, ilm-i ledüne başka bir açıdan bakar; çaba ve gayret göstermeden meydana gelen ilim olarak tanımlar ve bunun sebebini ilmin, Allah'ın katından doğrudan kula gelmesine bağlar.[1187] Allah'ın ilim vermesi, kalbe Rabb'in tecellileriyle gerçekleşir[1188] ki bu durum *"Biz ona şah damarından daha yakınız."*[1189] âyeti ile de örtüşür.

"Anlayışlı kulaklar duyup anlasın diye,"[1190] âyeti nazil olduğunda Hz. Muhammed(s.a.v.), Hz. Ali'ye(k.v); *"Ya Ali! Yüce Allah'tan, senin kulaklarını, o duyup anlayan kulaklardan yapmasını istedim."*[1191] buyurmuştur. Hz. Ali, bundan sonra hiçbir şeyi unutmadığını söyler. Ebu Bekir el-Vasiti (v. 320/932) bu konuda; *"Âyette övülen kulaklar; bizzat Allah-u Teâla'dan, O'nun sırlarını duyup alan kulaklardır. O kulaklar, aldığı ilimleri, azametini müşahede ettikleri Allahu Teâla'dan başka hiçbir şey bulunmayan iç âlemlerinden; yani ilmin madeninden alırlar."*[1192]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre ilmi ledün, Allah'ın tüm kullarına açıktır. Ancak bunun için belirli manevi çalışmaların gerçekleştirilmesi gereklidir. Uykuyu azaltarak, gece ve gündüz ibadetlerle meşgul olarak, âyet ve hadisler üzerinde tefekkür ederek ve uygulamaya çalışarak bu ilimlere ulaşmak mümkündür. Ancak ilmi ledün

---

1185 Muhyiddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Arabî, *et-Tedbiratii'l-ilahiyye fi islahi memleketi'l-insaniyye*, Leiden 1336/1917; Ahmed Avni Konuk, *Tedbirat-ı İlahiyye Tercüme ve Şerhi*, hzr. Mustafa Tahralı, İz Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 207.

1186 Sühreverdi, *Avârifü'l Meârif*, s. 265.

1187 Kaşani, *Istılahatü 's-süfiyye*, s. 399.

1188 Ebu'l-Mevahib Cemaleddin Muhammed eş-Şazeli, Kavaninü hükmi'l-işrak, Dımaşk 1309/1891, s. 98.

1189 Kaf, 50/16.

1190 Hakka, 69/12

1191 Taberi, *Camiu'l Beyan*, Cz:29, 55

1192 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, ss. 6-7.

dünya ilimleriyle ve eğitim sistemiyle mukayese edilirse ilkokul, lise gibi değil, üniversite gibi, maneviyat yolunun en son aşamasında ulaşılabilecek bir seviyedir.[1193] Ancak en son aşama olsa da onun esası Muhammedî ahlâka dayanır.[1194] Hz. Muhammed'e(s.a.v) verilen ilim, insanlığa tamamen açıklanmamıştır.[1195] O'nun ahlâkına uygun bir yaşam bu ilme varis olmaya imkan sağlar.[1196]

İlmi ledüne giden yolun, özellikle sabah namazına bir iki saat kala uykudan kalkarak ibadet etmekle açılabileceğini ifade eden Ahmet Efendi, bu vakitte bir günlük kaza namazı, teheccüd namazı, nafile namazlarla meşgul olduktan sonra tefekkürle etmek gerektiğini, feyzin böylece oluşacağını ve ilmi ledünün alınabileceğini açıklar.[1197] Ancak ilmi ledün herkese de nasip olmayabilir. Zira Hz. Musa ilmi ledüne sahip değilken, Hz. Hızır bu ilmi almıştır. Kur'ân'da anlatıldığı gibi Hz. Musa, Hz. Hızır'a; sadece üç olayda sabredebilmiş ve sadece bu konudaki ledün ilmine sahip olabilmiştir.[1198]

Ahmet Efendi, ilmi ledünü zâhir ve bâtın ilimlerinden farklı bir yere koyar. İlmi ledüne ulaşıldığında zâhir ve bâtın ilimlerinin ötesine geçilmiş olur. Ancak ilmi ledüne ulaşılması için bu iki ilimin de tahsil edilmesi ve bunların aşılabilmesi gereklidir.[1199] Ahmet Efendi, ilmi ledün kavramına farklı bir bakış açısı da getirir. Ona göre teknolojik gelişmelerle elde edilen sonuçlar, esasen ilmi ledünün bugünün ilmine yansımasıdır.[1200]

1193 Kayhan, *Sohbetler*, s. 97.
1194 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 256.
1195 Yurtseven, *Seyyid Abdulkadir Geylâni* s. 237.
1196 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 256.
1197 Kayhan, *Sohbetler*, s. 300.
1198 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 363.
1199 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 185.
1200 Bayman, *İslâm'ın Sırrı*, s. 256.

8. KERAMET VE KEŞF

İyi ahlâk, cömertlik, kıymet, şeref, değer ve azizlik gibi anlamlara gelen keramet[1201], terim olarak, peygamberlik davasında bulunmayan, Allah'ın velileri ve salih kullarında zuhur eden olağanüstü hâllerdir.[1202] Kerametler de mucizeler gibi tanımlanamayan doğaüstü hâllerdir fakat mucizeleri peygamberler gösterirken, kerametler veli kullarda ortaya çıkar.[1203] Ortaya çıkan bu olağanüstülükler, Hakk'ın Berr[1204] isminden gelir ve Allah'ın ebrar; yani iyi kullarına mükâfatıdır.[1205] Böyle kullara kerametler, kendi nefisleri için birer delildir. Onlar, bu kerametlerle, nefislerindeki inanma ve güvenme, yakîne erme, iç sıkıntısı ve rızık endişesinden kurtulmaya çalışırlar.[1206]

Kerâmet, maddi ve manevi olarak ikiye ayrılır. Su üstünde yürümek, havada uçmak, kısa zamanda uzak mesafelere ulaşabilmek, gelecekte olacaklardan haber vermek, duanın hemen kabul olunması gibi hâller, maddi kerametlerdendir ve halk bunları görerek bilir. Manevi kerametler ise kalbi her türlü kötü sıfattan temizlemek, şeriat adabına riayet etmek, güzel ahlâka uymak, her an Allah'ın huzurundaymışcasına edep hâlinde olmaktır. Manevi kerametler halk tarafından bilinemez. Bunları; sadece Allah'ın seçkin kulları bilebilir.[1207]

Keşf ise perdeyi kaldırmak, açığa çıkarmak, sezme ve tahmin etmek anlamlarında kullanılan Arapça bir kelimedir. Istılahta, gizli olan, perdenin arkasındaki gayba ait

---

1201 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 365.; Uludağ, "Kerâmet", c. 25, s. 265.; Canbulat, *"Kerâmet"*, s. 372.

1202 Serrâc, *el-Luma'*, s. 309.

1203 Serrâc, *el-Luma'*, s. 311.; Cürcani, *Tarifat*, s. 187.; Uludağ, "Kerâmet", s. 265.

1204 el'Berr, "O, ihsanda bulunandır. Her iyilik ve ihsanın ana kaynağı O olduğundan mutlak iyilik sahibi ancak O'dur.", İmam-ı Gazalî, Esmâü-l Hüsnâ Şerhi, trc. M. Ferşat, Ferşat Yayınları, s. 168.

1205 Muhyiddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Arabî, *el-Fûtühâtü'l Mekkiyye fi ma'rifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-melekiyye*, neşr. Muhammed Abdurrâhman el-Mer'aşlî, II, Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut 1997, s. 363.

1206 Serrâc, *el-Luma'*, s. 312.

1207 Muhyiddîn Arabî, *el-Fûtühâtü'l Mekkiyye*, s. 363.

manalardan haberdar olmaktır.[1208] Dünyaya bağlı kalan akıl, gaybın sırlarına eremez.[1209] Fakat sâlikin yaptığı belli riyazet ve mücâhedeler sonucunda, ruhî bazı güçler ortaya çıkarak, gaybın sırları açılabilir.[1210] Keşfi açılan sâlik, perde kalktığı için, rüyada göreceklerini, göz ile görmeye başlar.[1211]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Allah'tan keramet değil istikamet istemek gerektiğini, bu tip hallerin kaldırılmasının çok zor olduğunu söyler.[1212] Bu noktayı bağlılarının dikkatine verdikten sonra da keşif ve keramet için riyazetin gerekliliğini vurgular. Ona göre; sadece namaz kılan kul melekleşir; fakat aç kalmadan bu hâller açılmaz. Bu sebeple sâlikin hem çok ibadet etmesi hem de nefsini açlıkla terbiye etmesi gerekir.[1213] Allah, bu şekilde gayret gösteren, sadakat ehline bazen keramet kapısını açabilir.[1214] Fakat asıl maksadın bu olmadığını ifade eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre sâlik ne zaman riyazet yaparsa dünyevi nimetlere olan düşkünlüğü azalarak, Allah'a muhabbeti artar ve yakîn sırrına erer. Böylece asıl maksat hâsıl olmuş olur.[1215]

O, keramete velilerin meyletmemesine ilişkin olarak Hz. Muhammed'in(s.a.v) hicret sırasında tayy-i mekân yapabileceği halde yapmamasını ve beşer gibi tedbirle hareket etmesini örnek gösterir. Hz. Muhammed'in(s.a.v), Medine'ye kadar olan dönemde mucizeyle değil tedbirle hareket ettiğini söyleyen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Bedir Savaşı'nda Hz. Muhammed'in eline bir avuç kum alarak düşmana doğru serpmesi ve fırtına çıkması konusunda, *"Attığın vakit sen atmadın, Allah attı."*[1216] âyetinin indiğini ve tüm olağanüstü hallerin esas sahibinin Allah olduğuna işaret eder.[1217]

1208 Cürcani, *Tarifat*, s. 188.
1209 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s. 234.
1210 Serrâc, *el-Luma'*, s. 546.
1211 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 250.
1212 Nusret Yalçın, Kişisel İletişim, 20.04.2020.
1213 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 250.
1214 Sühreverdi, *Avarifü'l Mearif*, s. 38.
1215 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* ss. 250-251.
1216 Enfal, 8/17.
1217 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 160.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, keramete değil, onu ihsan eden Allah'a itibar etmek gerektiğini ifade ederek, bu tür hâllere heves etmenin manevi hali bozacağını söyler. Kâmil kimselerin bazıları, kendilerindeki kerametleri bilmezler. Bilenler ise kerametlere iltifat etmeyerek, onları saklamaya çalışır ve kimseye söylemezler.[1218]

Bâyazîd-i Bistâmi, *"Kendisine havada bağdaş kurup oturacak şekilde keramet verilmiş bir adam görseniz, şeri emir ve yasaklara, hududlara riayet etme ve şerîata uyma derecesinin nasıl olduğunu görmeden ona aldanmayınız."*[1219] ifadesine benzer şekilde, Hacı Ahmet Kayhan Efendi de keramet gösteren bir kimsenin şeriat kurallarına uyup uymadığını dikkate alınmak gerektiğini vurgular ve *"Şeriati, namazı, orucu eksik olursa keramet de yapsa, havada uçuyor görseniz bir taş atın indirin."*[1220] der.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, silsilesindeki Osman Bedreddin Erzurumi Hz.'den nakille, insanların daha çok maddi kerametlere değer verdiğini söyler. Ona göre bu kerametler insanın özelliklerindendir ve dış dünyaya aittir. [1221] Kerametler, iman ve salih amel ile olmadığı takdirde istidraç olarak adlandırılır.[1222] Gerçek keramet nefsin, Hakk'ı bulması ve bilmesidir.[1223] Hacı Ahmet Kayhan Efendi, olağanüstü hâllere meyledenlerin hâlini, direk üniversiteye başlamak isteyen ilkokul talebelerine benzeterek, her şeyin yavaş yavaş sırası ile idrak edilerek yaşanması gerektiğini ve sâlikin ne kadar çalışırsa, karşılığını alacağını söyler.[1224]

Bağlılarına akl-ı selim, kalb-i selim ile istikamet üzere gidilmesi gerektiğini, hayattaki en büyük kerametin, Hakk'a yakîn olunması olduğunu söyleyen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, keşfin açılması için fazla meraklı ve hevesli olmamaları konusunda

---

1218 Kayhan, *Ruh ve Beden,* s. 157.
1219 Abdurrahman Bedevî, *Şatâhatü'-sûfiyye*, Kahire 1949, s. 69.
1220 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 144.
1221 Kayhan, *Ruh ve Beden,* s. 376.
1222 Cürcani, *Tarifat*, s. 187.
1223 Kayhan, *Ruh ve Beden,* s. 376.
1224 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 250.

uyarır. Her şeyin kararında olması gerekir, keramete meylederek sâlik beden ve ruh sağlığını bozacak uygulamalar yapmamalıdır.[1225] Keşfin açılmasını isteyenlere, *"Keşfin açılmasını isteme, açılınca kapanmaz. Vaktinden önce keşfi açılanlar hep delirdiler."*[1226] der. Ayrıca bu konuda Seyyid Nizamoğlu'nun; *"Girme bu meydana, nice başlar kesilir, soran olmaz."*[1227] dizesine işaret eder ve fazla derine dalındığı takdirde, *"Balık olsan da yüzemezsin."*[1228] der.

Ahmet Efendi, tasavvuf anlayışının ana eksenini oluşturan hedefin sadece Allah olması ve her aşamada şeriata uyma şartını keramet ve keşf konusuna bakışında da muhafaza eder. Keramet ve keşfin amaç olmaması, heves edilmemesi konusunda bağlılarını uyardığı gibi, inkâr da etmez. Hem önemini hem de nasıl ulaşılacağını ele alır ancak bu hususta düşülebilecek tuzakları da dikkatle açıklar.

8.1. Tayy-i Mekân

Tayy, dürmek, katlamak anlamına gelen Arapça bir kelimedir.[1229] Az zamanda çok mesafe almak, mekân ve mesafeyi atlarcasına geçmek anlamında kullanılan tayy-i mekân kavramı[1230], tasavvufta Allah'ın veli ve salih kullarına ihsan ettiği bir keramet olarak tanımlanır.[1231] Hz. Muhammed'in(s.a.v) miraç mucizesinde olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan kıssada, Hz. Süleyman'ın(a.s) yanındaki Asaf b. Berihiyâ, *"Ben sana onu (Sebe*

1225 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 250.
1226 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 250.
1227 Seyyid Seyfullah Nizâmoğlu, *Seyyid Seyfullah Külliyâtı I,* hzr. Arzu Meral, Revak Kitabevi, İstanbul 2014, s. 199.
1228 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 250.
1229 Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 2015, "Tayy" s. 582.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 636.
1230 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2004, "Tayy-i Mekan", s. 1042.
1231 Serrâc, *el-Luma'*, s. 229.

Melikesi Belkıs'ın tahtını), bir göz açıp kapama süresi içinde getiririm."[1232] demesi de tayy-i mekâna delil teşkil eder.[1233]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Allah'ın on sekiz bin âlemi insan için yarattığını, insanı da kendisi için yarattığını, onun çok yüce bir varlık olduğunu ve bu sebepten meleklerin insandaki âdemiyete secde ettiğini söyler. Bu kadar yücelttiği insana Allah, tayy-i mekân yapabilme imkânı lütfetmiştir. İnsanın bu kabiliyetini kullanabilmesi, ona göre, yine insana bağlıdır. Bunun için Allah'ın her insana verdiği bir anahtar vardır ve onu kullanabilmek, kalbi Allah için temizleyip, asıl sahibine, Allah'a teslim etmekle olur. Böyle bir kulun kalbinde Hak tasarruf etmeye başlar ve ölmeden önce ölmenin sırrına ermiş olur.[1234]

Nefsi terbiye olan ve ölmeden önce ölmenin sırrına eren kimsenin öldüğünde ruhu dünya ve ahirette seyyar olur. Kul, ruhun seyyarlığını hayatta iken de yaşayabilir. Buna tayy-i mekân denir. Tayy-i mekân olan bir kul, biri ile konuşurken, aynı anda başka bir şehirde vaaz verirken görülebilir. Tayy-i mekân bedenen değil, ruhen tekâmüldür.[1235] Ahmet Efendi, tayy-i mekânın üç türlü olduğunu söyler. Bunlardan birincisi, bulunulan yerden bir anda başka bir şehire gitmek, ikincisi, hem bulunulan yerde olmak hem uzak bir şehirde olmak, üçüncüsü ise aynı anda dört beş yerde birden olmaktır.[1236]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"İnsanın zekâsı, ışığı mı çok fazla, yoksa güneşin ışığı mı çok fazla? Başka bir ışık, ateş mi çok fazla, atom mu çok fazla? İnsanın zekâsındaki hepsinden fazla."* [1237] diyerek, insan daha önce gittiği bir yeri düşündüğünde bir saniye sürmeden orasının kafadan geçtiğini ifade ederek bunun tayy-i mekân değil; fakat tayy-i

---

1232 Neml, 27/40.
1233 Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, s. 375.
1234 Kayhan, *Sohbetler*, s. 69.
1235 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 129.
1236 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 253.
1237 Kayhan, *Sohbetler*, s. 69.

mekânın öncüsü olduğunu söyler.[1238] Bütün insanlarda bu meziyetin olduğunu ifade eden Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *"Nefsinize deyin; Allah'ın izniyle sen bana tayy-i mekân yaptırıyorsun, farkında değilsin."* der.[1239] Tayy-i mekânın, saniye sürmeyen, çok seri bir olay olduğunu söyleyen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, ışınlanma hadisesinin ilimle olmayacağını; fakat Hz. Muhammed'in(s.a.v) izni ve riyazet, açlık ve bir mürşidin maiyetinde olabileceğini belirtir.[1240]

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bilimin insanoğluna hizmet ettiğini ve bu zamanda yaşayan insanların da günümüzün icatlarını kullanarak bir çeşit tayy-i mekân yaptıklarını kaydeder.[1241] Başka bir ülke ile telefonla konuşmayı, televizyonu ve uçağa binip bir yere gitmeyi de tayy-i mekâna benzeten Ahmet Efendi, büyük velilerin geçmişte, Allah'ın lütfettiği şekilde, keramet adı altında bunları yaptıklarını söyler.[1242] Ona göre gelişen teknoloji ile ulaşılan icatlar insanın özünden örnek alınarak yapılmıştır. Zamanın kerametleri bilim ile zuhur etmektedir.[1243] Bilimsel icatlarla tayy-i mekânın taklit edilmesi yeterli değildir, hakikat ilmi ile insanın Allah'a ulaşarak bu kerametleri ortaya koyabilmesi gerekir.[1244]

Hz. Ömer'in Medine'de cuma hutbesi okuduğu esnada, *"Ey Sariye dağa, dağa!"* diye seslenmesi ve savaşta olan ordunun bozguna uğradığı halde, bu sesi duyarak dağa çekilmeleri[1245] gibi, Hacı Ahmet Kayhan Efendi de mürşidin sesinin işitilebileceğini ve bunun da tayy-i mekân olduğunu ifade eder.[1246] Dünyanın bir ucundan diğer ucuna giden

---

1238 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 253.
1239 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 253.
1240 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 253.
1241 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 253.
1242 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 252.
1243 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 252.
1244 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 253.
1245 M. Yusuf Kandehlevi, *Hayatü's Sahabe Peygamberimiz ve İlk Müslümanların Hayatı*, trc. Sıtkı Gülle, Semerkand Yay., İstanbul 2011, c. 4, s. 267.
1246 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 252.

şeytana inanırken, bir Allah dostunun bir anda Mekke'ye gideceğine inanmamayı şaşırtıcı bulur.[1247]

Tayy-i mekânı Allah'ın veli kullarının yanında salih kulları da yapabilr. Bunun için, az yemek, az uyku, az konuşmak, çok ibadet ve tefekkür anahtardır ve kapıyı açar. Nefse yenik düşmeden, Allah'a çok secde edilirse kapılar kula devamlı açık kalır.[1248] Hacı Ahmet Kayhan Efendi, efendisi Hacı Ahmet Kaya Efendi ile ilk tayy-i mekânını on sekiz yirmi yaşlarında, beraber sohbet ederken bir çeşmeden bahsedildiği sırada yaşadıklarını, bir anda oraya ulaşıp abdest aldıklarını söyler.[1249] Ancak tayy-i mekân bir lütuf olsa da sâlik bu çabalara girmemeli, çocuk işi olarak görmeli; asıl maksadın keramet değil, istikamet olduğunu unutmamalıdır.[1250]

9. ÖLÜM VE ÖLMEDEN ÖNCE ÖLMEK

Ölüm, İsfahani tarafından canlılığın kaybolması, hissetme ve düşünce gücünün kaybı olarak tanımlanır.[1251] Kaşani için ise ölüm tasavvufî bir bakış açısıyla, nefsin isteklerinin uzaklaştırılmasıdır.[1252] Zulmetten nura çıkmak,[1253] tövbe ile nefsin tasallutundan kurtulmak,[1254] Allah'a vuslat[1255] olarak da değerlendirilmiştir.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, sohbetlerinde zaman zaman ölüm konusunu ele alır ve onun en üstün nimetlerden biri olduğunu söyler. Zira insanlar ölemeseler, hastalık ve yaşlılık pençesinde ızdıraba düçar olurlardı. Bu yüzden her an ölüme hazır olmalıdır.

1247 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 253.
1248 Kayhan, *Sohbetler*, s. 69.
1249 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 473.
1250 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 254.
1251 Isfahanî, *Müfredât*, ss. 1019-1020.
1252 Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 358.
1253 Fatımatü'ş Şazeliyye el-Haseniyye el-Yeşrutiyye, Nefehâtü'-Hakk fi'l-enfâsi'l-'aliyyeti'l-Yeşrutiyyeti'ş-Şâzeliyye, Beyrut 1978, s. 191.
1254 Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü,* s. 545.
1255 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 247.

Hâlbuki insan ölümü sıklıkla göz ardı eder, Allah'ın emri olduğunu unutur.[1256] Nitekim nefs, açlık, namaz ve ölümü sevmez.[1257] İnsana yakışan ölümden kaçmak yerine ona boyun eğmektir.[1258]

İnsanın her gün, her saat ölümü düşünmesi gerekir. Ölüm, vuslat; yani kavuşmadır. Allah'la vuslat isteyenler ölümden korkmamalıdır; zira ölümden korkan, nefstir. Bu konuda Ahmet Kayhan Efendi, Yunus Emre'nin, *"Canını ver, canı vermeden cananı bulamazsın."* sözünü zikrederek, insanların canını değil bir tüyünü bile veremediğini söyler.[1259] Hâlbuki Yunus Emre'nin dediği gibi; canından Hak yolunda vazgeçen, ruhen teslim olan kişi bir başka can bulacaktır ve bu da *"Ölmeden önce ölmek."* anlamına gelir. Bu ölüm, maddi-manevi, nefsani-şeytani, harami-şehvet de dâhil paydos etmektir. Bunlara Allah için dur diyen kişi ölmeden evvel ölmek sırrına erer. Nefsi terbiye olan kişi dünyada da ahirette de seyyar olur.[1260]

Ahmet Efendi, ölmeden önce ölmeye ulaşan kişilerin; artık bir daha ölmeyeceğini, kıyamette dirilmiş gibi hayatını sürdüreceğini söyler. Fiziki ölümde imamın gasletme, telkin verme gibi görevlerinin, manevi ölümde ruh tarafından yapıldığını ifade eden Efendi, bu imkânın herkes için hazır olduğunu, tek gerekenin manevi çalışmaları yerine getirmek olduğunu söyler.[1261] Ona göre bedenden vazgeçmeden ölmeden önce ölüm mümkün değildir.[1262]

Ölüm mahiyeti itibariyle acıdır. Özellikle sekarat-ı mevt; yani ölüm anındaki titreme, sarsılma hâli çok zordur. Ruhun bedenden ayrılması ızdıraplıdır. O hâli yaşayan insan gerçeği görmeye başlar; ancak söyleyemez, buna takat da bulamaz. Kıyamette

1256 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 128.
1257 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 413.
1258 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 128.
1259 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 129.
1260 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 129.
1261 Kayhan, *Sohbetler*, s. 303.
1262 Nusret Yalçın, Kişisel İletişim, 20.04.2020.

insanlar ruhlarıyla dirileceklerdir; ancak bedenleri, dünyadaki bedenleri olmaz. Ahmet Efendi'ye göre o beden, maddeye benzeyen; ama madde olmayan başka tür bir bedendir.[1263] Kıyametle ilgili hadisleri aktaran Ahmet Efendi, kıyametin mutlaka olacağını; ama henüz vaktinin olduğunu, kendilerini dinleyenlerin çocuklarının dahi onu görmeyeceğini söyler. Kıyamete en az yüz iki yüz sene süre olduğunu ifade eden Ahmet Efendi, kıyametin sebebinin nükleer silahlarla yapılan bir savaş olabileceğini belirtir.[1264]

1263 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 162.
1264 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* ss. 162-165.

SONUÇ

Tasavvuf, Hz. Peygamber(s.a.v) döneminden bu yana Allah'a giden yolu tanımlamaktadır. 1400 yıllık bu gelenek, belirli aşamalardan geçerek çeşitli değişikliklere uğramıştır. Zühd dönemi olarak adlandırılan Tabiin sonrası süreç, tarikatlar dönemi, İmam Gazzâli ve İbn Arabi sonrası dönemler tasavvufun seyri açısından belirli dönüm noktalarını işaret etmektedir.

Tasavvuf gibi insan hayatı da her çağda önemli değişimler yaşamıştır. Özellikle son yüzyılda bu değişim artan bir hızla gerçekleşmiştir. Gelişen teknoloji, tüketim toplumu, modern hayat gibi güncel kavramlar insanın yaşadığı değişimin büyüklüğünü gözler önüne sermektedir. 1400 yıllık bir geleneğin, bugünün insanına nasıl sunulacağı, bu metafizik tecrübenin günümüz insanı tarafından nasıl yaşanacağı önemli bir sorudur.

Tasavvufî uygulamalarıyla, bu soruya bir cevap verdiği görülen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, Nakşbendiyyenin Hâlîdî Samini koluna mensup, çağımız sufilerindendir. Cumhuriyet döneminin getirdiği zorluklar içerisinde onun günümüz insanına tasavvufu aktarmak için ortaya koyduğu uygulamalar modern insanın problemlerini dikkate alan mahiyettedir. Tarikat sistemi ile yetişmesine rağmen bağlılarına bu tip bir usul uygulamaması, ziyaretine gelen herkesi günün hemen her saatinde kabul etmesi, manevi değerlerin özünü sade ve basit bir dille, klasik terminolojiyi kullanmadan sunması dikkat çekmektedir. Toplumun çoğu kesimleri tarafından bilinmeyen bazı tasavvufî terimleri kullanmak yerine bunları halkın genelinin anlayacağı bir dille sunması, kolay anlaşılır örneklerle açıklaması onun kendine özgü irşat anlayışını ortaya koymaktadır.

Tezimizde; Ahmet Efendi'nin tasavvuf kavramlarına nasıl yaklaştığını, onları nasıl ele aldığını incelemeye çalıştık. Onun klasik anlatım dilini günümüz insanının kolay

anlayacağı şekilde sadeleştirdiği, kavramları basit örneklerle açıkladığı, gündelik yaşamdan, herkesin şahit olabileceği konuları ele alarak detaylandırdığı görülmektedir. Böylece Ahmet Efendi, her tür eğitim seviyesinden, toplumun tüm kesimlerinden insanlara hitap etme imkânı bulabilmiştir. Bu çerçevede, onun bu tercihinin bilinçli olduğu, dini mahfillere girmekte, kabul görmekte zorlanabilecek insanlara uygun bir dil ve tutum kullandığı görülmektedir. Bu yaklaşımla bağlılarını yavaş yavaş İslâm ve tasavvufla tanıştırmayı başardığı görülmektedir. Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin tasavvuf anlayışı ve manevi kavramları bağlılarına aktarma tarzı bu anlamda önemli veriler sunmaktadır.

Bu çerçevede Ahmet Efendi, felsefî ve kelamî tartışmalardan uzak durmuş, tasavvufî kavramları bağlılarına aktarırken ilmî delilleri kullanmayı ön plana almamıştır. Bunun yerine somut, kolay anlaşılır örnekler; basit benzetmeler kullanmıştır. Örneğin o, batılı bilim adamı ve siyasi şahsiyetlerin İslam ve Allah'a imana ilişkin görüşlerini bir kitapçıkta toplayarak bağlılarına ve ziyaretçilerine dağıtmıştır. Böylece Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren toplumda kendini göstermeye başlayan ve günümüzde de devam eden Batı ve bilim-teknoloji hayranlığını İslam ve tasavvufun insanlara aktarılması için bir araç olarak kullanmıştır.

Kendine mahsus bir üslup olarak, bağlılarının sahip olduğu yanlış fikir ve zanları doğrudan hemen eleştirmemiş, süreç içerisinde onlara doğru bilgiyi tedricen ve yumuşak bir dille aktarmayı tercih etmiştir. Bu uygulamayı bağlılarına da tavsiye eden Ahmet Efendi, bu şekilde insanların kendi görüşlerine olan bağımlılığından kaynaklanan dirençlerinin aşılabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca kişilerin doğrudan eleştirilmeleri durumunda nefslerinin devreye girerek iletişimin sağlıksız hale gelmesi de böylece engellenmektedir.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bağlılarını Kur'ân ve Sünnet ekseninde Allah'a halis bir kul, Hz. Peygamber'e âşık bir ümmet olma hedefine ulaştırmaya gayret eder. Bu amaç

doğrultusunda sohbetlerinin ana ekseni güçlü iman, ibadetlerle Allah'a yaklaşma, güzel ahlâk ve nefsle mücadeledir. Onun tasavvuf anlayışında şeriate tamamen bağlı kalmak, haram menfaat ve haram şehvetten uzak durmak, varlıklara merhametle bakmak, tüm insanlara hizmet etmek Allah'a ulaşmanın anahtarıdır. Dört kutup kavramıyla sembolleştirdiği, tüm varlıklara din, dil, ırk ayrımı yapmadan merhametle yaklaşmak ona göre Allah yolcusunun vazgeçilmez özelliğidir.

Onun akıl ve ilme verdiği önem kayda değerdir. Tasavvuf sahasında zaman zaman ihmal edildiği bilinen bu iki kıymetin Ahmet Efendi tarafından vazgeçilmez görülmesi dikkat çekicidir. Ona göre zâhiri ilim elde edilmeden tasavvufî bir eğitime başlanamaz. Özellikle akl-ı selim ve kalb-i selimle yaşamak, dünya hayatının gereklerini ihmal etmeden Allah'a odaklı bir yaşam sürmeye verdiği önem, onun vurgulanması gereken hassasiyetlerindendir.

Nakşibendi silsileye mensup olan Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin bağlılarına genel olarak yoğun bir ibadet hayatını tavsiye ettiği ancak bunu yaparken her bir öğrencinin hayat şartlarına uygun görevler verdiği görülmektedir. Bu açıdan o, az miktarda da olsa özlü bir manevi çalışmayı önceler. Özellikle zikrin çok yüksek sayılarda çekilmesindense az sayıda ama odaklanarak yapılmasını ister. Onun için ibadetler içinde namaz özel bir yer tutar. Günde nafilelerle birlikte seksen rekât namaz kılınmasının insanın seyr-i sülûkunda çok erdirici olduğunu vurgular, ancak bu konuda zorlayıcı bir tutum izlemez.

Ahmet Efendi, Sadreddin-i Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi'ne verdiği önemle ekberî felsefeyi benimsediğini göstermiştir. O, bu eserin bir milyon adet basılarak tüm ülkeye dağıtılmasını arzu etmiştir. Bu amaçla kitap, kendisi ve bağlıları tarafından binlerce bastırılarak pek çok kişiye ulaşması sağlanmıştır. Tevhid anlayışını, İbn Arabi tarafından ortaya konulan terminolojiyi kullanmadan sade bir tarzda ortaya koyan Ahmet Efendi'nin, bağlılarının vahdet-i vücud düşüncesini yaşamalarını önemsediği anlaşılmaktadır.

Nefsle mücadele onun vazgeçilmez gördüğü konulardandır. Bu konuda yoğun bir çabayı bağlılarından ister. Gece uykularının azaltılması, yemeğin mümkün mertebe sınırlanması hemen tüm bağlılarına tavsiye ettiği uygulamalar arasındadır. Nefs mücadelesini bu derece öne alması ile Nakşi sufiler arasında ayrışan bir yaklaşım ortaya koymuştur. Ancak bu tavsiyeleri yanında iş ve aile hayatının asla aksatılmaması gerektiğini, hayatın bu sahalarında gösterilen gayretlerin de ibadet sayılacağını ortaya koyarak modern insanın sıkıntılarına çözüm getirmeye çalışır. Tüm manevi çalışmalar aile ve iş hayatı aksatılmadan yerine getirilmelidir. Dolayısıyla o ideal uygulamayı en detaylı bir şekilde aktarmış ancak bağlılarından onların yapabilecekleri kadarını talep etmiştir.

Sonuç olarak Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin Cumhuriyet dönemi şartlarına uyum sağlayarak dinin ve tasavvufun özünden taviz vermeden halkın tüm kesimlerine hitap etmesi, insanların önyargılarını harekete geçirmeyecek bir üslupla maneviyatı bağlılarına aktarması bugünün sufileri için önemli bir numune teşkil etmektedir. Onun ortaya koyduğu uygulamalarla modern insanın psikolojisini her zaman göz önünde tutması, modern hayatın yeni şartları dolayısıyla ortaya çıkan zorlukları dikkate alan bir irşat sistemi inşa etmesi, her bir öğrencinin kendine mahsus psikolojik ve sosyolojik şartlarına uygun özel tasarlanmış bir seyr ü sülûk sistemi uygulaması dikkat çekmektedir.

Tasavvufun modern insana aktarılması amacıyla Ahmet Efendi tarafından uygulanan yöntemlerin incelenmesi ile kayda değer prensipler tespit edilebilecektir. Toplumsal değişimlerin gün geçtikçe daha büyük bir ivmelenme ile gerçekleşmesi bu prensiplere duyulan ihtiyacı arttırmaktadır.

ÖZET

1898-1998 arasında yaşayan Hacı Ahmet Kayhan Efendi, cumhuriyet dönemi sufilerindendir. Nakşbendiyyenin Hâlîdî Samini koluna bağlı olan Ahmet Efendi, önce Hacı Ahmet Kaya Efendi, onun vefatı sonrasında da irşat görevini üstlenen Musa Kazım Efendiye intisap etmiştir. Mürşidinin vefatı ile irşat görevi Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye tevdi edilmiştir.

Malatyalı Hacı Ahmet Kayhan Efendi henüz daha bebek yaşta babasını, on dört yaşında da annesini kaybederek oldukça zor bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirmiştir. İlerleyen yaşlarında Ankara'ya yerleşmiş, burada Hacer hanımla evlenerek dört çocuk sahibi olmuştur.

Ahmet Efendi'nin silsilesinde yer alan zatlardan Hâlîdî kolunun piri olan Mevlana Hâlîdî Bağdadi, Ali Septi Efendi, Samini kolunun piri Mahmud Samini, Osman Bedreddin Efendi, Mustafa Naci Efendi, Hacı Ahmet Kaya ve Musa Kazım Efendi'nin hayatları ve tasavvuf görüşleri ele alınmıştır. Böylece Hacı Ahmet Kayhan'ın tasavvuf anlayışı için ipuçları elde edilmeye çalışılmıştır.

Her ne kadar klasik tarikat eğitimi ile yetişse de Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin bağlılarına resmi bir tarikat eğitimi uygulamadığı görülmektedir. Bu durumun tekke ve zaviyelerin yasaklandığı cumhuriyet dönemi şartlarına uyumlu bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Ahmet Efendi bu tutumu ile toplumun tüm kesimini kucaklamış, evini günün hemen her saati ziyaretçilerine açarak onlara tasavvufu en sade ve elverişli şekilde sunmuştur.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin tasavvufî uygulamalarına bakıldığında Kur'ân ve Sünnet'e dayalı bir tasavvufu şart gördüğü, bunun dışına çıkan uygulamaları şiddetle eleştirdiği tespit edilmektedir. Özellikle haram şehvet ve haram menfaatin bu yolda büyük bir engel oluşturduğunu söyleyen Hacı Ahmet Kayhan Efendi, bunlardan kurtulmadan Allah'a yakınlık elde edilemeyeceğini sıklıkla ifade eder. Tasavvufun yoğun bir ibadet hayatıyla yaşanmasını isteyen Ahmet Efendi, güzel ahlâkın vazgeçilmez olduğunu da vurgular. Ona göre ne kadar çok ibadet edilse de güzel ahlâka riayet etmeden manen ilerlemek mümkün değildir.

Onun tasavvuf anlayışında, tüm varlığa merhamet; renk, dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin tüm insanlara şefkat, temel bir eksen oluşturur. Güneşin pis veya temiz demeden ışığını ve ısısını tüm varlıklara vermesi gibi insan da bir ayrım gözetmeden lütuf ve yardımlarını tüm insanlara hatta canlılara ulaştırmaya çalışmalıdır. Hataların örtülmesini de çok önemseyen Ahmet Efendi, gece gibi tüm kusurların kapatılmasını ister.

Tasavvufun ibadet, ahlâk ve hizmet yönleriyle birlikte metafizik boyutuna da önem veren Hacı Ahmet Kayhan Efendi, vahdet-i vücud anlayışının önde gelen simalarından İbn Arabi ve Sadreddin Konevi'ye verdiği önemle de dikkat çekmektedir. Sadreddin Konevi'nin vahdeti vücuda dayalı şerhini içeren *Kırk Hadis* isimli küçük hacimli ama çok derin eserini binlerce bastırarak bağlılarına ve tüm ziyaretçilerine hediye etmesi çok önemli bir göstergedir.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'ye göre, tüm insanların hidayeti için uğraşmak, onların barış ve huzur içinde yaşamasının temini için gayret etmek, insanın yeryüzündeki görevlerinin başında gelir. O, modern zamanın getirdiği bir takım teknoloji ve silahların insanlığı tehdit ettiği görüşündedir. Bu çerçevede nükleer silahların tüm dünyadan kaldırılması ve barışın tesis edilmesi için zamanının liderlerine *Barışa Davet* mektupları göndermiştir.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi'nin şeriat ve ahlâktan taviz vermeden ortaya koyduğu uygulamalarına bakıldığında bir taraftan da İslâm'a ve tasavvufa önyargılı kesimleri de kucakladığı ve onlara hitap edebilmeyi başardığı görülmektedir. Onların sahip olduğu olumsuz düşünce ve anlayışları doğrudan eleştirmeden İslâmi ahlâk ve güzellikleri ortaya koyan Ahmet Efendi, herhangi bir tartışma ve çatışma oluşturmadan onları dönüştürmeyi başarmıştır. Bu başarıyı sağlayan anlayış ve prensipleri tez boyunca tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu prensipler günümüz modern insanı için de önemli katkılar sağlayabilir.

ABSTRACT

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, who lived in between 1898 and 1998, is a sufi of both Ottoman Empire and Republic of Turkey. He is a disciple of Hacı Ahmet Kaya, and after his death, of Musa Kazım Efendi who was assigned as the sheikh of Hâlîdî Samini branch of Naqsbandiyah. After the passing of Musa Kazım Efendi, Hacı Ahmet Kayhan Efendi was assigned as the sheikh.

Hacı Ahmet Kayhan Efendi, born in Malatya province of Turkey, lost his father in his babyhood and later lost his mother when he was fourteen years old. Therefore he had a very hard childhood and youth period. At later years he took up his residence to Ankara and married with Miss Hacer and had four children.

In this study, Mevlana Hâlîdî Bağdadi, founder of the Hâlîdî order of Naqsbandiyah tariqa, Ali Septi Efendi, Mahmud Samini, founder of the Samini order of Hâlîdî Naqsbandiyah tariqa, Osman Bedreddin Efendi, Mustafa Naci Efendi, Hacı Ahmet Kaya and Musa Kazım Efendi were studied in terms of their lives and opinions of sufism. In this manner we tried to find clues to analyse understanding of sufism of Ahmet Kayhan Efendi.

Though he went through a classical tariqa education it is observed that he did not apply an official tariqa education for his disciples. This preference might be compatible with republic period of Turkey where zawiyas were forbidden. He kept open his house for his disciples and visitors for the whole day and explained them sufism in a very plain and efficient manner. Through this approach Ahmet Efendi could embrace all segments of the society.

Analysing Hacı Ahmet Efendi's understanding of sufism it is seen that Kuran and Sunnah were essential for implementation of sufism. He severely criticized implementations going out of borders of sharia. He especially emphasizes that unlawful intercourse and ill-gotten gain prevent the disciple from reaching God. *Efendi* suggests that sufism must be realized through intense worshipping. According to him morals is irrevocable to find God. No matter how hard a disciple worships it is not possible to go further in sufism without following moral values.

In his understanding of sufism, mercy for all creatures, compassion for all people without discriminating their colour, religion, ethnicity or language establish the main axis. Just like the sun, which emitates its rays to everywhere without discriminating dirty or clean, a human being also must convey his favors and help to all being without any discrimination. Covering mistakes of people is another important moral value for Ahmet Kayhan Efendi, and he continuously suggests to protect people like the night covering everything.

Beside worshipping, moral values and helping people, metaphysics of sufism is also very important for Hacı Ahmet Kayhan Efendi. He is especially fond of İbn Arabi and Sadreddin-i Konevi who are astonishing characters of wahdat al-wujud thought. He published and conveyed thousands of the hadith book of Konevi regarding his comments on forty hadiths of the Prophet Muhammad in terms of wahdat al-wujud understanding.

According to Hacı Ahmet Kayhan Efendi, to struggle for people so that they can find the right path and to work hard so that people may live in peace and harmony are the first mission of an human being living in the world. Furthermore he thinks that contemporary technology and nuclear weapons are impending the future of human being. Therefore he wrote letters of *invitation to peace* to some important political leaders of his age to remove all nuclear weapons from the world and to establish the peace.

While not compromising on Islamic sharia and moral values, Hacı Ahmet Kayhan Efendi was very successful to embrace and appeal to people biased regarding Islam and sufism. Without criticizing directly their negative ideas and understandings he talks about beauty of Islam and its moral values and succeeds to transform them avoiding conflicts and debates. The principles and understanding of sufism which provide this success were determined throughout the thesis. These principles may contribute seriously to people of contemporary age.

BİBLİYOGRAFYA

Aclûni, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l- Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs ammâ 'ştehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs*, el-Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1405, II.

Ahmad, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, çev. Sedat Cem Karadeli, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

_____, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, 1995.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned***,** thk. Şu'ayb el-Arneût – Âdil Mürşid ve diğerleri, Müessesetu'r - Risâle, Beyrut 1999/1420

Akkaya, Hüseyin, *Süleymâniyye*, Sivas Belediyesi, Sivas 2015.

Apaydın, Cem, *Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme*, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Yıl 2017/2 c. 16, sayı 32.

Atay, Tayfun, *Batı'da Bir Nakşî Cemaati Şeyh Nâzım Kıbrısî Örneği*, İletişim Yay., İstanbul 1996.

Ateş, Süleyman, *Zâhir ve Bâtın İlmine Dair Bir Eser al-Fark Bayna İlmi'ş-Şari'a Va'l-Hakika*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16. cilt, 1968.

Avanoğlu, Ayşe Serap, *Veiled Islam: A Deconstractive Sufi Formation*, Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2012.

Aydın, Hüseyin, *Muhasibî'nin Tasavvuf Felsefesi İnsan Psikoloji Bilgi Ahlâk Görüşü*, Özel Yayın, Ankara 1976.

Aydoğmuş, Günerkan, *Harput Kültüründe Din âlimleri*, Çağ Ofset, Elazığ, 1998.

Ayiş, Mehmet Şirin, *Mahmud Samini ve Palu Çevresinde İlim İrşad Faaliyetleri*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkez Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Elazığ, 2018.

Bayman, Henry, *La Mekâna Yolculuk Sufilerin Açık Sırları*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2014.

Bayman, Metin, *İslâm'ın Sırrı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.

Baysal, Erkan, *Mevlana Halid'in Mektubat'ında Kelamî Unsurlar (Nübüvvet ve İmamet)*, Harran Üniversiesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 38.

Bedevî, Abdurrahman, *Şatâhatü'-sûfiyye*, Kahire 1949.

Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, Beyrut 1410.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmail, *Edebu'l Müfred*, trc. Rauf Pehlivan, Motif Yayınları, İstanbul 2005.

Canbulat, Mehmet, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,

Ankara, 2006, “Riyazet, Cömertlik, Dua, Edep, Hakikat, Keramet, Mürşid, Nefs-i Emmare, Nefs-i Kamile, Nefs-i Levvame, Nefs-i Marziye, Nefs-i Mülhime, Nefs-i Mütmainne, Nefs-i Raziye, Salik, Seyr, Şükür, Tevbe, Zikir.”

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

Chittick, William, *Tasavvuf*, çev. Turan Koç, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Cilacı, Osman, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* 1994, “Dua”, c.9.

Cili, Abdulkerim b. İbrahim, *İnsan-ı Kâmil*, trc. Abdülaziz Mecdi Tolun, hzr. Selçuk Eraydın-Ekrem Demirli-Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

_____, *Şerhu'l-esfâr 'an risâleti'l-envâr*, Dımaşk 1348/1929.

Cürcani, Seyyid Şerif, *Tarifat*, Bahar Yayınları, trc. Arif Erkan, İstanbul, 1997.

Çağrıcı, Mustafa, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , İstanbul 2010, “Şükür”, c. 39.

Çelik, Celaleddin, *Türkiye’de Dini Hayatın Sosyo-Tarihsel Boyutları ve Dindarlığın Dönüşen Görünümleri (1960-1980)*, Bilimname, cilt 2018, sayı 35, Sayfalar: 217-251. https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilimname/issue/34995/395442

Demir, Sıddık, *Ankara Gönül Erleri*, Lazer Ofset, Ankara, 2014.

Demirci, Mehmet, *Dünden Bugüne Tarikatler*, İzmir 1998.

Demirli, Ekrem, *İslâm Metafiziğinde Tanrı ve İnsan*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûga**t***, Aydın Kitabevi, Ankara 2004.

Duman, Ali, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* , 2008, “Sadaka”, c. 35.

Durma, Abdulhalim, *Evliyalar Şehri Elazığ*, Yenigün Matbaacılık, Ankara, 2011.

Ebu Ali el-Hüseyin b. Sina, *el-İşarat ve't-tenbihat*, neşr. Süleyman Dünya, Kahire 1968, 4.

Ebu Davud Süleyman b. el-Es’as, *Sünen-i Ebî Davud*, Çağrı Yay., İstanbul 1992, 26.

Ebû Nas Serrâc Tûsî, el-Luma' İslâm Tasavvufu, trc. Hasan Kâmil Yılmaz, Altınoluk, İstanbul 1996.

Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.

Erbili, Muhammed Es’ad, *Kenzü’l İrfan 1001 Hadis*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2017.

Erdem, Bünyami, *Şeyh Mahmud-u Samini Hazretleri*, Örnek Ofset Yayıncılık, Elazığ, 2011.

_____, *Şeyh Musa Kazım Efendi*, Çayda Çıra Yayıncılık, Elazığ, 2011.

_____, *Şeyh Osman Bedreddin Erzurum-i*, Örnek Ofse Yayıncılık, Elazığ, 2012.

Erkal, Mehmet, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, “Zekât”, c.44.

Fâtımatü'ş-Şâzeliyye el-Haseniyye el-Yeşrutiyye, *Mevâhibü'l-Hakk fi'l-kerâmâti'l-Yeşrutiyyeti'ş- Şâzeliyye*, Beyrut 1399/1978.

Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ'u Ulûm'id-Dîn*, trc. Sıtkı Gülle, Huzur Yayın, İstanbul 2016, c. III.

_____, *Minhac-ül Abidin*, Mısır, 1936.

_____, *Mizânü'l-'amel*, Mısır 1342/1923.

_____, *er-Risaletü'l-ledünniyye.*

_____, *Kimyâ-i Saâdet (Mutluluk Hazinesi)*, trc. A. Faruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul, c. 1-2.

_____, *Bidayetü'l-hidâye- Hidayet Rehberi*, hzr. Veysel Akkaya, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

_____, *El-Munkızu Mine'd Dalal*, çev. Salih Uçan, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2014.

_____, *İlahi Nizam*, çevr. Yaman Arıkan, Uyanış Yayınları, İstanbul, 1986.

_____, *Tam Metin Kalplerin Keşfi*, trc. Şemsettin Yeltekin, Araf Yayınları, İstanbul 2012.

_____, *Tevhid ve Ledün Risalesi***,** Furkan Basın Yayın, İstanbul, 1995.

_____, *Yol Gidenlerin Klavuzu ve Arayanların Bahçesi***,** tehzip ve tekmil Abdulhalık Duran, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2004.

_____, *Esmâü-l Hüsnâ Şerhi*, trc. M. Ferşat, Ferşat Yayınları, s. 168.

_____, *Tasavvufun Esasları*, çev. Ramazan Yıldız, Şamil Yayınları, İstanbul.

Geylânî, Abdulkadir, *el-Günye li talibi tariki'l-Hakki azze ve celle fi ma'rifeti'l-adabi'ş-şer'iyye ve ma'rifeti's-Sani'*, trc. A. Faruk Meyan, Berekât Yayınevi, İstanbul 1986, I.

_____, *Fütühu 'l-gayb (Şetnûfî'nin Belıcetü'l-esrâr hamişinde)*, Mısır 1330/1912.

_____, *Günyet'üt Talibin*, çev. Abdülkadir Akçiçek, Sağlam Yayınevi, İstanbul 1991.

Göktaş, Vahit, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara Kalem Neşriyat, Ankara 2018.

_____, Tenik, Ali, *Allah'la Varolmanın Yolu Zikir, Erkam Yayınları*, İstanbul, 2015.

Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâüddîn, *Kitâbü câmi'i'l-usûl fi'l-evliyâ'i ve envâ'ihim ve kelimâiti's-sûfiyye*, Mısır 1298/1880.

_____, *Râmûs el-Ehâdîs*, trc. Arif Pamuk-Nâim Erdoğan, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2005.

Hadislerle İslâm, Yayın Kurulu, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara 2013, 2. baskı, c. 3.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebu Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed el-, *Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, 4.

Hâkim, Suad el, *İbnü'l Arabi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

Haksever, A. Cahid, *Tasavvufa Dair Güncel Meseleler*, Anıl Grup Matbaacılık, Ankara 2015.

_____, *Modernleşme Sürecinde Mevleviler ve Jön Türkler,* H Yayınları, İstanbul 2009.

Harman, Ömer Faruk, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, "Hac", c.14.

Hücvîrî, Ebu'I-Hasen Ali b. Osman b. Ebî Ali el-Cüllâbi el-Gaznevî, *Keşfu'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, hzr. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 2014.

Isfahanî, Rağıp, *Müfredât*, çev. Abdulbaki Güneş - Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul 2010.

Işık, Hüseyin Hilmi, *Tam İlmihal Se'âdet-i Ebeiyye*, İstanbul, 2014.

Izutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan***,** çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1975, ss. 182-183.

İmam Mâlik, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-hadîs, Kahire 2005.

Jaschke, Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, çev: Hayrullah Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.

Kandehlevi, M. Yusuf, *Hayatü's Sahabe Peygamberimiz ve İlk Müslümanların Hayatı*, trc. Sıtkı Gülle, Semerkand Yay., İstanbul 2011, c. 4.

Kara, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri (1839-2000)*, Dergah Yayınları, İstanbul.

_____, *Cumhuriyet Döneminde Tarikatlar*, Demokrasi Platformu, Yıl: 2, Sayı: 6, Bahar 2006.

_____, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İletişim Yayınları, 1922.

_____, *Türkiye'de tarikatlar: Tarih ve Kültür*, Semih Ceyhan (edit.) İSAM Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Niyazi-î Mısrî*, TDV Yayınları, Ankara 1994.

Karaman, Fikret, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, "Akıl, Şeriat."

Karpat, Kemâl H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Kaşani, Abdürrezzâk, *Tasavvuf Sözlüğü Letâifu'l-a'lam fî işarâtı ehli'l-ilhâm,* çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Kayhan, Hacı Ahmet, *Âdem ve âlem*, Gürler Ofset Matbaacılık, Ankara 1997.

_____, *Aradığımı Buldum*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1991.

_____, *İrfan Okulunda Oku*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1994.

_____, *Ruh ve Beden*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1991.

_____, *Sohbetler-1*, Ayhan Matbaası, 2007.

_____, *Sohbetler*, Çınar Matbaacılık, İstanbul 2011.

_____, *Man and Faith*, SIM Ltd., Ankara.

_____, *Esmâ'ül-Hüsna ve Esmâ-i Şerif*, der. Ahmet Soysaldı, Ankara.

_____, *İman ve İslam-Allah'ın Sıfatları ve İsimleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

_____, *Şeyh Abdulkadir Geylani Hazretlerinin Virdine Ait Duadır*, Ankara 1988.

_____, *Efendimiz'den Seçmeler*, der. Selahattin Yeğenoğlu-Salim Yurtseven, Ankara 1994.

_____, *Gafletten Uyanmak*, hazr. E. Tokgözlü-A.İ. Kundakçı-F. Kayıpmaz, Tuğra Ofset, Isparta 1998.

Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İshak el-Buhârî, *Ta'arruf - Doğuş Devrinde Tasavvuf,* hzr. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 2014.

Kılıç, Mahmud Erol, *Tasavvuf Düşüncesi Makaller- Konferanslar I*, Sufi Kitap, İstanbul 2018.

_____, *Tasavvuf Düşüncesi*, Sufi Kitap, İstanbul, 2018.

_____, *Tasavvufa Giriş*, Sufi Kitap, İstanbul 2012.

Konevî, Sadreddin-i, *Hadis-i Erbain***,** Hzr. Hacı Ahmet Kayhan, Bizim Büro Yayınevi, Ankara, 1996.

Kuşeyri, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin el-, *Kuşeyri Risalesi Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkı*, trc. Dilaver Selvi, Yeni Şafak, İstanbul 2009.

_____, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, hzr. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1991.

Kutay, Cemal, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, DİB Yayınları, Ankara 1973.

Lewis, Bernard, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, çev. Hamdi Aydoğan-Esra Ermert, İstanbul 2007.

_____, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.

Lings, Martin, *Tasavvuf Nedir*, Akâbe Yayınları, İstanbul, 1986.

Mâce, İbn. Ebu Abdillah Muhammed bin Yezîd, *es-Sünen*, Çağrı yayınları, İstanbul, 1981.

Makdisî, İmam Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *Muhtasaru minhâci'l-kâsidîn*, Beyrut 1394/1974.

Mardin, Şerif, *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler 3*, derleyenler Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

Mekki, Ebu Talip, *Kutu'l Kulub Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarikı'l-Mürid İla Makami't- Tevhid*, trc. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2003.

Mevlânâ, *Mesnevi*, çev. Veled İzbudak, Doğan Kitap, İstanbul 2007, c. 3.

Muhasibi, Ebu Abdullah el-Haris b. Esed, *Adâbü'n-nüfûs, Bed'ü men enâbe ilallah*, neşr. Mecdî Fethî es-Seyyid, Kahire 1991, s. 146.

_____, *el-Akl ve Fehmü'l Kur'ân- Aklın Mahiyeti ve Kur'ân'ın Anlaşılması*, thk. Hüseyin el Kuvvetli, trc. Veysel Akdoğan, İşaret Yayınları, İstanbul 2006.

_____, *Er-Riâye-Nefs Muhasebesinin Temelleri*, haz. Şahin Filiz, Hülya Küçük, İnsan Yay., İstanbul 2011.

Muhyiddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Arabî**,** *el-Fûtühâtü'l Mekkiyye fi ma'rifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-melekiyye*, neşr. Muhammed Abdurrâhman el-Mer'aşlî, II, Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut 1997.

_____, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, thk. Osman Yahya-İbrahim Medkur (el-Hey'etü'l-Mısrıyye), Kahire, 1985, 4.

_____, *et-Tedbiratii'l-ilahiyye fi islahi memleketi'l-insaniyye*, Leiden 1336/1917; Ahmed Avni Konuk, Tedbirat-ı İlahiyye Tercüme ve Şerhi, hzr. Mustafa Tahralı, İz Yayıncılık, İstanbul 1992, s.207.

_____, *Kitâbu ıstılâhi's sûfiyye (Resâ''ilü İbn Arabî içinde)*, neşr. Muhammed Şihâbeddin el-Arabî, Dâru Sâdır, Beyrut 1997, s. 534.

Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 2015.

Münâvi, *Kenzu'l-hakâik min Hadîsi Hayri'l-Halâik*, thk. Salâh b. Muhammed b. 'Arîda, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1996.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin bin Haccâc el-Kuşeyrî, *el Câmi'u's-sahîh*, I-III, İstanbul, 1413/1992.

Müttakî, Ali el-, *Kenzü'l-Ummâl*, H. No: 8994

Natanzi, İzzeddin Mahmud bin Ali Kaşani, *Misbahu'l Hidaye ve Miftahü'l Kifaye – Tasavvufun Ana Esasları*, çev.Hakkı Uygur, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2010.

Nesefî, Azizüddin, *Tasavvufta İnsan Meselesi İnsan-ı Kâmil*, trc. Mehmet Kanar, Dergah Yayınları, İstanbul 1990.

Niyâz-î Mısrî Halvetî, *Dîvân-ı İlâhiyât***,** hzr. Mustafa Tatcı, H Yayınları, İstanbul 2015.

Nizâmoğlu, Seyyid Seyfullah, *Seyyid Seyfullah Külliyâtı I*, hzr. Arzu Meral, Revak Kitabevi, İstanbul 2014.

Ortaylı, İlber, *Gelenekten Geleceğe*, Timaş Yayınları, 2008, 2.Baskı.

Öngören, Reşat, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010/2013, "Şeyh, Zikir.", cilt 39-44.

Özler, Mevlüt, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***,** İstanbul 2012, cilt 41.

Paçacı, İbrahim, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, "Namaz, Hac, Oruç, Sadaka, Zekat."

Sarı, İbrahim, *Anadolu Evliyaları*, Net Medya Yayıncılık, 2016.

_____, *Güneydoğu Evliyaları*, Net Medya Yayıncılık, 2016.

Schimmel, Annemarie**,** *İslâm'ın Mistik Boyutları*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001.

Selmânî, Lisanüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdullah b. Saîd, *Ravzatü't ta'rif bi'l-hubbi'ş-şerîf*, neşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Kahire 1966.

Sevinç, Ayşe, *Ahmed Kayhan Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri,* Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Sinanoğlu, Mustafa, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, c.19.

Soysaldı, İhsan, *Osman Bedrüddin Erzurumi'nin Bazı Dini ve Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 10, S. 14.

Sunguroğlu, İshak, *Harput Yollarında*, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1959, c.2.

Süyûtî, Celalüddin, *el-Câmiü's-Sağîr*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut (1990).

Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları Avârifü'l Meârif - Gerçek Tasavvuf*, trc. Dilaver Selvi, Semerkand, İstanbul 2010.

Sülemî, Ebû Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-, *Tabakâtü' s – Sûfiyye*, Tahkik: Nureddin Şüreybe, Kahire 1406/1986.

_____, *el Fark beyne ilmi'ş- şeriati ve'l-hakîkati*, Ayasofya, 4128. (vr 139b-142b)vr. 18a.

_____, *Usulül-Melametiyye*, Kahire 1985.

Şazeli, Ebu'l-Mevahib Cemaleddin Muhammed, *Kavaninü hükmi'l-işrak*, Dımaşk 1309/1891.

Taberâni, Ebü'l-Kasım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb El-Lahmi Et-, *Mu'cemu'l-Kebîr*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 2009.

Taş, Mustafa, *İmam Efendi'nin Sohbetname Adlı Eserinde Hadis ve Sünnetle İlgili Ele Alınan Bazı Konular ile Hadis Kullanım ve Yorum Örnekleri*, Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi, C. V, S. 2, 2019.

Tirmizi, Ebu Abdullah Muhammed Hâkim, *Beyani'l'l-fark beyne's-sadri ve'l kalbi ve'l-fu 'adi ve'l-lübb*, thk. Nicola Heer, Kahire 1958.

_____, *Daru ihyai'l-ulum- Namaz ve Namazın Hikmetleri*, hzr. Behic Gazzavi, çevr. Halil Akçay, Harf Yayınevi, İstanbul 2015.

Tosun, Necdet, "Silsile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2009, cilt: 37.

Tuncay Mete, Yazarlar Grubu, *Türkiye Tarihi 4 - Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, Ankara 1989, s. 27.

Türcan, Talip, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***,** İstanbul 2010, "Şeriat" cilt 38.

Türkmen, Enver, *Osman Bedrüddin Erzurumi'nin Gülzar-ı Samini'sinde Bulunan Âyetlerin Tasavvufî Yorumları ve Ruhu'l Beyen Adlı Tefsirle Karşılaştırılması*, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2007.

Uludağ, Süleyman, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2017.

_____, *İslâm'da Ahlâk ve Ahlâk Ekolleri*, Sufi Kitap, İstanbul 2018.

_____, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1995, cilt 24.

_____, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2012.

_____,"Sülûk-Kalb-Keramet-Nefis-Riyazet." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***.**

Yaşaroğlu, M. Kâmil, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* "Namaz", 2006.

Yazır, Elmalılı, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili,* sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul, c. I.

Yılmaz, Hasan Kâmil, *300 Soruda Tasavvufî Hayat*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2010.

_____, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004.

Yitik, Ali İhsan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2006, "Namaz", c.33.

Yurtseven, Salim, *Seyyid Abdülkadir Geylânî ve Seyyid Sultan Ahmed Kayhan Hazretleri'nden Öğütler*, Özdemir Ofset, Ankara.

_____, *İlahi Aşk Kaynağı*, Ankara.

Yusuf en-Nebhani, *el-Fethu'l-kebîr*, Dar'ül Erkam, 2.

İnternet Siteleri

Çıtlak, M. Fatih, *"M. Fatih Çıtlak ile Mesnevi Okumaları (23.11.2019)"*, https://www.youtube.com/watch?v=1wwci1TyAIA, Erişim Tarihi: 6.1.2020.

Erdem, Ahmet, *"Musa Kazım Efendi 3. Bölüm"*, https://www.youtube.com/watch?v=tQGunyXnP-4, Erişim Tarihi: 3.4.2018.

Harput Evliyaları, *"Seyyid Ahmet Çapakçuri Hz."*, http://www.mared.org.tr/Icerik/seyyid-ahmet-%C3%A7apak%C3%A7uri-hz-2735, Erişim Tarihi: 7.2.2018.

Hz. Ali Septi | *"Yolumuzu Aydınlatanlar"*, https://www.youtube.com/watch?v=BegIgqQir1s, Erişim Tarihi: 5.2.2018

Kayhan, Ahmet, *"Yazılar",* http://www.ahmetkayhan.org/SonYazilar.aspx?id=1, Erişim Tarihi: 22.11.2018.

Kılıç, Sinan, *"Hacı Ahmet Kayhan'ı Anma Programı (10.11.2019)"*, https://www.youtube.com/watch?v=SSBNH7vRl9M, Erişim Tarihi: 13.01.2020.

Pehlivanoğlu, Tahsin, *"Hacı Ahmet Kayhan Dede ve Alparslan Türkeş"*, http://www.yusufiye.net/modules.php?name=News&file=article&sid=567, Erişim Tarihi: 20.6.2019.

_____, *"Başbuğ'dan Hatıralar Şeyh Kayhan Efendi",* https://www.youtube.com/watch?v=XwA11yvBe8I, Erişim Tarihi: 20.6.2019.

Seyyid Ali Sebti | "Silsile-i Nakşibendiyye-i Müceddidiyye-i Saminiyye", http://www.harputelazigsamini.com/ana-sayfa-2/32-seyyid-ali-sebti-k-s. Erişim Tarihi: 13.5.2018.

Seyyid Hace Mustafa Naci | Silsile-i Aliyye-i Nakşibendiyye-i Müceddidiyye-i Saminiyye, http://www.harputelazigsamini.com/ana-sayfa-2/naci, Erişim Tarihi: 13.5.2018.

Seyyid Muhammed Şerif Şerif Buhari | "Seyyid Eş Şeyh Aliyüs Septi Paluvik(k.s)", http://www.serifbuhari.com/seyyid-ali-septi-paluvi-k.s.html#.WnzPeSXFLIU, Erişim Tarihi: 8.2.2018.

Tezcan, Ahmet. *"Ecevit'e laf etmeyin, Ecevit benim"* Ahmet Tezcan'ın Aşuresi, Kasım Pazar 2009, http://ahmettezcan-asure.blogspot.com/2009/11/ecevite-laf-etmeyin-benim.html. Erişim: 26.7.2009.

KİŞİSEL İLETİŞİM

Abdilnizam Bilen.

Hakan Kızıltepe.

Nusret Yalçın.

Ümmügülsüm Beynam.

EKLER

Ek -1 Fotoğraflar

Ek - 2 Türbesi

Ek - 3 Yapılmasını Tavsiye Ettiği Dualar

Ek - 4 Vasiyetim Dediği Sözleri

Ek - 5 Barışa Davet Mektubu

Ek - 6 Barışa Davet Mektuplarına Cevaplar

Ek - 7 Ziyaretçilerine Dağıttığı Yazılardan Örnekler

Ek - 7.1. Dua

Ek - 7.2. Ah Edep (Edep Ya Hu)

Ek - 7.3. Sevgi Sırrı

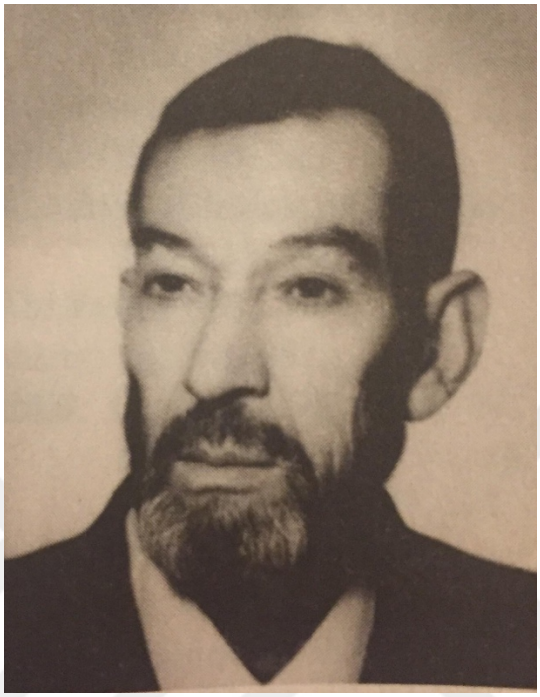
Ek - 7.4. Unutma

Ek - 7.5. Salih Kul Hakkında

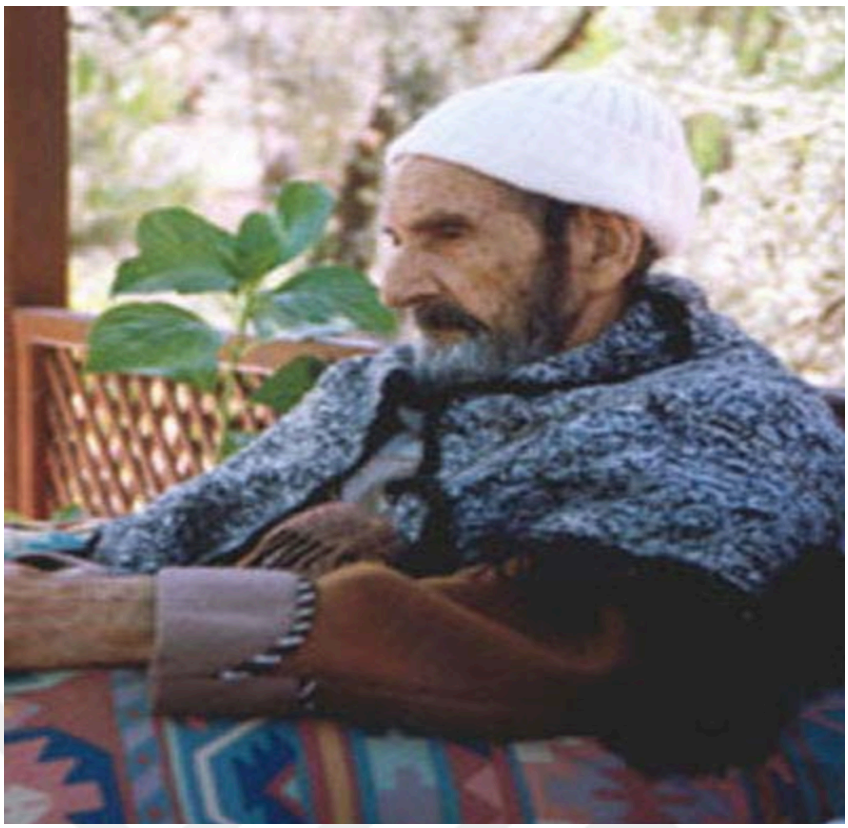
Ek - 7.6. Hermetizim

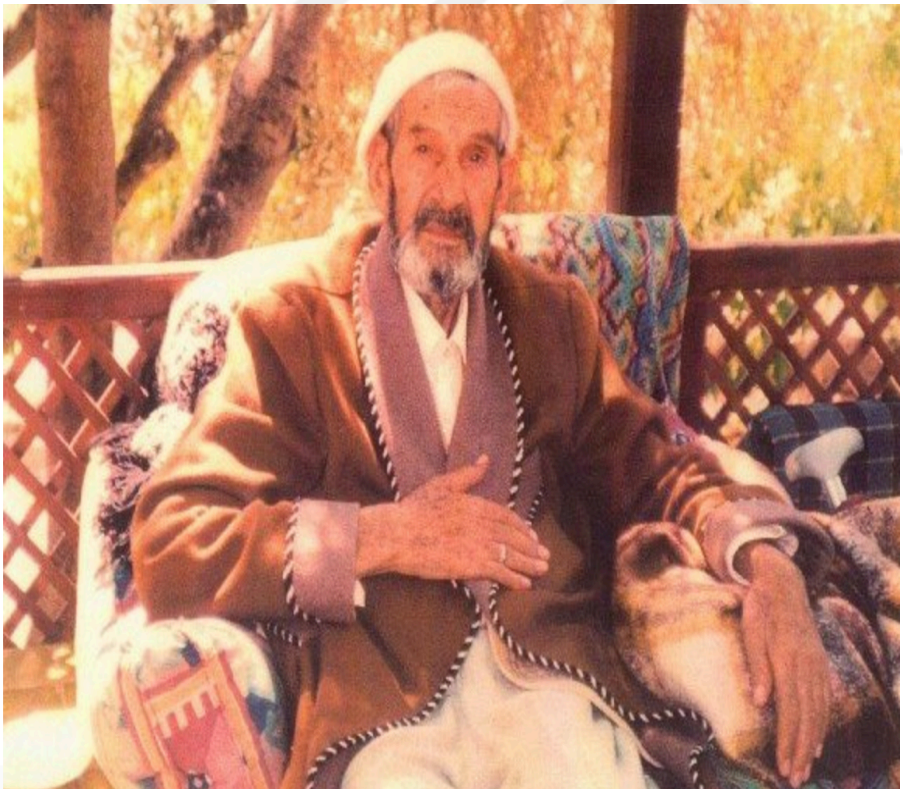
Ek-1 Fotoğraflar

Ek-1.1 Hacı Ahmet Kayhan Efendi ve Eşi Hacer Kayhan Hanımefendi

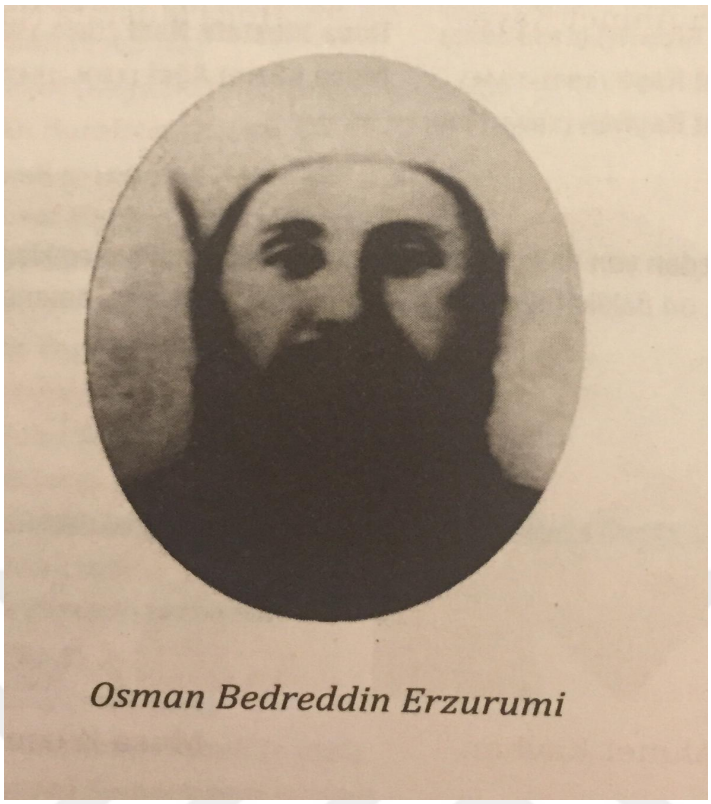

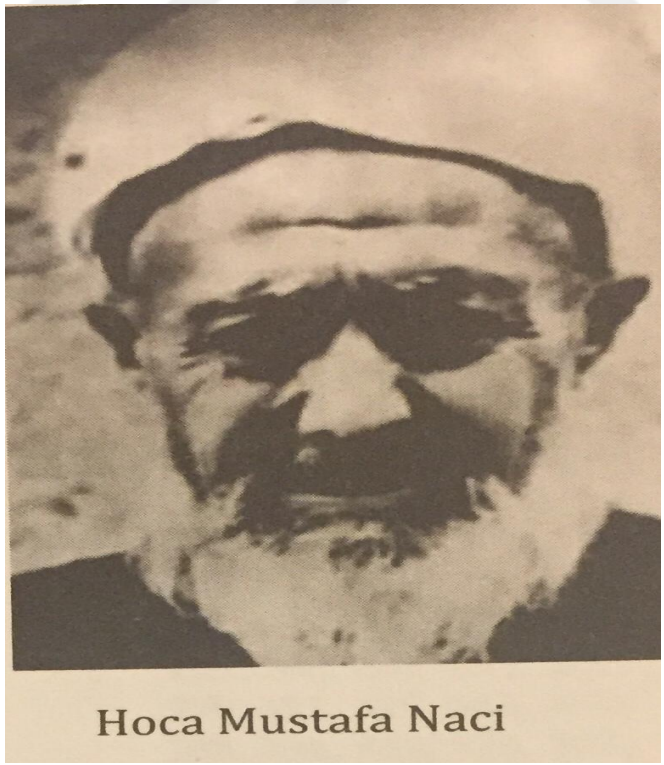

Ek-1.2 Silsiledeki Bazı Mürşitler[1265]

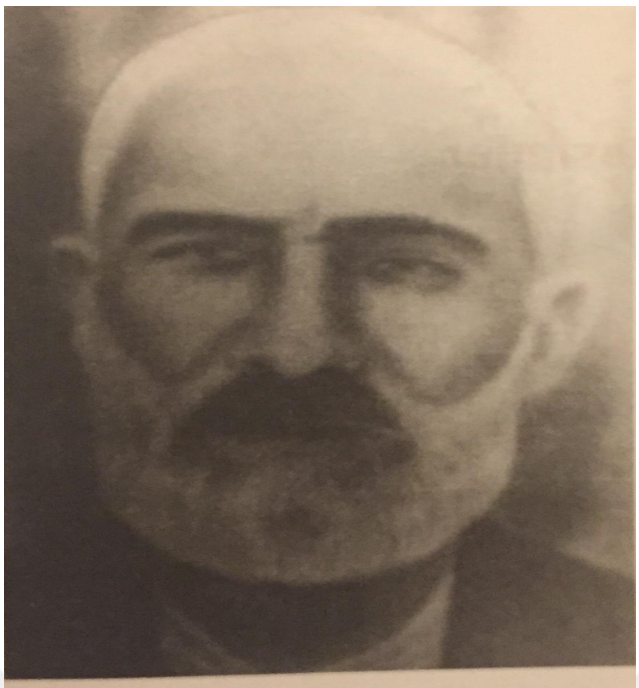

Osman Bedreddin Erzurumi

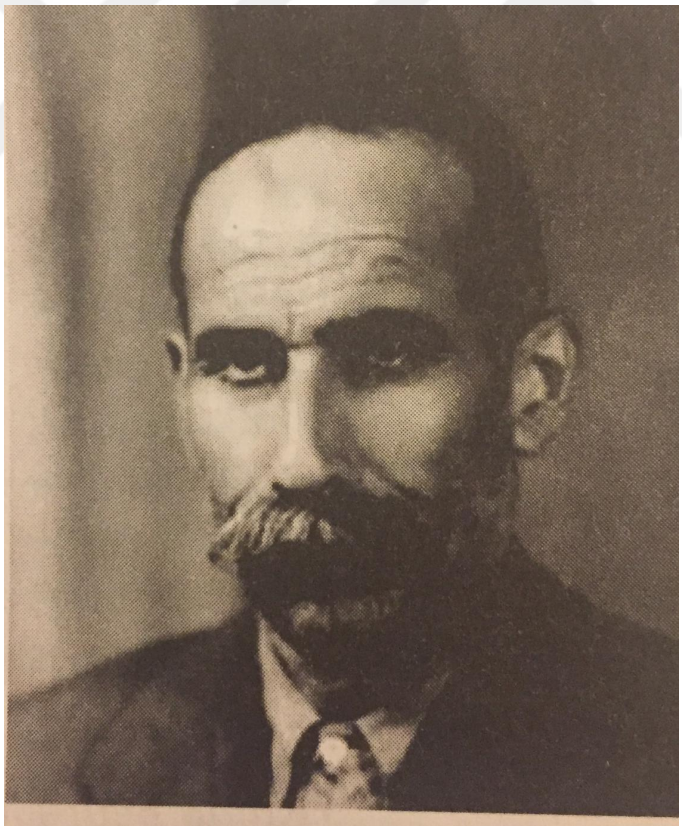

Hoca Mustafa Naci

1265 Bayman, *İslam'ın Sırrı*, ss. 500-501

Hacı Ahmet Kaya

Musa Kâzım Ağel

Ek-2 Türbesi

[1266]

[1266] Hacı Ahmmet Kayhan Birlik Camii, Kızılca, 06105 Mamak/Ankara.

[1267]

[1267] Eşi Hacer Kayhan Hanımefendi de aynı yerde metfundur.

Ek-3 Tavsiye Ettiği Dualardan Bazıları

1- Her gün *6 sayfa Kur'ân-ı Kerim* okunmasını tavsiye etmiştir.[1268]

2- Hacı Ahmet Kayhan Efendi, kendisinin de her gün yüz defa *tövbe istiğfar* ettiğini belirterek aşağıdaki duanın okunmasını tavsiye etmiştir.

> "Estağfirullah el Azim, el Kerim, er Rahim ellezi lâ ilâhe illâ Hu, el Hayyel Kayyume ve etubu ileyh. Tevbete Abdin zalimin linefsihi mevten ve lâ nuşura. İlâhi Ya Rabbi, ilâhi Ya Rabbi, ilâhi Ya Rabbi eğer bizim elimizden, dilimizden, gözümüzden v.s. aza-i cevahirlerimizden bu ana kadar hata, kusur, günah, şirk sadır vaki oldu ise biz onların cümlesine Hulusi kalp ile tövbe ettik, tövbe ettik, tövbe ettik, pişman olduk ve bir dahi işlememesine azmi cezmi kastettik. Peygamberlerin evveli Hz. Âdem(a.s), evveli ve ahiri iki cihan serveri Hz. Muhammed Mustafa(s.a.v) Efendimiz arasında ne kadar peygamber gelip geçtiyse cümlesine inandık, dilimizle ikrâr kalbimizle tasdik ettik. Amentü billahi ve bima cae min indillah, Amentü bi Resulullah ve bima cae min indi Resulullah, Amentü billahi ve melaiketihi ve kütübihi ve rusulihi velyevmil ahiri ve bil kaderi, hayrihi ve şerrihi min Allahü Teâlâ vel'ba'sübad-el' mevt, Hakkun Eşhedü enlâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Abdühü ve Resulühu."[1269]

3- Hacı Ahmet Kayhan Efendi, *günde yüz defa besmele* ile beraber *"Vela havle vela kuvvete illa billahil aliyyil azim"* okunmasını tavsiye etmiştir.[1270]

4- İki rekâtlık bir namazda yüz defa *ihlas suresi* okunmasını çok önemsemiş ve sıklıkla tavsiye etmiş, bu şekilde devam edildiği takdirde melekleri görmenin mümkün olacağını söylemiştir.

5- Sıkıntılı bir durumdan kurtulmak veya bir isteğin gerçekleşmesi, unutkanlığın kalkması, rızkın helal ve bol olması, kişinin sıhhatli olması için Ahmet Efendi, yüz defa *Kelime-i Tevhid,* yüz defa *Kelime-i Şahadet* getirilmesini ve yüz birincide elleri açarak Allahü Teala'ya dua ederek hali arz etmeyi tavsiye etmiştir. [1271]

6- Üzüntülü bir durumun geçmesi veya bir isteğin gerçekleşmesi için yeni bir abdest alarak, gözyaşlarıyla iki rekât namaz kılıp, yüz defa *"Bismillahirrahmanirrahim. Ve lâ havle, ve lâ kuvvete, illâ billahil aliyyül azim!"* denmesini ve tamamlandıktan sonra o istek için *dua* edilmesini tavsiye etmiş ve buna bir hafta devam edilmesi halinde işlerin düzeleceğini söylemiştir.[1272]

1268 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s.227.

1269 Kayhan, *Sohbetler*, s. 104.; Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 227.

1270 Kayhan, *Sohbetler*, s. 212.

1271 Kayhan, *Sohbetler*, s. 148., Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 228.

1272 Kayhan, *Sohbetler*, s.34.

7- Zor işler sırasında*"Ya Evvelil Evvelin, Ve Ya Ahiril Ahiriyn, Ve Ya Zülkuvvetil Metin, Ve Ya Rahmanil Müstağsiyn, Ve Ya Hüve Erhamer Rahimiyn."* okunmasının büyük kolaylık sağlayacağını belirtmiştir.

8- Sabah ve akşam namazlarından sonra aşağıdaki âyet ve tesbihatın okunmasını tavsiye etmiştir.[1273]

> "Bismillahirrahmanirrahim, Huvallahüllezi lâ ilahe illâ Hu. Alimül gaybü veş şehadeh Huver Rahmanir Rahim. Huvallahüllezi lâ ilahe illâ Hu El Melikül, Kuddüsüs, Selâmül, Müminül, Müheyminül, Azizül, Cebbarül, Mütekebbir; Sübhanallahi amma yüşrikun. Huvallahül Halikül, Bariül, Musavviru, lehül Esmâü'l-hüsnâ; Yusebbihu lehu ma fissemavati vel ard ve Huvel Azizül Hakîm. Huvel Evvelü, vel Ahirü, vez Zâhirü, vel Bâtınü ve Huve alâ külli şeyin Alîm.
>
> Sübhanel ebediyyül ebed
>
> Sübhanel Vahidül Ahad
>
> Sübhanel Ferdis Samed
>
> Sübhane Râfi'issemai bigayri amed
>
> Sübhane men basadal arda alel mein cemed
>
> Sübhane men halakal halka ve ahsahüm aded
>
> Sübhane men kasemel rızka ve lem yense Ahad
>
> Sübhanellezi lemyettekiz sahibeten ve la veled
>
> Sübhanellezi lem yelid ve lem yuled ve lem yekün lehu küfüven Ahad
>
> Sübhane men yerâni ve yesmeu kelâmi ve yagfiru mekâni ve yerzugni ve lâ yensâni.
>
> Sübhane Rabbike Rabbil izzeti amma yesifun ve selâmün alel mürselin vel hamdü lillahil Rabbil âlemin."

9- "Allah, Ya Allah, Allah'ım… bu ismi şeriften ister üçüyle, isterse herhangi biriyle zikredin."[1274]

10- Aşağıdaki dua ve salavatları kağıtlara bastırarak ziyaretçilerine dağıtmıştır:

- Ya Bediussemavati vel`ard. Ya zel celali vel ikram ecirni min ennar, ecirni min ennar, ecirni min ennar. Ya Aziz, ya Kerim, ya Rahman, ya Rahim, neccini min elazabil elim.

- Hazreti Fatıma`ya sevgili Peygamberimizin(s.a.v) tavsiye ettiği dua:

Ya evvelil evvelin ve ya ahiril ahiriyn ve ya zilkuvvetil metin ve ya rahmanil müstağisiyn ve ya huve erhamer-rahimiyn.

- Allahumme salli ala muhammedin ve ala ali seyyidina muhammed, bi adedi kulli dain ve devain ve barik ve sellim aleyhim ve aleyhim kesiran-kesira.

(Bu salavat 3 defa okunur. İlk iki defasında kesiran diye biter. Üçüncüde kesiran-kesira diye okunur.)

1273 Kayhan, *Sohbetler*, s. 238.

1274 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 239.

- Allahumme salli ala seyyidina muhammedin ve ala ali seyyidina muhammed ve ala seyyidina cebrail ve mekail ve israfil ve azrail ve hammelletil-arşi ve melaiketil mukarrabine ve cemii enbiyai velmurseline ala külli ecmain.

- Rabbena atina fiddünya haseneten ve filahireti haseneten ve kına azabennar, edhilnel cennete meal ebrar, ya azizu ya gaffar ya rabbelalemin.

"Ey rabbimiz, bize dünya ve ahirette iyilikler ver, cehennem azabından kurtar, cennete iyi kullarınla ilhak eyle; ey büyük, ey affedici, ey âlemlerin Rabbi Allah`ım."

- Salli ve sellim ala habibike muhammedinil-mustafa. Ve ala cemiil-enbiyai ve`l murselin. Ve`l evliyai ve`l ulemai veşşuhedai vessalihin, amin vel-hamdulillahi rabbil âlemin (el-fatiha).

EK-4 "Vasiyetim" Dediği Sözlerden Bazıları

- "Size vasiyetim, *şeriat* perdesini açmayın. Allah'ın Resulü'nün dediğinden başka ufacık bir şey ilave etmeyin. *Muhammediyetten* ayrılmayın, şeriatten ayrılmayın. Ne olursanız olun, terketmeyin. Şeriati hiçbirakmayın. Şeriati bırakan bizden değil. İlim, yani şeriat, en güvenilir dost. Şeriatsiz Hakk'a yol bulunmaz. Ve şeriatsiz bir peygamber yoktur."[1275]

- "Size en kıymetli bir şey söyleyeyim; *Allah'a secde*. Size son vasiyetim. Aldanmayın. Başka kurtuluş yok."[1276]

- "Namazı terk etme."[1277]

- "*Tekbiri* çok getirin. Size vasiyetim. Salât-ı şerifi nasıl seviyorsunuz, tekbiri de öyle sevin."[1278]

1275 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî,* ss. 142-143.
1276 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 236.
1277 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 230.
1278 Kayhan, *Sohbetler,* s. 148.

- "*On İki İmam*'ın ismini öğrenin, ezberleyin. Mümkünse inşallah. Ezberleyin, size vasiyetim. Çünkü Veda Hutbesi'nde ne diyor? Yolumdan ayrılmayın, diyor. Hem, size iki emanet bıraktım. On İki İmamın isimlerini öğrenin."[1279]

- "Size vasiyetim, *doğru hareket*. İbadet zamanında ibadet, zikir zamanında zikir, konuşma zamanında konuşun, çalışma zamanında çalışın. Sekiz saat çalışma diye size verdim. Kanuna bak, hala devam ediyor. Sekiz saat ibadet O'na. Sekiz saatte uykuyu. Tamam?"[1280]

- "İşlerinize dikkat edin. Dünya işlerine, ahiret işlerine. Size, hepinize vasiyetim! *Allah için* ve *Allah Resulü*'nün yolunda."[1281]

- "Çalışın, birçok insanları çalıştırın, sana vasiyetim bu. Ama *doğru* olarak."[1282]

- "Çok çalışın! Size vasiyetim. Allah için, Allah'ının Resulü yolunda, Kur'ân-ı Azimüşşan yolunda, çok çalışın. Allah için, maddi ve manevi çok zengin olun. Zengin olursa, millet zengin olur. Zengin olursak, taa Afrika… O Afrika aç!.. Gece gündüz aç. Ama fakir olursak, bir şey olmaz. Üç önemli üstünlüğü unutmayın. Konuştuğumuzun hepsi âyet, hadis. Zenginliği, fakirliği, maddi ve manevi, ibadetçe, dünya, paraca çok zengin olun. Çünkü zengin olursunuz, Afrika'ya kadar el uzatırsınız inşallah. Allah'ın emrettiği gibi."[1283]

- "Sana vasiyetim: Daima *iyilik* taraftarı ol."[1284]

- "Herkesle iyi geçinin, kimseyle küs olmayın. Size vasiyetim bu."[1285]

- "Dedikodu yapmayın. Size vasiyetim bu."[1286]

1279 Kayhan, *Sohbetler,* s. 150.
1280 Kayhan, *Sohbetler,* s. 181.
1281 Kayhan, *Sohbetler,* s. 181.
1282 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 85.
1283 Kayhan, *Sohbetler,* s. 257.
1284 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 80.
1285 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 84.
1286 Bayman, *İslâm'ın Sırrı,* s. 87.

- "Size bir vasiyetim var. Mümkün mertebe, kızdığınız vakit, çocuklarına, şuna buna, bir düşmanına, suratına gözüne, bir şey vurmayın. Burası (başı göstererek) çok mukaddestir. İnsana verilmiştir. Şimdiye kadar bilmiyordunuz. Vuruyordunuz. Şimdi vurmayın. Çocuğa şamar vurmayın. Elinize, dilinize, gözünüze hâkim olun. Külliyat, kainât, insan için yaratılmış. İnsanlığın kıymetini bilelim."[1287]

Ek-5 Bazı Önemli Sözleri

- "Hepiniz, evveliniz, ahiriniz, zahiriniz, batınınız Muhammedi olsun. Muhammed'siz yaşamayı bırakıverin. O'nsuz yaşam neye yarar yahu? Öyle görün öyle sevin inşallah. Kainat O'nunla yaşıyor."[1288]

- "İlmiyle irfanıyla, zahiriyle batınıyla Allah'ın Resulünü çok sevelim ve sevdirelim. Bilelim bildirelim. Sevelim sevdirelim."[1289]

- "Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın(s.a.v) mübarek isimlerini duyup da salavat getirmeyen insanların en cimrisidir."[1290]

- "Peygamberimizi(s.a.v) herşeyden, canından bile çok sevmeyen gerçek Müslüman olamaz."[1291]

- "Evde yalnızken, otururken, yatarken, yolda yürürken, vasıtanızla giderken daima diliniz ve gönlünüz zikirle meşgul olsun. Allah-ü Teâlâ buyuruyor: Siz Beni zikrederseniz Ben de sizi zikrederim."[1292]

- "Mümkün mertebe abdestli dolaşın."[1293]

1287 Kayhan, *Sohbetler,* s. 312.

1288 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 219.

1289 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 248.

1290 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 234.

1291 Abdilnizam Bilen, Kişisel İletişim, 9.10.2019.

1292 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 225.

1293 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 228.

- “Hepinizden ricam, namazı akl-ı selim kalb-i selimle kılalım. Kimin huzurunda bulunduğumuzu bilelim.”[1294]

- “Ezan okunurken ayağa kalkın, yürüyorsanız durun.”[1295]

- “Göz görür, kulak duyar, dil konuşur. Göz ve kulağın kefaretini dil çeker. Göz görmezse, kulak duymazsa dil konuşur mu? Kim ki göz ve kulağını akl-ı selime bağlar, terbiye ederse dil de rahat eder. O kişi de kurtulanlardan olur.”[1296]

- “Öğren ve öğret. Öğrendiğini mezara götürme.”[1297]

- “Aman ha edebe çok dikkat edelim. Edep hepimize çok lazım. Edep ya Hu!”[1298]

- “Öyle olun ki bütün yaratılmışlar sizden emin olsunlar.”[1299]

- “Haram lokma yemeyin. Allah-ü Teâlâ’ya söz verin. Bilerek harami şehvete bakmayın, uzanmayın, yaklaşmayın. Onlar sizin ana ve bacılarınızdır.”[1300]

- “Size bir pencere açtım, bu pencere Muhammedi penceredir. Çok çalışın ki o pencereden içeri giresiniz. Mürşid-i Kâmil ders verir, yol gösterir, kendisi oturur dinlenir. Sizi gözetler. Siz çalışmadıkça yol alamazsınız. Çalışıp ter dökmedikçe, gece namazı kılmadıkça hedefe varamazsınız.”[1301]

- “Bir talebe mürşidinin devamlı surette yanında otursa da, hiçbir sözünü tutmasa, ahlakıyla ahlaklanmazsa hiçbir fayda sağlayamaz. Ancak kokusundan istifade eder.”[1302]

- “İşlediğiniz günahlar için Allah’a tövbe istiğfar edin. Bir daha yapmamaya çalışın. Ve başka birine söyleyerek günahlarınız için şahit tutmayın. Ola ki Allah bağışlar.”[1303]

1294 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 234.

1295 Abdilnizam Bilen, Kişisel İletişim, 9.10.2019.

1296 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 206.

1297 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 229.

1298 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 229.

1299 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 229.

1300 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 236.

1301 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 243.

1302 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 243.

1303 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 253.

- "Bir olayı anlattığınızda başkasının diliyle anlatırsanız benliğiniz devreye girmez. Alacağınız cevaplarla da sizi karşı karşıya getirmez. Böyle söylüyorlar böyleymiş gibi tabirler kullanarak anlatın."[1304]

- "Sakın "ben" demeyin, sonra güvercinlerin kanatları arasında yükseklerde seyir ederken "ben" diyen kurbağa gibi yere düşersin."[1305]

- "Kadınlarımıza çok değer verelim. Onları hizmetçi olarak görmeyelim. Şunu unutmayalım ki Peygamberleri de, velileri de kadın doğurmuştur."[1306]

- "Kusur kapılarını açmayın. Rahmet kapısını, muhabbet kapılarını açın. Eviniz mutlu olsun."[1307]

- "İnancınla, eşinle, işinle nasılsın? Eğer bu üçüyle aran iyi ise, bir sorun yoksa sen burada cennettesin. Kıymetini bil."[1308]

- "Eşinin makul isteklerini yerine getirmeyen, şu veya bu sebepten kalp kıranın yaptığı bütün ibadet ve taatleri püf diye uçar gider."[1309]

- "Misafiri sevin sevdirin, bilin bildirin, halini hatırını sorun, görün gösterin."[1310]

Ek-6 Barışa Davet Mektubu

1. NÜKLEER SIĞINAK: MARS

Nükleer bombayı icad eden, geliştirip, yaygınlaştıran insanoğlu Dünyayı yok etme aşamasına gelmiştir. Tarihindeki bu en büyük soruna köklü bir çözüm bulmakta geciken insanlık ümitsiz ve çaresizdir. Bu durumda teknoloji ve maddi olanağa sahip olanlar, olanaklarını en sonuna kadar kullanarak, yeryüzünden başka mekânlar bulup, dünyamız ateş topu haline

---

1304 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 260.

1305 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 209.

1306 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 261.

1307 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 253.

1308 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 221.

1309 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 253.

1310 Yurtseven, *Seyyid Abdülkadir Geylânî*, s. 243.

gelmeden oralara taşınma, oralarda yaşamanın yollarını aramaktadırlar. Onlara sorarız: Üzerinde yaşadığımız dünyanın insan hayatı için mükemmel yaşam şartlarını, doğal olarak içerisinde barındırdığı hava, su ve toprağını hangi gezegene götürebilirsiniz?

Yirmi yıl önce Viking 1 ve Viking 2 uzay araçları ile başlayan Mars'ın fethi, Pathfinder ve robot Sojournur ile tamamlanmıştır. Mars'ın atmosferi, topografyası, haritası, toprağının ve taşlarının bileşimleri artık büyük ölçüde bilinmektedir. Önümüzdeki birkaç yıl içerisinde taş toprak örnekleri getirecek araçlar yollanacaktır. Dünya'dan kontrol edilebilen robotlar, insana hiç gerek kalmadan istenilen bütün bilgileri insandan daha iyi bir şekilde elde edebilmektedir. Bütün bu gelişmelere rağmen, insanoğlunun Mars'a insan indirme kararlılığında olduğunu görüyoruz. Önümüzdeki yüzyılın başında eğer Amerikan kongresi onaylarsa 20-30 Milyar ABD doları bütçeli, insanlı Mars yolculukları başlıyacak ve Mars kolonileri kurulacaktır. İki yüz milyon kilometre ve yedi ay uzaklıktaki bir gezegende gönüllü mahkumlardan oluşan bir koloni planlanmaktadır.

Dünya'dan bu kaçışı zorunlu kılan sebep nedir? Bu arayış ilahi bir hükmün mü gereğidir, yoksa daha çok, 'benden sonra tufan' dedirten ve insana yakışmayan bir tutumun ürünü mü?

Söz konusu gezegenler arası keşif, daha önceki keşiflerden çok farklı özellikler taşımaktadır. Bilimsel araştırmaların amacı topluca insanlığa hizmet etmek olmalıdır ve genellikle öyle olagelmiştir. Yeryüzünde daha önceden bilinmeyen toprak parçalarına, kıtalara yönelik keşiflerin amacı, zenginlik ve güç elde etmek, yeni olanaklar aramak, hatta macera aramaktı. Ay'a erişmek iki süper güç arasındaki üstünlük yarışının sonucunu belirleyecekti.

Ya Mars'ın keşfi? Bu yolculuğun oraların zenginliğinin, doğal kaynaklarının, ilminin, medeniyetinin Dünya'ya taşınması veya yeryüzü yönetimlerinin, devletlerin kendilerine bağlayacakları yeni topraklar elde etme amacına hizmet ettiğini ya da bir güç gösterisi, bir yarış, bir ideal olduğunu savunmak zordur.

Bu keşif çabalarının amacı, Mars'ın nükleer bir sığınak haline getirilmesidir. Ve bu girişimin, Dünya, atom bombası dediğimiz kıyamet silahlarıyla ateş topu haline dönüşmeden önce sonuçlanması gerekir.

Atmosferi %95 oranında karbondioksitten oluşan, atmosfer basıncı dünyanın atmosfer basıncının %1'i kadar olan, bir günde sıcaklığın 20 ile 120 santigrad arasında değiştiği, kozmik

ve ultraviole ışınlarına karşı korumasız olan Mars'ta yaşamak, Dünya yörüngesinde dönen uzay istasyonlarında yaşamak gibidir. Mars'ta yalıtılmış ortamlarda yaşayacak olan insanın, bu ortamlardan dışarı çıkarken uzay istasyonlarında olduğu gibi özel elbiseler giymesi gerekecektir. Yer çekiminin Dünya'dakinden üçte bir oranında az olması insanın metabolizmasını da olumsuz yönde etkileyecektir. İnsanın beş duyu organından sadece gözleri işe yarayacaktır ki bu işlevi uzay araçları ve robotlar insandan çok daha iyi yerine getirmektedirler. Dolayısı ile 'Mars'ta nükleer sığınak' hedefine ulaşabilmek için koşulların çok zorlanması gerekecektir.

Nükleer silahların sorumsuzca kullanılacağı bir Dünya savaşında insan ne denizlerin kilometrelerce altında ne de Dünya yörüngesindeki uzay istasyonlarında sağ kalamaz. Yörüngelerdeki uyduları yerden vuracak lazer topları üretilmiş denenmeyi beklemektedirler. Mars toprağı canlıların temel ihtiyaçları olan karbon ve nitrojen açısından zengindir. Ayrıca toprakta kimyasal olaylar olmaktadır. Bu önemli özellikler Ay toprağında yoktur.

Bu nedenle Mars nükleer bir sığınak olarak, Ay'dan daha elverişlidir. Mars'taki nükleer sığınağa kapağı atan, en iyi ihtimalle, birkaç yüz kişi bu gezegende ne yapacaklardır? Milyarlarca insan yeryüzüyle birlikte yok edildiğinde, Mars'taki bu insanlar "biz kurtulduk" diye sevinecekler midir?

Yeryüzüne geri dönme, geri dönünce yaşanacak bir ortam bulma imkânları kalmayacağına göre bu keşifler neye hizmet edecektir? Uzaydan bizleri kurtaracak, savaşa çözüm bulacak, mahvedilen dünyayı onaracak bir ilimle, teknolojiyle mi dönülecektir?

Eğer insan uzaya ilim, teknoloji ve medeniyet taşıyorsa, (ki o gezegenlerde bu hizmeti taleb eden yoktur), niçin hemen burada, dünyada bu hizmetleri bekleyenlere çare olmuyor? Bunu görebildiğimiz, düşünebildiğimiz halde, niçin hala bu dünyayı akl-ı selimle imar etmek yerine yakıp yıkmaya çalışıyoruz?

2. KIYAMET SİLAHLARI: NÜKLEER BOMBALAR

Nükleer araştırmalar macerasının başlangıcında -hemen her bilimsel buluşta olduğu gibi- iyi ve kötü kullanım olanağı birbirine eşit ağırlığa sahiptiler. İyi ve kötü yan yan yana duruyorlardı. Üreten, kullanan ve talep edenler açısından bu ikili kullanım olanağı zaman içinde birlikte geliştiler ama bu keşfi önce karanlık ve kötü yüzüyle tanıdık. Hiroşima ve

Nagazaki'de insanların kobay olarak kullanıldığı toplu katliamların peşinden "madde enerjisinin keşfi" gündemi yavaşça işgal etti. Bu keşif, daha sonra enerji (tehlikeli de olsa), sağlık, ulaşım alanlarında insanlığın hizmetine sunuldu. Ama atom enerjisinin esas işlevinin yıkım ve ölüm olduğu gerçeğini kimse unutmadı. Bu buluşun karanlık yüzü aydınlık yüzüne her zaman baskın çıktı.

Yüzyılımızın son dönemlerindeki caydırıcılık stratejilerinin neden olduğu bir silahlanma yarışı içinde başını alıp giden atom silahı üretimi, dünyayı defalarca yokedebilecek bir kıyamet silahları stoğu oluşturdu. Şu anda yeryüzünde bilinebildiğikadarıyla 21.000'nin üzerinde kıyamet silahı var. Bu Hiroşima'daki patlamanın neredeyse 500.000 katı patlama gücüne eşittir.

Dünyanın siyasal yapısının tek kutuplu bir nitelik kazanmasıyla, insanlığın önünde barış için bir umut ışığı belirdiği düşünülmeye başlanmıştı. Fakat ne yazık ki dağıldı dediğimiz süper güçten canavarlar doğdu. Denetimsiz atom silahları ve bu silahların yapımında kullanılan uranyum, plutonyum ve cihazlar silah tacirleri tarafından satılır duruma geldi. Sonuç olarak,artık yeryüzünde yalnızca devletlerin kendilerince sorumlulukları altına aldıkları kıyamet silahları yok. Terör örgütlerinin,yasadışı çıkar gruplarının ellerinde de kıyamet silahları var. Ve taraflar artık birbirini denetliyemez duruma gelmişlerdir. Çokyakın bir gelecekte, herhangi bir yerde ve herhangi bir zamanda kıyamet silahları çıkar grupları arasında pazarlık meselesihaline gelebilir. Artık topyekûn yıkımın başlangıcı olabilecek ilk kıyamet silahının tetiğine kimin, hangi sebeble, nerede ve nezaman basacağını kimse bilmiyor. Şüphe yoktur ki bunun sonuçlarıyla bütün taraflar ve tüm insanlık yüzyüze gelecektir.

Güneşe, galaksilerdeki tüm yıldızlara güç veren enerji, bu kez, aklı durduran bir felaketin emrine koşulacak, olancaşiddetiyle yeryüzüne salınıverilecektir. İlmimizi kullanarak yarattığımız gerçek, işte budur.

3. TAŞ DEVRİ Mİ, UZAY ÇAĞI MI?

Öyleyse, ilk bakışta anlamsız gibi görünse de sorabiliriz: İnsan bugün, Uzay Çağı'nda Taş Devri'ndekinden gerçekten daha mı ilerde? Bu soru, Ay'a ayak basan, Mars'a, Güneş'e araç gönderen, diğer gezegenleri ziyaret etmeye hazırlanan, bilimin ve tekniğin zirvesindeki insanın, insanlık özelliklerinde, barışseverlik ve ahlâkta, bir arpa boyu bile yol almamış olduğuna işaret

ediyor. Bilim adamları ve tarihçiler, dünyanın son 5400 yılının yalnızca yüz yılında barış yüzü görmüş olduğunu hesaplıyorlar. Uçaklar ve uzay araçları ile göklere tırmanan Uzay Çağı insanı, Taş Devri insanının yalnızca traşlı ve kravat takmış biçimidir, diyebiliriz. Üstelik hemcinsini ve geri kalan dünyayı yok etme olanağı olmadığından, mağara insanının zorunlu bir masumiyeti vardı; Taş Devri insanları arasındaki çatışmalar, yalnızca çatışmakta olan taraflara zarar verirken, günümüzde bu çatışmalar milyonlarca masum insana ve onların yaşam alanlarına ciddi bir biçimde zarar vermekte. Uzay Çağı insanı sahip olduğu teknolojisi kadar insan olma irfanını ve ahlâkını edinmediğinden, çok daha yıkıcıdır. Oysa Uzay Çağı insanı bu irfana ve ahlâka her zamankinden daha yakın olma şansına sahiptir.

4. GÜNEŞ, SU, TOPRAK

Uzaydan bakıldığında, toprak ayrımsızca birbirine karışmış olarak bütün atalarımızı içinde barındırır. Her türlü coğrafya ve kültür sınırları yiter giderler. Şimdiye kadar derin bir unutkanlıkla gözardı ettiğimiz gerçek, Uzay Çağı insanı olarak, gözümüzün önünde apaçık bir fizik gerçeklik olarak, artık unutamayacağımız kadar yakınımızda.

Gezegenimiz ve üzerindeki yaşamı var eden güneş, su ve toprak da hiç durmaksızın bize birliğimizi işaret ederler. Güneşin ışık vermesinde, ısıtmasında, suyun yaşatmasında, arındırmasında, toprağın taşıyıcılığında, nimetlendiriciliğinde hiçbir tür ayrım gözetme bulunmaz; Güneş, su ve toprak, dil din, ırk ve benzeri hiçbir ayrım gözetmeksizin tek bir kardeşlik olarak hepimizi kucaklar. O halde biz ayrımları düşmanlığa dönüştürme hakkını nereden aldığımızı sanıyoruz?

Topyekünüz. Ve bu topyekünün yaşamından da insan sorumludur. Bu da insanın insanlığına nakşedilmiştir.

Eğer insan bu topyekünü koruyamazsa, o zaman doğa unsurları, insanı ve gezegenimizdeki canlı yaşamı ölümdebirbirlerine bağlayacaktır; rüzgar ve su, iki ülke arasındaki ufak bir sürtüşmeden bile doğacak zehirli bir serpintiyi, buülkelerin sınırlarının çok ötesine taşıyacaktır. 1986 yılında Çernobil atom santralındaki kazanın etkilerini Kanada, ABD veJaponya'da gördük. Biliyoruz ki, tek bir atom silahı bile, bir atom reaktörünün uğrayabileceği en kötü kazanın yol açtığındançok daha geniş bir alanda yaşamı tehdit edebilecektir.

Şunu da biliyoruz; tek bir atom silahı bile kalsa, tüm gezegenimizde yaşam tehdit altındadır ve önlemler yerküreselolmalıdır. Bu da hemen, şimdi olmalıdır. Çünkü gezegenimiz anbean insanoğlunun sorumsuzca ve büyük para ve emekyatırımları ile inşa ettiği "kıyamet makinası"nın tehdidi altındadır.

Hiroşima'dan bu yana hep aynı yol ayrımındayız: Insanlık, ya topyekûn yaşamın sorumluluğunu edeple taşıyarak, yaşamhazzını gelecek nesillere de bağışlamayı öğrenecek, ya da hiçbir şey öğrenmemiş olarak, gezegenimizle birlikte yokoluşagömülecektir.

5. YENİ DÜNYA YA DA KIYAMET ÇAĞI

İlk atom bombasının patlatıldığı 1945'ten bu yana yeni bir dünyada yaşadığımızı söyleyebiliriz. Hiroşima insanlık tarihinin belki de en önemli dönemecidir. O dönemeçten beri insanlık yokoluşunu kendi iradesinde taşıyor. 52 yıldır da çocuklarımız kendi ellerimizle açtığımız Kıyamet Çağına doğmakta.

Kutsal bir söz, "İnsanlar kıyameti kendi elleriyle koparacaklardır," der. Dehşeti söze sığmayan bir sona gittiğimizi biliyoruz, konuşuyoruz ve hiçbir şey yapmıyoruz. Yani, güneşimize, galaksilerdeki tüm yıldızlara güç veren enerjinin bu kez yokoluşumuzun emrine koşulacağını, olanca şiddetiyle yeryüzüne salınıvereceğini biliyoruz, konuşuyoruz ve hiçbir şey yapmıyoruz.

Sanki kıyamete maruz kalan insanlar değil de algıları ve becerileri ancak kendi bedenlerini yaşatacak kadar çalışan, yalnızca özbenliğini düşünecek kadar akıllı iki ayaklı bir takım yaratıklar.

Bu cennet dünyamıza kendi ellerimizle son vereceğiz gibi görünüyor. Insan akıl ve vicdan ile donanımlı yaratıldığına görekıyameti koparan eller artık insana ait sayılamazlar. Ve çılgınlığın böylesini henüz hiçbir yaratıkta görmedik. Işte topyekûnölümümüz ve arkamızda bırakacağımız bir damla göz yaşı bile olmayan boşluk.

Bilge bir halk deyişi vardır: "Kendim ettim, kendim buldum, kime ne?"

6. ÇOCUKLARIMIZI ATEŞE BIRAKIYORUZ

Çocuğumuzu bir odaya bırakacağımızı düşünelim: bir tarafta ateş var, bir tarafta su. Odanın hangi yanına bırakırız çok sevdiğimiz evladımızı. Geleceğimiz için, çocuklarımız için ateşi söndürelim, işi suya bırakalım istiyoruz. Çocuklarımızı kendi ellerimizle ateşe atmayalım istiyoruz.

Eğer, Birleşmiş Milletler topluluğu olarak bizler, akl-ı selim ve vicdan hissiyle bu tehlikeye son veremezsek, çocuklarımız bu gücü nereden bulacak? Birleşmiş Milletler platformu bu tehlikeye tatmin edici bir çözüm bulamıyorsa, başka ne işe yarar; varoluşunun amacı nedir?

Ve eğer insanlar, insanlığa ve kendilerine acımıyorlarsa, hiç değilse dünyanın hayvanlarına, bitkilerine, Âdem'le Havva'dan bu yana insanlığın yükünü taşımış olan bu masumlara acısınlar.

Gelişmiş ülkelerin silah üretim ve satışları, 100 milyarlarca dolarla ifade edilmektedir. Bu silahların sebebiyet verdiğiölümlerden, katliamlardan, bu silahları üreten ve satanların hiç mi sorumlulukları yoktur? Silahlara yatırılan paranın küçükbir kesri, nice fakir ülkeyi açlar listesinden silmeye yetecek seviyedeyken, 1997 yılında sadece Afrika kıtasında milyonlarcainsan açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Bir tek canlıyı, örneğin karaya vurmuş bir balinayı kurtarmak için gösterilen takdire değer çaba ve hassasiyeti niçinçocuklarımız ve insanlık için de göstermiyoruz.

7. İKİNCİ TUFAN

Bir su tufanı olan Birinci Tufan, Hz. Nuh'un gemisinde bulunmayan bütün canlıları yok etmişti. Bu açıdan Hz. Nuh'aIkinci Âdem diyebiliriz.

Bu kez bir ateş tufanı ile karşı karşıyayız. Su tufanı, dünyaya ve onun hayat barındırma yeteneğine zarar vermediğihalde, ateş tufanı her şeyi yok edecek, yerküreyi küle çevirecektir.

Gerçeği gözardı etmenin yararı yoktur. Bütün Dünya devletleri, gerçeğin, şeytanî hatanın farkındadırlar. Insanlıkdünyayı yakmaya, üzerindeki insan, hayvan ve bitkileriyle beraber ateşe ve küle çevirip, yok etmeye hazırlanıyor.

Bu cehennem azabının sorumluluğunu kim yüklenecek? Bu evrensel acının, insanlığın ve yeryüzündeki hayatınkatledilmesinin hesabını vermeye kim kendini hazır hissediyor? Bu sorunu

biz çözmeyeceğiz de Dünya dışından geleceğinisandığımız insanüstü varlıklar mı çözecek? Insanlar yalnız ben merkezci akılla mı, yoksa geneli, bütün insanlığın faydasınıdüşünen selim akılla mı hareket etmelidir?

Bizleri hareketlere sevk eden sözlerimize ve beyanlarımıza dikkat edelim. Yetkili kişinin tek bir sözü nükleer savaşlarıbaşlatabilir. Unutmayalım ki, bir söz her şeyi yok eder, bir söz her şeyi var eder.

8. ÜÇÜNCÜ ÂDEM

Üçüncü Âdem kim olacaktır? Dünyadaki Ateş Tufanı'nı terkedip, uzayda yaşam şartları oluşturulmuş yeni nükleerbarınağından, kıyamet oyunu seyredecek olan Üçüncü Âdem'in kimliğinin ve milliyetinin kendisi için bile bir önemikalmayacaktır.

Üçüncü Âdem'in yeni barınağı neresi olacaktır? Mars mı?

Görünürdeki tek yaşanabilir yer, üzerinde olduğumuz gezegendir. Onbeş milyar ışık yılı uzaklığa, evrenin sınırlarınabakan bilim adamları, henüz dünyaya benzeyen tek bir gezegen keşfedememişlerdir.

Insanoğlunun nükleer bir savaş sonucu, bir uzay istasyonunda ya da başka bir gezegende en fazla beş yılyaşayabileceğini varsaysak bile, buraya sığınanlar tekrar dünyaya dönmek zorunda kalacaklardır. Oysa dünyadaki radyasyonartıklarının etkisinin geçmesi için binlerce yıllık bir süre gerekecektir.

Bütün bunlar ayağımızın altında çiğnediğimiz alçak gönüllü toprağa biraz daha dikkatli, biraz daha düşünceli ve saygılıolmamız gerektiğini söylemiyor mu?

9. SORUNUN ÇÖZÜMÜ

Dünyayı tehdit eden nükleer felaket için kısa vadede ne yapılacağı açıktır: Bütün nükleer ve termonükleer silahlar en kısa zamanda yok edilmelidir. Ancak uzun vadede bu da bir çözüm değildir. Nükleer bir bombanın yapılabileceğinin 1939 yılında farkına varılmış, 6 yıl gibi bir süre içerisinde büyük teknolojik zorluklar aşılarak, 1945 yılında ilk nükleer bomba üretilmiştir. Dünyadaki bütün silahlar mucizevi bir şekilde bir anda yok olsa, insan bugünkü bilgi birikimi ve sahip olduğu teknoloji ile bu silahları birkaç hafta içinde tekrar üretebilir. Teşhisi iyi koymak

lazımdır. Dünya'yı yok olmanın eşiğine getiren görünüşte nükleer silahlar, özünde ise insandaki kin, nefret, hırs, gurur gibi yıkıcı ahlâk özellikleridir. Gerçek tehdit budur.

Yüz binlerce yıldır Dünya üzerinde yaşayan biz insanlar için artık bıçak kemiğe dayanmıştır. Ya merhamet, şefkat, sevgi gibi insanî özelliklerle donanarak Dünya'ya barışı indireceğiz, ya da bozguncular ve kan dökücüler olarak kıyameti kendi ellerimizle koparacağız.

10. ATEŞ YERİNE SU

Nefret, nefretle sönmez. Nefret, hoşgörü, merhamet ve nihayet sevgiyle söner. Ateşi ateşle söndüremeyiz; ateşi söndürmek için su lazımdır. Bugün, insanlığın her şeyden çok suya ihtiyacı vardır: Hayat suyu, Barış suyu. Açıktır ki, varlığımızı sürdüremezsek, bütün diğer ihtiyaçların da anlamı kalmayacaktır.

11. ÇIKIŞ YOLU

Yok oluş eşiğindeki insanlık, birliğinden ve özünden ayrı düşmenin acısını yeterince çekerek, tecrübe kazanmıştır. Insan aklı ve kalbi bir türlü yaşayamadığı birliği ve sevgiyi çoktan beri aramaktadır. Yaratılmışların en şereflisi olan insanoğlu peygamberlerin bize getirdiği ahlâkla ahlâklanmaya çalışmalı, âlemin birliğini idrak edebilmelidir.

Tüm insanlığa sesleniyoruz:

Tek bir birlik olarak insanlığımızın çoktan yitirdiğimiz özünü yeniden yaşatalım. Bunun için de sahip olduğumuz dört büyük kitaptan; Tevrat, Zebur, Incil ve Kuran'dan yararlanalım. (Diğer bütün dinsel yazılar, doğrulukları ölçüsünde bunların şerhi, yorumu ya da açıklaması olarak düşünülebilir.) Ilahi emir mahiyetindeki bu dört kitaptan hangisi bütün insanlığın maddi ve manevi huzurunu tatmin ediyorsa onu kendimize önder yapalım. Bundan alacağımız güçle ateşe karşı su üretelim. Insan aklını ve kalbini hükmü altına almış olan nefsanî ve şeytanî dürtülerden arınalım.

Dünyamızı yok etmeye değil, onu insanca, akl-ı selimle, kalemle, tıbbın ve tekniğin şimdiki zirvesinden imar etmeye çalışalım.

Insan başta olmak üzere, insana yardımcı olan bitki ve hayvan âlemleri ile birlikte, bütün dünyaya karşı biraz merhamet duyalım.

Kararı dünya liderlerine ve bütün insanlığa bırakıyoruz.

Bu dünyayı yaratanımız olan Allah'tan bir hediye olarak almış bulunuyoruz. Yerküre bize bir armağandır. Akl-ı selim ve vicdan ile, bu mekânı, bize emanet etmiş olan Allah'a iade edelim.

Maddi ve manevi insanlığı

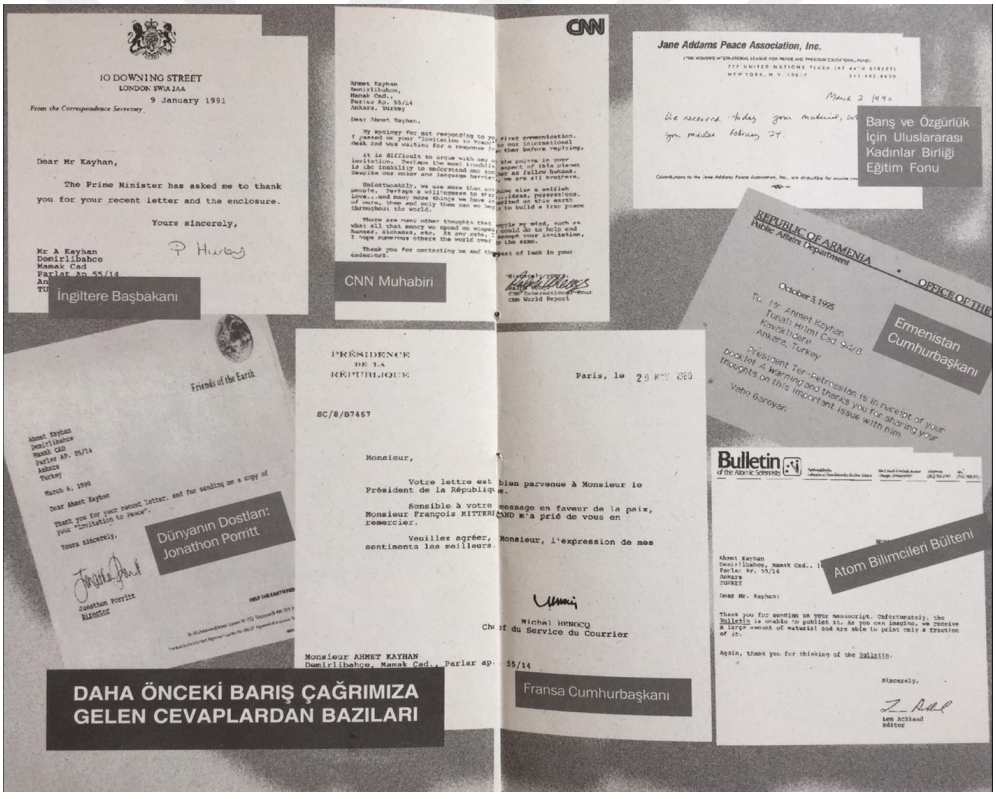
Son karıncasına kadar bütün hayvanlarıyla,

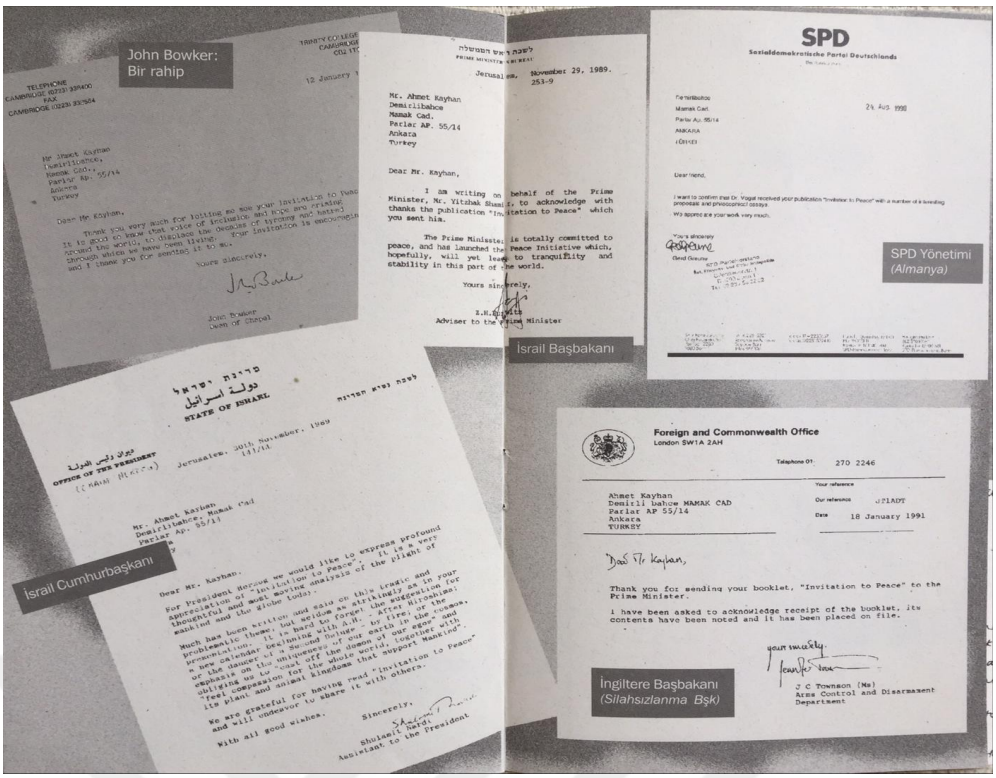
En küçük çiçeğine kadar bütün bitkileriyle dünyayı,

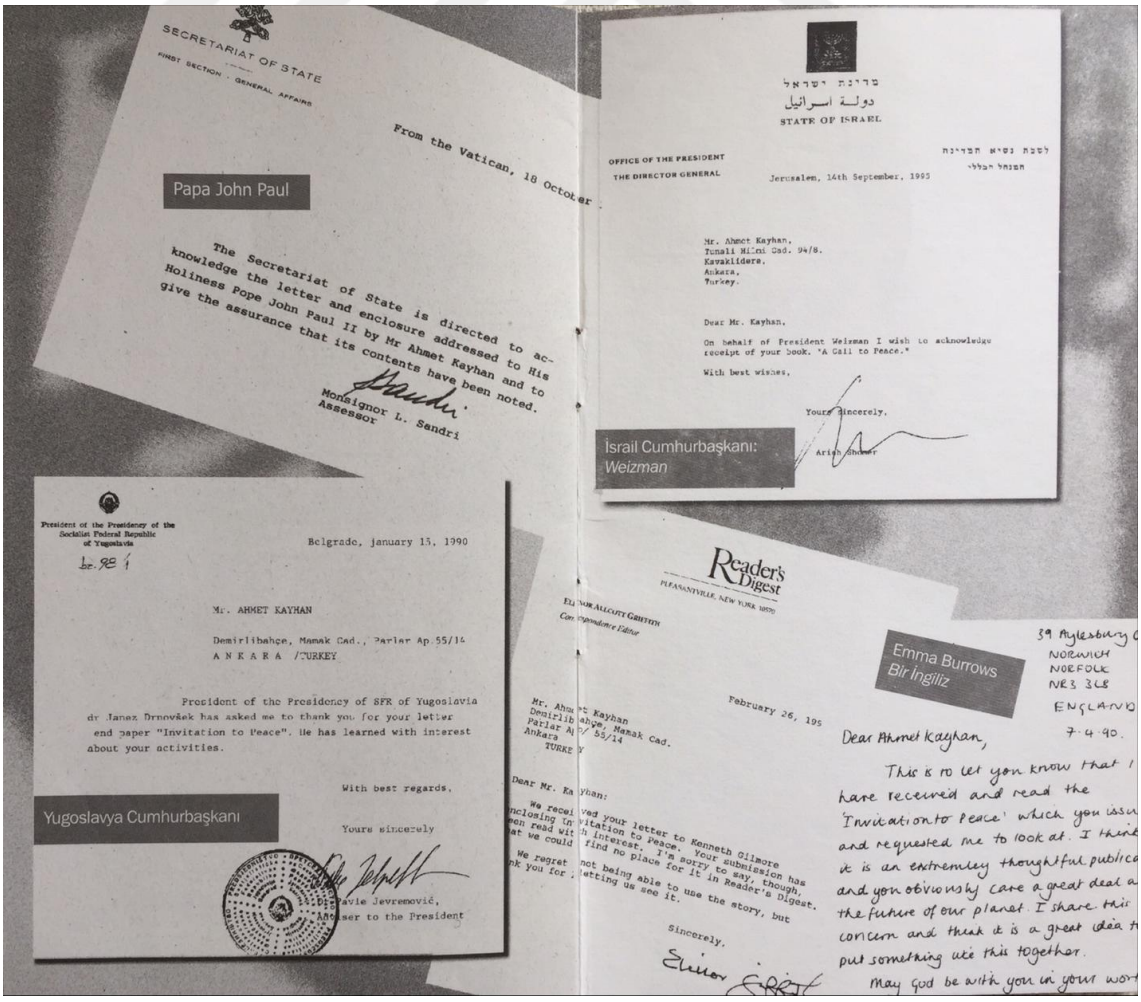
Ulvi bir vicdan hissiyle seven; akl-ı selim sahibi;

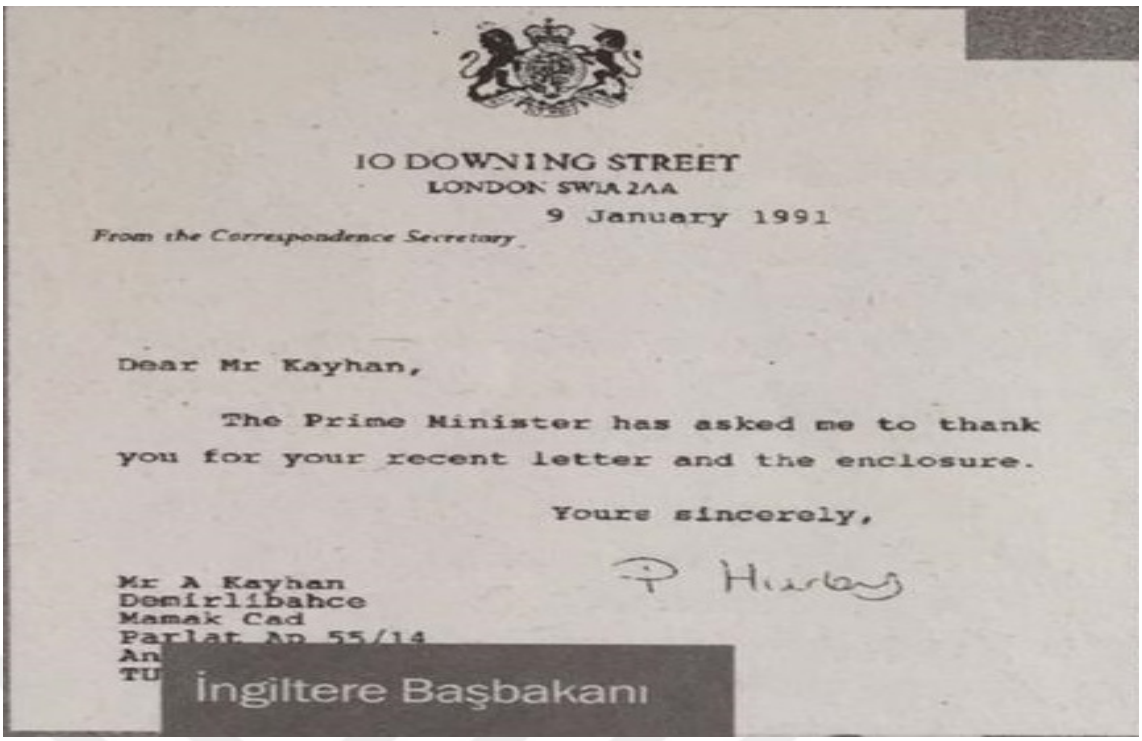
Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, ***Ahmet Kayhan.***

Ek-7 Barışa Davet Mektuplarına Cevaplar

John Bowker:
Bir rahip
SPD
Sozialdemokratische Partei Deutschlands
SPD Yönetimi
(Almanya)
İsrail Başbakanı
İsrail Cumhurbaşkanı
Foreign and Commonwealth Office
İngiltere Başbakanı
(Silahsızlanma Bşk)

Papa John Paul
İsrail Cumhurbaşkanı:
Weizman
Yugoslavya Cumhurbaşkanı
Emma Burrows
Bir İngiliz

10 DOWNING STREET
LONDON SW1A 2AA

9 January 1991

From the Correspondence Secretary

Dear Mr Kayhan,

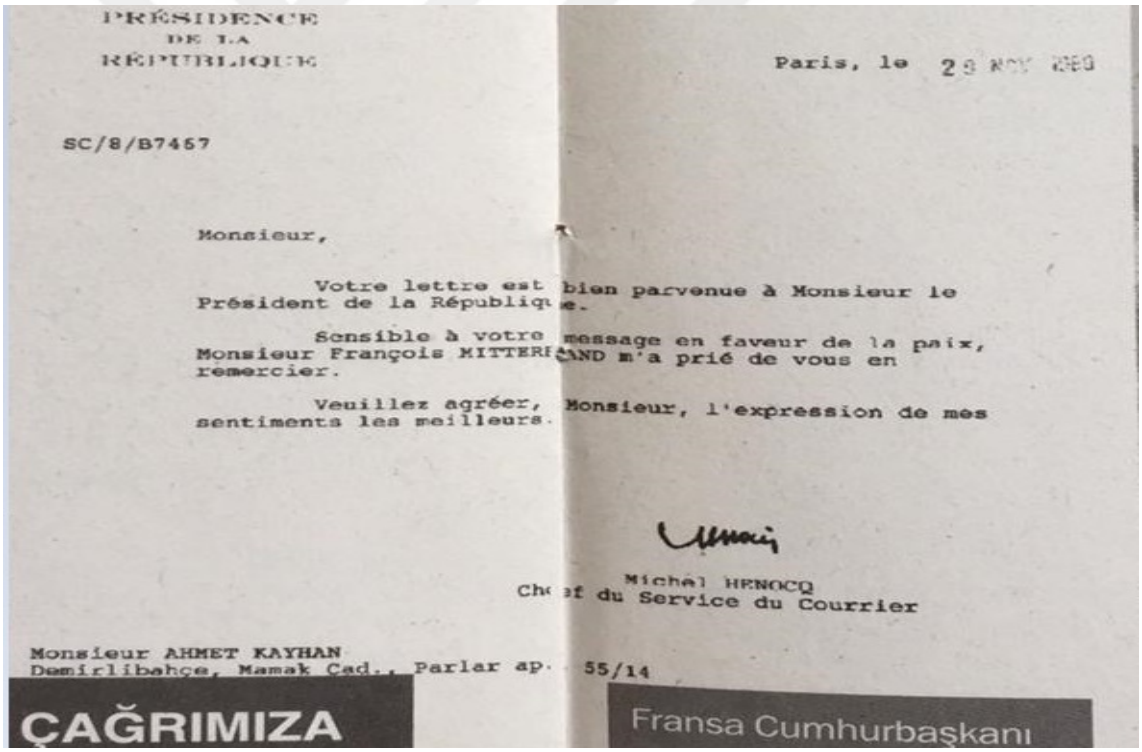
The Prime Minister has asked me to thank you for your recent letter and the enclosure.

Yours sincerely,

P Hurley

Mr A Kayhan
Demirlibahce
Mamak Cad
Parlat Ap 55/14
An
TU

İngiltere Başbakanı

PRÉSIDENCE
DE LA
RÉPUBLIQUE

Paris, le 29 NOV 1989

SC/8/B7467

Monsieur,

Votre lettre est bien parvenue à Monsieur le Président de la République.

Sensible à votre message en faveur de la paix, Monsieur François MITTERRAND m'a prié de vous en remercier.

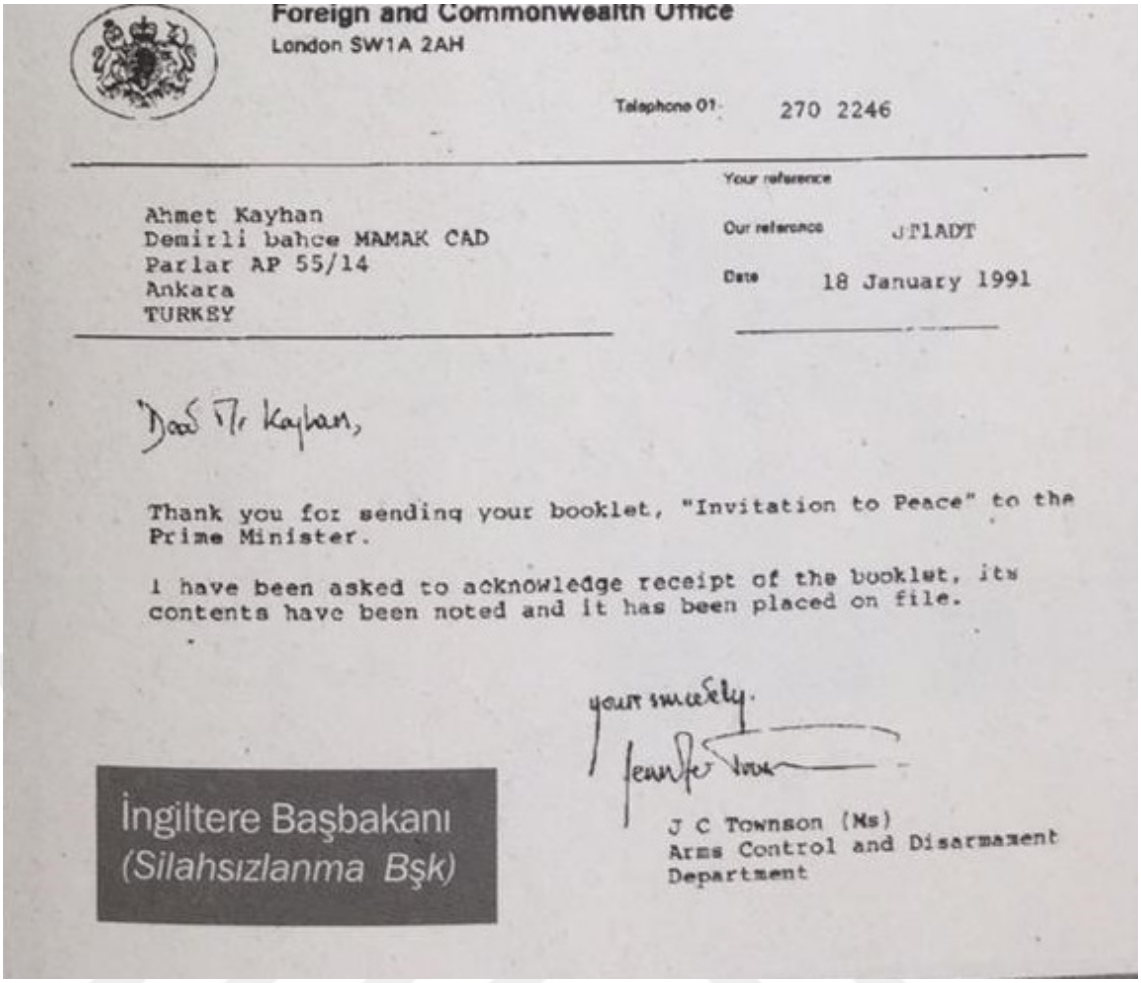
Veuillez agréer, Monsieur, l'expression de mes sentiments les meilleurs.

Michel HENOCQ
Chef du Service du Courrier

Monsieur AHMET KAYHAN
Demirlibahçe, Mamak Cad., Parlar ap. 55/14

ÇAĞRIMIZA

Fransa Cumhurbaşkanı

Foreign and Commonwealth Office
London SW1A 2AH

Telephone 01 270 2246

Your reference
Our reference JF1ADT
Date 18 January 1991

Ahmet Kayhan
Demirli bahce MAMAK CAD
Parlar AP 55/14
Ankara
TURKEY

Dear Mr Kayhan,

Thank you for sending your booklet, "Invitation to Peace" to the Prime Minister.

I have been asked to acknowledge receipt of the booklet, its contents have been noted and it has been placed on file.

Yours sincerely.

J C Townson (Ms)
Arms Control and Disarmament Department

İngiltere Başbakanı
(Silahsızlanma Bşk)

EK-8 Ziyaretçilerine Dağıttığı Yazılardan Örnekler

Ek-7.1. Dua

Allah'ım, lütfet ki gittiğimiz her yere barış götürelim; bölücü değil, bağdaştırıcı, birleştirici olabilelim. Nefret olan yere sevgi, yaralanma olan yere affedicilik, kuşku olan yere inanç, ümitsizlik olan yere ümit, karanlık olan yere aydınlık ve üzüntü olan yere sevinç saçıcı olmayı bize lütfet.

Allah'ım, kusurları gören değil, kusurları örtenlerden; teselli arayanlardan değil, teselli edenlerden; anlayış bekleyenlerden değil, anlayış gösterenlerden; yalnız sevilmeyi isteyenlerden değil, sevenlerden olmamıza yardım et.

Yağmur gibi hiçbir şey ayırdetmeyip aktığı her yere canlılık bahşedenlerden, güneş gibi hiçbir şey ayırdetmeyip ışığıyla tüm varlıkları aydınlatanlardan, toprak gibi her şey üstüne bastığı halde hiçbir şeyini esirgemeyip nimetlerini herkese verenlerden, ve gece gibi bütün ayıpları sarıp örten, âlemin dinlenmesine imkân hazırlayanlardan olmayı bize lütfet.

Alan değil veren ellerin, affedici olduğu için affedilenlerin, Hak ile doğan, Hak ile yaşayan ve Hak ile ölenlerin ve sonsuz yaşamda yeniden doğanların safına katılmayı bizlere nasip eyle. *Amin.*

Allah'ım, Hz.Muhammed(s.a.v) ve onun hanedan ve yararına olan selamın, yarattıkların sayısınca, hoşnutluğun nisbetinde, arşın ağırlığınca, kelimelerin mürekkebi miktarınca olsun.

Allah'ım Bizleri sana tevekkül edip gönül bağlayanlardan eyle. Bizler fakir kullarız, sen bizi zengin kıl. Bizler zayıflarız, sen bizi kuvvetlendir. Bizler günahkarız, sen bizi bağışla. Bizi razı olduğun din üzerine sabit kıl.

Allah'ım, dünyada ibadet etme imkanını, günahlardan kaçma şuurunu, ahirette ise cennetini, Cemalini görmeyi ve azabından selamette kalmayı diliyorum.

Ey, her garibin sahibi, ey her yalnızın gönüldeşi, benim hem dünyada hem ahirette dert ortağım sensin.

Canımı müslüman olduğum halde al, ıslah eyle. Dert ve şikayetlerin son durağı, isteklerin gayesi de sensin.

Sen şu isteklinin gözyaşına merhamet et. Rabbim sen yegane sahip iken ben kime sığınayım.

Allah'ım, bize, razı olduğun şeyleri yapmayı nasip et. Sana olan ibadetlerimiz ile bizleri diri eyle.

Rabbim duamı reddetme, beni kendi güç ve kuvvetime terketme, acizliğime merhamet et. Fakirlik ve perişanlığıma acı, bize lâyık olduğumuz şekilde muamele etme.

Yüzümüzü senden başkasına secde etmekten koruduğun gibi, ellerimizi de senden başkasına açmaktan koru.

Allah'ım, Salat ve Selam (Es-selamu Aleyke eyyü en Nebiyyü) Efendimiz Hz. Muhammed'e(s.a.v) ve onu al ve ashabına olsun. Öyle bir salat ki bizi her türlü korku, bela ve benzeri şeylerden korusun, kurtarsın. Bizi bütün ayıp ve kusurlardan, günah ve isyanlardan temizlesin ve bütün günahlarımızın affedilmesine sebep olsun. AMİN.

Allah'ım, azabından rızana, affına, senden yine sana sığınıyorum. Sen kendini yücelttiğin gibi ben seni yüceltemem.

Allah'ım, Doğu ile Batıyı birbirinden uzak tuttuğun gibi beni de günahlardan uzak tut. *Amin*.

Allah'ım, sonunda küfür olmayan iman ve yakîn, dünya ve ahirette şerefini kazandıracak bir rahmet ihsan et.

Allah'ım, bize bizimle günahlarımız arasında engel meydana getiren bir korku, cennete ulaştıracak bir itaat, dünya musibetlerini kolaylaştıracak bir inanç ver.

Allah'ım, hayatımı her türlü hayrın artmasına, ölümümü her türlü kötülükten kurtuluşa vesile kıl.

Allah'ım, korkmayan kalpten, kabul edilmeyen duadan, doymayan nefsten, fayda vermeyen ilimden sana sığınırım.

Allah'ım, bizleri hidayette olan ve hidayete ulaştıranlardan eyle.

Erzele (boşa geçen) ömürden, cimrilikten, fakirlikten sana sığınırım.

Sana ibadet etmede, sana şükretmede, seni zikretmede bizlere yardımcı ol.

Allah'ım sen affedicisin, affetmeyi seversin, bizleri de affet.

Ey evvelerin evveli, ey ahirlerin ahiri, ey sağlam kuvvet ve güç sahibi, ey yardım talep edenlerin rahmanı, ey merhametlilerin merhametlisi, ey semaların ve göklerin benzersiz mucidi, ey celal ve ikram sahibi, beni ateşten koru. Amin.

Ey Aziz, ey Kerim, Rahman ve Rahim olan Allah'ım, beni şedit azaptan kurtar.

Allahümme Salli Ala Seyidina Muhammedin ve ala Seyidina Muhammed ve Sellim.

Dualarımızın kabulü için el Fatiha... *Amin*.

Ek-7.2. Ah Edep (Edep Ya Hu)

(Ey İnsanoğlu! Allah'ı sevmek, Allah'a gitmek istiyorsan, maddi ve manevi her işinde edeb ile gir, irfan ile çıkmaya çalış.)

- Beni Rabbim edeblendirdi. Ve ne güzel edebledi.
- Âdemoğlunun edebden nasibi yoksa insan değildir.
- İnsanla hayvan arasındaki fark, edebdir.
- Edeble süslenmeyen akıl, silahsız kahramandır.
- Edeb: Aklın dıştan görünüşüdür.
- Edeb: Eline, diline ve beline sahip olmaktır.
- Edeble varan, lütufla döner.
- Edeblerin anası, az konuşmaktır.
- Edeb, evliyaullahın delilidir. Allah'a kavuşma sebebidir.
- Edeb olmadıkça asalet düzelmez.
- Edeb, şeytanı öldüren bir silahtır.
- Edeb, en hayırlı sanattır. Hakk'a giden yolun azığıdır.
- Edeb, her şeyin başıdır. Tasavvufun tamamı, edebdir.
- Edeb, olgunlaşmanın ilk şartıdır.
- Edebi terk eden, arif değildir.
- Edebi berk et! Her şeyi terk et!
- Edebden mahrum olanlar, Hak dergahından kovulurlar.
- Edebi olmayanın güvenilir ilmi yoktur.
- Emir, edebin üstündedir.
- Hakikat'tan maksat, ancak edebdir.
- Hakiki edeb, nefsi terketmektir.

- Ayıplarınızı edeble örtünüz.
- Hakiki güzellik; ilim ve edeb güzelliğidir.
- İnsanın ziyneti, edebin tamamıdır.
- Babası ölen değil, ilim ve edebi olmayan yetimdir.
- Evladına edeb öğretmeyen, düşmanlarını sevindirir.
- Ruhen yükselmek, ancak edeble mümkündür.
- Akıllı, edebi edebsizden öğrenir.
- İlim şerefi ve edeble Âdem, melekten üstün oldu.
- Şeytan Allah'ın huzurundan, edebi terkettiği için kovulmuştur.
- Edeb dışı hareketler, feyzi keser. Ve sahibini sultanın gönlünden uzaklaştırır.
- Sohbet bir cesettir. Edeb ise, o cesedin ruhudur.
- İmanın hakikatına ermek için, yakın bilgi; yakın bilgi için, ihlâslı amel; ihlâslı amel için, farzları eda; farzları eda için, sünneti tatbik; sünneti tatbik etmek için de edebi korumak lazımdır.
- Edeb; insanı her türlü hatadan koruyan bilgi ve prensiplere sahip olmaktır.
- Sofilerin terbiye etmediği kimse, edebin hakikatini anlayamaz.
- Her şey çoğaldıkça ucuzlar. Fakat edeb çoğaldıkça, değeri artar.
- Edeb; kendisinden yükseğini çok görmemek, kendisinden aşağısını da hor görmemektir.
- Üstadının edebi ile edeblenmeyen, sünnet ve hadisle edeblenemez. Sünnet ve hadisle edeblenemeyen de âyet ve Kur'ân'la edeblenemez.
- Üstadının meclisine edeble girenler, ondan nihayetsiz feyizlere erişirler.
- Üstadına edeble hizmet edenler, ondan Arş derecesinde mertebeye kavuşurlar.
- Şeyhlerin edebi ile edeblenmedikçe, şeyhlerden nasip almak mümkün değildir.
- Edeb güzelliği, kişiyi nesebe muhtaç etmez.
- Edeb, insanı kalbden sevdirir.
- Edeb, insanı utanılacak şeylerden koruyan melekedir.
- Edeb, sünnet-i Resulullah'a uygun hareket etmektir.
- Edebden daha üstün şeref yoktur.
- Edeb kaidelerinin en alt derecesi, bir kimsenin, cehaletini sezdiği yerde durup, onu gidermesidir.
- İlim elde etmek isteyen, edebli olsun.
- İyi amel sahibi olmak isteyen, edebli bir şekilde ilim sahibi olmaya baksın.
- Muhabbet ehli, sevgi işinde iyi niyete sahip oldukça, edebleri artmaya başlar.
- Edeb; nefsi gerektiği şekilde terbiye etmek ve güzel ahlâk ile süslemektir.
- Edeb, insanın mutlak bir fazilet kaynağıdır. Cennetteki makamllara, amel ve edeble ulaşılır.
- Edebin dostları: hayâ, samimiyet, teslimiyet, muhabbet, niyet, itaat, gayret, sohbet

ve hizmettir.
İlim meclisinde aradım, kıldım taleb,
İlim en geridedir, illa edeb, illâ edeb.
Setreder ayıbını insanın hep:
Ne güzel elbiseymiş esvab-ı edeb.
Ehil diller arasında aradım, kıldım taleb,
Her hüner makbûl imiş; illâ edeb, illa edeb.
Edeb bir tac imiş nûru Hüda'dan
Giy ol tacı, emin ol her belâdan.

Ek-7.3. Sevgi Sırrı

Sevgi, insanın en ince ve hassas vicdan hislerinin meydana getirdiği, merhamet ve şefkat duygularının bir eseridir. Vicdan hükmü kalpteki iyi ve kötü bütün varlığı yakarak silip atmış ve orasını ayna gibi tertemiz bir hale getirmiş olduğundan, Cenab-ı Hak o kalbe, tecelli tahtını kurmuştur. Böylece bütün benliği Hak sevgisi kaplamış ve o kimse artık, sevgiden ibaret olmuştur. Artık o her şeyi, her şey de onu sever olmuştur.

Bu nedenle o kimse, Cenab-ı Hakk'ın dostluk, intibak ve esenlik sıfatları ile sıfatlanıp, haslar (seçkinler) zümresine girmiştir. Artık o insanın her iki dünyada da yeri cennet, makamı ise, sefa ve dostluktur.

İslâmiyet, sekiz esasa dayalıdır. Bunlara "sekiz cennet kapısı" denir. Ayrıca divanlarda, "sekiz uçmak" diye de anılır:

1. Merhamet ve şefkat, 2. Doğruluk, 3. Sadakat, 4. Cömertlik, 5. Sabretmek, 6. Sır tutmak, 7. Fakirliğini ve acizliğini bilmek, 8. Rabbine şükretmek.

İşte bunlar olmadan, her iki dünyada da huzur, mutluluk ve cennet olmaz.

Bu güzel huylarla huylanan ve benliğine maleden bir insan, gereği gibi bir müslüman ve Resulüne layık bir insan demektir. Çünkü bu güzel huy ve ahlâklar, Peygamberimiz Muhammed Mustafa Sallallahu Aleyhi Vesellem'e ait güzel huy ve sıfatlardır. Ve keza ondan da ailesine, evladına ve ashabına tecelli ederek, İslâmiyet'in temel unsuru haline gelmiştir. Kur'ân, böyle beyan ve ilan etmektedir.

Bunun için de İslâmiyet, kelime-i şehadet'le camide cennet aramaktan ibaret değildir. Bunlardan biri eksik olursa insan, gerçek müslüman sayılmaz. Çünkü Allah'ın vahyindeki sırların sağlamlığı, bunlarla ayakta durur. Bunun için de hayatın devamı, huzur ve mutluluğu, bu esaslara bağlıdır. İnsan, yaşamında daima iyiye, güzele ve doğruya dayalı olmalıdır. Ölümsüzlük ve ebedilik, bu gerçeklerle mümkündür.

İşte bu yüzdendir ki, yukarıdaki esaslar, insanlığın ve Hak yolcularının elinde daima bir ışık ve bir meşale olmuştur. İnsan nasıl ki karanlıkta önünü göremez ve yol alamazsa, aynı şekilde Yaratan'ına da varamaz. Cenab-ı Hak, "Işık olun, Bana gelin, sırrıma erin" diye bizlere hitabediyor ve bizleri diliyor. İşte bu hitabın anlamını o yüce Peygamber, Mirac yaparak bizlere anlatmak istemiştir. Şu halde bu hakikat ışıkları olmadan bu cehaletin karanlığında, Rabbimize nasıl yol bulup onun rızasına layık olacağız? Demek oluyor ki gerek şeriatta, gerek tarikatta ve gerekse hakikatta olsun, değerli olan bu güzel huy ve sıfatlardır.

Bu gerçeklere sahip olmayan Rabbine layık olamaz. Çünkü 100 Suhuf ve 4 Kitab'ın sırrı budur. İnsanlığa ve beşerî vicdanlara hayat kaynağı olan, neşe, huzur ve mutluluk bahşeden, bu sekiz esastır.

Dünyada ne kadar güzel huy ve ahlâk varsa, hepsi bunların içindedir. Bu nedenle bunlara, "sekiz cennet kapısı" denmiştir. Bunlara sahip olanlar, zaten bu âlemdeyken cennet hayatı sürerler.

Yedi tamuya gelince: Bu cehennem kapılarını açan huylar da şunlardır:

1. Gurur, 2. Hırs, 3. Kıskançlık, 4. Bölücülük, 5. Dedikodu, 6. Şehvet, 7. Öfke.

İşte dünyada ne kadar kötü huy ve ahlâk varsa, onlar da bunların içindedir. Onun için her kim iyiyi, güzeli ve gerçeği kabul etmezse, kişiliği ne olursa olsun ve ne kadar suret-i haktan görünürse görünsün, onun gönlünde bunlar yatıyor demektir. İsterse başı secdeden kalkmasın, hiçbir önemi yoktur. Gerek insanlık ve gerekse İslâmiyet, gerçeklere dayanmakla olur. Keyfine göre hareket edip benliğe kapılarak, riya, gösteriş ile İslâmiyet olmaz. O takdirde yedi tamunun gurur ve isyan kapılarını, insan kendisine açmış olur.

Ek-7.4. Unutma

Yaptığın iyiliği unut, gördüğün kötülüğü unut ama hesap gününü unutma.

Gez, dolaş, çok yaşa ama ölümü unutma.

Sev, sevil, yardımcı ol ama muhtaç olduğunu unutma.

Dünyayı gör, tanı kâm al ama ahireti unutma.

Kapı kapı dolaşıp yardım dile ama Allah kapısını unutma.

Ana, baba, eş ve evladı sev ama Resulü Ekremi unutma.

Sevinip üzülüp ah ve oh de ama Allah demeyi unutma.

Her eline geçen için Allaha şükret ama ana babayı da unutma.

Tartı, ölçü ve hüküm sahibi ol ama mizanı unutma.

Her geçen günün aydın olsun ama mezarı unutma.

Alimler sohbetinde bulunup ilim kap ama edebi unutma.

Bol kazanç peşinde koş, durmadan çalış ama fakirin hakkı zekâtı unutma.

Gayeye ulaşmak için her köprüden geç ama sıratı unutma.

Allaha kulluk için her çareye başvur hem de namazı unutma.

Ek-7.5. Salih Kul Hakkında

Bulunduğu zaman ve mekânın mutasarrıfı, Allah dostu, İnsan-ı Kâmil muhterem bir mürşid, bir eserinde şöyle buyurmuş; "Miraç hakdır. O gecedeki esrarı anlamaya sizin akıl ve idrakınız müsait değildir. Sizin için gereken husus; Yüce makamda Allah'ın, sevgili Habibi Hazreti Muhammed Mustafa'ya(s.a.v.) lütfettiği en kıymetli hediyeyi kabulde, kendisine ortak ettiği Salih Kulların kimler olduğunu düşünmeniz ve onlara ait bir-iki sıfatı kendinize maletme gayretini göstermenizdir."

Sultan'ın bu emri doğrultusunda bir müminin, Kur'ân ve hadisler ışığında ve kabiliyeti ve istidadı nisbetinde, bir Salih Kula ait hallerin neler olabileceğinin asgari izah şekli, ancak şunlar olabilir: Bismillahirrahmanirrahim,

· İmanın altı, İslâmın beş şartını, şeksiz-şüphesiz, dil ile ikrar kalb ile tasdik edip sıdk ile tatbik eyleyen,

· Allah'ı seven, Resulullah'ı sevip itaat ettiğinden dolayı sevilen,

· Allah'tan ona yaraşır biçimde korkup, Allah anıldığında yüreği ürperen,

· Allah'ın Rahmetinden hiçbir zaman ümidini kesmeyen,

· Hükmünde adil olup, Hakkı ve Sabrı tavsiye eden,

· Nefisle olan büyük cihadda bir an olsun gaflete düşmeyen,

· Gerek dili, gerek bütün azâları Mevlâsını daim zikreyleyen,

· Allah'ı kullarına sevdiren,

· Sözüyle, haliyle daim Allah'ı hatırlatıp kalplerdeki imanları tazeleyen,

· Kazaya razı, musibetlere sabır, nimetlere hamd ve şükreyleyen,

· "Emri maruf, nehy-i anil münker"i yani iyiliği tavsiye ve kötülükten sakındırma sorumluluğunun yerine getirilmesini, insanların dünya ve ahiret saadetlerinin temininde en tesirli hizmet bilen,

· Bütün mahlukatı Yaratandan ötürü seven,

· Sekiz cennet kapısı denen ve sevgili Peygamberimize(s.a.v.) ait güzel huy ve sıfatlar olan; merhamet, şefkat, doğruluk, sadakat, cömertlik, sabretmek, sır tutmak, fakirliğini ve acizliğini bilmek ve Rabb'ine şükretmek gibi ahlâki güzelliklerle imanını süsleyen ve yücelten; cehennem kapılarını açan huylar olarak kabul edilen; gurur, hırs, kıskançlık, bölücülük, dedikodu ve şehvet gibi kötü huy ve ahlâktan nefsini temizleyen,

· Dünya ve ahiret işlerinin cümlesini Mevlâsına teslim eyleyen,

· "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol" ilâhî fermanının potasında daim eriyen ve

· Ölmeden evvel ölen,

Allah Dostu mübarek bir kuldur..

Ek-7.6. Hermetizm

Hermetizm, tasavvuf ve riyazetin giriş kapısıdır. Yedi nefs mertebesi, burada anlatılmıştır. Anlatılanların tümü Muhammediyet'te mevcuttur. Riyazat yapanlar bilir. Dört bin yıl önce mevcut olan bu hikmet öğretisi zamanla eksik ve yanlış anlaşılır olmuştur. Ne zaman ki Hazreti Muhammed(s.a.v) Kur'ân-ı Azimüşşan ile, yani vahiyle zuhur etmiştir, Hermetizm de İslâm'a dâhil olarak gerçek kıymetine kavuşmuştur. Bu inancın önem ve haysiyeti ancak İslâm ile kendisini bulmuştur ve başlangıçtan sona kadar tüm âlemlere Rahmet olarak gönderilen Resulullah (Allahın Rahmeti Üzerine Olsun) Efendimiz'den aldığı feyz ve bağış ile insanlığa hizmet etmiştir.

Hermetizm inancı, insanlık ve dinler tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu eğitim ve ilim merkezi, Mısırlılar'da Tot ve Yunanlılar'da Hermes, Yahudiler'de Enok ismiyle anılan bilge kişi tarafından yaklaşık 4000 yıl önce kurulmuştur. Kapkaranlık bir sapkınlık merkezi haline gelen Babil'e karşılık, Hermes'in öğretisi Mısır'da insanlık için hakikate yönelten bir yıldız gibi doğmuştu. Hakikate kavuşma arzusu içinde olan binlerce aday bu merkezde, nefslerini, Rabb'larını, âlemleri ve âlemlerin yaratıcısı yüce Allah'ı tanımak yolunda önemli dersler almışlardı. Adaylar nefslerinin karanlık kirlerinden arınmak yolunda yine çok önemli eğitimlerden geçmişlerdi. Maddi ve manevi ilimlerde uzun yıllar çalışmışlar ve çalışmalarının neticesinden tüm insanlığın faydalanması yolunda gayret sarfetmişlerdi.

Milattan önce 2000'lere doğru Mısır, Hiksoslar'ın istilasına uğradı. İstilacılar kendi putperest inançlarını da Mısır'a taşıdılar. Mabedlere fitne soktular. Halka ise gösteriş ve eğlence düşkünlüğünü,

sahte dini inançlarını törenlerle süslemeyi, şehveti yaydılar. Hermes rahipleri ise mabedlerinde inzivaya ve sıkı bir gizlilik içine çekildiler. Rahipler halk arasında efsanelerin yayılmasını engelleyemediler. Böylece 900 yıl Mısır'da hüküm süren Hiksoslar'ı yine Hermetizm öğretisi ile yetişmiş olan Amos yurdundan kovdu. Fakat sözkonusu batıl inanışlar ve halk arasında yalan yanlış aktarılan Hermes öğretisi sanki çok tanrılı bir inanç gibi ele alındı. Günümüzdeki yanlış ve eksik Hermetizm anlayışları ne yazık ki bu temeli paylaşmışlardır. Hermes'in şu seslenişi meseleye açıklık kazandırmaktadır: "Ey Mısır! Gelecek kuşaklara senden hatıra olarak sadece inanılmaz masallar kalacaktır ve seninle ilgili olarak geriye, taşlara oyulmuş kelimelerden başka bir şey kalmayacaktır."

Hermetizm döneminde devlet yöneticileri bu öğretiyle yetiştirildikleri halde, daha sonraki çağlarda Mısır'ın yöneticileri âlemlerin Rabbi'ni, O'nun peygamberini tanımaz birer taş kalbli firavuna dönüşmüşlerdi. Bugün Hermes öğretisinin sırları bazı taşlar üzerinde kazılı yazılardan çözülmeye çalışılmaktadır. Fakat yapılması lazım gelen kalblerimizin en derin yerlerinde işli olan hakikat sırrını, üzerindeki kir ve pası silerek, hatta kazıyarak ortaya çıkarmaktır. Hz. Muhammed (Allah'ın Selamı Üzerine Olsun) her Hak dine ve hakikat arayışına temel, onlara birer göz aydınlığı olmuştur. Hermetizm'i de zamanımızda içine düştüğü sapkınlıktan kurtararak aslına kavuşturan, sağlam temellere oturtan yine Muhammediyet'tir.

Aşağıda Hermes, Tot ve Enok isimleriyle tanınan veya Hz. İdris olarak da kabul edilen bilge kişinin öğretisi hakkında açıklamalar bulunmaktadır. Dikkat edecek olursak bu zatın öğretisi ve hikmeti Muhammediyet'e bağlıdır ve zamanının gereği olan adetlerdeki farklılıklar ile, kavminin bu ilmi almaya kabiliyeti nisbetinde, Muhammediyet'in feyiz ve bereketinden kendisine ihsan edileni insanlığın hizmetine sunmuştur. Eğer bu zat Hz. İdris ise, mukaddes kitaplara göre peygamberdir. Ona vahiy suretiyle mukaddes kitap gelmemiştir, fakat kendisine indirilen hikmet bakımından fevkalade önemlidir. Nitekim İdris (AS)'ın hikmeti, Cenabı Hakk'ı şanına yakışmayan imkân ve ihtiyaçtan, yaratılışa ait noksanlıklardan ve bunlara benzer sıfatlardan temizlemektir. ("Allahu Teâla onların isnad ettiği sıfatlardan münezzehtir." Saffat Suresi;159) Allah'ın zatında bu temizliğe muhakkak ki ihtiyacı yoktur, bu ihtiyaç şerefli olarak yarattığı O'nun tecelli mahalleri olan insan için vardır. ("Allah size güçlük çıkarmak istemiyor, fakat sizi temizlemek ve size olan nimetini tamamlamak istiyor, ki şükredesiniz." Maide Suresi; 5,6) Hz. İdris de ümmetini bu temizliğe ve nihayetinde, Tek ve Biricik olan Allah'a hakkıyla kulluğa davet eder.

Hz.İdris'in getirdiği bu hikmet ve eğitim ile Mısırlılar'ın ve O'nun yolunu takib edenlerin dini inanışı, Vahdaniyet olmuştur. Yani tek bir Allah'a inanmışlardır. Onların dini itikatlarına göre dünya yaratılmazdan önce her şeyin ruhu tıpkı bir deniz, bir bulut gibi boşluk içinde dönmekteydi. Allah'ın ruhu bu boşluğa nüfuz etmiş, her şeyi yaratmıştır. Yeri göğü yaratmış, kendisi ise yaratılmamıştır. ("De ki: O Allah birdir. Büyüklük O'nda nihayet bulmuştur. Doğmamış, doğurmamıştır. Ve O'nun hiçbir eşi, benzeri yoktur." İhlas Suresi) Yine bu inançta Allah'ın vücudu ebedi ve bütün kâinatı kapsayandır, O'nu ise hiçbir şey kapsayamaz. ("Allah göklerde yerde Kibriya sahibidir. O Aziz'dir, Hâkim'dir." Casiye Suresi; 37) Kâinat, Cenab-ı Hakk'ın azametine ufak bir numunedir. Cenab-ı Hak, her yerde hazır ve nazırdır, ve ancak O'nun huzurunda durulur, başkasının değil. ("Nerede olursanız olun. O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür." Hadid Suresi; 4)

Hermetizm'in inanışına göre Cenab-ı Hakk birdir, fakat tecellileriyle zuhur eden sıfat ve fiilleri çeşitlidir. Cenab-ı Hakk tecellilerine, isim ve sıfatlarına göre her şeyde ayrı adlarla anılmaktadır, ama anılan her isim Bir ve Tek olan Allah'a işaret etmektedir. ("De ki: İster Allah diye ad verin, ister Rahman diye ad verin, hangi adı verirseniz nihayet en güzel isimler O'nundur." İsra Suresi; 110) Allah'ın isim ve sıfatlarıyla tecellerindeki sonsuz zenginlikte kabul ettikleri en büyük isim Osiris ve onun mahiyetine en yakın olan da İsis'dir. Bu dönemde Mısırlılar, insanların öldükten sonra Cenab-ı Hakk'ın huzurunda dirileceklerine ve muhakeme edileceklerine inanırlardı.("O gün onlar ortaya çıkarlar. Onlardan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Ve sorulur onlara: Bugün mülk kimindir? Vahid ve Kahhar olan Allah'ın." Mümin Suresi; 16) Ama tekrar dirilmekten her nefsin, müstakil varlıklar iddia ederek, durmadan dünyaya gelip gittikleri hayalini anlamayınız. (Onlardan birine ölüm gelince: "Rabbim! Beni geri çevir, belki, yapmadan bıraktığımı tamamlar, iyi iş işlerim," der. Hayır, bu söylediği sadece kendi lafıdır. Tekrar diriltilecekleri güne kadar arkalarında geriye dönmekten onları alıkoyan bir engel vardır." Mü'minun Suresi; 99-100) Ve dünya hayatında, kendilerine Allah'a kulluk etmeleri için tanınan sayılı günler içinde yaptıkları işlerin, Cenab-ı Hakk'ın adalet terazisinde tartılacağına inanırlardı. ("Her insan ölümü tadacaktır. Kıyamet gününde herkese amelinin karşılığı eksiksiz verilecektir." Al-i İmran Suresi;185) Allah'ın tecelli mahalleri olan kalblerini, huzura çıktıklarında kendilerine emanet edildiği gibi temiz ve pak olarak iade etmek görev ve sorumluluğu içindeydiler. Tecelli mahallerini neye açtılar, neden sakınıp, neye doğru yöneldilerse tekrar dirildiklerinde karşılarında onun suretini bulacaklardır. ("Kitabını oku, bugün, hesap görücü olarak sen kendine yetersin." İsra Suresi;14) Ve herbirinin kendilerinde buldukları suretler, gene

herbirinin tek tek emanetlerini nasıl geri götürdüklerine bağlıdır. Bu suretler kendilerinin, Vahid olan Allah'ın yüceliğine yakınlık veya uzaklıklarına delil olacaktır. Ve herkes kendi elleriyle işlediklerini kendi önlerinde bulmakla, ya Cenab-ı Hakk'ın sonsuz maddi ve manevi nimetler sofralarında huzur ve teslimiyete nail olurlar veya uzaklığın ve kendisine yüz dönülmüş olanların acı, elem ve keder sofralarında hasret ateşini yiyenlerden olurlar. ("Kıyamet günü hiç kimseye zulmedilmez. Siz ancak yaptığınızın cezasını çekersiniz." Ya-Sin Suresi;54) Gördüğümüz gibi Hermetizm inancı dâhilinde aktarılanlar genel olarak Muhammediyet'e bağlıdır. Hermetizm, kendi zamanının Muhammedi üniversitesidir.

Hermetizm'in kuruluşu ile Hz. Muhammed'in(s.a.v) zuhuru ve İslâmiyet'e daveti arasında geçen 2000 yıllık süreye bakarak, Hermetizm inancının nasıl olur da Muhammediyet'e bağlı olduğunu sorarsanız, şöyle deriz: Eğer biz zamanın bir tek hakikat olduğuna, tüm dünya hayatının göz kapayıp açıncaya kadar geçen bir andan ibaret olduğuna inananlardan isek, kabul ederiz ki, her Hakk din yalnızca ve yalnızca Allah yolundadır.

("Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Kıyamet saatinin kopuşu göz kapatıp açıncaya kadar veya daha çabuk bir zaman içinde olur. Şüphesiz Allah her şeye Kadir'dir." Nahl Suresi; 77) Ve her Hakk din, O'nu indiren Allah'ın bir tek hakikatten biz kullarını Peygamberleri vasıtasıyla kulluğa davetidir. ("And olsun ki, Musa'ya Kitab verdik, ondan sonra ardarda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya belgeler verdik, onu Ruhü'l Kudüs'le destekledik. Size bir peygamber nefsinizin hoşlanmadığı bir şey getirdikçe, büyüklük taslayarak, bir kısmını yalancı sayıp, bir kısmını öldürür müsünüz?"Bakara Suresi: 87) Ve tek tek bütün Hakk dinler, aynı dinin farklı hakikat görüntüleri, kemâlat duraklarıdır. Başlangıcı ve sonu itibarıyla o tek bir dindir ve Allah katında din İslâm'dır. ("Şüphesiz Allah Teâla indinde Hak Din, İslâm'dır. Kendilerine Kitab verilenler ancak hakikati bildikten sonra hased ve ihtirasları yüzünden ihtilafa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerine küfrederse, şüphe yok ki Allah Seri-ül Hisap'tır." Al-i İmran Suresi; 19)

İslâm, yani kulun Hakk'a zâhiren ve bâtınen teslimiyeti, yumuşak kalb ile boyun eğmesidir. Bu da halk edilen ve edilecek olan her şeyle ve onların hakikatleri ile barış ve selamettir. Çünkü bütün varlıklar aslında Cenab-ı Hakk'a boyun eğmiş ve teslim olmuşlardır. ("Yedi gök ve yer ve ikisinin içindekiler O'nu tesbih ve takdis ederler. Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ve tesbih etmesin. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız, Allahu Teâla Halim'dir, Gafur'dur." İsra Suresi; 44) Herbirisi bir ismin zâhir olduğu noktalardır ve o isim onlara galebe çalar, yine hepsi mazhar oldukları isme göre

Hakk'a itaat edip teslim olurlar. Her Hakk dinde olduğu gibi davet nefslerimizin kirinden arınmak, uzaklığa ve ayrılığa sebebiyet veren perdelerimizin kalkması için gayret, teslimiyet ve kulluk içinde bulunmak, hakikate yönelmektir. Bizler dinler arasında kendi nefslerimizin emrine uyarak gördüğümüz farkları ve nefslerimizin meyl ettiği hurafeleri, aldatmacaları bir tarafa bırakarak, hakikate, hakikat güneşine yani Muhammediyet'e yönelirsek, işte muhakkak ki hepimizin faydasına olan budur.

("Allah, size dinden Nuh'a tavsiye ettiğini ve sana vahyeylediğimizi, İbrahim, Musa ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi kanun kıldı. Şöyle ki: Dine bağlı kalın! Ve din hususunda ayrılığa düşmeyin. Ortak koşanları dine davet etmen onlara pek ağır geldi. Allah tevhidine dilediğini seçer ve kendisine dönenleri, irşad ve doğru yola sevk ederek hidayet eder. Onlar ayrılığa ancak, kendilerine ilim geldikten sonra, yalnızca aralarındaki hased ve ihtiras yüzünden düştüler. Ve eğer Rabbinden belirli bir zamana kadar bir kelime geçmemiş olsaydı, aralarında hükmü kaza mutlak icra edilirdi. Onlardan sonra Kitab'a varis kılınanlar da, Kitab'larından kuvvetli bir şüphe içindedirler.

(Ey Muhammed!)İşte bunun için davet et! Ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol, onların hevalarına uyma! Ve de ki: "Ben, Allah'ın indirdiği Kitabların hepsine iman ettim. Ve aranızda adaleti uygulamakla emrolundum. Allah, bizim ve sizin, Rabbimizdir. Bizim amellerimiz bize ve sizin amelleriniz size aiddir. Bizimle sizin aranızda hiçbir düşmanlık ve şahidliğe yer kalmamıştır. Allah aramızı cem edendir, hepimizin dönüşü O'nadır." Şura Suresi; 13-15)

Aramak, araştırıp, incelemekde bir adımdır, bu sebeple dinleri mukayeseli bir şekilde incelemek, onların ortak noktalarına muhabbet etmek insana çok şey öğretebilir. Ama ilmin nefslerimize perde olmasına yani fayda vermeyen bir yük olmasına izin vermeksizin. Muhakkak ki Allah doğru yolda olanların sahibi, dostu ve yardımcısıdır. ("Allah'a sarılın, Mevla'nız O'dur. Ne güzel Mevla, ne güzel yardımcıdır!" Hacc Suresi; 78) Mısır'da yaşamış olan Hermes insanlık tarihi bakımından dikkatle tanınması lazım gelen bir zattır. Aşağıda O'nun arınma yolunda öğrencilerine verdiği eğitimi tanımaya çalışacağız.

Hermetizm'e Giriş Merasimleri

Hermetizm döneminde dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan bir çok insan, bu öğreti ve sırlar hakkında değişik şeyler duyuyor ve Mısır'a akın akın geliyorlardı. Menfis'e vardıklarında ağızları açık kalıyordu. Anıtlar, devasa mezarlar, ve halk şenlikleri onlara Mısır'ın zenginliğini, bolluğunu ve haşmetini göstermeye yetiyordu. Görkemli törenler, kutsal merasimler, müzikler, danslar gündüz ve geceler boyunca sürüyordu. Ama bunlar Mısır'ı görmeye gelmiş olan kişinin aradığı şeyler değildi. Onca yolu aşıp buraya, eşyanın yaratılış sırrına nüfuz etme arzusu ve ilim tutkusu ile gelmişti. Çünkü ona Mısır'ın sunaklarında ilahi ilme sahip âlimlerin yaşadığı söylenmişti. Teb veya Menfis mabedlerinin kapılarını yabancı işte bu hakikat sırrını öğrenmek için çalmaktaydı. Hizmetkarlar onu alıp bir iç avlunun dev sütunlu giriş bölümüne götürmekteydiler. Yanına Başrahip yaklaşmaktaydı. Yüz hatlarındaki haşmet ve sükünet, gizemli bir görünüm arz eden, ama derin bir ışıkla parlayan gözleri, hevesli yabancıyı kaygılandırmaya yetmekteydi. Bakışları onun içine işlemekteydi. Yabancı, kendisinden hiçbir şey saklanamayacak bir kimseyle karşı karşıya bulunduğunu derhal anlamaktaydı. Rahip ona doğum yeri, ailesi ve eğitim gördüğü mabet konusunda çeşitli sorular yöneltmekteydi. Bu kısa sınav sonunda sırlar öğretisine katılmaya layık olmadığı sonucuna varmışsa ona, sessiz fakat kararlı bir hareketle kapıyı göstermekteydi. Ama hevesli yabancıda samimi bir hakikat arzusunun mevcut olduğunu saptamışsa, o zaman ona kendisini izlemesini söylemekteydi. Rahip talibi alarak mabedin iç avlularından geçirdikten sonra, kaya içine açılmış ve üstü açık bir geçitten geçirirdi. Burada iki taraflı sfenksler dikiliydi. Bu geçidin sonunda küçük bir ibadethane bulunmaktaydı. Burası yer altında bulunan mezarların girişiydi. Bu mabedin kapısı önünde Osiris'in insan boyunda bir heykeli vardı.

Osiris sükun içinde oturmuş olup, dizleri üzerinde kapalı bir kitap bulunmaktaydı. Yüzünde bir örtü olan heykelin altında şunlar yazılı idi: "Hiçbir ölümlü, benim yüzümün örtüsünü kaldıramamıştır." Baş rahip bu kapıda talibe:

-Burası gizli ve mukaddes bir yerdir. Şu iki sütuna bak. Kırmızı olanı, ruhun Osiris'in nuruna yükselişini temsil eder. Siyah olanı ise, ruhun madde içinde hapsolunduğuna delalet eder. Bizim ilmimize ve inanışlarımıza talip olan her kim olursa olsun, hayatını tehlikeye koymuş demektir. Zaaf sahibinin ve kötünün elde edeceği şey çıldırma veya ölümdür. Yalnız temiz kalpli olanlar hayat bulurlar. Bu kapıdan nice ihtiyatsız kişi içeriye girmiştir, ama dışarıya canlı çıkamamıştır. Burası öyle bir çukurdur ki, içinden ancak cesur olanlar çıkabilir. Bunun için uğrayacağın tehlikeleri iyice düşün,

cesaret edemiyorsan denemekten vazgeç. Çünkü kapı üzerine kapandıktan sonra, bir daha açılmaz, geri dönüşü yoktur. Bu sözleri korku ile dinleyen talip, bütün cesaretini toplayarak, "Hepsine razıyım" deyince, Başrahip onu dış avluya çıkarır, orada duran bir hademeye teslim ederdi. Talip bu mabette bir hafta alıkonur, en sefil işler kendisine gördürülerek gururu sınanır ve okunan duaları dinler, kendisine asla dünya kelamı ettirilmezdi. Bir hafta çilesini burada tamamlardı.

Bundan sonra iki rahip yardımcısı, talibi alırlar, mukaddes mabedin sırlarını göstermek üzere bir dehlizin önüne bırakırlardı. Artık burada talip, sırlarla dolu bir âleme girişin başındaydı. Bu karanlık dehlizin gerisindeki odanın iki tarafında vücudu insan, başı hayvan olan heykellerle, aslan, boğa, avcı kuşları ve yılan heykelleri dizili idi. Meşale ışıklarının bunları aydınlattığı bu korkunç geçidi bir tek söz söylemeden geçmek lazımdı. Burada ayrıca bir mumya ve insan iskeleti de bulunmaktaydı. İki rahip yardımcısı talip duvar içindeki bir deliği gösterirlerdi. Burası o kadar basık bir geçidin girişi idi ki, içeriye ancak yerde sürünerek girmek mümkündü. Rahip yardımcılarından biri:

- İstersen buradan geri dön. Zira kapı henüz kapanmamıştır. Geri dönebilirsin. Yoluna devam edersen geri gelemezsin! der, talip:

- Yoluma devam edeceğim! deyince, o zaman eline küçük bir kandil verilirdi. Rahipler derhal mukaddes mabedin kapısını gürültü ile kapatırlardı.

Ölüm İmtihanı

Talip dehlize girmek için yere diz çöküp, emekleyerek içeri girerdi. Bu anda yerin dibinden kulağına bir ses gelirdi. Bu ses şöyle derdi:

- İlim ve kaderi emel eden deliler burada helak olurlar.

Ses gelen dehliz öyle bir şekilde yapılmıştı ki, bu ses aralıklarla yedi defa yankılanırdı. Buna rağmen yola devam etmek lazımdı. Bir müddet sonra dehliz genişler, fakat yokuş aşağı inilirdi. Nihayet talip bir deliğe rastgelirdi, bunun içinde aşağılara doğru sarkıtılmış demirden bir merdiven bulunurdu. Talip bu merdivenden aşağılara doğru inince son basamakta karşısına içi katranla dolu, simsiyah, korkunç bir kuyu çıkardı. Elindeki kandille bu ölüm kuyusuna bakar ve titrerdi. Bu kuyunun içine düşüp ölmek vardı. Canını kurtarmak için etrafı gözler, nihayet sol tarafta içinde basamaklar bulunan bir yarık görürdü. Burası onun için kurtuluş yolu idi. Derhal bu basamaklardan yukarı çıkar, katran kuyusundan canını kurtarırdı. Kaya içine oyulmuş merdivenden döne döne çıktıktan sonra

nihayet, tunçtan yapılmış bir kafesin önüne varırdı. Oradan erkek ve kadın heykellerinin bulunduğu bir sofaya çıkardı. Duvar üzerinde iki sıra boyunca işlenmiş nakışlar görülmekteydi. Bu resimlerin hepsi birer sembolik anlama işaret etmekteydi. Salonun bir yüzünde 11, diğer tarafında da yine 11 sembolik resim olup, güzel heykellerin ellerindeki billur fanuslar, bu resimleri aydınlatmaktaydı. Bu mukaddes salonu koruyan "Kutsal Sembol Muhafızı" Rahip Pastofor'du. Rahip, talibi görünce parmaklığı açar, onu güleryüzle karşılardı. Ve kendisine:

- Birinci çileyi mutlu olarak geçirdiniz... Sizi tebrik ederim, der, adayı salonun ortasına götürerek duvardaki sembolik resimlerin manalarını kısaca izah ederdi. Bu resimlerin herbirinin altında birer harf ve birer sayı vardı. Burada bulunan 22 sembol, ilk 22 bâtınî sırrın işaretleriydi. Bunlar gizli ilimlerin alfabesiydi. Bu harfler, Cenab-ı Hakk'ın bahşettiği, kâinat sırlarının anahtarı idi.

Her harf ve sayı, üçlü bir kanuna delalet ederdi. Yani Lahuti âlem, akli âlem ve cismani âlem'de etkileri vardı. Örneğin 1 sayısına karşılık olan A harfi, Lahuti âlem'de bütün varlıkların kaynağı olan Mutlak Varlığı; akli âlem'de, sayıların birliğini, kaynağını ve sentezini; fiziksel dünya olan cismani âlem'de de bütün varlıkların başı olan ve sonsuzluğa uzanabilen Âdem'i(insanı) temsil ediyordu. Allah'a ulaşma sırrı ya da "A" sırrı, elinde asa, başında altın taç, beyaz elbise giymiş olan mabud Osiris'in şekliydi. Beyaz elbise temizliğe ve doğruluğa; asa, amirliğe; altın taç ise göğün nuruna delalet etmekteydi. Rahip bunları talibe anlayabileceği lisanla açıklardı. Sırları birer birer gereğince izah ederdi. Tacı göstererek:

- Hakikati meydana çıkarmak ve adaleti icra etmek için Allah'a ulaşan, hürleşen, nefsin boyunduruğundan kurtulan irade, daha dünyada iken ilahi kudrete karşı görevini yerine getirir. Bu, cüzi ruhlara ebedi mükafat ve fani bedenlerin ölümüdür, derdi. Talip hayretle bu açıklamaları dinlerdi. Hakikatlerin ilk parıltılarını görmeye başlardı.

Ateş imtihanı

Bundan sonra rahip bir kapı açar, dar ve uzun bir kubbeye girilir, buradan ilerlerken, karşısına alevler saçan bir cehennem çıkardı. Talibin bu alevler içinden geçmesi lazımdı. Bunun üzerine talip ürpererek; "Ama bu ölüm demek!"diye mırıldanır ve korku ile rehberine bakardı. O zaman rahip:

- Oğlum, ölüm ancak gelişmemiş varlıkları dehşete düşürür.. Bir zamanlar ben de bu ateşin üzerinden geçtim... hem de gül bahçesinden geçer gibi, der ve hemen ardından parmaklık kapatılırdı.

Talip, ateşe doğru ilerlerdi. Yaklaşınca görürdü ki, bu alevler, göz boyayıcı birtakım gölgelerden, hayalden ibaretmiş. Ateşin ortasındaki dar yoldan rahatlıkla geçerek bu ikinci çilesini de atlatırdı.

Su İmtihanı

Üçüncü seyahati ise, su çilesi idi. Talip bu kez gerisindeki ateş odasında yanmakta olan meşalenin aydınlığında, siyah renkli durgun bir sudan geçmek zorundaydı. Bu sınavı da atlatmış olan ve hala ürpertiler içinde bulunan talip, yorgun ve takatsız bir hale gelirdi.

Şehvet İmtihanı

(Burada çok dikkat edelim. Bütün bu kitapçık bu bölüm için yazılmıştır, dikkat edelim ve bu sınavı geçelim.) Bu seyahat tamamlandıktan sonra iki rahip talibin karşısına çıkar, onu karanlık bir mağaraya getirirlerdi. Orada yere yumuşak bir yatak seriliydi. Mağaranın kubbesinde sönük bir tunç fanus asılıydı. Burada talibi kirli elbiselerinden soyup yıkarlardı. Sırtına da ketenden bir elbise giydirirler, üzerine güzel kokular sürerlerdi. Ve kendisine,

- Burada rahat et, Baş rahibi bekle, derlerdi.

Yorgun talip, derhal tatlı bir uykuya dalardı. Biraz sonra mağaranın derinliklerinden nefsinin şehvet arzularını uyandıran müzik sesleri işitirdi. Uzaktan gelen bu müzik sesleri, onun içine tesir ederdi.

Ateşten bir hayalin içine gömülmüş olan talip, gözlerini kapar ve tekrar açtığında ise yatağının biraz ötesinde onu allak bullak eden bir kadın görüntüsü ile karşılaşırdı. Karşısındaki erguvan renginde bir tüle bürünmüş, boynunda inci kolyesi olan bir kadındı.Sol elinde güllerle taçlandırılmış bir kadeh tutmakta ve talibe özlemle bakmaktaydı. Bu kadın dişi bir hayvanın tüm güçlerine taş çıkaracak bir cinselliğe sahipti. Alaca karanlıkta gözleri parlamaktaydı. Talip şaşkınlık içinde ayağa fırlar ve ne yapacağını bilemeden ellerini göğsüne bastırıp öylece kalırdı. (Ey talip, haram şehvete paydos! Üniversite'den atılacaksın, dikkat et, buradan geçmeye çalış.) Kadın ağır adımlarla yaklaşıp, fısıldayarak şunları söylerdi:

-Yakışıklı yabancı, benden korkuyor musun? Sana galiplerin ödülü olarak kendimi getirdim, mutluluk kadehini al; yorgunluğunu giderir.

Talip tereddüt içinde yalpalayıp dururken kadın, sanki yorulmuş gibi, yatağa oturmakta ve yalvaran gözlerle ona bakmaktaydı. Kendisini tenin arzularına, şehvete kaptıranın vay haline! Elini kadının eline sürdüğü ve dudaklarını o kadehde ıslattığı anda iş yolundan çıkmakta ve aday kendini kadın ile birlikte yatakta bulmaktaydı. Şehvete yenik düşmüş ve içtiği sıvının etkisiyle uykuya dalmıştı. Uyanınca kendisini yapayalnız ve kaygılar içinde bulmaktaydı. Kasvetli lamba ışığının altında ayakta duran Başrahip ona şöyle seslenmekteydi: İlk çileleri atlatmıştın. Ölüme, ateşe ve suya galip gelmiştin. Fakat kendi nefsine hâkim olamadın.. Senki ruhların en yüksek mertebesine sahip olmaya taliptin, Hislerine ait ilk sınavda bile başarısızlığa uğradın ve madde uçurumuna yuvarlandın. Şehvetinin esiri olan kişi karanlıklarda yaşar. Sen, karanlığı nura tercih ettin. Öyleyse karanlıkta kal da gör halini. Karşı karşıya bulunduğun tehlikelerden daha önce sana söz etmiş ve seni uyarmıştım. Hayatını kurtardın, fakat hürriyetini kaybettin.

Bundan böyle bu mabedde hayatının sonuna kadar esir kalacaksın. Kaçarsan öldürüleceksin. Bu güzel kadın genç talibin nefsini tecrübe etmek için gönderilmişti. Eğer genç şehvetine galip gelmez, kadınla sevişirse, artık o mabedde ebediyyen esir yaşardı. Eğer talip kadını reddederse, kadehi devirip yere dökerse sınavı başarmış olurdu. Bu takdirde ellerinde birer meşale olan 12 rahip gelerek onu alırlar, ilahiler okuyarak Osiris'in bulunduğu salona getirirlerdi. Orada beyaz elbiseler giymiş genç rahipler, yarım daire olmuş beklemekteydi. Pek muhteşem bir şekilde aydınlatılmış olan bu mukaddes salonda, Osiris'in muazzam bir heykeli bulunmaktaydı. Göğsünde altın bir gül, başında 7 kaseli bir taç vardı. Başrahip, erguvani bir elbise giymiş olduğu halde talibi kabul eder, ona sır saklayacağına ve itaatkar olacağına dair yemin ettirirdi. Bundan sonra bu talibi, rahip yardımcısı sıfatıyla tebrik ederdi. Talibin buraya kadar geçirdikleri, kabul merasimiydi, başka bir deyişle giriş sınavıydı, esas üniversite eğitimi bundan sonra başlardı. Böylece talip hakikat ehlinin arasına katılmak üzere ilk adımını atmış olurdu.

İkinci Eğitim (İkinci Üniversite)

Bundan sonra talip uzun bir eğitim dönemine başlardı. Bu uzun eğitim döneminde hedefi bilmek değil, olmak'tı. Terk yoluyla güçlenmekti. Öğrenciye küçük bir oda tahsis edilirdi. Burada yatar, kalkardı. Öğretmenler tarafından kendisine dersler verilirdi. Bir şehir kadar geniş olan

ibadethane salonlarında ve avlularında dolaşabilirdi. Etrafında piramidler, dikili taşlar göklere yükselmekteydi. Dikili taşların üzerinde hiyeroglif yazıları bulunmaktaydı. Öğrencinin okuduğu dersler insanlık tarihi, mabetler, botanik, tıp, mimari ve mukaddes müzik idi. Burası bir üniversite halinde idi. Buraya en zeki, istidatlı adaylar alınır, yüksek dereceli bir eğitime tabi tutulurdu. Medeniyet tarihindeki birçok müsbet ilimler burada meydana getirilmişti. Fizik, kimya, geometri, astronomi pek ileri gitmişti. Doğal olayların kanunları, burada bulunmuştu.

Hermetizm, bir dinden ziyade bir tefekkür merkezi idi. Allah'ın varlığı ve birliği bu maddi ve manevi eğitim vasıtası ile bilinirdi. Buradaki öğrenciler yalnız öğrenmekle kalmazlardı, araştırmakla da vazifeli idiler. Hepsi birer mütefekkir idi. Onlara göre ilmin terakkisi, hakikatlerin insan ruhunda doğması ile mümkün olabilirdi. Bu ruhun yaratıcı olmasına gayret ettirirlerdi. Bu da uzun bir çalışma sayesinde mümkün olabilirdi. Bu öğrencilere öğretmenleri, hiçbir şeyde yardım etmezlerdi. Öğrenciler bu işe şaşarlar, fakat zamanla manasını anlarlardı. Öğrencilerden mutlak itaat isterlerdi. Onlara dereceler hakkında bilgi vermezlerdi. Öğretmenlerine bir şey sorarlarsa, "Bekle ve çalış!" derlerdi. Birçok öğrenci şüpheye düşerdi. Buraya geldiklerine pişman olurlar, bu adamların birer sihirbaz olduklarına inanırlardı. Fakat zaman geçtikçe, manevi doğuşlarla gayba ve sırlara vakıf olmaya başlarlardı. Öğrenci, ibadethanenin ve geçirdiği sınavların manasını o zaman anlardı.

-Öğrenci, duvardaki işaretlerin manasını anlamaya çalışırdı. Zamanla kalbinde yeni şeyler doğmaya başlardı. Öğretmenlerinden birine sorardı:

- Acaba günün birinde, Osiris'in gülünü koklamak, Osiris'in nurunu görmek nasip olacak mı?

Buna cevap olarak şöyle denirdi:

- Bu bizim elimizde değil. Hakikat verilmez. İnsan, onu kendi nefsinde bulur. Yahut bulamaz. Biz seni zorlamayız. Sen kendi kendine vasıl olmalısın. Kutsal çiçeğin açılmasını zorlama. Onun zamanı gelmişse, birgün olur. Çalış ve yalvar.

Öğrenci odasına çekilir, böylelikle nice yıllar geçerdi. Düşünür, hakikati bulmaya çalışırdı. O artık Hakk'a teslim olmuş, hakikate kendini vakfetmiş olurdu.

Fetih (Açılış)

Günün birinde Başrahip bu öğrencinin yanına gelir:

- Oğlum! Hakikatın sana açılacağı saat yaklaşıyor. Çünkü sen, kalbinin derinliklerine nüfuz ederek, orada ilahi hayatı buldun. Temiz kalbinle, hakikate aşkınla, terk yolundaki başarın sayesinde bunu hak etmiş durumdasın. Osiris'in nurunu hiçbir kimse, ölüp dirilmeden göremez. Şimdi seni yer altında bir mezara götüreceğiz. Sakın korkma. Çünkü sen, bizdensin! Alacakaranlıkta rahipler, ellerinde birer meşale ile, öğrenciyi yeraltında bulunan bir odaya getirirler, orada mermerden yapılmış üstü açık bir lahitin önünde dururlardı. Rahip:

- Hiçbir kimse ölümden kurtulamamıştır. Ölen her ruh, tekrar dirilecektir. Haydi bakalım, diri olarak gir şu mezara, nuru bekle! Bu gece büyük korkunun kapısından geçecek ve tasarruf sahiplerinin eşiğine ulaşacaksın. Öğrenci bu tabuta girdikten sonra, Başrahip elini üzerinde gezdirip onu kutsamaktaydı. Rahipler sessizce oradan çekilip giderlerdi. Odadaki lambayı da söndürürler, her tarafı bir karanlık kaplardı. Bu anda genç öğrencinin kulağına, derinden derine bir cenaze duası gelmekteydi. Mermer tabutun soğukluğu, karanlık, sessizlik ve duanın hüznü onun üzerinde pek acı tesir ederdi. Ölümün ızdıraplı evrelerinin tadını bir bir tatmakta ve sonunda baygın uykuya dalmaktaydı. Tüm hayatına ait sahneler, hayali şeyler olarak gözünün önünden geçmekte, dünyevi şuuru da giderek silikleşmekte ve dağınıklaşmaktaydı. Bedeninin eriyip dağıldığını hissettikçe, varlığının esir olan bölümü de serbestleşmekte ve bir vecd hali meydana gelmekteydi. Biraz sonra karanlığın içinden parlak bir nokta belirirdi. Bu nokta yavaş yavaş yaklaşır, büyür, nihayet üç köşeli bir yıldız belirirdi. Şuaları renk renk idi. Biraz sonra bu yıldız kaybolur, bir güneş görülürdü. Biraz sonra bu nur da silinerek bunun yerine bir gonca görünürdü. Biraz sonra bu gonca gül açardı. Bu beyaz bir güldü, fakat yavaş yavaş kızardığı görülmekteydi. Çok geçmeden, bu gül bir koku bulutu halinde buharlaşmaktaydı. Vecd halindeki aday işte o anda kendini sıcak ve okşayıcı bir nefesin içine gömülmüş halde hissetmekteydi. Şekilden şekle büründükten sonra bu bulut yoğunlaşmakta ve bir insan yüzü görünümüne bürünmekteydi. Bu, genç ve mütebessim bir kadındı. Yüzünde bir örtü bulunmaktaydı. Elinde papirüslerden yapılmış bir kitap vardı. Bu kız tabutta yatan gence yavaş yavaş yaklaşır ve ona derdi ki:

- Ben senin göze görünmez kızkardeşinim. Senin ilahi ruhunum. Elimdeki, senin hayat kitabındır. Yazılı sayfalar senin geçmiş hayatının olayları ile doludur. Boş sayfalara ise gelecek hayatın yazılacaktır. Bir gün, bu sayfaların tümünü gözlerinin önüne sereceğim. Şimdi beni tanıdın. Ne zaman beni çağırırsan, derhal gelirim. Birden her şey silinip gitmekteydi. Feci bir

ızdırabın ardından öğrenci kendini sanki bir kadavraya girmişcesine bedenine girmiş halde buluvermekteydi. Şuuru tekrar yerine gelirken, sanki eli kolu demir halkalara bağlıydı; başının üzerinde kocaman bir ağırlık oturmaktaydı. Uyandığında çevresinde rahipler, en başta da Başrahip bulunmaktaydı. Genç öğrenciyi ayağa kaldırdıktan sonra, ona bir kadeh teskin edici şerbet içirirdi.

- İşte tekrar hayata döndün, bizimle birlikte sofraya gel ve bize Osiris'in nuruna yaptığın seyahati anlat, artık bizlerden birisin, der, öğrenciyi yemeğe götürürlerdi.

Beraberce yemek yedikten sonra, Başrahip artık bir rahip yardımcısı olan öğrenciyi alarak öğle vakti mabedin rasathanesine çıkarır, orada kendisine Hermes-Tot'un sırlarını öğretmeye başlardı. Hermes-Tot'un miraca çıkıp, kâinatı seyretmesini ve yedi kat göğü gördüğünü anlatırdı. Orada Cenab-ı Hakk'ı gördüğünü bildirirdi. Bundan sonra rahip yardımcısı, tam ve hakkıyla hakikat ve Tevhid dinine (İslâm'a) girer ve kâinatın sırlarını bulmak için araştırmalar yapardı. Din uğruna sarfedilen gayretler, çalışmalar ve zekanın işlemesi, insanlığa yeni şeyler kazandırırdı. İlimlerin ve fenlerin gelişmesi, Allah'ı bulmak için sarfedilen bu vecdi çalışmalar sonucu olmuştur. Görüldüğü gibi eski Mısır'da maddi ve manevi ilimler, bir arada ele alınıyordu. Mısır'a giden Yunanlı filozof ve matematikçi Pisagor, bu kutsal ilmi Yunan diyarına getirdi ve kurduğu okulda öğretti. Pisagor'dan sonra maddi ve manevi ilimler, birbirinden koptu. Matematik, fizik, astronomi vs. bilimler, giderek insan ruhundan ayrı olarak ele alınmaya başladılar. Öte yandan Pisagor'un hikmet (felsefe) öğretisi, Sokrat'a ondan Eflatun'a (Platon), ondan da Aristo'ya geçti. Bilindiği gibi Eflatun, bütün Batı felsefesinin babası sayılır. Ancak felsefenin de manevi tarafı, bin yıllar içinde kayboldu.

Ne zaman ki Hazreti Muhammed(s.a.v) Kur'ân-ı Azimüşşan ile, vahiyle zuhur etti, diğer bütün dinler aslına kavuştular. Kur'ân-ı Azimüşşan'a geçtiler. Fakat kendi nefslerine uyarak, yalnızca yanlarında bulunandan gururlananlar, ayrılığa düşerek ve hurafelere kapılarak saptılar. Ancak ve ancak Allah ve Resulü Hz. Muhammed'in(s.a.v) gösterdiği dosdoğru yolda hiçbir ayrılığa ve düşmanlığa düşmeksizin bir ve bütün olundu. İlim, hikmet, huzur, barış ve adalet ancak bu yolun nadide gülleridir. İnsanlık kendisine uzatılan eli boşa çevirmeden halk edilişindeki mükemmeliğe, kemâlata muhakkak ulaşmaya gayret etmelidir. Dönüşümüz O'nadır, O'ndan başka dönülecek yoktur.

Not: Burada okuduğumuz özlü dersler sonucunda görüyoruz ki, eğer insanoğlu nefs mücadeleleri, arınma ve doğru yol üzerinde sabit kalmaktan şaşmaz ise, bugün içinde bulunduğu

kanser, sarılık, verem ve aids gibi bir çok maddi salgın hastalıklara Allah'ın izni ve Resulullah'ın (s.a.v) şefaatiyla çare bulmuş olacaktır.

Hacı Ahmet Kayhan